UNIVERSITATEA BABEŞ-BOLYAI
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ŞCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”

TEZĂ DE DOCTORAT

Conducător ştiinţific:
Acad. Prof. Univ. dr. Basarab NICOLESCU

Doctorand:
Maria-Lucia MUREŞAN

Cluj-Napoca
2012

Scanned with OKEN Scanner

UNIVERSITATEA BABEŞ-BOLYAI
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ŞCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”

UN MODEL TRANSDISCIPLINAR AL COMUNICĂRII

Componenţa comisiei de doctorat:

Preşedinte:	prof. univ. dr. **Nicolae PĂUN**, Decan, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş- Bolyai”, Cluj-Napoca
Conducător ştiinţific:	acad. prof. univ. dr. **Basarab NICOLESCU,** Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
Referenţi:	prof. univ. dr. **Simona MODREANU,** Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi
	conf. univ. dr. **Pompiliu CRĂCIUNESCU**, Facultatea de Litere, Universitatea de Vest, Timişoara
	prof. univ. dr. **Virgil CIOMOŞ**, Facultatea de Filosofie, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

Cluj-Napoca
2012

Scanned with OKEN Scanner

MULŢUMIRI

Cercetarea actuală s-a dezvoltat pe parcursul unui drum pe de o parte sinuos şi dificil, datorită asumării unui traseu complex multi-disciplinar - pe de altă parte însă, ea a beneficiat de prezenţa providenţială, în momentele cheie, a personalităţilor centrale culturale ale domeniilor fundamentale în elaborarea sa.

Sunt sincere mulţumirile pe care le datorez astfel, în primul rând, domnului academician Basarab Nicolescu, profesorul-autor al transdisciplinarităţii, prin darul şi exigenţa căruia această cercetare a devenit în sfîrşit posibilă. Sunt numeroase momentele în care am realizat rolul de „catalizator" al înţelegerii pe care prezenţa şi îndrumarea sa de excepţie l-au avut pentru fiecare din noi.

Înţelegerea relaţiei dintre lingvistica integrală şi transdiscipliniaritate – unul din cele mai incitante şi actuale subiecte atât prin complexitate cât şi prin importanţa sa – a fost susţinută de asemenea de privilegiul unic al întâlnirii personalităţilor cheie ale lingvisticii integrale. Îi mulţumesc domnului profesor Mircea Borcilă pentru faptul de a-mi fi oferit „momentul arhimedic" al investigaţiei; îi mulţumesc pentru laboratoarele vii de lingvistică şi integralism, pentru faptul de a ne fi îndrumat inegalabil tuturor paşii în sensul „schimbării" culturale care trebuie să aibă loc şi la care, astfel, ne-a făcut inevitabil părtaşi. Îi datorez de asemenea recunoştinţă pentru încrederea unică pe care mi-a acordat-o, permiţându-mi astfel deschiderea şi formarea reală.

Membrilor cercului de integralism de la Cluj, care au fost, printr-o frumoasă coincidenţă, în marea lor majoritate şi colegii mei de masterat, le mulţumesc pentru anii în care am realizat împreună primii paşi la fel de uimiţi în tainele cunoaşterii creative. Îi mulţumesc în mod special Eugeniei Bojoga pentru căldura cu care mi-a fost aproape atât ca lector şi cunoscător al lingvisticii integrale dar şi ca prieten, aparteneţa sa la familia Coşeriu fiindu-mi împărtăşită cu o căldura şi simplitate pentru care îi sunt recunoscătoare. De asemenea, apreciez şi aduc mulţumirile mele lui Cornel Vîlcu, a cărui personalitate şi operă este deja un far în domeniul interferenţelor

Scanned with OKEN Scanner

disciplinare, pentru prietenia şi deschiderea cu care a avut bunăvoinţa să mă însoţească în demersul realizării acestei teze dar şi dincolo de ea.

Adresez sincere mulţumiri referenţilor oficiali, doamnei prof. univ. dr. Simona Modreanu şi domnului conf. univ. dr. Pompiliu Crăciunescu, pentru competenţa şi prezenţa lor formatoare în spiritul unei culturi autentice; îi mulţumesc în acelaşi sens domnului profesor Virgil Ciomoş, căruia îi sunt recunoscătoare, de asemenea, pentru privilegiul de a participa la unul din cursurile de cea mai înaltă ţinută culturală în domeniul fenomenologiei.

Conceperea modelului integralist al comunicării a cărui primă aplicaţie este instituţionalismul european, nu ar fi fost posibilă înafara unui cadru cultural adecvat; mulţumiri speciale datorez în acest sens domnului prof. univ. dr. Nicolae Păun pentru radicalismul său conceptual, domnului prof. univ. dr. Ladislau Gyemant pentru faptul de a-mi fi prilejuit înţelegerea sensului istoriei europene şi domnului prof. univ. dr. Andrei Marga pentru privirea integrativă asupra demersului european.

Recunoştinţa mea se îndreaptă de asemenea spre prof. univ.dr. Aurel Codoban pentru orientarea de excepţie în cercetarea filozofică, păr. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr. pentru importantele sublinieri şi diferenţieri culturale, cu înţelegerea corectă a semnificaţiei dogmatismului ortodox şi a poziţiei ortodoxiei în cultura lumii, păr. prof. univ. dr. Ioan Chirilă pentru îndrumarea complexă şi încurajările sale în momentele dificile. Îi sunt recunoscătoare lect. univ. dr. Eugen Băican care mi-a îndrumat primii paşi în filozofie, ridicând de la început amplitudinea cercetărilor mele la nivel holomeric organizaţional.

Nepreţuite mulţumiri îi adresez doamnei director al Universităţii Populare din Cluj, Maria Florescu, alături de care s-au format de-a lungul anilor echipe de tineri formatori în domenii complexe spirituale şi căreia puţini ştiu că îi datorăm faptul de a fi azi împreună cu domnul profesor Basarab Nicolescu; totul a început în ziua în care s-a înfiinţat la Cluj, sub îndrumarea doamnei Florescu, primul Centru de Studii Transdisciplinare din România.

Colegilor mei de doctorat le datorez bucuria şi împlinirile unui drum de excepţie: împreună am reuşit să înţelegem miracolul firescului transdisciplinar, coagulaţi în jurul personalităţii căruia îi suntem nu doar contemporani ci şi discipoli, Basarab Nicolescu.

Prietenilor mei clujeni – mulţi dintre ei medici – pe care i-am regăsit de fiecare dată „în gardă" atât privind vieţile semenilor cât şi interogările asupra realităţii, le

Scanned with OKEN Scanner

sunt recunoscătoare pentru sprijin şi colaborare; de asemenea, am avut în tot acest timp sprijinul şi dăruirea noilor prieteni şi colegi din Bucureşti, prin care tot acest drum a devenit realizabil.

Mulţumesc familiei pentru răbdarea şi înţelegerea cu care m-a înconjurat şi în mod special copiilor mei, prin care virtualul devine real şi fiecare investiţie se transformă în dar, încât traseul tezei a devenit prin ei autenticitate. Tuturor celor care m-au sprijinit le ofer cele mai bune gânduri şi recunoştinţă.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

INTRODUCERE / 9

I. LINGVISTICA INTEGRALĂ ŞI INTEGRALISMUL LINGVISTIC. SCURTĂ PREZENTARE / 13
1. Aspectele definitorii fundamentale şi scurtă biografie Eugen Coşeriu / 13
2. Contextul istoric general al apariţiei lingvisticii integrale / 16
3. Contextul istoric imediat al apariţiei lingvisticii integrale / 18
4. Câteva consideraţii necesare / 29
5. Realitatea limbajului şi creativitatea lingvistică. Marea răsturnare lingvistică / 30
6. O primă schiţă a lingvisticii integrale / 36
6.1. Determinare şi cadru / 37
6.2. Sistem, normă şi vorbire / 42
6.3. Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice / 51
7. Aspectele fundamentale ale lingvisticii integrale şi deontologia culturii / 70
8. Superlativul lingvisticii integrale: universaliile şi problema temporalităţii / 77
8.1. Universaliile limbajului (şi altele) / 77
8.2. Timp şi limbaj / 79
Concluzii / 86

II. TRANSDISCIPLINARITATEA / 88
1. Transdisciplinaritatea: scurt istoric şi definiţie / 88
2. Contextul apariţiei transdisciplinarităţii şi deducerea elementară a noţiunilor sale fundamentale / 91
3. Aspectele fundamentale ale abordării transdisciplinare / 105
4. Deschideri transdisciplinare. Educaţia şi umanismul transdisciplinar / 118
Concluzie / 122

III. REALITATEA LIMBAJULUI ŞI LIMBAJUL REALITĂŢII. ÎNTRE LINGVISTICA INTEGRALĂ ŞI TRANSDISCIPLINARITATE / 124
1. Ion Barbu. Congruenţe – inedit / 125
2. Realitatea limbajului şi realismul cultural / 130
3. Limbajul realităţii şi realismul lingvistic / 150
4. Congruenţe – dezvoltare / 156
5. Metodologia „ascunsă" / 171
Concluzie / 176
Contribuţii / 177

IV. REPERE PENTRU UN INTEGRALISM CULTURAL / 178

Scanned with OKEN Scanner

1. Determinarea integralismului cultural / 178
1.1.Determinările cadru / 179
1.2.Determinările fundamentale: universaliile / 189
1.3. Între lingvistica integrală și un integralism cultural. Conjuncția congruențelor / 195
2. Este posibil un bootstrap științific complet? Relația cu fizica cuantică - repere / 206
Concluzii / 210
Contribuții / 211

V. SCHIȚA UNUI MODEL INTEGRALIST TRANSDISCIPLINAR / 213
1. Metoda de cercetare pentru constituirea unui model. Propunere / 213
2. Conjugarea conjuncțiilor / 221
3. Schița unui model integralist - transdisciplinar / 224
Concluzii / 234
Contribuții / 234

VI. MODELUL INTEGRALIST-TRANSDISCIPLINAR AL COMUNICĂRII / 236
1.Trăsăturile fundamentale ale modelului integralist transdisciplinar al comunicării / 236
2. Aplicații și deschideri / 244
Concluzii / 246
Contribuții / 246

CONCLUZII / 248

BIBLIOGRAFIE / 251
1. **Bibliografie principală / 251**
2. **Bibliografie secundară / 255**

ANEXE /260
Anexa 1. Program integralist-transdisciplinar de guvernare. Schiță / 260
Anexa 2. Preludiu la o nouă umanitate / 262

Scanned with OKEN Scanner

" Limbajul este, pe de o parte, baza culturii, a întregii culturi şi, pe de altă parte, este o formă a culturii. Adică, numai limbajul are această posibilitate de a fi limbaj şi realitate, în acelaşi timp, şi de a vorbi şi despre sine însuşi. Muzica nu poate vorbi despre muzică, nici sculptura despre sculptură. Deci, limbajul are această proprietate că este, pe de o parte, baza culturii şi, pe de altă parte, este şi o formă a culturii." (Eugen Coşeriu)

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

Subiectul acestei cercetări a fost dezvoltat de-a lungul a peste două decenii, pe parcursul unui traseu intuitiv transdisciplinar. Firul roşu al investigaţiilor a fost elucidarea relaţiei dintre *discursul prin limbaj* şi *„om ca eveniment de discurs"*- conjuncţia posibilă dintre limbaj şi conştiinţă.

Primele evenimente care au declanşat cercetarea au fost legate de faptul că, pe parcursul facultăţii de medicină, am observat o relaţie între boala fiecărui pacient şi tipul de discurs pe care acesta îl avea / construia; studiile pe care le-am urmat au fost nu doar de tip academic ci şi alternativ, astfel încât am observat de la început că vindecarea are rădăcini mai adânci decât presupuneau aspectele fizice considerate (deterministe, locale).

După „momentul medical" a urmat cel filosofic, unde am constatat că, dincolo de o semiologie, poate fi dezvoltată o extrem de complexă hermeneutică medicală; există de fapt o constelaţie mult mai profundă şi unică a fiecărei boli, ale cărei conexiuni se dovedeau a fi coerente mult dincolo de limitele locale cauzale considerate de disciplinele medicale academice.

Momentul lingvistic a fost cel care a constituit punctul arhimedic al cercetării noastre, datorită lingvisticii integrale care resistematiza fundamentul culturii – lingvistica, teoria discursului – în manieră dinamică, creativă. Conceptul creativităţii din actul lingvistic, cu toată încadrarea universală şi contextuală care i se dădea, au însemnat pentru noi prima perspectivă capabilă de a restructura autentic conceptul vindecării – în toate conexiunile sale umane şi universale, - şi totuşi într-o formă simplă şi unitară, coerent accesibilă.

Cercetarea contextelor vindecării – a unei legitime bunăstări umane cu alte cuvinte – ne-a permis surprinderea aspectelor complementare legate de modul în care individul / persoana în cauză se integrează în comunitate; comunitatea deţine anumite structuri concentrice (familie, instituţie, localitate, stat, până la univers) al căror numitor comun este instituţionalizarea şi am găsit, în egală măsură, dependenţa statusului instituţionalizării de discurs – de comunicare.

Desigur că pentru rafinarea înţelegerii privind întrepătrunderea vie dintre „starea de sănătate" (bunăstare umană, accesul la „normalitate") şi modul

Scanned with OKEN Scanner

instituţionalizării unui individ – au fost necesare o serie de alte studii: teologie, sociologie, fenomenologie, studii europene – pe care le-am corelat încercând mereu să definim obiectele corecte, reale de studiu.

Elucidarea relaţiei dintre limbaj şi conştiinţă s-a dovedit în cele din urmă posibilă prin intermediul unei *alte metodologii* decât cea care structura, ghida demersul propriu al fiecăreia din disciplinele pe care am fost nevoiţi să le străbatem, fără a afla însă vreun răspuns. Singurul sprijin pe care l-am găsit - ca şi „moment arhimedic" - centrat pe discurs aşa cum propria noastră cercetare era, a fost domeniul restructurat al lingvisticii integrale; din acest motiv, am remarcat că în restructurarea domeniului său, autorul lingvisticii integrale se folosea, de fapt, de o nouă metodologie.

Momentul care a soluţionat întreaga cercetare, conferindu-i în cele din urmă coerenţă, a fost momentul întâlnirii cu *transdisciplinaritatea*; am realizat în anii studiului transdisciplinar, oarecum „invers" – după ce faptele s-au consumat - că aceasta este baza în care poate fi sistematizat întregul nostru demers şi astfel, i se poate conferi un sens. De asemenea, studiul integralismului lingvistic a fost „titrat" transdisciplinar - încât, elucidarea pe care o căutam, s-a dovedit a fi posibilă tocmai prin înţelegerea relaţiei dintre lingvistica integrală şi transdisciplinaritate. Iar pentru a stabili aceasta relatie am constatat necesitatea "extragerii", ca etapă intermediară, din integralismul lingvistic - a unui "integralism cultural".

Paşii propriu-zişi ai cercetării actuale – în urma efortului de a citi şi sistematiza coerent transdisciplinar cercetarea noastră din toţi aceşti ani – sunt, aşadar, următorii:

Mai întâi, pentru a putea determina relaţia posibilă dintre integralism şi transdisciplinaritate, am prezentat pe rând cele două doctrine, în primele două capitole ale lucrării. Lingvistica integrală - dificil de sistematizat înafara cunoaşterii propriei sale metodologii, am ales să o prezentăm în sensul constituirii sale istorice (bazându-ne pe faptul sigur că rezultatul şi calea alcătuiesc împreună un tot unitar) - încadrată de ceea ce autorul considera a fi firul roşu al cercetării sale (dinamicitatea limbajului)

Scanned with OKEN Scanner

şi de ceea ce noi considerăm a fi „excelenţa" lingvisticii integrale (universaliile şi temporalitatea[1]).

Transdisciplinaritatea este expusă, în urma acestui exerciţiu, de asemenea în manieră istorică, urmărind deducerea elementară a noţiunilor sale fundamentale. Definirea sa şi prezentarea aspectelor fundamentale au pregătit terenul pentru dezvoltarea deschiderilor pe care transdisciplinaritatea le poate determina, în mod special privind educaţia şi umanismul real al omului încadrat în comunitate dar în egală măsură şi în univers.

În capitolul următor (III) se poate dezvolta aşadar tema intersecţiei lingvisticii integrale cu transdisciplinaritatea, - temă pe care am ales să o prezentăm în perspectiva congruenţelor multiple pe care le-am observat între cele două doctrine. Există, aşa cum vom vedea, congruenţe inedite – vorbim de o întâlnire autentică a autorilor lor - dar inedit este de asemenea, considerăm, însăşi faptul că *toate elementele lor fundamentale sunt congruente*. Pentru a ilustra acest aspect, am prezentat de multe ori „încrucişat" întâlnirea doctrinelor - respectiv, am făcut vizibilă intersecţia lor; spre exemplu, de la *realitatea limbajului* dezvoltată de Eugen Coşeriu se poate ajunge la un realism cultural – iar pornind de la *limbajul realităţii,* explicitat de Basarab Nicolescu, este necesar să formulăm un realism lingvistic. Acest realism lingvistic, preconizat drept indispensabil în „scrierea cărţii naturii" de către om, - va avea drept ghid, în mod necesar, un realism cultural.

Începând cu capitolul IV putem dezvolta aşadar *integralismul general cultural,* pornind de la integralismul lingvistic. Este nivelul conjuncţiei congruenţelor prezentate – căci pe lângă determinarea specifică lingvisticii integrale, avem nevoie de o determinare specifică a transdisciplinarităţii pentru a construi cultural, în actul fundamental al creativităţii umane. Tot în acest capitol ne întrebăm asupra relaţiei fundamentale cu fizica cuantică şi dacă este posibil, în perspectivă culturală, un bootstrap ştiinţific complet.

În continuare putem schiţa un model integralist transdisciplinar în reperele sale generale: capitolul al V-lea. Pentru aceasta avem nevoie de o metodă specifică – pe care am denumit-o metoda derivărilor – modelul fiind nivelul conjugării conjuncţiilor obţinute la nivelul integralismului cultural. O dată cu modelul integralist

[1] "Temporalitatea" nu este considerat un concept central în lingvistica integrală însă în cercetarea noastră „recuperarea" temporalităţii - din perspectiva integralismului lingvistic - are, aşa cum vom vedea, o importanţă specială.

Scanned with OKEN Scanner

transdisciplinar se conturează obiectele de studiu integralist transdisciplinare şi perspectiva necesară a intersubiectivităţii în înţelegerea acestora.

Capitolul VI este consacrat prezentării generale a modelului integralist – transdisciplinar al comunicării precum şi deschiderilor pe care acesta le face posibile. Aşa cum am spus de la început, parcursul obţinerii sistemului nostru a fost axializat de cercetarea pentru discurs şi obiectele pe care le-am vizat ţin de vindecare şi instituţionalizare; acestea sunt explicitate din perspectiva relaţionării la mai multe niveluri de Realitate şi din perspectiva mai multor niveluri de percepţie, în cadrul unui model dinamic al unei creativităţi pentru care intersubiectivitatea este constitutivă.

Anexele lucrării prezintă o propunere de program integralist-transdisciplinar de abordare a unificării europene (anexa I) şi elementul *sine qua non* în opinia noastră al unei culturi şi umanităţi autentice (anexa II).

Concluziile tezei caută să sublinieze o dată în plus – din perspectiva privilegiată a două mari opere care susţin imperativ necesitatea schimbării mecanismelor intime atât ale culturii cât şi ale civilizaţiei în care trăim, convingerea că există momente privilegiate ale acestei schimbări - corelate în egală măsură cu cunoaşterea exterioară cît şi cu conştiinţa situaţiilor prin care trecem şi pe care le determinăm.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL I

LINGVISTICA INTEGRALĂ ŞI INTEGRALISMUL LINGVISTIC. SCURTĂ PREZENTARE

1. Aspectele definitorii fundamentale şi scurtă biografie Eugen Coşeriu

Prin succinta prezentare a integralismului lingvistic pe care o propunem urmărim să definim, în fapt, *conceptele fundamentale care diferenţiază radical poziţia coşeriană asupra limbajului de celelalte poziţii lingvistice existente*. Prezentarea se doreşte a fi una "neutră", respectând proporţiile interne ale principalelor aspecte "constitutive" ale sistemului lingvistic coşerian; ceea ce va ghida însă totuşi, demersul nostru, va fi scopul prim al tezei şi anume, *extragerea "principiului integrării"* din integralismul constituit al lingvisticii (singurul sistem integralist conceput pâna în prezent).

E. Coşeriu îşi concepe teoria într-o maniera unică şi inedită, preluând explicit şi/sau prelucrând, - *după o metodologie proprie, precizarea acesteia fiind o altă miză a cercetării de faţă* -, idei semnificative din tradiţia filozofică universală şi aspecte sistematic diferenţiate din tradiţia lingvistică mondială, pe care le "transferă" coerent propriei viziuni extrem de consistente despre limbaj şi locul acestuia în cultură.

Construcţia sa are astfel, considerăm, trei aspecte definitorii fundamentale:

1. „Determinarea" continuă spre „integralitate" cu formularea concepţiei integraliste pentru disciplinele lingvistice (dintre care, unele „ad-hoc" diferenţiate şi structurate);
2. Fundamentare filozofică esenţială cu delimitarea continuă a lingvisticii de filozofie;
3. *Situarea coerentă, conceptualizată a lingvisticii în întreg câmpul culturii, cu precizări esenţiale continue privind delimitarea ştiinţelor şi a unor principii fundamentale integraliste inclusiv pentru cultură în general* (identificarea şi structurarea acestui ultim aspect fiind în mare parte obiectul cercetării noastre).

Scanned with OKEN Scanner

Această atitudine ştiinţifică întrutotul particulară a dus la crearea unui sistem impresionant, *singular în acest moment în lume*, supranumit „integralist". Profesorul Mircea Borcilă, unul din cei mai reputaţi discipoli ai lui Coşeriu şi eminent exeget coşerian, precizează că „termenul de lingvistică 'integrală' nu reprezintă o inovaţie coşeriană"[2], fiind vorba de „un ideal permanent al lingvisticii moderne, acela de a se constitui ca disciplină unitară, fără a exclude din domeniul ei nici un aspect esenţial al obiectului ei de studiu (...). Sensul mai profund şi singurul valid al lingvisticii 'integrale' coşeriene este (...) acela că ea reuşeşte, pentru prima oară şi în mod definitiv, *să redefinească, în mod unitar*, fundamentul epistemologic, perspectiva de abordare, obiectul şi subdomeniile parţiale ale ştiinţei limbajului, în aşa fel încât *investigaţia completă şi coerentă a întregului domeniu* devine teoretic întemeiată şi practic legitimă şi organizată (i.e., 'disciplinată')"[3].

Interviurile realizate de lect. Eugenia Bojoga ilustrează prin ineditul exprimărilor unor întâlniri personale cu Eugen Coşeriu, atât amploarea încă inestimată a operelor cât şi personalitatea cu totul specială a marelui lingvist.[4] Desigur au existat şi interpretări care au redus sistemul coşerian la simple „sinteze" (juxtapuneri) între diferite aspecte ale unor curente lingvistice importante; pentru a depăşi acest obstacol oarecum formal dar şi pentru a preciza cîteva importante puncte de plecare pentru teoria coşeriană şi diferenţierile marcante pe care aceasta le realizează în raport cu doctrine pre-existente, este necesar să prezentăm pe scurt cadrul în care lingvistica integrală apare. Dar mai întâi, câteva precizări biografice ale fondatorului primului sistem integralist ştiinţific disciplinar.

Profesorul E. Coşeriu s-a născut la 27 iulie 1921 în satul Mihăileni din Basarabia. A urmat şcoala din satul natal, Liceul Ion Creangă din Bălţi iar din 1939 este student la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Iaşi, de unde pleacă

---

[2] F. de Saussure aspira, la începutul secolului trecut, spre o lingvistică pe care o numea şi el 'integrală' iar Roman Jakobson şi-a dezvoltat întreaga operă sub semnul aceleiaşi căutări; în M. Borcilă, 2003.

[3] M. Borcilă, *ibid.*

[4] Pentru a ilustra convergenţa unor multiple direcţii exegetice înspre aceeaşi viziune valorizatoare, propunem şi un citat din R. Meisterfield, important cercetător actual în cadrul proiectelor Arhivei Coşeriu: „ Ceea ce impresionează la Profesorul Coşeriu, este coerenţa sistematică cu care mai întâi şi-a formulat, apoi şi-a dezvoltat teoria. În domeniul nostru, aşa cum ştiţi, aceasta reprezintă o raritate. (...) majoritatea teoriilor se referă, de obicei, la un singur compartiment al lingvisticii. Or, E. Coşeriu nu doar că a „revoluţionat" mai multe domenii particulare ale lingvisticii, cum ar fi tipologia lingvistică, semantica lexicală, lingvistica textului etc., ci le-a inclus pe toate într-o concepţie unitară şi coerentă asupra limbajului. De aceea, exegeţii i-au numit teoria *lingvistică integrală*, deoarece el integrează absolut toate aspectele limbilor istorice, ale discursului şi ale limbajului în general." ; în E. Bojoga, 2007a.

Scanned with OKEN Scanner

cu o bursă de studii în Italia. Susţine consecutiv două doctorate, în litere la Roma (1944) şi în filozofie la Milano (1949). Şi-a început cariera universitară la Milano, din 1951 profesează la Universitatea din Montevideo (Uruguay) iar din 1961 şi până la sfârşitul vieţii (7 septembrie 2002) a lucrat ca şi profesor (predând filologie romanică si lingvistică generală) la Universitatea din Tubingen. Aici s-a format şcoala ştiinţifică a profesorului Coşeriu, cu dezvoltare universală şi avand discipoli în toată lumea (inclusiv Japonia, America de Sud, Africa).

Supranumit pentru meritele sale extraordinare în cercetarea limbajului "Lingvistul secolului XX", "Regele lingvisticii", "Colosul din Germania" - Coseriu cunoştea peste 30 de limbi din care vorbea şi scria curent în 11. A publicat peste 45 de volume şi a scris sute de articole, în totalitate mii de pagini de exegeză care impresionează prin amplitudine, documentare şi exemplaritate.[5]

"Mutaţia" pe care Eugen Coşeriu o realizează în lingvistica contemporană este apreciată de tot mai mulţi autori ca fiind o adevărată *revoluţie copernicană*, autorul integralismului fiind considerat ca "adevăratul întemeietor al disciplinei centrale a umanioarelor" (M. Borcilă); în opinia pe care o vom formula în această teză, el *deschide posibilitatea de conceptualizare a fundamentului culturii în totalitatea sa, având drept ax lingvistica integrală.*

Vom iniţia demersul demonstrării acestui aspect începând chiar cu acest capitol de "simplă redare" a operei coşeriene (care nu poate fi, în fapt, o redare obişnuită, disciplinară) - şi anume, operînd o necesară diferenţiere între "integralismul lingvistic" şi "lingvistica integrală": *integralismul lingvistic* se referă cu precădere la particularitatea care face ca sistemul lingvistic coşerian să fie unul *integralist* ("soft"-ul, pentru a risca o analogie în termeni foarte actuali), în timp ce *lingvistica integrală* este vastul domeniul însăşi al lingvisticii resistematizat în manieră integralistă ("hard"-ul, în virtutea aceleiaşi analogii).[6]

[5] Anatol Ciobanu, 2002.
[6] După datele de care dispunem, această diferenţiere a fost realizată numai de profesorul Mircea Borcilă.

Scanned with OKEN Scanner

2. Contextul istoric general al apariţiei lingvisticii integrale

Lingvistica modernă (diversele curente care s-au afirmat la începutul secolului XX) este marcată de o diversitate care deconcertează şi astăzi nu doar profanii ci şi pe cercetătorii acestui vast domeniu. Se afirmă adesea că lingvistica tradiţională (numită „istorică") era mai „concretă" şi mai unitară, în interiorul ei existând un acord substanţial cel puţin cu privire la temele de cercetare – în timp ce „lingvistica modernă prezintă o varietate atât de mare de teme, concepţii şi ipoteze formulate adeseori într-un limbaj pe care nu ezităm să-l numim 'ezoteric', încât începătorul poate să rămână adeseori impresionat, dar şi deconcertat."[7]

În cadrul acestei situaţii de „frapantă noutate" şi diversitate este necesar, menţionează Coşeriu, „să distingem între noutatea efectivă şi dezvoltarea în termeni moderni a unor teme care, în realitate, sunt vechi."[8] Distingând între lingvistica istorică şi comparată (singura demnă de „apelativul" ştiinţifică conform unei opinii curente extrem de răspândite), pe de o parte şi cea generală (teoretică, descriptivă) pe de altă parte, - marele savant precizează că există o succesiune oarecum circulară a acestora în timp: intre antichitatea clasică şi Renaştere predomină *definirea* (esenţa limbajului, categorii ale limbilor, etc...) *şi descrierea* în studiul limbilor şi limbajului, în timpul Renaşterii este accentuată *atitudinea comparativ-istorică*, în secolul al VXIII-lea (epoca gramaticii generale şi a descrierii amănunţite a câtorva limbi moderne) se discută din nou despre *teorie şi descriere* pentru a se reveni, o dată cu secolul al XIX-lea, la problematica Renaşterii, interesul cercetătorilor concentrându-se din nou asupra *comparaţiei şi istoriei* însă cu posibilităţile noi ale epocii. „De aceea cei care – împărtăşind opinia că abia acum s-ar stabili o metodă istorico-critică, fixează constituirea lingvisticii ştiinţifice la începuturile acestui secol, - ignoră pur si simplu cercetarea anterioară, identificând lingvistica ştiinţifică cu lingvistica comparativ-istorică, ca şi cum aceasta ar fi 'adevărata' natură a disciplinei noastre."[9] În lingvistica actuală predomină din nou teoria, reprezentată de curente şi concepţii profund diferite între ele - dar se dezvoltă în continuare şi aspecte legate de descriere şi aplicare precum şi moduri de abordare practică, reelaborându-se cu mijloace noi problematica secolului al XVIII-lea.

---

[7] E. Coşeriu, 2000, p.2.
[8] *Idem*.
[9] *Idem*, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

Urmărind traseul acestor dezvoltări, Coşeriu arată că „lingvistica actuală se dovedeşte a fi, prin urmare, mult mai veche şi mai tradiţională decât lingvistica numită 'tradiţională' "[10], ilustrând această afirmaţie prin câteva exemple. Importanta distincţie între „*semnificant*" (partea materială a semnului lingvistic) şi „*semnificat*" (conţinutul mental al semnului) i se atribuie în general lui F. de Saussure când, în realitate, atrage atenţia autorul, ea este dezbătută deja (în alţi termeni) de Aristotel. Distincţia, la prima vedere foarte recentă, dintre limbajul numit „*primar*" (având ca obiect realităţi extralingvistice) şi „*metalimbaj*" (având ca obiect limbajul însuşi) apare în formă implicită la Sf.Augustin. Privind distincţia vitală pentru lingvistica actuală dintre *sincronie* şi *diacronie*, atribuită de asemenea lui Saussure, aceasta se regăseşte, indică Coşeriu, deja la J. Harris[11] iar mai târziu la A. Bello (1874) şi spre sfârşitul secolului al XIX-lea la Gabelentz care face clar distincţia între „fapte simultane" care „aparţin limbii înseşi" şi cele „succesive", - distincţie regăsită la Saussure aproape literal.

Insistând puţin asupra acestor aspecte am dorit să sugerăm, pe lângă cadrul foarte general al istoriei lingvisticii, importanţa deontologică pe care Coşeriu o acorda (re)considerării tradiţiei în activitatea ştiinţifică; mergând de fiecare dată pe firul devenirilor istorice până la izvoarele recunoscute ale culturii el receptează „sevele" culturale universale („universaliile" specifice) ale umanităţii şi forţa constitutivă specifică a acestora.

Sintetizând, putem spune că *premisele teoretice şi descriptive* ale lingvisticii actuale se regăsesc în antichitate, evul mediu şi secolul al XVIII-lea iar cele *istorice şi comparative* în perioada Renaşterii şi secolul al XIX-lea. Lingvistica, în calitate de disciplină cu o metodă proprie de cercetare, a apărut în primii ani ai secolului al XIX-lea ca lingvistică comparată şi istorică, marcată de o ideologie romantică (şi abia mai târziu evoluând spre pozitivism). Această lingvistică „autonomă" relevă Coşeriu s-a afirmat mai ales ca lingvistică indoeuropeană – respectiv, ca şi gramatică comparată a limbilor indoeuropene, în special a limbilor clasice, romanice şi germanice.[12]

---

[10] *Idem*, p. 6.
[11] „Hermes, or a Philosophical Inquiry Concerning Language and Universal Grammar" (Londra, 1751) - una din cele mai importante lucrări de lingvistică din acel secol, precizează Coşeriu, în E. Coşeriu, 2000, p. 4.
[12] E. Coşeriu, 2000, p. 19.

Scanned with OKEN Scanner

3. Contextul istoric imediat al apariţiei lingvisticii integrale

Lingvistica secolului XX se constituie, în ansamblul ei, ca o reacţie faţă de lingvistica imediat anterioară. Ea este o reacţie hotărâtă impotriva „ideologiei" neogramaticilor, „care nu este altceva decât forma pe care a dobândit-o teoria evoluţionistă şi pozitivistă în lingvistică"[13].

Pozitivismul a dominat, cu precădere în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, *toate formele culturii* nu doar lingvistica sau disciplinele umaniste. Coşeriu identifică şi formulează *cele patru principii esenţiale ale pozitivismului*, delimitând situaţiile faţă de care se articulează, începând aproximativ cu anul 1900, reacţiile antipozitiviste în cultură.

Aceste principii sunt prezente mai curând implicit decât explicit pentru că „ideologia pozitivistă, ca orice ideologie comună, este generica şi difuză"[14] fiind mai degrabă „delimitată negativ" de reacţiile care apar împotriva ei.[15] Pornind (nu atât de la dezvoltarea istorică a gramaticii comparate, care se găseşte în manualele de istorie a lingvisticii, ci mai degrabă) de la contextul general al culturii şi al activităţii ştiinţifice, de la „atitudinea" ştiinţifică generală şi „fundamentul" său teoretic, Coşeriu prezintă în Lecţiile sale de lingvistică generală *principiile care caracterizează fundamental pozitivismul ca ideologie şi metodologie a ştiinţelor*, pe care însuşi le formulează:

1. principiul individului sau al faptului individual (al „atomismului" ştiinţific)
2. principiul substanţei
3. principiul evoluţionismului
4. principiul naturalismului.

Dat fiind importanţa fundamentală a acestor principii pentru întreaga cercetare vom acorda un spaţiu mai mare prezentării lor, urmând să le examinăm implicaţiile în sensul cercetării pe parcursul lucrării /la capitolele respective din lucrare.

Primul dintre principii, al faptului individual (sau „atomismului" ştiinţific, din punctul de vedere al reacţiei împotriva pozitivismului), se referă la faptul că atenţia

---

[13] E. Coşeriu, 2000, p.16.

[14] „(...)în timp ce concepţiile personale reprezintă cu totul altceva.", spune în continuare Coşeriu, elucidând şi cum a fost posibilă susţinerea unei asemenea situaţii; „Într-un cuvânt, este o ideologie schematică, cum se prezintă de obicei ideologia cercetătorului minor de tip academic, care, fără o filozofie proprie şi fără principii explicite, se limitează să aplice aspectele cele mai elementare ale disciplinei pe care o cultivă; nu este, firește, ideologia creatorului care manifestă totdeauna o independenţă fermă de gândire" , în E.Coşeriu, 2000, p 57.

[15] E. Coşeriu, 2000, p. 57.

Scanned with OKEN Scanner

cercetătorului se concentrează asupra fiecărui fapt particular iar „universalitatea este considerată ca fiind rezultatul unei operaţii de abstractizare şi generalizare pornind de la un număr mare de fapte particulare." În literatură spre exemplu se examinează „indivizii" unor forme literare şi se stabilesc trăsăturile acestora pe baza particularităţilor similare detectabile. Clasa „arbore" se va şti ce reprezintă în baza confruntării dintre diferiţi arbori, aşa cum în psihologie se consideră că pe baza unei serii de experienţe particulare, „prin suprapunere şi colaţionare", se ajunge la „concepte". Corolarul acestui principiu îl reprezintă, spune Coşeriu, convingerea că experienţa şi studiul faptelor trebuie să preceadă oricărei teorii, teoria însăşi nefiind posibilă decât ca o generalizare a unui numar cât mai mare de fapte - situaţie vizibilă în afirmaţii de tipul „E prea devreme să construim o teorie, deoarece nu cunoaştem încă un număr suficient de fapte".[16]

Prin cel de al doilea principiu pe care îl delimitează - al substanţei - Coşeriu are în vedere că în pozitivism faptele ajung să fie considerate prin ceea ce „sunt" (substanţa lor) şi nu prin funcţie sau finalitate. „Substanţă" sunt considerate aspectele constatabile în ceea ce operele înseşi „reprezintă" pentru experienţa imediată, de aceea este corect sa vorbim despre un „principiu" al substanţei.

Al treilea principiu coşerian al pozitivismului spune că clasele de fapte sunt analizate şi explicitate esenţial ca faze ale unei evoluţii, adeseori chiar predeterminate (spre exemplu, după model organismic). Arta spre exemplu este interpretată uneori ca şi formă evoluată a jocului, muncii sau anumitor manifestări primitive.

Cel de al patrulea principiu – al naturalismului – reduce toate faptele la tipul natural de fapte. Stiinţele naturii sunt luate ca model pentru ştiinţe în general şi faptele culturale sunt privite ca şi fapte naturale, guvernate de „cauze" şi legi ale necesităţii. Se estimează că prin cunoaşterea faptelor se pot extrage legi cu caracter general şi în cele din urmă se pot prevedea dezvoltări viitoare; se consideră în virtutea acestui principiu că o ştiinţă este „matură" atunci când este capabilă să facă previziuni.

Implicaţiile pozitivismului în lingvistică sunt semnificative. Atenţia acordata „faptului particular" - principiului atomismului - duce la delimitări *structurale* nereale (stabilirea spre exemplu a unor clase de sunete în fonologie sau a unor tipuri de accepţii / semnificate contextuale în gramatică) având, în fond, caracter funcţional.

[16] E.Coşeriu, 2000, p 22.

Scanned with OKEN Scanner

Cum anume se stabilesc clasele şi deci *frontierele* între acestea (când, spre exemplu, în fonologia experimentală se demonstrează existenţa unui *continuum* fără nici o divizare tranşantă între vocale – neexistând două vocale perfect identice nici măcar în pronunţia aceluiaşi vorbitor) este o problemă pe care abordarea pozitivistă nu o poate soluţiona, atrage atenţia Coşeriu, deoarece „motivarea efectivă (implicită) a acestor delimitări are caracter funcţional".[17] Corolarul principiului faptului individual ('studiul empiric înaintea teoriei') aplicat în lingvistică face ca „faptele" să fie studiate făcând abstracţie de orice „filozofie" – atitudine pe care, anticipăm, o regăsim în foarte multe domenii, cu consecinţe semnificative pentru întreaga activitate umană - şi/sau teoria să fie situată explicit după studiul empiric, ca un scop final al acesteia; se consideră spre exemplu că o teorie demnă de acest nume poate fi realizată numai după studiul cât mai multor limbi şi a cât mai multor aspecte ale acestora.

Principiul substanţei în lingvistică spune că faptele din limbaj sunt considerate drept ceea ce „sunt" şi deci prin „substanţa" lor materială. Identificarea „faptelor" din limbi diferite se referă la a le identifica prin substanţă – în pofida faptului că statutul funcţional al acestora în sistemele respective nu este identic. Rapoartelor de continuitate materială li se acordă de fiecare dată pentru identificare o importanţă mai mare decât semnificatelor formelor considerate (decât unui statut relaţional - funcţional).

Din punctul de vedere al principiului evoluţionismului se consideră că obiectul lingvisticii poate fi doar istoria limbilor şi doar „evoluţia" poate explica esenţa faptelor. Gramatica istorică, ordonând cronologic faptele, stabileşte „fazele evolutive" ale unei limbi pornind de la o fază originară, iar descrierea trebuie să adopte punctul de vedere istorico-evolutiv. Presupunând că trecutul formelor, modul în care ele au apărut şi se dezvoltă explică şi esenţa lor actuală, se face confuzia între istorie şi teorie.

În ce priveşte al patrulea principiu, limbile sunt considerate în virtutea acestuia, mai mult sau mai puţin explicit, ca obiecte naturale iar metodologia ştiinţifică prin excelenţă este cea a ştiintelor naturii. Se pune întrebarea care este „cauza" unei anumite „evoluţii" - schimbări lingvistice (atunci când o limbă trece de la o stare A la o stare B) iar în ce priveşte „cauzele" se consideră că acestea sunt similare celor constatate în lumea naturală (acţionează conform aceloraşi principii).

[17] E. Coşeriu, 2000, p.25.

Scanned with OKEN Scanner

Este momentul să anticipăm puţin şi să spunem că E. Coşeriu consideră ca „fapt primar" producerea însăşi a limbilor, creativitatea lingvistică propriuzisă iar „schimbarea", drept obiectivare istorică a acesteia.

În jurul anului 1900, sub influenţa unor noi curente filozofice (fenomenologia, estetica, intuiţionismul), încep să apară în ştiinţe şi în cultură în general reacţiile antipozitiviste.[18]

Principiului faptului individual ca şi punct de pornire în generalizarea faptelor i se opune principiul *universalităţii individului* (fiecare „individ" conţine şi manifestă în sine propria universalitate)[19]: universalitatea unui fapt nu se construieşte prin abstractizare şi generalizare, *acestea implicând defapt o intuiţie prealabila a universalului.* În stabilirea trăsăturilor generale ale unui fapt/obiect nu avem în realitate ca şi punct de plecare examinarea acelui fapt/obiect ci, punctul de plecare real este acela că noi ştim deja de fapt ce este acel obiect - altfel, am examina (şi) alte lucruri sau fapte; abstractizarea şi generalizarea implică deja o intuiţie prealabilă a universalului [20]– o cunoaştere antepredicativă[21], o intuiţie a esenţei obiectului pe care îl clasificăm.

Tocmai de aceea, spune Coşeriu, conceptele nu se formează prin abstractizare şi generalizare ci prin intuiţia imediată a modului de a fi al unui obiect pe care dorim să îl luăm în studiu (iar ceea ce se formează efectiv prin intermediul abstragerii unor trăsături comune mai multor obiecte nu este un concept, ci un obiect generic şi schematic – spre exemplu, omul abstract din manualele de anatomie).

Este foarte importantă distincţia pe care o face Eugen Coşeriu în acest moment între *generalitate* şi *universalitate* – distincţie ignorată de pozitivişti. „*Generalitatea* reprezintă ansamblul particularităţilor constatate pe care, având deja conceptul, le constatăm efectiv într-o clasă de obiecte (...). *Universalitatea*, în schimb, este *condiţia* constatării trăsăturilor comune în obiecte, modul necesar de a fi al anumitor obiecte: ceea ce aparţine *conceptului* unui obiect sau poate fi dedus din concept, adică ansamblul acelor trăsături fără de care un obiect nu ar fi ceea ce este. Iar aceste

[18] Menţionăm că, deşi *contribuţiile integraliste* pe care Coşeriu le introduce aici nu se încadrează propriuzis în antipozitivism, el le menţionează în continuitate cu prezentarea antipozitivismului şi noi am respectat din motive care vor fi înţelese pe parcurs, acest format.
[19] Coşeriu descoperă acest principiu ca existând înainte de Husserl deja la Aristotel, v. E. Coşeriu, 2000, p 36, nota 1.
[20] E.Coşeriu, 2000, p.36.
[21] Noţiune husserliană, pe linia de accepţiune Husserl-Coşeriu.

Scanned with OKEN Scanner

trăsături nu e nevoie să fie abstrase pe baza observaţiei, deoarece ştim în prealabil că ele sunt prezente în obiecte; în caz contrar, obiectele nu ar fi ceea ce sunt"[22]

Pentru un al doilea sens al principiul atomist al pozitivismului - acela de a izola faptele (obiectele) care se iau în studiu, pentru o mai bună vedere, interpretare a lor – antipozitivismul aduce în scenă *principiul sistemului de fapte*, al *contextului* sau al *structurii*: un fapt dobândeşte sensul său deplin nu ca fapt izolat, ci în cadrul unei structuri mai ample, în interiorul unui sistem de relaţii din care face parte.

Revenind la corolarele principiului atomismului, Coşeriu spune că principiul antiatomismului implică distincţia dintre studiul empiric (descriere şi istorie) şi teorie; aceasta rezidă în faptul că *teoria se referă la ceea ce este universal*, în timp ce *studiul empiric stabileşte ceea ce este general* în faptele cercetate, diferenţiere care poate servi unei *noi fundamentări a ştiinţelor culturii*. Raportul temporal între studiul empiric şi teorie se inversează în sensul că *teoria nu poate fi situată după studiul empiric pentru simplul fapt că, asimilând ceea ce este universal, nu poate fi dedusă prin abstracţie si generalizare; ea este şi trebuie să fie în mod ideal anterioară unui asemenea studiu.*

Mai exact, ea trebuie să se situeze *înaintea* studiului empiric ca fundament prealabil şi ca motivare a delimitării faptelor studiate; *în timpul* studiului drept cadru în interiorul căruia sunt descrise, interpretate şi ordonate faptele şi *după*, ca teorie îmbogăţită faţă de postulatele iniţiale.[23] În ştiinţele naturii sunt necesare *ipoteze* cu privire la universalitatea faptelor înaintea studiilor empirice, care să le ghideze constituindu-le fundamentul şi cadrul; în ştiinţele culturii în schimb, fiind vorba de creaţii umane, de ceea ce omul însuşi produce liber şi intenţionat, nu poate fi vorba de „ipoteze" ci de *cunoaştere originară*, de „intuiţia" pe care omul o are cu privire la activităţile sale libere – şi care se precizează, se modifică (modelează) în urma studiului empiric.

Dezbătând cu fina şi complexa analiză caracteristică riscurile care însoţesc pe cercetător atunci când acesta are în vedere dimensiunea universală (pentru construirea unei teorii fiind suficient un singur fapt în universalitatea sa), Coşeriu precizează că *teoria bine înţeleasă este întotdeauna teorie a realului: captarea universalului în faptele înseşi*.[24]

[22] E. Coşeriu, 2000, p.37.
[23] E.Coseriu, 2000, p.41.
[24] E.Coşeriu, 2000, p. 42.

Scanned with OKEN Scanner

Privind contextele, dat fiind că principiul antiatomismului implică inversarea raportului dintre faptul individual şi sistem, se poate ajunge la primatul relaţiilor asupra faptelor încât acestea să ignore pur şi simplu esenţa faptelor.

Principiului substanţei i se opune, în antipozitivism, principiul funcţiei şi al formei, adesea acestea fiind identificate (diferite forme de funcţionalism, formalism, sau cum se întâmplă în cazul glosematicii unde conceptul de funcţie nu este interpretat activ ci matematic, termenii relaţiei putând fi consideraţi inclusiv indiferenţi).

Ideologia antipozitivistă opune principiului evoluţionismului, principiul stării de lucruri sau al esenţialităţii statice: esenţa faptelor trebuie să se poată manifesta în orice moment al devenirii lor, nu este necesar sa recurgem la origine şi dezvoltare. Apar discipline pur analitice şi descriptive (ştiinţa generală a artei) şi în general raportul dintre istorie şi descriere reprezentativ pentru pozitivism se inversează. Atrăgând atenţia că „există fapte a căror ‚esenţă' coincide cu/sau se manifestă în ‚devenire'"[25] , Coşeriu arată că o problemă fundamentală a mai multor discipline ar fi în prezent tocmai integrarea istoriei cu descrierea, adică „a modului în care să fie îmbinate esenţa şi devenirea faptelor într-o viziune unică şi unitară a realităţii lor".[26]

Principiului naturalismului i se opune în antipozitivism principiul *culturii*. Ştiinţele naturii nu mai sunt acceptate ca model al ştiinţelor în general, care trebuie la rândul lor sa fie considerate potrivit obiectului lor. Coşeriu acentuează în acest punct faptul că este greşită opinia potrivit căreia ştiinţele culturii ar fi mai puţin ştiinţifice decât cele ale naturii utilizând mai mult capacitatea intuitivă decât metodele riguroase - arătând că în sine acestea sunt tot atât de riguroase şi de exacte. Condiţia de bază a activităţii ştiinţifice fiind „obiectivitatea", adică adecvarea la obiectul corespunzător, - ceea ce deosebeşte ştiinţele culturii de ştiinţele naturii este şi trebuie să fie tocmai adecvarea la obiectul lor: „distincţia se face *în interiorul* genului ‚ştiinţă', nu înafara acestuia (între ‚ştiinţă' şi ‚nonştiinţă'), nici – ceea ce este un nonsens – între ştiinţe cu grade diferite de ‚ştiinţificitate'. Pur şi simplu, ‚ştiinţele generalului' (opuse istoriei, care e ştiinţă a individualului[27]), prin specificul obiectului lor, se divizează în ştiinţe naturale, matematice şi culturale". [28] Din acelaşi considerent, aceste trei tipuri de

[25] E.Coşeriu, 2000, p 49.
[26] *Idem.*
[27] Ideea conform căreia istoria este ştiinţa individualului ţine de conceptul propriu coşerian asupra „istoriei", pe care îl vom prezenta în subcapitolul I.6.6.3.
[28] E. Coşeriu, 2000, p 50.

Scanned with OKEN Scanner

ştiinţe, spune în continuare Coşeriu, prezintă şi trebuie să prezinte *abordări şi metode* diferite. Ştiinţele culturii nu sunt „mai ştiinţifice" dacă adoptă abordări şi metode naturaliste ci dimpotrivă, devin pseudoştiinţe contravenind exigenţei de bază a obiectivităţii ştiinţifice (spunând lucrurile cum *nu* sunt), după cum ştiinţele naturale dacă împrumută abordări şi metode culturale, devin mitologie.[29]

Precizările pe care le face Coşeriu în continuarea expunerii principiilor antipozitiviste – dar nu în continuitate cu ele – privind caracterul specific al culturii, insistând asupra distincţiilor necesare, încă neoperate suficient faţa de „principiile naturii", sunt deci, esenţial, următoarele:

Obiectele naturale aparţin lumii „necesităţii", guvernată de „cauze", ce produc anumite „efecte", încât constatarea a ceea ce se întâmplă în mod regulat în anumite condiţii reprezintă o „lege naturală", de necesitate empirică. Spre deosebire de acestea, *obiectele culturale* aparţin lumii specific umane a libertăţii, activităţilor şi creaţiilor libere ale omului, unde „faptele" create nu sunt determinate de cauze, ci se produc în vederea unei finalităţi. Finalitatea poate fi şi exterioară (există „instrumente" culturale) sau coincide cu faptele însăşi (finalitatea Iliadei este Iliada).

Cu toate că această distincţie este realizată de peste două secole de G. Vico [30], pozitiviştii o ignoră şi ajung să identifice obiectele culturii cu cele ale naturii, reducând toate ştiinţele (cu excepţia matematicilor) la tipul ştiinţelor naturii.

Consecinţele acestei distincţii „decisive pentru metodologia ştiinţelor culturii", spune Coşeriu, sunt:

1. Fundamentul teoretic prealabil al ştiinţelor culturii, care se ocupă de ceea ce e *creat de către om* (si nu de ceea de este preluat din natură) nu îl constituie „ipotezele" ci cunoaşterea originară. În cazul lingvisticii, această cunoaştere originară este *cunoaşterea intuitivă* a vorbitorilor. Ştiinţele culturii sunt în acest sens *mai exacte* decât cele ale naturii, deoarece acest fundament nu e doar presupus, ipotetic ca şi în

[29] Precizări privind „problema general-ştiinţifică, ca problemă a fiinţei claselor de obiecte şi a stărilor de lucruri" se găsesc în E. Coşeriu, „Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau", Ed. Humanitas, Bucureşti, 2011, p.30.

[30] Coşeriu îl socoteşte pe Giambatista Vico, cel care operează primul această distincţie în „*Scienza nuova seconda*" (1730), drept *marele precursor şi cvasifondator al ştiinţelor culturii* în sensul lor propriu. Distincţia completă pe care Vico o realizează este ternară, pornind de la distincţia între trei tipuri de obiecte: pur formale (matematice), naturale şi culturale. Se revine hotărâtor la această distincţie spune Coşeriu abia dupa un secol şi jumătate, mai ales în Germania şi mai ales prin Kant (este vorba de distincţia între „necesitate" şi „libertate"). Pentru alţi autori cu contribuţii în acest sens v. şi E. Coşeriu, 2000, nota 7, pg 51.

Scanned with OKEN Scanner

cazul ştiinţelor naturii ci, *verum*-ul obiectiv coincide cu *certum*-ul subiectiv[31], omul are o siguranţă în intuiţie care se suprapune peste realitate (şi care trebuie ulterior „verificată", modelată metodologic).

2. Domeniul culturii nu admite abordări cauzale, ci doar *abordări finaliste*. Faptele culturale nu au „cauze" în sens naturalist, adică nu au cauze externe libertăţii, explică Coşeriu; întrebarea pe care trebuie sa ne-o punem nu este „de ce", „din ce cauză" se prezintă aceste fapte conform schemei „cauză-efect" (fapte naturale) - ci, *pentru ce, cu ce finalitate* se produc ele.[32] Coşeriu precizează că această abordare, care corespunde *lumii libertăţii*, ar trebui să fie aplicată *tuturor formelor culturii*, nu doar limbajului ci şi mitului, artei, tehnicii, religiei, ştiinţei şi filozofiei – toate acestea fiind determinate *în sens finalist*.

3. Ştiinţele culturii nu trebuie să stabilească *legi de necesitate empirică*, ceea ce nu înseamnă că în cultură nu sunt sau nu ar trebui să existe „legi". În cultură pot fi stabilite doar legi de probabilitate referitoare la modul obişnuit de a acţiona al libertăţii – ceea ce e *mult mai mult* în comparaţie cu posibilităţile ştiinţelor naturale. O limbă este un sistem de „legi" pe care le „aplicăm" când vorbim; analogul legilor naturale în domeniul culturii îl reprezintă faptele înseşi care produc, acestea având legităţile lor interne - şi sistemele pe care omul le elaborează pentru dezvoltarea activităţilor sale.

4. Pentru că nu există legi empirice ci norme ale libertăţii, ştiinţele culturii nu pot şi nu trebuie „să prevadă" dezvoltări viitoare – aşa cum pozitivismul (aplicarea

[31] Din nou o idee care se întâlneşte deja la Vico, menţionează autorul, în E. Coşeriu, 2000, p. 52.

[32] Cu privire la cauzalitate, Coşeriu preia distincţia aristotelică prin care sunt definite cele patru cauze: cauza eficientă, cauza materială, cauza formală şi cauza finală. Autorul motivează astfel: „Când se vorbeşte de cauzalitate şi se înţelege că lucrurile sunt produse de cauze, adică sunt efecte ale aceloraşi cauze, aceste cauze sunt *cauze eficiente*. Or, în tot ce este tradiţie, tot ce este ştiut, nu există această cauzalitate externă, fiindcă limba însăşi nu este un obiect extern, ci este ceva care se ştie, şi este o tradiţie internă. Deci, cauza eficientă aici este totdeauna omul, totdeauna vorbitorul; nu trebuie să căutăm alte cauze.(...) Cauza eficientă este totdeauna omul. Însă omul istoric nu creează *ex nihilo*, ci creează totdeauna într-un cadru anumit, istoric, în anumite condiţii istorice. Aceste condiţii istorice – de exemplu decadenţa culturală sau faptul că sistemul prezintă anumite dezavantaje la un moment dat, sau faptul că există mari diferenţe sociale şi culturale, care încearcă să se depăşească – toate aceste fapte sunt *condiţii*, nu sunt *cauze*, fiindcă ele nu produc nimic de la sine, sunt condiţiile în care operează libertatea. Şi se înţelege că libertatea este libertate raţională şi, deci, ţine seama de aceste condiţii. Însă acestea nici măcar nu sunt condiţii dacă nu au fost luate în seamă de libertate, dacă nu se întâmplă nimic. Deci, se poate spune, fără îndoială, că e adevărat că s-a făcut ceva ca să poată fi simplificat un sistem". Nu este vorba de simple „împrejurări", ci, împrejurările dacă sunt luate în seama pentru a simplifica un sistem, ele devin "condiţii". *Cauza materială* este materia cu care se face ceva – în cazul limbii sunt sunetele, semnificaţiile şi toate posibilităţile limbajului; *cauza formală* este ceea ce corespunde noţiunii obiectului care se creează iar *cauza finală* se referă la scopul, motivarea finală pentru care se face ceva: „se face ceva nu pentru că este confuzie în sistem ci ca să fie rezolvată". Finalitatea este o finalitate subiectivă şi nu obiectivă în dezvoltarea limbii (finalitatea fiecăruia, de ce a dorit tocmai acel lucru, poate fi diferită) ; în E. Coşeriu, 1996, p. 90 – 91;

Scanned with OKEN Scanner

modelului natural în ştiinţele culturii) reclamă. În realitate, atrage atenţia Coşeriu, nici o ştiinţă nu a elaborat „previziuni", fiind vorba întotdeauna *doar de aplicarea unei legi empirice generale la cazuri particulare*. În cazul ştiinţelor culturii există în acest sens două variabile şi nu una - nu doar cazurile particulare sunt variabile ci şi legea însăşi se poate schimba. Trebuie din nou să constatăm, spune Coşeriu, că aceasta nu constituie deloc o deficienţă a ştiinţelor culturii ci dimpotrivă, întrucât nu este vorba de „aplicarea" unor „legi" deja constatate ci de producerea unor „legi" noi, ceea ce face specificul devenirii / libertăţii umane.

Privind situarea lingvisticii actuale între pozitivism şi antipozitivism, ne vom limita să enunţăm generic la acest nivel precizarea autorului Lecţiilor de lingvistică generală că aceasta „ideologie" aplică, mai mult sau mai puţin explicit, primele trei principii antipozitiviste – care în fond, alcătuiesc *mai curând o unitate difuză, o bază generică şi implicită a noii lingvistici*. Această situaţie dă naştere la o varietate mare de concepţii, moduri de abordare şi metode, care duce la „caracterul aparent abscons şi inaccesibil, pentru cei neiniţiaţi, al lingvisticii actuale"[33]. Dacă în lingvistica tradiţională lingviştii se deosebeau între ei simplu, prin *domeniile* limbajului şi prin limbile de care se ocupau (foneticieni, gramaticieni, romanişti, germanişti,...) – lingviştii moderni aparţin în primul rând unui curent de *metodă*, unei încercări de metodă chiar şi în cazul lingviştilor minori (ceea ce, combinat cu multitudinea domeniilor actuale, face orientarea în ansamblul faptelor dificilă).

Anticipăm din nou subiectul tezei, spunând că în ce ne priveşte, identificăm în aceste încercări de metodă din lingvistica secolului XX năzuinţa în fond spre *o nouă metodologie*, care să poată gestiona faptele incontestabil de variate şi deci complexitatea situaţiilor din lingvistică şi cultură, care se diversifică accelerat datorită schimbărilor care au loc la toate nivelurile culturii şi civilizaţiei.

[33] Un începător trebuie să cunoască într-un fel lingvistica modernă înainte de abordarea unui studiu, spune mai departe Coşeriu: *el trebuie să poată identifica cel puţin cărei orientări îi aparţine autorul* ceea ce, dat fiind multitudinea de metode nesistematizate *conform unui unic concept acceptat* (fie *metodologic*, am spune noi) este, înafara unei structurări impecabile a domeniilor şi tendinţelor (aşa cum se întâmplă în cazul lui Coşeriu şi aceasta este o situaţie recunoscut unică), imposibil. Înafara unei bune orientări, pe începător „ îl va pândi riscul de a confunda concepţii diferite, de a lua drept originalitate ceea ce este generic şi drept teze arbitrare ceea ce poate fi motivat într-o anumită concepţie; de a rămâne surprins de ceea ce este evident şi fascinat de ceea ce este trivial. Într-un cuvânt, el nu va putea înţelege exact despre ce este vorba în fiecare caz (cu toate că adesea lucrurile expuse sunt foarte simple şi elementare)." E. Coşeriu, 2000, p. 103.

Scanned with OKEN Scanner

În ce priveşte cel de al patrulea principiu, referitor la distincţia între ştiinţele naturii şi ştiinţele culturii, acesta se aplică mult mai puţin din mai multe motive, determinate istoric – din care semnificative ar fi: ştiinţele naturii sunt considerate în continuare exemplare în ideologia curentă şi, în general în lingvistică, reacţiile antipozitiviste nu se racordează la concepte filozofice contrare pozitivismului ci se petrec în plin pozitivism. Sistemele lingvistice se reifică, fiind tratate ca „lucruri", obiecte naturale şi nu tradiţii ale unei activităţi libere a omului - limbajului aplicându-i-se principii şi metode naturaliste: se vorbeşte de „cauzele" faptelor şi se caută „legi de necesitate". Coşeriu conchide, în urma unei analize în care îşi structurează justificându-şi poziţia (distanţa) faţă de toate orientările importante istorice existente, faptul că *lingvistica interpretată ca o autentică ştiinţă a culturii, coerentă în toate aspectele sale, reprezintă sarcina prezentului şi a viitorului.*[34]

Marile doctrine care domină cercetarea lingvistică în anii în care autorul lingvisticii integrale îşi desfăşoară activitatea sunt structuralismul, generativismul şi pragmatica. Dintre acestea le vom prezenta succint doar pe primele două, *structuralismul* pentru că „opera principală a lui Coşeriu s-a concentrat asupra reexaminării dihotomiilor saussuriene care stau la baza aproape a întregului structuralism european: între *langue* şi *parole*, 'formă' şi 'substanţă', sincronie şi diacronie"[35] şi *generativismul,* pentru că „rolul jucat de generativism în desfaşurarea lui analitică este departe de a se fi încheiat"[36] şi Coşeriu îşi asumă explicit sarcina asimilării critice a contribuţiilor acestor curente. În ce priveşte cel de al treilea curent menţionat, *pragmatica*, cu toate că reprezintă astăzi paradigma dominantă şi „concurentă" prin excelenţă (nu doar în lingvistică)[37], Coşeriu respinge explicit posibilitatea ca viitorul autentic al lingvisticii să fie unul de tip pragmatist şi nu consacră nici un moment critic acestui mod de abordare.

Dacă lăsăm la o parte relaţiile contingente şi aspectele superficiale, structuralismul şi gramatica transformaţională se dovedesc a fi, ca metodă şi

[34] E. Coşeriu, 2000, p 80.
[35] N.C.W. Spence, 1996, p. 10-13.
[36] Cornel Dumitru Vîlcu, 2010, p. 222: în finalul capitolului dedicat gramaticii generative, autorul lasă deschisă posibilitatea unui dialog constructiv între integralism şi generativism, pe care îl situează ca fiind probabil la nivelul dimensiunii *determinării* din lingvistica vorbirii.
[37] Cornel Dumitru Vîlcu, 2010, p 282.

Scanned with OKEN Scanner

concepţie, atrage atenţia Coşeriu, contrare.[38] Pentru uşurinţa expunerii preferăm să le prezentăm din acest punct de vedere „comun" (locul unde sunt contrare).

În timp ce structuralismul concepe limba ca sistem de semne, adică de forme cu anumite funcţii semantice (care se folosesc în vorbire pentru a desemna ceea ce poate corespunde acestor funcţii), - în gramatica transformaţională limba este interpretată ca „mecanism", sistem de reguli (pentru a uni anumite conţinuturi extralingvistice, *meanings* - cu anumite expresii, reprezentări fonice). Ambele disting între limba şi vorbire, dar în timp ce structuralismul îşi propune să stabilească cum sunt făcute limbile prin vorbire (metodă analitică) – generativismul îşi propune să stabilească cum se vorbeşte prin intermediul limbilor (metodă sintetică).

Privind procedeele, structuralismul este în esenţă „semasiologic" (porneşte de la forme pentru a stabili funcţiile lor), în timp ce gramatica transformaţională este în esenţă „onomasiologică" (urmăreşte să stabilească cum se exprimă într-o limbă conţinuturile de gândire). Structuralismul este „idiomatic" sau „imanentist", spune Coşeriu, neadmiţând altă structură de adâncime decât structura semantică proprie fiecărei limbi, în timp ce gramatica transformaţională tinde să fie „universalistă".

Sintetizând, structuralismul porneşte *de la ceea ce este dat empiric*, de la ceea ce este „produs" (propoziţii şi texte), *spre competenţă* (aspirând să descopere prin intermediul analizei a ceea ce este produs, competenţa respectivă şi structurile sale) – în schimb, generativismul pleacă *de la competenţă* (pe care doreşte să o prezinte ca o cunoaştere activă, sub formă de reguli pentru „producerea" propozitiilor) *spre ceea ce este dat* (având pretenţia să prezinte/ reconstruiască / „simuleze" această competenţă.[39] În realitate, spune Coşeriu, „cele două metodologii sunt într-un sens complementare" şi ar putea să colaboreze în descrierea limbilor, cu toate că majoritatea adepţilor au convingerea că ele se exclud reciproc.[40]

Acordând un spaţiu puţin mai extins aspectelor istorice şi de cadru actual în continuitatea cărora apare integralismul lingvistic, am urmarit să „pregătim terenul"

---

[38] E.Coşeriu, 2000, p.131.

[39] Pornind de la tezele susţinute de teoreticienii acestui curent şi prin prisma experienţei cercetării structurale, E.Coşeriu formulează pentru prima oara *principiile fundamentale ale structuralismului analitic*, expuse în mai multe cursuri şi conferinţe începând cu 1961. Acestea sunt: principiul funcţionalităţii, principiul opoziţiei, principiul sistematicităţii şi principiul neutralizării, - primele trei caracterizând structuralismul în general iar al patrulea fiind specific celui european (cu toate că decurge firesc din celelalte, structuralismul nord-american îl neagă – v. E.Coşeriu, 2000, p. 159).

[40] E.Coşeriu, 2000, p.158. Anticipăm puţin aici ceea ce va fi formulat începând cu capitolul al III-lea, şi anume „factura" *transdisciplinară* a demersurilor coşeriene.

Scanned with OKEN Scanner

pentru identificarea mai uşoară şi evidenţierea în cele ce urmează a diferenţierilor, determinărilor şi reorientărilor pe care le face Coşeriu în vederea constituirii lingvisticii sale. Aşa cum am precizat, el acordă o importanţă foarte mare tradiţiei şi situărilor corecte în istorie (ceea ce implică în acelaşi timp identificarea şi conextualizarea corectă a situaţiilor luate în calcul), prin care în fond îşi operează desprinderile cu totul unice de faptele culturale existente, înaintând printr-un „progres" propriu şi inconfundabil înspre formularea unor principii şi concepte cu totul noi.

Concepţia coşeriană nu este, aşa cum am precizat deja, doar antipozitivistă dar el *nu o defineşte din punct de vedere metodologic* (nu îşi precizează metodologia cu totul particulară); vom anticipa punctul nostru de vedere asupra acesteia spunând că *întotdeauna demersul coşerian urmează o „a treia cale", construind sistemul său dincolo de o simplă „luptă a contrariilor"*. Scopul acestui demers este aşadar evidenţierea ulterior a aspectelor esenţiale care ţin de metodologia de lucru coşeriană (capitolul III) pe de o parte - pe de altă parte o mai uşoară sistematizare a prezentării în cele ce urmează a aspectelor fundamentale pentru noi din opera sa.

4. Câteva consideraţii necesare

Am menţionat la începutul acestui capitol că el se doreşte a fi un capitol de „prezentare pură" – dar că, totuşi, va trebui să îl orientăm spre interesul nostru; sensul intern al lucrării corespunde în acest capitol cu evidenţierea, pentru extragerea şi utilizarea sa ulterioară - din integralismul lingvistic, a unui *„integralism autonom"*.

Diferenţierea care se impune realizată în vederea acestui scop încă de pe acum, este tocmai aceea dintre „lingvistica integrală" şi „integralismul lingvistic": *lingvistica integrală* este sistemul integralist disciplinar pe care îl construieşte E. Coşeriu (existând aşa cum vom preciza particularităţi unice pentru care acest fapt istoric este posibil pentru prima oară în domeniul lingvistic şi nu în altul) şi care *implică integralismul lingvistic*, - în timp ce *integralismul lingvistic* este acea „stare activă" însăşi („starea universală" dar şi generală, tocmai de aceea fiind greu de „poziţionat"[41]) care recuperează şi restructurează ceea ce este esenţial în vastul şi

[41] Coşeriu realizează o diferenţiere unică şi precisă între "general" şi „universal" în cadrul lingvisticii integrale; în ce priveşte raportarea acestor concepte la integralismul lingvistic, vom reveni pe parcursul lucrării cu precizări.

Scanned with OKEN Scanner

contradictoriul domeniu, determinându-l să devină „integralist"; *integralismul (lingvistic) s-a obţinut în baza şi prin intermediul formulării lingvisticii integrale*.

Urmărind « liniile de forţă » ale sistemului integralist, este esenţial de asemenea să constatăm că *în orice parte* a operei sale Coşeriu (re)configurează, într-un mod sau altul, de fiecare dată, *întreaga* doctrină/ întregul său sistem - pe care îl prezintă întotdeauna „rotund". Această situaţie demonstrează pe de o parte „calitatea" doctrinei de a fi „integralistă" (conţinând „totul" în fiecare parte a sa – nu simplu juxtapus ci de fiecare dată, „holomeric", ceea ce înseamnă de asemenea şi faptul de a conţine totul „tot timpul", cu semnificaţie *şi temporală,* nu doar spaţială[42]) - pe de altă parte însă, face sistemul dificil de prezentat (prezentare, cum ar fi şi firesc, liniară; această liniaritate tocmai nu vom putea din motive profunde să o respectăm). Toate aceste elemente – dincolo de vastitatea şi ariditatea domeniului, pe care Coşeriu îl stăpâneşte şi prezintă unic impecabil – fac aproape imposibilă pătrunderea în sistemul său înafara unei „chei" autentice de citire cum ar fi o foarte bună exegeză coşeriană sau mai exact exegetul însuşi (Coşeriu menţiona tocmai în cazul său, într-un interviu acordat prof. N. Saramandu, că este posibilă şi înafara autorului înţelegerea şi activitatea în domeniul integralist dar „mai greu"[43]).

Ar fi necesar să adăugăm că, dat fiind importanţa, noutatea şi ineditul ideilor coşeriene, am pastrat de multe ori cuvintele şi expresiile autorului în enunţurile proprii lingvisticii integrale; sistemul fiind prezentat foarte pe scurt, densitatea expresiilor sale este foarte mare – urmând ca pe masură ce înaintăm să încercăm să formulăm un discurs (mai) propriu. Am încercat de asemenea să specificăm cât mai des momentele în care Coşeriu (re)formulează temele respective.

5. Realitatea limbajului şi creativitatea lingvistică. Marea răsturnare lingvistică

La începutul amplului interviu acordat profesorului N. Saramandu[44] în luna mai 1993, E.Coşeriu menţionează că *ideea sa iniţială* a fost aceea de a împăca „concepţia saussuriană şi adevărurile care se găsesc la F. de Saussure cu concepţia filosofică idealistă a limbajului[45] şi, în acelaşi timp, cu realitatea însăşi a limbii şi a

[42] Asupra acestor supoziţii vom reveni începând cu capitolul IV .
[43] N. Saramandu, 1996, p. 37.
[44] N. Saramandu, 1996.
[45] "Maeştrii" pe care i-a avut Coşeriu în filozofia limbajului au fost Aristotel şi Hegel. Pentru concepţiile idealiste în lingvistică menţionează de asemenea pe Croce, Pagliaro, anumiţi profesori de la Roma (Maver) şi Milano (Antonio Banfi).

Scanned with OKEN Scanner

limbajului".[46] Aceasta presupunea pe de o parte stabilirea a ceea ce urma să formuleze mai târziu ca fiind *posibilităţi, virtualităţi de dezvoltare în limbaj* - şi pe de altă parte, *stabilirea limitelor fiecărei concepţii care existau într-o anumită perspectivă* şi care nu reuşeau să capteze „toată realitatea limbajului". Coşeriu mărturiseşte că avea de la început această idee, pe care o numeşte *ideea sa fundamentală*, şi că ea s-a dezvoltat apoi coerent, „chiar s-a desfăşurat, s-a manifestat aşa, deşi era conţinută deja *in nuce* de la început."[47]

Viziunea lingvistica a lui Coşeriu se limpezeşte între cele două doctorate, '44 (litere) şi '49 (filozofie). Astfel, ideea de a împăca creativitatea limbajului cu „tradiţiile" fixate şi cu normele sociale ale limbajului, capătă contur în „Limba lui Ion Barbu" (1949), unde arată că creaţiile acestuia sunt *posibilităţi ale limbii române*: cu toate că aceste tipuri de construcţii pe care Ion Barbu pare că le forţează nu există în norma limbii române, deci nu se găsesc în dicţionar, ele nu sunt devieri. Aceste tipuri de construcţii *sunt date ca posibilităţi în limba română*, explică Coşeriu: există o creativitate care corespunde virtualităţilor limbii române „şi atunci există o realitate a acestor virtualităţi".[48]

Una din cele mai importante preocupări a fost, începând cu Limba lui Ion Barbu, rezolvarea problemei „dinamicităţii limbajului", - a înţelegerii sensului în care limbajul este dinamic, creator. Stabilind că există *o identitate originară între limbaj şi poezie*, găsind la Croce şi la Humboldt principiul că *nu se învaţă o limbă, ci se învaţă a crea într-o limbă* - nu doar ceea ce s-a spus deja ci şi ceea ce se poate spune – Coşeriu se apropie de Saussure pentru a studia *valoarea distincţiilor acestuia în comparaţie cu realitatea limbajului*, cunoscută de fiecare subiect vorbitor, realitate operantă în dezvoltarea limbilor şi în realizarea limbilor în vorbire.

Dezvoltarea concepţiei coşeriene asupra limbajului s-a realizat din punct de vedere pragmatic, între anii 1952 şi 1962 la Montevideo, în lucrări originale de mare amploare: *Sistem, normă şi vorbire* (1952), *Formă şi substanţă în sunetele limbii* (1954), *Logicism şi antilogicism în gramatică* (1957), *Determinare şi cadru* (1957), *Sincronia, diacronia şi istoria* (1958).

[46] N. Saramandu, 1996, p.10.
[47] N. Saramandu, 1996, p. 11.
[48] *Idem*, p.13

Scanned with OKEN Scanner

Concepţia coşeriană s-a dezvoltat practic plecând de la F. de Saussure şi distincţiile fundamentale pe care acesta le face între *limbă* şi *vorbire*, *sincronie* şi *diacronie*, (*formă* şi *substanţă*, puţin mai târziu).[49]Aceste distincţii sunt privite de Coşeriu de la început ca foarte importante metodologic însă trebuiau revizuite cu privire la *posibilităţile din limbaj*. În „Determinare şi cadru" (1957) se arată că exista deja semnalată necesitatea unei „lingvistici a vorbirii" (1948) - ca şi reacţie la stricteţea limitelor impuse lingvisticii atunci când aceasta era înţeleasă în sens saussurian (ca *ştiinţă a limbii)* – însă nu se indicau cu claritate care ar trebui să fie problemele unei asemenea ştiinţe.

Reliefând o multitudine de aspecte care împiedicau sistematizarea faptelor extrem de eterogene care rămân când din „vorbire" se separă „limba", mai cu seamă dacă era acceptată distincţia stabilită de Saussure între limbă şi vorbire (langue şi parole) ca fiind „reală" [50] - Coşeriu atrage atenţia că această distincţie este în fond „formală", metodologică, vorbirea cuprinzând în realitate şi limba.

Saussure a introdus distincţia langue-parole *pentru a indica drept unic obiect al lingvisticii limba (fr. langue) „în sine şi pentru sine"* – şi aceasta este direcţia în care s-a orientat întreaga lingvistică saussuriană structuralistă. Dar această distincţie a avut şi efectul contrar, subliniază Coşeriu, acela de a sublinia importanţa problemelor vorbirii (fr. parole) şi de a justifica, chiar dacă în sens negativ, o lingvistică a lor.[51] Interesant este că, în ciuda negativităţii tezelor saussuriene privitoare la *parole*, nimeni nu se îndoia privitor la exactitatea lor fundamentală şi se considera că o lingvistică a vorbirii ar trebui să îşi afle locul prin schema saussuriană şi în interiorul ei.

Coşeriu face aceste constatări şi arată că lingvistica vorbirii este semnalată ca necesară doar secundar şi pentru că se admite implicit faptul că lingvistica este ştiinţa „limbii" – dar de fapt trebuie să ne întrebăm dacă există o lingvistică fără să fie o lingvistică a vorbirii, limba însăşi nefiind altceva decât un aspect al vorbirii. Înlocuind termenul *parole* (care poate fi ambiguu) cu *hablar* (activitatea de a vorbi, în spaniolă), spune că *obiectul real al lingvisticii* („ştiinţa limbajului") poate fi numai *limbajul*

[49] Această dezvoltare se regăseşte în conţinuturile şi chiar în titlurile importantelor publicaţii coşeriene: Sistem, normă şi vorbire (1952), Determinare şi cadru (1957), Sincronie, diacronie şi istorie (1958).
[50] Este un aspect important pentru cercetarea noastră deoarece astăzi încă se consideră în majoritatea mediilor distincţia saussuriană ca fiind reală - cu tot cortegiul de probleme pe care această interpretare le antrenează.
[51] Eugeniu Coşeriu, 2004, p.289.

Scanned with OKEN Scanner

însuşi, sub toate aspectele sale – iar limbajul se înfăţişează în mod concret ca *activitate* şi anume ca *vorbire*.

Pornind de la observaţia lui Humboldt că limbajul nu este *ergon* (produs) ci *energeia* (activitate) – Coşeriu ajunge la Aristotel unde găseşte că cele două aspecte sunt prinse de fapt într-un ternar, orice activitate umană putând fi considerată în trei moduri diferite: al treilea „termen" al relaţiei este *dynamis* (potenţă) *şi energeia de fapt nu poate fi conceput fară referinţă la dynamis. Energeia* este actul creator anterior propriei sale *dynamis* - iar *dynamis* este facultatea, posibilitatea de a realiza o activitate; există acest *in potentia* al activităţii, care duce la o deprindere – abilitate; *dynamis* se poate învăţa prin experienţă şi prin studiu pe când *energeia* nu, ea este întodeauna „ a întrece" *dynamis*-ul. [52]

Coşeriu revine la limbaj pentru a aplica *energeia* împreună cu acest concept de potenţă, *dynamis* şi se întreabă cum poate aplica la limbaj nu o pereche de noţiuni opuse – *energeia-ergon* – ci cele trei. El se întreabă ce este această *energeia*, unde se află această depăşire a tehnicii învăţate – şi observă că este în activitatea însăşi, „adică activitatea este *energeia*, nu în sensul că ar fi *energeia* totală, fiindcă asta nu există la om, ci în sensul că, într-o măsură oarecare, *energeia* este act creator, este act de invenţie."[53]

Este important să subliniem că în distincţia aristotelică nu este vorba de trei activităţi diferite ci de *trei moduri de a considera aceeaşi realitate*. Totodată vorbirea este o activitate *universală*, care se realizează prin indivizi *particulari*, ca membri ai unor comunităţi *istorice* – deci poate fi considerată în sens universal, în sens particular şi în sens istoric.[54]

Dat fiind că întotdeauna *energeia* umană se bazează pe o *dynamis*, avem o *saber*, o „ştiinţă" pe care am învăţat-o şi pe care o aplicăm şi o întrecem, o depăşim în vorbire. Vorbirea este „ştiinţa" de a vorbi (sp. *saber hablar*) şi se disting: o treaptă universală (vorbirea pur şi simplu, activitatea lingvistică concretă, privită în general), una particulară (discursul – actul sau seria de acte al unui individ într-o anumită

[52] Aristotel spune că *energeia* pură, fără *dynamis*, este Dumnezeu (act creator pur) iar la om *energeia* nu este niciodată totală, ci e totdeauna „ a întrece" *dynamis*-ul adică a inventa ceva, fără a inventa totul de la început. Omul, în masura în care este creator, în care realizează *energeia*, este demiurg. Este evident, spune Coşeriu, că Aristotel înţelege aici activităţile culturale, adică creaţia artistică, ştiinţifică, etc, în care omul se bazează fără îndoială pe o tradiţie, pe ce a învăţat, pe o tehnică însă întrece tehnica, merge mai departe decât această tehnică. – în N. Saramandu, 1996, p. 63.
[53] N. Saramandu, 1996, p. 65
[54] E. Coşeriu, 2004, p. 291.

Scanned with OKEN Scanner

împrejurare) şi alta istorică (limba concretă, adică un mod de a vorbi al unei anumite comunităţi).

Ergon-ul, produsul în sine nu are calităţi universale, cel mult se poate vorbi de „totalitatea textelor". În plan particular, vorbirea ca produs este „textul" iar în plan istoric se identifică din nou cu „limba".[55]

Daca întreaga lingvistică trebuie să fie de fapt o lingvistică a vorbirii („lingvistica limbilor", istorică, fiind tot o lingvistică a vorbirii, căci limbile se vorbesc ori s-au vorbit; „limba" este, concret, un mod istoric de a vorbi) – în ce sens trebuie să mergem, se întreabă în continuare Coşeriu, pentru a constitui o nouă lingvistică, a vorbirii? Pare necesară spune el *o schimbare radicală a punctului de vedere: nu trebuie explicată vorbirea din punctul de vedere al limbii, ci invers*; limbajul este în mod concret vorbire, activitate - iar vorbirea e mai cuprinzătoare. *Trebuie inversat cunoscutul postulat al lui F. de Saussure – în loc de a ne situa pe terenul limbii, trebuie să ne situăm din primul moment pe terenul vorbirii şi să luăm vorbirea ca normă a tuturor celorlalte manifestări ale limbajului, inclusiv ale limbii.*[56] În loc să considerăm *vorbirea*, precum Pagliaro, ca „momentul subiectiv al limbii", ar fi mai convenabil să considerăm *limba* ca „momentul istoriceşte obiectiv al vorbirii", spune în continuare Coşeriu. Limba nu este un aspect abstract, nici exterior vorbirii înseşi – *încât studiul limbii e studiul unui moment al vorbirii*, fundamental desigur - căci vorbirea e întotdeauna istorică, înseamnă întotdeauna „a vorbi o limbă".

O lingvistică a vorbirii se justifică deci ca lingvistică teoretică, urmând să se considere problemele limbajului din perspectiva activităţii lingvistice concrete. Trebuie să facem mereu distincţie între *problemele istorice* ale limbilor (care pot fi „generale") şi *problemele universale* ale vorbirii, atrage atenţia Coşeriu; „adoptarea la nivelul universal a punctului de vedere al ‚limbii' duce la absurdităţi incredibile sau la impasuri fără ieşire, şi implică renunţarea din capul locului la rezolvarea problemelor care se pun. Astfel, funcţiunile lingvistice nu se pot defini prin raportare la limbi, ci

[55] *Idem*; toate aceste distincţii sunt contribuţii coşeriene.
[56] E. Coşeriu, 2004, p. 293; Coşeriu realizează prima oară aceasta dezbatere în „Determinare şi cadru" - pe care apoi o reia pentru fundamentarea sau descrierea concepţiilor sale în majoritatea celorlalte lucrări.

Scanned with OKEN Scanner

numai prin raportare la vorbire [57] (...) Iar anumite probleme care se dovedesc a fi insolubile se prezintă în acest fel tocmai pentru că se pun în planul ‚limbii', unde nu au soluţie."

Aici Coşeriu exemplifică prin problema „schimbării lingvistice" şi a „cauzelor" ei – pe care o va relua fundamental în „Sincronie, diacronie şi istorie"- concept fundamental al lingvisticii integrale. În principiu, „o asemenea problemă nu există: în realitate, e vorba de problema permanentei constituiri şi transmiteri a limbii prin intermediul vorbirii, de felul în care creaţia – determinată în diferite moduri – devine tradiţie." Acest fapt e corelat în continuare de Coşeriu în modul în care se produce (şi autoîntreţine) cu problema „cauzalităţii": numita „schimbare lingvistică" *nu este o problemă cauzală* ci o problemă de tipul *pentru ce* şi *cum*, nu de tipul „de ce". Explicaţia acestei confuzii rezidă, se arată în continuare, în faptul că „există *condiţii* în interiorul cărora acţionează libertatea lingvistică şi *raţiuni de ordin final* ale acestei libertăţi, dar ele nu sunt 'cauze' şi nu acţionează asupra 'limbii'."[58]

Semnificaţia acestor „răsturnări" este radicală nu doar pentru lingvistică ci, aşa cum vom încerca să arătăm în capitolele care urmează, şi pentru cultură în ansamblul ei - încât ele trebuie analog preluate şi sistematizate pentru deducerea unui *integralism „autonom"*. Am dori să revenim în acest moment la precizarea că este „riscant" să te depărtezi în expunerea sistemului coşerian - de discursul lui, de termenii şi chiar de cuvintele pe care le foloseşte în sensul construirii conceptelor sale (cu totul noi în cultură). Este vorba aşa cum spuneam de o nouă aşezare în pagină a unui întreg sistem, ceea ce implică iniţial o „răsturnare" a celui existent[59] (cu explicitarea treptată, din noua perspectivă *care chiar în acest mod se construieşte* - a confuziilor existente,

[57] *Idem.*, p. 293. Categoriile verbale, exemplifică în continuare Coşeriu, nu au „definiţie" paradigmatică şi nici sintagmatică şi nu sunt clase lexicale ale limbilor, ci moduri semnificative ale vorbirii şi de aceea „universale" (ele nu sunt „generale" din punct de vedere istoric); în limbi determinate, le corespund moduri formale determinate ale expresiei (care pot fi atât paradigmatice, cât şi sintagmatice). „Nu putem să definim o categorie ‚într-o limbă', ci putem numai să verificăm dacă ea există sau nu în limba respectivă şi, dacă există, să arătăm care este schema formală căreia îi corespunde". Pentru relaţia între paradigmatic şi sintagmatic v. şi „Lecţii de lingvistică generală", p 138-143.

[58] E. Coşeriu, 2004, p.294.

[59] Raportarea fundamentală este - din motive foarte clar expuse de Coşeriu şi pe care am încercat să le redăm în esenţa şi proporţionalitatea lor - la sistemul saussurian, dar în acelaşi timp la cultura lingvistică şi filozofică universală.

Scanned with OKEN Scanner

pentru a putea înainta) – astfel că majoritatea termenilor importanţi implicaţi sunt treptat redefiniţi. [60]

Am dorit de asemenea să păstrăm „circularitatea" expunerii coşeriene pe care am enunţat-o la începutul acestui capitol, din motive pe care parţial le-am enunţat (astfel se prezintă „obiectiv" expunerea coşeriană); este vorba de aspectul holonic al *integralismului* pe care vom încerca să îl elucidăm (principial) până la finalul acestei cercetări.

6. O primă schiţă a lingvisticii integrale

Înainte de a continua cu prezentarea unei prime schiţe a lingvisticii integrale, este necesar să facem o precizare privind *tehnica vorbirii*, adică „acel 'a şti să faci', 'tehnică' în sensul de τέχνη din greacă, adică acea 'ştiinţă' care are bază intuitivă, însă este foarte sigură."[61]

Noţiunea de limbă ca „tehnică" a vorbirii este preluată de Coşeriu în lingvistică de la Pagliaro, care concepea limba ca un „sistem tehnic"; compunând aceasta idee cu gradele cunoaşterii deosebite de greci: 1. părerea nesigură şi subiectivă, 2. „ştiinţa" care se arată *în acţiune*, în „a face" ceva, însă nu are nevoie să fie justificată fiind cu totul sigură, şi 3. ştiinţa justificată prin cele două baze ale ştiinţei (experienţă şi studiu), - Coşeriu situează limba la nivelul τέχνη adică „a şti să faci", „a şti să vorbeşti", în acest caz, - care este „ştiinţa" pe care o aplică cineva atunci când vorbeşte şi când înţelege ce se vorbeşte.[62]

Din perspectiva filozofiei, autorul preia modelul gradelor de cunoaştere de la Leibniz, care se opune în *De cognitione, veritate et ideis* („Despre cunoaştere, adevăr şi idei", 1684) lui Descartes şi anume, distincţiei prea rigide a acestuia între cunoaştere (cunoaştere cu idei clare) şi necunoaştere, spunând că în realitate există mai multe grade de cunoaştere. El deosebeşte „cunoaşterea obscură" (nu permite identificarea obiectului – spre exemplu, este recunoscut un om de cineva, dar acesta

[60] Este probabil unul din motivele pentru care Coşeriu nu este foarte cunoscut - alături de faptul că, în interiorul „disciplinei", se consideră că el poate fi foarte bine asumat de către lingvişti (ceea ce totuşi nu se întâmplă); în opinia noastră, *resistematizarea integralistă a unei „discipline" („câmp disciplinar")* – şi de aici credem că pornesc problemele de asumare şi „popularizare" a lui Coşeriu – *este o problemă care nu ţine în primul rând de disciplina respectivă – aici, lingvistica - ci de redefinirea integralistă a culturii în ansamblul ei*. Revenim asupra diferenţierii (care ne va fi necesară) dintre *lingvistica integrală* (lingvistica aşezată pe baze integraliste) şi *integralismul lingvistic* (perspectiva integralistă conferită lingvisticii); spre finalul capitolului de prezentare a „lingvisticii integrale" vom încerca să degajăm, într-o primă fază a temei noastre, „integralismul lingvistic".
[61] E Coşeriu, 1996, p. 14.
[62] E. Coşeriu, 1996, p. 14.

Scanned with OKEN Scanner

nu îl identifică) de „cunoaşterea clară" (permite recunoaşterea obiectului, în diferite grade). Cunoaşterea clară la rândul ei poate fi o cunoaştere clară „confuză" – *cognitio clara confusa* unde *confusa* nu se traduce corect prin „confuz"ci semnifică de fapt o cunoaştere clară care are toată siguranţa a ceea ce cunoaşte însă nu poate justifica – şi o cunoaştere clară „distinctă", cea care are justificare.[63]Leibniz deosebeşte în continuare încă două grade în cunoaşterea clară distinctă şi anume, cunoaşterea distinctă inadecvată (*distincta inadequata*) care poate da primele justificări (corespunde tehnicianului, expert în ceva, specialist fără a fi om de ştiinţă) şi cunoaşterea distinctă adecvată (*distincta adequata*) care tinde să justifice până la sfârşit.

Limbajul se situează evident, pe treapta *cunoaşterii sigure însă fără justificare*, spune Coşeriu; poate exista o afirmaţie de tip „aşa se spune în limba X" sau există o justificare imediată, - dar vorbitorii nu au în general justificarea completă a lingvistului (istorică, funcţională, etc..).

6.1. Determinare şi cadru

Dacă se acceptă necesara tripartiţie a punctelor de vedere cu privire la activitatea lingvistică, este loc - spune Coşeriu, este posibilă constituirea unei *lingvistici a vorbirii,* în sens strict. Există şi e solid constituită lingvistica limbilor - *a vorbirii la nivel istoric*, există o lingvistică a textului – a *vorbirii la nivel particular* („stilistica vorbirii" spre exemplu) dar nu există, ca disciplină constituită, lingvistica *vorbirii la nivel universal.*

Existau premise pentru constituirea acestei lingvistici dar, risipite în lucrări cu caracter general, nesistematizate şi nesistematizabile în plan descriptiv – şi de aceea, inoperante. E. Coşeriu consideră că *o lingvistică a vorbirii în sens strict* ar fi o adevărată *gramatică a vorbirii* - o gramatică indispensabilă atât pentru interpretarea sincronică şi diacronică a „limbii" cât şi pentru analiza textelor. Sincronic vorbind, limba nu oferă numai instrumentele şi schemele exprimării, cum se înţelege în general – *ci şi instrumentele de transformare a „ştiinţei" de a vorbi în activitate,* iar din punct de vedere diacronic, *tot ce se întâmplă în limbă se întâmplă numai prin vorbire*; de asemenea, pentru o analiză corectă a textelor este necesară cunoaşterea tehnicii

[63] Baumgarten, prin care Coşeriu ajunge la Leibniz, situa cunoaşterea estetică la nivelul *cognitio clara confusa*, (spre exemplu, un tablou place privitorului însă nu ştie să spună de ce, persoana respectivă are *siguranţa* gustului însă *fără justificare)*; în E. Coşeriu, 1996, p. 15.

Scanned with OKEN Scanner

activităţii lingvistice, dat fiind că „depăşirea limbii – care se manifestă în orice discurs – se poate explica numai prin posibilităţile universale ale vorbirii."[64]

Obiectul propriu al „gramaticii vorbirii" ar fi prin urmare, spune în continuare Coşeriu, *tehnica generală a activităţii lingvistice*. *Sarcina* ei ar trebui să fie *recunoaşterea şi descrierea funcţiilor specifice ale vorbirii* precum şi *indicarea instrumentelor ei posibile* (atât verbale cât şi extraverbale). Vorbirea, mai cuprinzătoare decât limba, îşi utilizează propriile circumstanţe - în timp ce limba e înafara circumstanţelor (şi recurge la activităţi complementare nonverbale - mimică, gesturi, chiar tăcerea – aspecte cărora lingvistica doar le recunoaşte şi le semnalează funcţia de „modificatori ai vorbirii concrete").

Coşeriu identifică în vederea fundamentării acestei tehnici generale a vorbirii *determinarea* – ca ansamblu de operaţii şi *cadrele* – ca instrumente circumstanţiale ale activităţii lingvistice. În lucrarea sa „Determinare şi cadru" elucidează problema determinării în sensul *determinării nominale*, „inventariază", delimitându-le astfel, o serie de *cadre* „care, de obicei, nu sunt percepute sau se confundă unele cu altele"[65] şi specifică „posibile linii directoare" pentru studiul sistematic al funcţiilor acestora.

Fără să detaliem aceste probleme, vom semnala aici doar câteva aspecte generale şi definiţii pentru importanţa lor ulterioară în cercetare.

„Corespund domeniului 'determinării' toate acele operaţii care, în limbaj ca activitate, se execută *pentru a spune ceva despre ceva prin intermediul semnelor limbii*, adică pentru 'a actualiza' şi a orienta spre realitatea concretă un semn 'virtual' (aparţinând 'limbii') sau pentru a delimita, preciza şi orienta referinţa unui semn (virtual sau actual)."[66] Coşeriu oferă reperele acestui domeniu doar *pentru determinarea nominală* şi anume, din cadrul acesteia, *pentru limbajul enunţiativ* (adică independent de orice intenţie stilistică) - dar chiar şi aşa, precizează el, este vorba de o tehnică „îndeajuns de complexă". „Determinarea nominală" cuprinde cel puţin patru tipuri de operaţii, pe care le numeşte convenţional: *actualizare*, *discriminare*, *delimitare* şi *identificare* iar „instrumentele verbale" care îndeplinesc aceste funcţii sunt numite *determinatori nominali*.[67]

---

[64] E. Coşeriu, 2004, p.295.
[65] E.Coşeriu, 2004, p. 296.
[66] E. Coşeriu, 2004, p. 296.
[67] Cea mai importantă încercare anterioară în sensul unei asemenea sistematizări, este cea a lui C. Bally, care stabileşte o distincţie, între „actualizare" şi „caracterizare", - dar la care Coşeriu identifică mai multe confuzii; în E.Coşeriu, 2004, p. 297-302.

Scanned with OKEN Scanner

Exemplul la care ne rezumăm aici este cel al operaţiei determinative fundamentale („şi în mod ideal, primară"), *actualizarea*. Cu precizarea că intenţia de semnificare a vorbitorului este cea care actualizează (observaţie valabilă pentru toate instrumentele verbale şi în general pentru limbajul folosit de lingvistica descriptivă), „actualizatorul" în sine nefăcând altceva decât să facă cunoscută în mod material actualizarea, - Coşeriu defineşte simplificat astfel actualizarea: *orientarea unui semn conceptual către domeniul obiectelor*.

Numele (denumirile) pe care le integrează ştiinţa lingvistică sunt *virtuale* (nu actuale) şi semnifică *concepte* (nu obiecte). *Un concept este semnificaţia virtuală a numelui însuşi* şi, în măsura în care ţine de dynamis, *un nume numeşte un concept* şi numai potenţial *desemnează* toate obiectele ce cad sub acel concept. Numai în vorbire un nume poate *denota* obiecte şi pentru a transforma „ştiinţa" lingvistică în vorbire – pentru a *spune* ceva despre ceva cu ajutorul numelor – este necesar să *orientăm* semnele respective spre obiecte, transformând desemnarea potenţială în desemnare reală (*denotare*).[68] Este vorba, aşadar, la Coşeriu, de integrarea primară între o „cunoaştere" actuală şi o „ştiinţă" anterioară, care se manifestă prin denotarea a ceea ce se cunoaşte cu numele a ceea ce este ştiut.

Actualizatorul prin excelenţă este articolul numit „definit" sau „hotărît; în limbile în care articolul nu există, actualizarea se exprimă implicit prin cadre (sau cadre şi alte funcţii).

Dat fiind că simpla actualizare nu implică altceva decât sensul „obiectiv" („non-conceptual") al intenţiei semnificative – transformarea desemnării virtuale în desemnare actuală – denotarea necesită determinări ulterioare atunci când este vorba de entităţi particulare (şi nu de entităţi în general). Astfel sunt definite: discriminarea – cu subspeciile cuantificare, selectare, situare -; delimitarea – cu subspeciile explicare, specializare, specificare, aceasta din urmă având două tipuri – specificare distinctivă şi informativă sau identificare (considerată tip autonom de determinare datorită unor particularităţi funcţionale).

Determinarea asigură pur şi simplu folosirea limbii – integrarea lingvistică dintre o cunoaştere actuală şi o „ştiinţă anterioară". Posibilitatea ca *vorbirea să*

[68] Mai strict, „actualizarea este operaţia prin care semnificaţia nominală se transferă de la 'esenţă' (identitate) la 'existenţă' (ipsitate) şi prin care numele unei 'fiinţe' (de exemplu, sp. *hombre* 'om') devine denotatul unei 'entităţi' (de exemplu, *el hombre 'omul'*), al unui 'existenţial' căruia identitatea semnificată i se atribuie prin actul însuşi al denotării", în E. Coşeriu, 2004, p. 299.

Scanned with OKEN Scanner

semnifice şi să fie înţeleasă dincolo de ceea ce se spune şi dincolo de limbă este dată în mod special de circumstanţele în care se vorbeşte adică de *cadre* (şi de activităţi expresive complementare). Cadrele intervin în mod necesar în orice activitate de vorbire (nu există discurs care să nu se producă într-o anumită circumstanţă) – orientând orice discurs, dându-i un sens şi determinându-i chiar nivelul de adevăr al enunţurilor. Dată fiind importanţa lor recunoscută, „e ciudat cât de puţină atenţie le-a fost acordată din punct de vedere descriptiv şi analitic", spune Coşeriu; există teorii ale „contextelor" dar încă nu s-a făcut o înregistrare sistematică a diferitelor cadre posibile[69] (de obicei se disting două, cel mult trei cadre).

„Până acum este teoria cea mai complexă a contextelor", spune Coşeriu, distingând o serie amplă de cadre pe care le grupează în patru tipuri: *situaţie*, *regiune*, *context* şi *univers de discurs*. Prin *situaţie* „ trebuie să înţelegem ceva mult mai limitat şi mai puţin ambiguu decât ceea ce se înţelege în mod curent, şi anume numai circumstanţele şi relaţiile spaţio-temporale care se creează în mod automat prin însuşi faptul că cineva vorbeşte (cu cineva şi despre ceva) într-un punct în spaţiu şi într-un moment în timp." [70] Situaţia este spaţio-timpul discursului, ceva creat de discursul însuşi şi ordonat în raport cu subiectul discursului, precizează în continuare Coşeriu. Determinarea denumită „situare" depinde în întregime de acest cadru (capătă înţeles numai prin raportare la el) şi de asemenea pronumele pot denota numai datorită situaţiei (au semnificaţie categorială dar nu au semnificaţie lexicală, nu numesc şi nu desemnează nimic şi de aceea se pot referi doar la obiecte deja prezente în discurs).

Contextul vorbirii este cadrul în care limbajul este efectiv întrebuinţat – „toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca 'ştiinţă' a interlocutorilor, ca prezenţă fizică şi ca activitate". [71]Coşeriu distinge trei tipuri de contexte: *idiomatic* (limba însăşi ca „fond" al vorbirii), *verbal* (discursul însuşi în calitate de „cadru" al fiecăreia dintre părţile sale) şi *extraverbal* (toate circumstanţele de natură nelingvistică percepute direct de către vorbitori – cu subtipurile *fizic*, *empiric*, *natural*, *practic*, *istoric* şi *cultural*).[72]

Regiunea – spre deosebire de contextul vorbirii – se referă la zona de valabilitate a unui semn: este „spaţiul între ale cărui limite un semn funcţionează în

[69] E. Coşeriu, 2004, p. 315.
[70] E. Coşeriu, 2004, p. 316.
[71] *Idem*, p. 319 – 320.
[72] Descrirea acestor contexte este realizată în E.Coşeriu, p. 321 – 323.

Scanned with OKEN Scanner

sisteme determinate de semnificaţie".[73]Sunt deosebite trei tipuri de regiune: *zona* (regiunea în care este cunoscut şi folosit în mod curent un semn - limitele depinzând de tradiţia lingvistică; zona este cu alte cuvinte o „izoglosă"), *domeniul* (regiunea în care „obiectul" este cunoscut ca element al orizontului vital al vorbitorilor iar limitele sale sunt nelingvistice; domeniul este un *orizont de experienţă obiectivă*) şi *mediul* (regiune stabilită social sau cultural: familia, şcoala, comunităţile profesionale – sunt medii, în măsura în care posedă moduri proprii de a vorbi).[74]

„Prin *univers de discurs* înţelegem sistemul universal de semnificaţii căruia îi aparţine un discurs (sau un enunţ) şi care îi determină validitatea şi sensul".[75]Exemple de „universuri de discurs" – ca "teme" sau „lumi de referinţă" – sunt literatura, mitologia, ştiinţele, matematica, universul empiric – în sensul de sisteme de semnificaţii.[76]

Coşeriu subliniază în continuare importanţa teoriei cadrelor pentru gramatică, pentru teoria literară şi pentru teoria limbajului, prin intermediul utilizării lor realizându-se condiţii pentru eliminarea unor vechi şi persistente erori dar şi pentru crearea unor diferenţieri necesare. O lingvistică propriu-zis *funcţională* nu poate neglija cadrele, nici măcar pe cele 'extraverbale', „căci funcţiile reale nu apar în limba abstractă, ci în vorbirea concretă"; privind teoria limbajului, se elimină în primul rând ideea falsă a unei „limbi perfecte din punct de vedere logic" ca şi ideea pretinsei „imperfecţiuni" sau „insuficienţe" a limbajului – iar în ce priveşte teoria literară este evident, spre exemplu, faptul că a explica o opera înseamnă în primul rând a-i reconstrui cadrele. [77]

Parafrazîndu-l pe Coşeriu, am putea spune că este ciudat de data aceasta că, existând o asemenea teorie a cadrelor, ea nu a fost valorizată până în prezent – şi, de asemenea, determinările atât de precis şi riguros formulate nu sunt „captate" în teorii şi metode lingvistice ulterioare. În ce priveşte determinările, C. Vîlcu opinează pentru o „conjugare" a lor cu aspecte ale teoriei generative[78] – deci un demers oarecum „trans-disciplinar"; în ce ne priveşte vom propune valorizarea acestei inestimabile contribuţii coşeriene printr-un demers analogic cu ajutorul căruia să recuperăm, să

[73] E. Coşeriu, 2004, p. 317.
[74] *Idem*, p. 317 – 318.
[75] E. Coşeriu, 2004, p. 324.
[76] *Idem*, p. 324 - 325.
[77] *Idem*, p. 325 – 329.
[78] C.D.Vîlcu, 2010, p. 218 – 222.

Scanned with OKEN Scanner

propunem „transferarea" acestor sistematizări la un nivel „general cultural", construind în finalul cercetării un „model" *trans-disciplinar* de comunicare.

„Am făcut toate aceste deosebiri pentru a funda o lingvistică autonomă a vorbirii, explică Coşeriu. (...) am semnalat mereu faptul că problemele lingvisticii vorbirii sunt altele decât ale limbilor"[79] şi de asemenea, diversitatea problemelor din cadrul unei lingvistici a limbilor, respectiv specificitatea lingvisticii textului. O primă schiţă a lingvisticii integrale apare aşadar, timpuriu, având la bază necesara tripartiţie a limbajului: 1. limbajul în general, vorbirea (nivel universal), 2. limba (nivel istoric) şi 3. discursul/textul (nivel particular). Acestora le corespund/vor fi arondate lingvistica vorbirii, lingvistica limbii şi lingvistica discursului sau a textului – justificând ulterior ca fundament tripartit al acestora şi faptul că le corespund trei tipuri diferite de conţinut (desemnarea, semnificaţia şi sensul).

6.2. Sistem, normă şi vorbire

Observînd nenumăratele dificultăţi care survin în definirea conceptelor de „limbă" şi „vorbire" - aparţinând lui Ferdinand de Saussure – şi deci, *insuficienţa dihotomiei saussuriene*, E. Coşeriu ajunge să schiţeze o teorie tripartită a vorbirii şi a formalizării sale.

Câteva din aceste mai celebre „incoerenţe şi contradicţii în enunţurile despre 'limbă' şi 'vorbire'"[80] sugerează importanţa şi utilitatea unei alte distincţii:

„Limba" (language) ar fi „un fel de plural al vorbirii", „limbaj colectiv", „conceptul comun care se extrage din limbajele individuale" (iar limba unei naţiuni ar fi „ansamblul deprinderilor prin care membrii unei naţiuni obişnuiesc să comunice unii cu alţii") – în timp ce „vorbirea" (speech), „în sensul cel mai propriu şi mai strict", ar fi acţiunea lingvistică momentană exercitată de către individ în conformitate, în măsură mai mică sau mai mare, cu uzul lingvistic al persoanelor din jur (Jespersen, 1947); „vorbirea" (speech) „este ansamblul activităţilor fizice şi mentale implicate în actul prin care o persoană comunică alteia un anumit concept (gând, noţiune sau emoţie)" - iar „limba" (language) e „ansamblul de convenţii

[79] În lingvistica vorbirii este necesară şi o ştiinţă generală a contribuţiei lucrurilor şi a cunoaşterii lucrurilor – atât prin experienţa, cît şi prin cultură – la vorbire. Foarte multe fapte – şi în construcţiile gramaticale, şi în întrebuinţarea vocabularului – sunt fapte de vorbire în general, care ţin de această lingvistică a vorbirii; în N. Saramandu, 1996, p. 137.
[80] E. Coşeriu, 2004, p. 19-44.

Scanned with OKEN Scanner

adoptate şi sistematizate de către o masă socializată de utilizatori ai vorbirii" (H. Palmer, 1924); vorbirea este „limba în acţiune, limba actualizată, în echilibru şi în plină funcţionare", de asemenea e un instrument al vieţii afective, exprimă sentiment şi acţiune – iar limba e sistemul organizat, ce ar cuprinde elementele referitoare la comunicarea şi înţelegerea gândurilor (Ch. Bally, 1913); vorbirea este activitatea de a vorbi în general dar şi fiecare act particular de vorbire - iar ceea ce se cheamă 'limbaj individual' nu este vorbire ci limbă (Gardiner, 1951/ed.II) ; există şi tripartiţii semnalate (care până la urmă se confundă tot în duble aspecte în diverse variante de combinare) dar în general se „testează" variantele sau se împinge până la ultimele consecinţe opoziţia limbă-vorbire.

Apar idei legate de „normă" (ca „sistem" al limbii, de natură socială şi ideală sau formală - în timp ce „vorbirea" sau „ritmul" limbii ar fi individuală şi reală; V. Brondal, 1932). Unii îl interpretează şi încearcă să îl depăşească pe Saussure (Delacroix, Buhler, Trubetzkoy) dar în concepţiile lor subzistă, explicit sau implicit, identificarea între „social" şi „sistematic" (structural, funcţional).[81] W. Von Wartburg, în încercarea de a rezolva antinomia fundamentală dintre *langue* şi *parole*, reuşeşte doar să accentueze interdependenţa dintre cele două aspecte ale limbajului (vorbirea este activitate individuală şi în acelaşi timp psiho-fizică-fiziologică, prin care se valorizează ocazional sistemul limbii de către individ, iar limba este socială, 'limbaj supraindividual', 'obiect pur sufletesc-spiritual', 'întreg sistemul de exprimare care, în interiorul unei comunităţi umane, serveşte ca mijloc de înţelegere', ,'patrimoniu social sau mai bine zis aptitudine particulară'...etc), contradicţiile conţinute în doctrină fiind evidente[82]; nu putem identifica concepte atât de deosebite (sumă-sistem, patrimoniu-aptitudine) şi nu putem considera ca fiind valabilă, din punct de vedere ştiinţific, recurgera la opoziţii atât de ambigue şi de arbitrare (spirit individual-spirit colectiv), spune în continuare Coşeriu. De asemenea lingvistica idealistă (Croce,Vossler) „a contribuit foarte puţin la elucidarea relaţiilor dintre *limbă* şi *vorbire*, care nu este o pseudo-problemă, şi nici o problemă lipsită de importanţă, ci este problema însăşi a constituirii lingvisticii ca ştiinţă perfect conştientă de obiectul său".[83]

[81] E. Coşeriu, 2004, p.29-30.
[82] *Idem*, p. 32
[83] *Idem*, p. 36

Scanned with OKEN Scanner

Divergenţele serioase şi evidente din concepţiile post-saussuriene sunt puse de autorul lingvisticii integrale pe seama diversităţii punctelor de vedere, - *a planurilor în fond în care se stabilesc opoziţiile*[84]; uneori, *gradele de abstractizare* care se iau ca bază pentru a defini „limba" nu sunt identice (se merge de la sistemul de cuvinte concrete pâna la reţeaua de funcţii), alteori apar discrepanţe pentru că *fie se defineşte limba prin raportare la vorbire fie vorbirea prin raportare la limbă*, iar alteori se iau ca bază de pornire *convenţii semantice specifice* (identificarea „abstractului" cu „irealul", „concretului" cu „obiectivul"). Pe lângă aceasta, poate să intervină un anumit mod de a considera *istoria* (Pagliaro), opus concepţiei comune sincronice, ajungând să se pună în opoziţie fapte necorelative (de exemplu, activitate - sistem), sau acestea se combină şi se asociază în caracterizarea conceptelor pe care caută să le definească.[85]

Dincolo de extensiunile diferite şi uneori contradictorii care se atribuie celor două concepte (încât ceea ce este *limbă* în cadrul unei concepţii este *vorbire* sau în parte *vorbire* în cadrul altor concepţii), apar şi incoerenţe, care „se datoresc unei serii de raţiuni mai profunde, care privesc, pe de o parte, punerea problemei şi, pe de alta, fondul însuşi al problemei".[86]

În urma analizei critice pe care o face doctrinelor existente cu privire la limbaj şi aspectele acestuia, Coşeriu deduce în continuare[87] : în mod concret, limbajul există numai şi în mod exclusiv ca activitate lingvistică: *vorbitul*; limba şi vorbirea nu pot fi

---

[84] Unii consideră limbajul *în determinările sale externe*, în existeţa sa în individ şi comunitate (astfel apar opoziţii de tipul aspect individual – aspect social, acte individuale – patrimoniu sau instituţie socială, acte individuale – produs istoric colectiv), alţii consideră limbajul din punctul de vedere al *conformaţiei* sale (apar opoziţii de tip ocazional – general, asistematic – sistematic, realizare – sistem), iar alţii interpretează distincţia saussuriană ca fiind *identică cu cea a lui Humboldt* (energeia-ergon) opunând activitatea lingvistică produsului lingvistic, sau interpretează distincţia saussuriană ca fiind *reversul opoziţiei humboldtiene* (ştiinţă-activitate, instrument-utilizare); în E. Coşeriu, 2004, p 40-41.

[85] Spre exemplu, caracterul *social* intervine în aproape toate definiţiile dar în timp ce pentru unii, aspectul social se regaseşte în individ şi actele sale, alţii consideră individul abstract, asocial, opus colectivităţii; în E. Coşeriu, 2004, p. 41.

[86] Este vorba de: distincţiile se stabilesc în cadrul unui limbaj abstract, aprioric conceput ca entitate organică; *limba* şi *vorbirea* sunt considerate două realităţi autonome; dihotomia stabilită fie nu epuizează întreaga realitate a limbajului fie uneşte aspecte eterogene sub aceeaşi etichetă, manifestându-şi insuficienţa; există interferenţe între diverse puncte de vedere, cu respectiva opoziţie stabilită între planuri necorelative; sunt considerate ca echivalente extensiv concepte ca „avere lingvistică", „aspect social al limbajului", „sistem", „sistem funcţional"; în E.Coşeriu, 2004, p. 42.

[87] Datorită importanţei cu totul speciale a etapelor pe care Coşeriu le parcurge în deducerea sistemului său radical diferit de toate celalte sisteme existente în domeniu, este necesar să precizăm în amănunt aceşti paşi; dificultatea „redării" constă şi în faptul că autorul este extrem de concis, nu foloseşte nici un cuvânt „în plus" şi nu are nici o abatere de la traseul gîndirii, încât ceea ce spune adeseori nu poate fi „rezumat".

Scanned with OKEN Scanner

realităţi autonome şi net separabile, dat fiind că, pe de o parte, *vorbirea* este *realizare a limbii* şi, pe de altă parte, *limba* este *condiţie a vorbirii*, se constituie pe baza vorbirii şi se manifestă în mod concret numai în vorbire; etichetele sub care se plasează realitatea limbajului se pot multiplica, după punctele de vedere şi criteriile adoptate; în majoritatea cazurilor, opoziţiile care se stabilesc constituie numai caracterizări şi interpretări ale unei opoziţii fundamentale între *virtual* şi *real*, *abstract* şi *concret* (sistem-realizare); diversele concepţii cărora li se dă numele de limbă nu sunt echivalente, deoarece reprezintă tipuri distincte şi grade diferite de abstractizare.[88]

Conform cu cele de mai sus, principiile pe care trebuie să se bazeze o doctrină coerentă şi realistă privind distincţiile necesare în cadrul limbajului sunt: eventualele distincţii şi opoziţii trebuie să se stabilească în primul rând în realitatea concretă a limbajului – în *vorbire*; *vorbitului* ca atare nu i se poate opune *limba* ca realitate distinctă dat fiind că aceasta este prezentă în vorbitul însuşi, cei doi termeni desemnând diferite modalităţi de a privi fenomenul lingvistic şi diferite grade de formalizare ale aceleiaşi realităţi obiective; după adoptarea criteriului diferitelor grade de abstractizare, trebuie să recunoaştem şi să numim distincţiile care se evidenţiază fără a încerca să le reducem la modelul faimoasei dihotomii; planul în care trebuie să stabilim distincţiile este planul „conformaţiei" limbajului (planul în care se ia în considerare felul cum se manifestă acest fenomen numit limbaj) şi nu planul esenţei sale (al realităţii sale intrinseci, care este un plan de unificare şi sinteză, nu de diferenţiere şi analiză); unele din conceptele cu care se identifică limba vor fi eliminate din discuţie (concepte aparţinând mai degrabă psihologiei limbajului etc).[89]

Punând în evidenţă printr-o suită de scheme insuficienţele dihotomiei saussuriene[90] (identificarea individualului cu concretul, ignorarea punctului în care „limba" şi „vorbirea" se întâlnesc - *„actul verbal"- şi care va trebui să fie exact punctul de plecare pentru o concepţie unitară şi coerentă asupra limbajului*; rigiditatea concepţiei despre individ – complet separat de societate şi care nu ar fi el însuşi „colectivitate"), Coşeriu se întreabă dacă Saussure a ignorat cu bună ştiinţă

[88] E. Coşeriu, 2004, p.43.
[89] *Idem*, p. 43-44.
[90] *Idem*, p. 44-58.

Scanned with OKEN Scanner

aceste aspecte - care duc prin abstractizare până la considerarea fenomenului lingvistic independent de subiect[91] - şi identifică la acesta premise pentru diferenţierea între *sistem normal* şi *sistem funcţional* (în acest sens folosind ulterior termenii de *normă* şi *sistem)* şi pentru structurarea ulterior a conceptului de *normă*; printr-o fină analiză, autorul arată că acest concept este *decisiv pentru constituirea sistemului limbii ca sistem abstract de opoziţii funcţionale*.

Conceptul de *normă* va fi construit de Coşeriu pornind de la diferenţierea treptată între *sistem normal* şi *sistem funcţional*, însă impulsul decisiv pentru constituirea în continuare a celor două concepte provine din cercetarea empirică a faptului lingvistic (în general, lingvistica structurală).

Studiind inovaţiile - mai ales cele sintactice şi semantice - constatate în poezia lui Ion Barbu, E. Coşeriu stabileşte încă din 1948 că acestea sunt „îndrăzneţe şi surprinzătoare", „anormale" într-un anumit fel, - dar totuşi nu sunt aberante din punctul de vedere al sistemului (nu se percep ca „erori" de către „simţul lingvistic" al cititorilor de aceeaşi limbă)[92]. Realizând încă de atunci (în termeni oarecum imprecişi, spune autorul) o distincţie între *sistem funcţional* şi *convenţie (realizare) normală*, - îşi pune problema că majoritatea inovaţiilor poetice trebuie să fie de acelaşi tip: amplificări ale *normei*, permise de *sistem*.

Această constatare generică fundamentală este conjugată de Coşeriu cu rezultate provenind din cercetarea structurală. Exemplele demonstrative pentru oportunitatea tripartiţiei sunt evidente mai ales în domeniul fonic[93] - „poate tocmai datorită faptului că pentru acest domeniu există o doctrină a opoziţiilor pertinente perfect dezvoltată", spune Coşeriu [94]- dar se pot da exemple suficient de clare din domeniul morfologiei propriu-zise[95], al derivării şi compunerii[96], al sintaxei[97] şi

---

[91] *Idem*, p. 57.
[92] "Procedeul lui Barbu este totdeauna acelaşi: reprezintă extinderea unor întrebuinţări particulare la alte cazuri, logic asemănătoare, dar în care convenţia normală este diferită", în E. Coşeriu, „La lingua di Ion Barbu" (Milano, 1949), cit. în E. Coşeriu, 2004, p. 64 – 65.
[93] Există spre exemplu alterări regionale ale realităţii lingvistice sau diferite particularităţi de generaţie, sex, comunităţi profesionale sau culturale – care nu schimbă sistemul respectiv lingvistic.
[94] E.Coşeriu, 2004, p.72.
[95] Aici sunt ilustrative „erorile privind flexiunea pe care le fac copiii sau, în general, persoanele care nu cunosc suficient norma (...) asemenea erori provin aproape întotdeauna dintr-o aplicare a opoziţiilor funcţionale ale sistemului contrară aplicării care s-a impus ca normală în comunitatea lingvistică respectivă (...)". Spre exemplu, un copil francez spune sg. *carnaval*, pl.*carnavaux* (în loc de *carnavals*) şi „aceasta se întâmplă pentru că sistemul conţine efectiv ca legitime astfel de opoziţii, dar în normă ele nu se realizează în aceste cazuri, ci în altele" (cheval-chevaux); în E. Coşeriu, 2004, p.77-79.
[96] E. Coşeriu, 2004, p. 80-81.

Scanned with OKEN Scanner

lexicului[98]. La toate nivelele, - în cadrul tuturor funcţiilor care pot fi luate în considerare în limbaj, el arată astfel că este posibil şi necesar să distingem, pentru o mai profundă înţelegere a faptelor lingvistice, între *normă* şi *sistem* – adică, pe lângă *sistemul funcţional*, să distingem *realizarea normală*, un grad inferior de abstractizare care de asemenea caracterizează limbile.[99]

În continuare, autorul situează cele două concepte *într-o viziune coerentă şi unitară a limbajului ca activitate creatoare*. Termenul „limbaj" semnifică un concept care se identifică cu vorbitul concret – activitatea lingvistică [100] - dar care în acelaşi timp indică ansamblul de concepte *vorbit (vorbitul concret) – „tezaur" lingvistic („avere" lingvistică) – limbă*, având în vedere faptul că este vorba, în ultimă instanţă, de *acelaşi fenomen considerat din trei puncte de vedere diferite* (respectiv în realitatea sa concretă, în virtualitatea sa şi ca abstracţiune care se structurează pe baza actelor lingvistice concrete), - iar limba apare numai în vorbirea concretă.

Pe baza acestei vorbiri concrete, aşadar, trebuie să se elaboreze, spune autorul, conceptele de *normă* şi *sistem* – şi nu ca realităţi autonome şi opuse vorbitului; *ele sunt forme care apar (se prezintă) în vorbitul însuşi*. Actele lingvistice sunt acte de creaţie inedită (corespund unor intuiţii inedite) - şi sunt în acelaşi timp acte de re-creare (se structurează după modele precedente, pe care noile acte le conţin şi le depăşesc).

Vorbitul constatat în mod efectiv este actul lingvistic înregistrat *concret* chiar în momentul producerii lui. Norma reprezintă *primul grad de abstratizare*, care

---

[97] Ca de obicei, menţionează Coşeriu, se întâlneşte şi aici o dezvoltare unilaterală a unei idei saussuriene, considerîndu-se că sintaxa aparţine mai degrabă vorbirii decât limbii; totuşi, „până la ce punct propoziţia aparţine vorbirii?" se întreabă Saussure; E. Coşeriu elucidează acest aspect în E. Coşeriu, 2004, p. 81-86, în sensul: „adevărata dificultate provine, după noi, din faptul că deja în vorbitul concret funcţia sintactică este o funcţie de tip special: este o funcţie de relaţie".

[98] „(...) dificultăţile cele mai mari în ceea ce priveşte distincţia între *normă* şi *sistem* se întâlnesc în domeniul lexicului propriu-zis, (...). Dar este vorba nu de dificultăţi inerente distincţiei înseşi, ci de dificultăţi care se datoresc extraordinarei complexităţi şi infinitei varietăţi a opoziţiilor care se stabilesc în acest domeniu (...)"; în E. Coşeriu, 2004, p 87-91.

[99] Există situaţiile „extreme" în care norma poate să coincidă aparent cu sistemul (acesta oferă o singură posibilitate) sau realizarea individuală poate să coincidă cu norma, „dar asta nu înseamnă că putem să nu mai facem distincţie între cele două concepte, care se referă la planuri diferite de abstractizare."; distincţia este mai evidentă acolo unde sistemul admite o serie de variante de realizare. O altă observaţie este aceea că nu este vorba de *normă* în sensul unor criterii de corectitudine (acestea de asemenea pot coincide) ci, „norma normală" precede „norma corectă", fiind întotdeauna anterioară propriei codificări; în E. Coşeriu, 2004, p. 91-92.

[100] Aspectele psihice „însoţitoare" ţinând de limbajul „virtual" (pe de o parte de „memoria stratificată", pe de alta fiind condiţie şi posibilitate a unei noi vorbiri concrete) nu sunt deci luate în calcul; v. în acest sens E. Coşeriu, 2004, p.93-94.

Scanned with OKEN Scanner

conţine numai ceea ce în vorbitul concret este repetiţie de modele anterioare; această operaţie de abstractizare implică eliminarea a tot ceea ce în vorbit este aspect total inedit, variantă individuală ocazională sau momentană, păstrându-se numai aspectele comune care apar în actele lingvistice considerate şi în modelele lor. Sistemul este/reprezintă *al doilea grad de abstractizare* / formalizare, care conţine numai ceea ce în normă este formă indispensabilă, opoziţie funcţională - după eliminarea prin noua operaţie de abstractizare a tot ceea ce în normă este simplă obişnuinţă, tradiţie constantă, element comun în vorbirea întregii comunităţi (dar neesenţial în ceea ce priveşte opoziţiile semnificative fundamentate care asigură funcţionarea sistemului).[101]

Aşadar, în stabilirea conceptului de normă se efectuează o dublă operaţie de abstractizare: pe de o parte se elimină tot ceea ce este pur subiectiv (şi aparţine vorbirii) – iar pe de altă parte se extrage o normă generală pentru comunitatea de vorbitori (din perspectiva posibilităţilor sistemului).[102]

Coşeriu prezintă în continuare o seamă de afirmaţii cu privire la noile concepte obţinute şi diferenţierile prin care acestea se fac / pe care acestea le impun, sugestive pentru diferenţierea făcută şi care „stabilizează" puţin aceste concepte.

„*Sistemul* este sistem de posibilităţi, de coordonate care indică drumuri deschise şi drumuri închise. Poate fi considerat ca ansamblu de 'impuneri' , dar, de asemenea, şi chiar mai bine, poate fi considerat ca *ansamblu de libertăţi*, dat fiind că admite infinite realizări şi pretinde numai sa nu fie afectate condiţiile funcţionale ale instrumentului lingvistic: el are, mai degrabă, un caracter consultativ decât 'imperativ'. Dacă ni se permite o analogie, am spune că sistemul nu se impune vorbitorului în mai mare măsură decât i se impun pictorului pânza şi culorile: pictorul nu poate să renunţe la pânză şi nu poate folosi culori pe care nu le are, dar, în cadrul limitelor impuse de pânză şi de culorile de care dispune, libertatea sa de exprimare este absolută. Aşadar, am putea spune că sistemul, mai degrabă, i se oferă decât i se impune individului, punându-i la dispoziţie mijloacele pentru exprimarea sa inedită, dar în acelaşi timp inteligibilă pentru cei care utilizează acelaşi sistem.

---

[101] E. Coşeriu, 2004, p. 96-98.

[102] „(...) putem spune că *sistemul* este un ansamblu de opoziţii funcţionale; *norma* este realizarea 'colectivă' a sistemului, care conţine sistemul însuşi şi, în plus, elementele 'nepertinente' din punct de vedere funcţional, dar normale în vorbitul unei comunităţi; *vorbitul* (sau, dacă vrem, *vorbirea*) este realizarea individual-concretă a normei, care conţine norma însăşi şi, în plus, originalitatea expresivă a indivizilor vorbitori."; în E. Coşeriu, 2004, p. 100. Pentru diferenţierea vorbit-vorbire v. op.cit., p. 99.

Scanned with OKEN Scanner

Ceea ce se impune, în realitate, individului, limitîndu-i libertatea de exprimare şi restrângând posibilităţile oferite de sistem la cadrul fixat de realizările tradiţionale, este *norma*. Norma este, într-adevăr, un sistem de realizări obligatorii, de impuneri sociale şi culturale, şi variază în funcţie de comunitate."[103]

Sistemul apare într-o oarecare măsură autonom şi separat de utilizarea sa, dat fiind că în vorbire se utilizează de fiecare dată forme noi, care în sistem îşi au doar condiţia, tiparul ideal, - activitatea spirituală a individului vorbitor constând tocmai în aplicarea originală a sistemului, în limitele şi în afara limitelor impuse de normă; activitatea spirituală a unei colectivităţi se manifestă chiar în normă.

Sistemul ar fi locul unde se manifestă norma şi vorbitul concret; în activitatea sa lingvistică, individul cunoaşte norma şi are în masură mai mare sau mai mică conştiinţa sistemului iar dacă nu cunoaşte norma, el se ghidează (în măsura posibilităţii) după sistem. Norma poate fi respectată în cadrul unor limite mai mult sau mai puţin modeste de expresivitate sau, poate fi încălcată conştient ca şi în cazul marilor creatori de limbă (Dante, Cervantes, Shakespeare, Puşkin), aceştia valorificând în cel mai înalt grad posibilităţile sistemului.

Distincţia dintre normă şi sistem rezolvă integral dificultăţile pe care le implică opoziţia dintre limbă şi vorbire, evidenţiind caracterul convenţional pe care se bazează mult discutata opoziţie.[104] O dată cu înţelegerea divergenţelor dintre diferitele concepţii despre limbă - în lumina noilor distincţii -, este de dorit să se evite („sau, cel puţin, să utilizăm cu circumspecţie") utilizarea *în domeniul analizei vorbitului* a unui „termen atât de ambiguu şi care se pretează la atâtea confuzii" cum este cel de *limbă*.

Conceptul de limbă nu este *analitic*, spune Coşeriu, ci *descriptiv* şi *sintetic*, (constituindu-se ca sistem de aspecte comune, *sistem de isoglose*, pe baza a ceea ce numim *material lingvistic* care este sumă de acte lingvistice) - de aceea el corespunde lingvisticii istorice mai degrabă decât lingvisticii teoretice (fiind chiar fundamentul lingvisticii istorice). Iar conceptul curent de limbă nu se stabileşte exclusiv pe baza criteriilor lingvistice ci şi pe bază de criterii culturale.

---

[103] E. Coşeriu, 2004, p. 100.

[104] O ultimă analiză arată că, pentru patru concepte fundamentale care există în acest caz (1. sistem -2. normă - 3. normă individuală - 4. vorbitul concret) există alte *trei concepte care corespund trecerilor între diferitele planuri de abstractizare*: a) fapte de vorbire, b) fapte de normă individuală şi c) fapte de normă socială; în E. Coşeriu, 2004, p. 103.

Scanned with OKEN Scanner

Conceptul de *sistem* şi *normă* nu sunt antitetice; aspectele comune dintr-o serie de acte lingvistice sunt în mod necesar *normale* şi, la un nivel superior de formalizare, *funcţionale*. De asemenea, putem vorbi de normă şi sistem referindu-ne la o limbă (sistem de isoglose) în loc să ne referim exclusiv la vorbit - dar atunci, trebuie să se ia în considerare faptul că limba are extensiune şi în timp nu doar în spaţiu (limbile sunt istorice - spre exemplu, „limba spaniolă de la origini până în zilele noastre"); prin raportare la limbă, sistemul şi norma corespund, „sincronic", unei „stări de limbă", adică unei situări înafara timpului, „izolându-se, printr-o necesară – deşi discutabilă – abstracţie ştiinţifică, de mişcarea perpetuă a *limbii*".[105]

Importanţa distincţiei între *normă* şi *sistem* este teoretică şi metodologică, spune în finalul lucrării sale Coşeriu. Manifestîndu-se în aspectele formale ale vorbitului concret însuşi, evidenţiază caracterul convenţional al opoziţiei limbă-vorbire; de asemenea, luând în considerare limbajul din punct de vedere descriptiv şi istoric – nu analitic şi interpretativ, conceptul de *limbă* îşi găseşte şi el locul cuvenit. Totodată, distincţia dintre normă şi sistem lămureşte mai bine funcţionarea limbajului, activitatea lingvistică.

Aceeaşi distincţie justifică şi lămureşte bazele diferitelor aspecte, ale diferitelor tendinţe şi orientări în lingvistică.[106] Înainte de toate însă, distincţia clarifică înţelegerea mecanismului intim al schimbării lingvistice;[107] nu mai puţin, contribuţii ulterioare vor putea demonstra utilitatea acesteia în cazul diferitelor probleme lingvistice de dificultate unanim recunoscută.

In opinia noastră, distincţiile şi conceptele coşeriene din *Sistem, normă şi vorbire* îşi vor găsi pe deplin utilitatea în cadrul şi în sensul unui *integralism cultural* „general" - evident „universalist" dar care poate fi formulat doar plecând de la integralismul constituit al lingvisticii integrale (ceea ce nu înseamnă o simplă generalizare); abia apoi distincţia tripartită va putea fi valorizată „ca sistem" de cercetare / realizare chiar şi în cadrul lingvisticii pentru că întotdeauna este necesar un „prag cultural general" pentru a se putea instala propriu-zis activitatea / noutatea într-

[105] E. Coşeriu, 2004, p.105.
[106] *Idem*, p. 106-107.
[107] *Idem*, p. 108-114.

Scanned with OKEN Scanner

un domeniu (a fi suficient de cunoscută şi însuşită pentru a se putea realmente înainta).

6.3. Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice

Acest studiu a fost scris în ceea ce are el esenţial în anul 1955 şi publicat prima dată la Montevideo, în 1958; în ciuda difuzării limitate, a fost primit cu interes de mediile ştiinţifice. Prima ediţie a studiului a fost însoţită de următoarea precizare preliminară: *„Pentru a preveni eventualele neînţelegeri, îmi permit să subliniez aici faptul că obiectul acestei lucrări nu este schimbarea lingvistică, ci* problema schimbării lingvistice. *Nu mi-am propus să scriu încă un studiu despre aşa-zisele 'cauze' ale schimbării lingvistice, nici să cercetez tipurile de schimbări în diferite limbi, ci să studiez problema însăşi a schimbării ca problemă raţională şi din punctul de vedere al activităţii lingvistice concrete."*[108]

Faptul de a pune problema schimbării lingvistice în termeni cauzali, „de a ne întreba *de ce se schimbă limbile* (ca şi cum n-ar trebui să se schimbe) pare să indice *o staticitate naturală* perturbată sau chiar negată de procesul 'devenirii' care ar fi contrar esenţei înseşi a limbii."[109] Limba este considerată prin definiţie sincronică de marea majoritate a autorilor precoşerieni şi a o considera instabilă - în schimbare şi evoluţie - ar însemna adoptarea unui punct de vedere incompatibil cu ideea însăşi de limbă, dacă o considerăm pe aceasta un sistem în sensul strict al termenului (Malmberg); ea poate funcţiona doar dacă nu se schimbă (Ch. Bally), îşi îndeplineşte adecvat funcţia ca sistem numai dacă are stabilitate (E.A.Llorach). Există însă o instabilitate a limbii generată de factori externi, înafara cărora sistemul lingvistic, echilibrat prin definiţie, ar fi destinat unei stabilităţi continuue, imobilităţii (A.G.Haudricourt şi A.G. Juilland); apare, astfel punând problema, cunoscuta distincţie între factori externi şi interni – primii s-ar opune schimbării iar cei din urmă ar restabili sistemul perturbat (E.A. Llorach; elementul evolutiv există numai datorită intervenţiei acestor factori externi şi imperfecţiunii sistemelor - Malmberg).

---

[108] E. Coşeriu, „Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice", Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, Note preliminare [la ediţiile a doua şi a treia].
[109] E. Coşeriu, 1997, p. 11.

Scanned with OKEN Scanner

Originea acestor afirmaţii se află, spune Coşeriu, în concepţia statică saussuriană despre limbă - conform căreia, în el însuşi, sistemul este imuabil; în diacronie, ceea ce s-ar percepe nu mai este limba ci o serie de evenimente care o modifică.

Coşeriu opune acestor discuţii un sistem particular de raţionare prin care restructurează întregul câmp semnificaţional al cuplului *„sincronie-diacronie"*, – motiv pentru care vom prezenta în continuare în întregime *scopul* lucrării „Sincronie, diacronie şi istorie", aşa cum este conceput de autor:

„ (…) scopul lucrării de faţă este să arate:

a) că pretinsa aporie a schimbării lingvistice nu există decât în virtutea unei erori de perspectivă, care se manifestă, în esenţă, în identificarea – explicită sau implicită – a noţiunii de 'limbă' cu cea de 'proiecţie sincronică';

b) că problema schimbării lingvistice nu poate şi nu trebuie să fie pusă în termeni cauzali;

c) că, totuşi, afirmaţiile citate se întemeiază pe o intuiţie sigură, însă umbrită şi interpretată echivoc prin faptul că se atribuie obiectului ceea ce nu e decât o exigenţă a cercetării: de aici contradicţiile cu care aceste afirmaţii se confruntă în mod inevitabil;

d) că, în realitate, antinomia *sincronie – diacronie* nu aparţine planului obiectului, ci aparţine planului cercetării: nu se referă la limbă, ci la lingvistică;

e) că, chiar în opera lui Saussure – în măsura în care realitatea limbajului i s-a impus pe deasupra şi împotriva propriilor postulate – se pot găsi elemente pentru a depăşi antinomia, în sensul în care ea poate fi depăşită;

f) că, însă, concepţia saussuriană şi concepţiile care derivă din ea prezintă un viciu fundamental, care nu le permite să depăşească contradicţiile lor interne;

g) că nu există nici o contradicţie între 'sistem' şi 'istoricitate', ci, dimpotrivă, natura istorică a limbii implică esenţa ei sistematică;

h) că, în planul cercetării, antinomia sincronie – diacronie poate fi depăşită numai în şi prin istorie."

În realitate, arată Coşeriu, rigidele antinomii saussuriene (limbă – vorbire, sincronie – diacronie) sunt totuşi aparente, în sensul că „pretinsele prăpăstii" nu există şi au apărut doar pentru că „planul obiectului cercetat a fost adesea confundat cu

Scanned with OKEN Scanner

planul procesului cercetării". Incompatibilitatea dintre schimbare şi limbă este în realitate, remarcă autorul, o incompatibilitate între schimbare şi o anumită *idee* despre limbă. [110]

Limba care nu se schimbă este *limba abstractă* (reală şi ea, dar diferenţa dintre concret şi abstract nu trebuie confundată cu diferenţa dintre real şi ireal): un dicţionar sau o gramatică nu se modifică de la sine. Cea care se află în perpetuă schimbare este *limba reală*, în existenţa ei concretă; aceasta însă nu poate fi izolată de „factorii externi", prin tot ceea ce constituie materialitatea, istoricitatea şi libertatea de expresie a vorbitorilor (căci ea se manifestă numai în vorbire).

De asemenea nu se schimbă *limba considerată sincronic* – şi nici nu există posibilitatea de a constata schimbarea ca atare în sincronie deoarece „primul lucru care se face în acest mod de a considera limba este ignorarea deliberată a succesiunii şi a schimbării". Pentru Saussure, aspectul sincronic poate fi comparat cu proiecţia unui corp pe un plan – astfel „sincronicul" lui Saussure sau „starea de limbă" nu este realitatea istorică a stării de limbă ci „proiecţia stării de limbă pe ecranul static al cercetătorului". Este necesar să ne imaginăm pentru exigenţa cercetării limba reală (aflată în echilibru dinamic) ca imobilă – dar nu ne-o putem imagina în acelaşi timp ca imobilă şi mobilă. Faptul de a situa descrierea *sistemului* şi descrierea *mişcării* (a sistemului în mişcare) în două perspective diferite ţine, atrage atenţia Coşeriu, nu de realitatea limbii ci de *atitudinea cercetătorului*.

Saussure[111] nu distinge între starea de limbă „reală" (istorică) şi starea de limbă „proiectată". Independentă de diacronie este *descrierea sincronică* – şi nu starea de limbă reală (care e întotdeauna rezultatul unei alte stări, anterioare, şi este -chiar şi la Saussure- produs al unor factori istorici); deci în realitate, Saussure vorbeşte despre *descriere*. Antinomia saussuriană, eronat transpusă în planul obiectului, nu este altceva decât deosebirea dintre descriere şi istorie, conchide autorul.

Într-o descriere *pur sincronică* limba nu se schimbă; faptul că în realitate cercetătorul adoptă pe rând puncte de vedere sincronic şi diacronic confirmă distincţia saussuriană sincronie – diacronie, dar în sensul în care aceasta este totuşi valabilă (nu în sensul lui Saussure).

---

[110] „Aparentele conflicte dintre raţiune şi realitate sunt întotdeauna conflicte ale raţiunii cu sine însăşi, căci nu realitatea trebuie să se adapteze intelectului, ci viceversa.", E. Coşeriu, 1997, p. 15.

[111] Saussurianismul este regăsibil şi în alte dimensiuni ale vieţii spirituale / culturale – aşa cum vom arăta începând cu cap. IV.

Scanned with OKEN Scanner

În realitate, limba este, prin natura ei, un „obiect istoric"; întrebarea referitoare la istorie este însă esenţial diferită de întrebarea referitoare la structura unui obiect (nu putem identifica, aşa cum se întâmplă, lingvistica cu istoria lingvistică). Saussure sesizează această deosebire, ceea ce îl conduce la concepţia structurală despre limbă şi la o justă revalorizare a descrierii sistematice. Caracterul sistematic al limbii este însă preconizat aşa cum arată Coşeriu de mulţi alţi autori[112], încât încercările de a face ca lingvistica să înceapă cu Saussure – şi anume, ca sistematic structuralistă - nu au propriuzis justificare.

În încercarea de a delimita importanţa şi autonomia cunoaşterii structurale, Saussure a accentuat autonomia structurii în proiecţia sa sincronică – subestimând diacronia şi continuitatea limbii în timp, - reducând limba la o stare de limbă; a ajuns, cu alte cuvinte, „să atribuie obiectului 'limbă' nu numai caracterul sistematic (care apare în 'proiecţie', căci aparţine obiectului), ci şi imobilitatea, care aparţine numai 'proiecţiei'."[113]

Pe aceste două identificari succesive (limbă = stare de limbă = proiecţie sincronică) se întemeiază ideea de *limbă sincronică* şi *imobilă*[114] dar nu numai atât, cum vom vedea – ci şi o întreagă cultură care îşi vede / preconizează obiectul de studiu în aceeaşi manieră.[115]

Dacă prima identificare este justificată până la un punct de o exigenţă tehnică a descrierii sistematice – cea de a doua nu se justifică în nici un fel, concluzia sa depăşind elementele date, clarifică în continuare Coşeriu. Aşa cum în sincronie nu putem constata schimbarea - nici în diacronie nu putem constata neschimbarea (imobilitatea); dacă limba ar fi sincronică prin natura ei - faptul acesta ar trebui să îl dovedim în diacronie.

Cele două identificări succesive capătă însă în post-saussurianism un caracter dogmatic iar distincţiei sincronie-diacronie i se atribuie atât un caracter radical cât şi o importanţă pe care nu o are în realitate. Se spune adesea că distincţia saussuriană are o evidenţă inatacabilă însă, subliniază Coşeriu, prin ceea ce ea are evident (incontestabil) – distincţia nu este saussuriană iar prin ceea ce este saussurian, este inacceptabilă.

---

[112] E.Coşeriu, 1997, p. 20-22.
[113] E. Coşeriu, 1997, p 22.
[114] *Idem*, p. 23
[115] Idee dezvoltată începând cu capitolul IV al lucrării.

Scanned with OKEN Scanner

Coşeriu este de acord cu ideea că Saussure doreşte să introducă în lingvistică o distincţie paralelă cu distincţia realizată de A. Comte între „ sociologia statică" şi „sociologia dinamică"[116] – precizând că Saussure ajunge însă să desconsidere studiul istoric (identificat cu diacronia „atomistă") - subliniind în plus că este de mirare faptul că aceste probleme se pun numai în domeniul lingvisticii, ca şi cum limbile ar fi singurele obiecte sistematice sau singurele obiecte istorice.

Neistoricitatea aparţine naturii descrierii şi nu naturii limbii; nu trebuie confundată definiţia unui concept (*teoria*) cu descrierea obiectelor care îi corespund (şi, cu atât mai puţin, cu descrierea *unui singur moment* al unui obiect).[117] Aşa cum, a afirma că limba este un obiect *istoric* nu înseamnă a exclude *descrierea* şi *teoria*. Descrierea, istoria şi teoria nu sunt activităţi antitetice sau contradictorii ci complementare, şi constituie o singură ştiinţă.[118] De fapt, istoria şi descrierea nu se exclud din punctul de vedere al obiectului ci, ca operaţii: sunt *operaţii* diferite.

Saussure n-a făcut ontologie, ci *metodologie*, susţine Coşeriu; încercând să diferenţieze punctul de vedere diacronic de cel sincronic în lingvistică, el face în fond nu teoria limbajului sau a limbii ci *teoria lingvisticii*[119]. Dar chiar şi pe acest teren punctul său de vedere asupra diacroniei (care are în opinia sa un profund caracter asistematic), trebuie corectat. În ceea ce priveşte însă *transferarea distincţiei de la cercetare la obiect*, este vorba nu de o simplă eroare, spune Coşeriu, ci de *o veritabilă confuzie* care trebuie eliminată urgent.

Desigur schimbarea lingvistică nu este, pe de altă parte, nici totală şi perpetuă; dacă ar fi aşa, limba nu s-ar putea constitui. O stare de limbă este în mare masură reconstituirea alteia anterioare – schimbarea însăşi fiind „schimbare" în raport cu o stare (limbă) anterioară – în timp ce, pentru *limba actuală*, ea este cristalizarea unei noi tradiţii (non-schimbare). Astfel, conchide autorul, schimbarea este factor de discontinuitate faţă de trecut şi în acelaşi timp, factor de continuitate faţă de viitor.

Perplexitatea în faţa schimbării lingvistice se datorează, spune Coşeriu, faptului ca se pleacă de la limba considerată ca *ergon* (produs), abstractă şi deci statică în esenţa – astfel că problema schimbării se pune in termeni cauzali: nefiind vorba de intenţionalitatea vreunui subiect, modificările sunt atribuite unor „cauze

[116] H. Schuchardt-Brevier, cit. de E. Coşeriu în op. cit, p. 23-24.
[117] E. Coşeriu, 1997, p.24
[118] *Idem*, p. 24.
[119] *Idem*, p.25.

Scanned with OKEN Scanner

externe". Dacă însă înţelegem limba mai întâi funcţional – căci limba nu funcţionează fiindcă este sistem ci este sistem *pentru* a îndeplini o funcţie – observăm că limbile nu aparţin ordinii cauzale ci ordinii finaliste. Limbile se modifică spre a continua să funcţioneze ca atare – o „limbă moartă" istoric fiind tocmai limba care încetează să se mai transforme şi astfel încetează sa mai funcţioneze, cu toate ca poate funcţiona infinit ca un „cod": codurile însă nu au istoricitate.

O limbă „vie" este determinată mereu de funcţiunea ei, nu este făcută ci *se face* continuu prin activitatea lingvistică concretă – ea nu este *ergon* ci *energeia* (o „formă" şi o „potenţă" a unei *energeia*). Într-un anumit sens limba este şi un rezultat - un produs -, dar *rezultatul nu constituie efectiv un întreg decât împreună cu devenirea* [120]- încât „produsul" este potenţialitate în acelaşi timp, condiţie pentru acte ulterioare; daca rezultatul / produsul este definitiv, avem de a face cu o „limbă moartă".

Vorbirea este locul unde limba funcţionează şi poate fi percepută concret. Astfel, nu numai ceea ce este *diacronic*, ci şi ceea ce este *sincronic* în limbă există *numai prin vorbire*; parafrazându-l în sens opus pe Saussure, Coşeriu spune: „trebuie să ne situăm din primul moment pe terenul vorbirii şi să luăm vorbirea ca normă pentru toate celelalte manifestări ale limbajului" - inclusiv ale „limbii".

Faţă de Saussure, care a văzut cu destulă claritate faptul că întreaga fiinţă a limbajului alternează între aceşti doi poli dar - vrând să iasă din cercul *limbă-vorbire-limbă* a optat cu hotărâre pentru „limbă" (eludând în acest fel neplăcerile mobilităţii, varietăţii şi eterogenităţii „vorbirii") – o dată cu lingvistica integrală trebuie să optăm „pentru calea cea mai grea: nu trebuie sa ieşim din cerc, fiindcă este vorba despre cercul însuşi al realităţii limbajului şi nimic nu ne îndreptăţeşte să socotim pe unul din cei doi poli ca primar".[121]

Lingvistica saussuriană recurge în cele din urmă la un concept particular de „limbă", ajungând să separe „sistemul" de vorbirea indivizilor şi să-l situeze în societate sau în „masă"; s-a observat în repetate rânduri că această metodă urmează în cele mai mici detalii doctrina durkheimiană a „faptului social"[122] – care ar fi *exterior* individului (independent de indivizi) şi *impus* acestuia, având aşadar un caracter coercitiv. Raţionamentele lui Durkheim - care devin pentru sociologie un fel de „ou al

[120] Hegel, cit. de E. Coşeriu, în E. Coşeriu, 1997, p. 28.
[121] E. Coşeriu, 1997, p. 29
[122] E. Coşeriu, 1997, p. 30 – 40.

Scanned with OKEN Scanner

lui Columb" aşa cum raţionamentele lui Saussure ajung să fie considerate pentru lingvistică – se întemeiază însă, arată Coşeriu, pe o serie întreagă de erori - cele două doctrine constituindu-se pe firul aceloraşi paralogisme.

Privind existenţa faptului social independent de conştiinţele individuale, se poate spune că sociologia durkheimiană greşeşte atribuind o *valabilitate permanentă* – chiar atemporalitate – unei constatări legate de un moment determinat (momentul în care indivizii nu se născuseră încă), extinde la *toţi* indivizii ceea ce constată cu privire la un individ (o constatare trebuie însă aplicată *omnibus* – tuturor dar consideraţi individual şi nu *cunctis* – tuturor în ansamblu) şi ce este mai grav, notează Coşeriu, indivizii lui Durkheim *nu sunt aceiaşi* în premise şi în concluzie (porneşte raţionamentul de la indivizi la naştere – care găsesc faptul social constituit – şi îl aplică celor care sunt deja membrii ai societăţii). Că faptele sociale sunt independente de cei care nu participă la ele şi de cei nenăscuţi încă este un truism care nu are nevoie de demonstraţie; „în realitate, *nu faptele sociale sunt exterioare faţă de indivizi, ci 'individul' lui Durkheim este exterior faţă de societate*", conchide Coşeriu.[123]

Cea de a doua caracteristică atribuită de Durkheim faptului social – coerciţia – spune că tipurile de conduită şi gîndire nu sunt doar exterioare ci se impun imperativ individului - cu sau fără voia sa; din nou se atribuie o valoare absolută unei constatări *sub conditione* pentru că totuşi, remarcă Coşeriu, individul este cel care schimbă faptul social, atunci când şi alţi indivizi acceptă schimbarea – ceea ce aşadar, depinde *atât* de el *cât* şi de ceilalţi. Treptat, Durkheim are nevoie de şi concepe o *entitate imaginară* căreia îi atribuie „faptele sociale" şi pe care o denumeşte „conştiinţă colectivă" (cu toate că „unitatea conştiinţei este un fapt primar, constatat de conştiinţa însăşi"[124]); tot astfel, Saussure - deşi spune că limbajul are o latura individuală şi o latură socială „care nu se pot concepe una fără cealaltă", – ia ca normă a limbajului limba separată de vorbirea indivizilor şi plasată în „conştiinţa colectivă" a „masei", situându-se astfel „tocmai, pe terenul a ceea ce nu se poate concepe".[125] „Pozitivismul lingvistic, cu tendinţa lui de a preface abstracţiile în 'lucruri', ajunge să considere 'limba' şi 'vorbirea' ca două *lucruri* diferite şi, în loc de a situa limba în vorbire, situează 'vorbirea' în indivizi şi 'limba' în societate (sau, şi mai rău, în 'masă'), ca şi

[123] E. Coşeriu, 1997, p.33.
[124] *Idem*, p.34.
[125] *Idem*, p.37.

Scanned with OKEN Scanner

cum indivizii ar fi asociali şi societatea ar fi independentă de indivizi şi de relaţiile lor interindividuale."[126]

Limba *este* un fapt social, arată Coşeriu, în sensul cel mai autentic al termenului „social" - care este acela de „specific uman"; nu este însă un fapt social între altele ci fundamentul însuşi a tot ceea ce este social. Dar faptele sociale nu sunt, aşa cum şi le imagina Durkheim, exterioare indivizilor, nu sunt extraindividuale ci *interindividuale* - corespunzând prin aceasta modului de a fi al omului, care este un „a fi împreună cu alţii"[127]. Faptul social – limba, în particular, îl depăşeşte pe individ în măsura în care aparţine şi altora – *dar nu îi este în nici un fel exterior*, căci este specific omului „a ieşi din sine însuşi", a se depăşi pe sine ca simplu individ - modul specific al acestei depăşiri de sine fiind tocmai limbajul. Iar forma specifică de a „crea" faptul social este tocmai *participarea*, adoptarea şi recunoaşterea ca „propriu" a ceea ce se recunoaşte ca fiind „şi al altora".

De asemenea, individul poate realiza schimbarea faptului social / limbii însă, în mod normal, nu îşi propune să schimbe limba; faptul că totuşi, acest lucru se întâmplă, trebuie să aibă motive mai profunde decât simplul hazard saussurian – trebuie să îşi găsească justificarea în însăşi funcţia limbii şi în modul ei concret de a exista. Este necesar să luăm ca bază a întregii teorii a limbii faptul că ea funcţionează şi se percepe concret în vorbire – ceea ce înseamnă a porni de la afirmaţia lui Humboldt ca limbajul nu este *ergon*, ci *energeia*. Termenul *energeia* însă nu trebuie înţeles ca activitate oarecare – ca simplă „acţiune", – ci în sensul pe care Aristotel i-l conferă, acela de activitate liberă şi finalistă, care conţine în sine scopul său, este realizare a scopului şi care, în sens ideal, este anterioară „potenţei".

Astfel, privind analogia evidentă dintre limbaj şi artă, se impune să constatăm că vorbirea este activitate liberă, creatoare – iar obiectul activităţii libere este în mod necesar infinit, nu este niciodată complet realizat; limbajul nu poate fi definit doar ca activitate care *întrebuinţază* semne ci, în primul rând, ca activitate *creatoare* de semne. Orice act de vorbire este în acelaşi timp *istoric* (utilizează o limbă istoric determinată) şi *liber* (este îndreptat spre o finalitate semnificativă inedită – care trece astfel dincolo de limba anterior stabilită).

---

[126] *Idem*, p.46.
[127] E. Coşeriu, 1997, p.39.

Scanned with OKEN Scanner

Limba există numai în şi prin vorbire – acte lingvistice individuale în „istoria care se întâmplă"; pentru „istoria care sistematizează şi studiază ceea ce se întâmplă", ea devine obiect unic „în evoluţie".[128] Limba nu este prin natura ei nici sincronică, nici diacronică deoarece nu există obiecte sincronice sau obiecte diacronice şi pe de altă parte nu este vorba de două modalităţi de a fi contradictorii: din punct de vedere *diacronic*, limba este un ansamblu de modalităţi lingvistice tradiţionale (*tradiţie lingvistică*) iar din punct de vedere *sincronic*, ea este un ansamblu de modalităţi comune actuale (la momentul considerat – *stare de limbă*) care, totuşi, nu încetează prin aceasta să fie tradiţionale (transmise).

În limba reală coincid sistematicul, culturalul, socialul şi istoricul (dar limitele diferitelor structuri sistematice, culturale, sociale şi istorice pot să nu coincidă); interindividualitatea „ştiinţei" lingvistice (ştiinţa clară şi sigură de a vorbi – dar care nu se poate justifica[129]) este totodată corolarul istoricităţii sale şi nu necesită altă explicaţie decât cea oferită de funcţia însăşi a limbajului. Privind limbajul ca *energeia* şi situându-l în planul *libertăţii* – problema schimbării lingvistice îşi pastrează întreaga complexitate şi se eliberează de orice pretins mister[130]; ea aparţine experienţei curente asupra limbajului şi este la îndemâna oricărui vorbitor.

Considerând limbajul o continuă „facere" – neexistând o deosebire între creaţia „originară" şi cea care se repetă zi de zi – este necesar să facem distincţie între trei probleme ale schimbării lingvistice: problema *raţională* a schimbării (de ce se schimbă limbile – de ce nu sunt imuabile), problema *generală* a schimbării (condiţională şi nu cauzală) şi problema *istorică* a unei anumite schimbări. „Una dintre erorile care afectează cel mai mult lingvistica – şi care provine atât din considerarea limbilor ca 'lucruri' cât şi din confuzia dintre ştiinţele despre om şi ştiinţele naturii – este aceea de a vrea să reduci problemele teoretice (raţionale) la probleme pur 'generale'"[131] – a considera aşadar, aici, că problema (raţională a) mutabilităţii limbilor s-ar reduce la găsirea „cauzelor" (pretinselor cauze ale) schimbărilor particulare - de unde, prin generalizare, s-ar obţine răspunsul (soluţia problemei).

---

[128] *Idem*, p. 44.
[129] Leibniz, tipurile de cunoaştere preluate de Coşeriu, v. spre exemplu N. Saramandu, 1996, p. 14-16.
[130] E. Coşeriu, 1997, p. 58.
[131] *Idem*, p.60

Scanned with OKEN Scanner

Pentru a înţelege schimbarea lingvistică în raţionalitatea ei, este necesar şi suficient să considerăm limba în existenţa ei concretă; astfel, se constată că *schimbarea nu este un simplu accident, ci ţine de esenţa însăşi a limbii*[132], pentru că „limba *se face* prin intermediul a ceea ce se numeşte 'schimbare lingvistică': *schimbarea lingvistică nu este decât manifestarea creativităţii limbajului în istoria limbilor.*"[133] Atunci când limba este considerată *ergon* – „produs" - cercetarea schimbării se reduce la studiul unor „alterări" sau „abateri" – ceea ce este o *eroare de metodologie* spune Coşeriu, având *rădăcinile în confuzia dintre planul cercetării şi planul realităţii cercetate*. Oricât ar părea de surprinzător, ceea ce se întâmplă este că se pretinde ca schimbarea reală să se justifice din punctul de vedere al limbii abstracte, făcând abstracţie totodată de faptul că o proiecţie sincronică (o „stare de limbă") nu este *limba* însăşi, „ci o secţiune transversală prin limba care se continuă istoriceşte."[134]

Autorul distinge între *inovaţie* („tot ceea ce, în spusele unui vorbitor, se îndepărtează – ca *mod lingvistic* – de modelele existente în limba în care se stabileşte conversaţia"[135]) şi *adoptare* („acceptarea de către auditor a unei inovaţii, ca model pentru exprimări ulterioare"[136]) – mulţi specialişti traducînd schimbarea doar în termeni de „inovaţie"; *inovaţia* este însă doar „depăşire a limbii" iar abia *adoptarea* este adaptarea limbii ca dynamis („ştiinţă" lingvistică) la propria sa depăşire. De asemenea, Coşeriu distinge în ce priveşte regularitatea / generalitatea adoptării (schimbarea fiind clasata de mulţi specialişti simplu, drept inovaţie generalizată) – în generalitate *extensivă* sau „generalitate" (generalitate în vorbirea tuturor membrilor grupului) şi generalitate *intensivă* sau „regularitate" (generalitate privind toate cuvintele care conţin fonemul sau grupul de foneme afectat); aceasta din urmă se poate constata doar în cadrul „ştiinţei" lingvistice a fiecărui vorbitor.[137]O inovaţie se adoptă nu numai pentru „repetarea" cuvântului – răspândirea, generalizarea sa – ci şi pentru activitatea lingvistică în general (Croce este cel care - reluând o idee a lui Humboldt, precizează Coşeriu - observă că în realitate nu se învaţă o „limbă" ci se

---

[132] *Idem*, p. 61-95.
[133] *Idem*, p.95.
[134] E. Coşeriu, 1997, p. 97.
[135] *Idem*, p. 70
[136] *Idem*.
[137] În faptul de a nu face distincţie între cele două tipuri de generalitate rezidă ambiguitatea fundamentală a întregii probleme a legilor fonetice, spune în continuare autorul; „şi această ambiguitate se datorează tocmai faptului de a pune problema în planul limbii abstracte, unde, într-adevăr, fiecare cuvânt este unic, ca într-un dicţionar."; în E. Coşeriu, 1997, p.80.

Scanned with OKEN Scanner

învaţă *a crea* într-o limbă. „Mai exact spus, 'limba' tocmai asta este: un mod sistematic, o tehnică a creaţiei lingvistice."[138]) Ceea ce se adoptă nu este un element „făcut" (un anumit sunet sau un anumit cuvânt) ci un element formativ, o regulă, un *mod de a face*. Schimbarea nu se „răspândeşte" de la un cuvânt la alte cuvinte ci se adoptă *pentru a face* cuvinte viitoare.

Limba reală şi istorică este dinamică pentru că activitatea lingvistică nu înseamnă *a vorbi şi a înţelege o limbă* ci înseamnă *a vorbi şi a înţelege ceva nou* prin *mijlocirea unei limbi*; aceasta se adaptează la necesităţile de exprimare ale vorbitorilor şi continuă să funcţioneze în măsura în care se adaptează. Afirmaţia lui Saussure că „principiul alterării se bazează pe principiul continuităţii" este valabilă mai curând în sens contrar – principiul continuităţii se bazează pe principiul alterării – căci „ceea ce nu 'se alterează' nu are *continuitate*, ci are *permanenţă*, şi e lipsit de istoricitate."[139]

Radical deosebită de problema universală a schimbării lingvistice – a mutabilităţii limbilor - *inerentă* modului de a exista al limbii şi care devine nelegitimă când e pusă ca problemă empirică -, este problema generală a schimbărilor, care nu este altceva decât o problemă de *explicaţie istorică generalizată*, astfel că rezlovarea sa prin acumularea de explicaţii parţiale (empirice) este legitimă.[140] Confuzia dintre aceste două planuri de cercetare survine datorită *atitudinii naturaliste* faţă de limbă, spune Coşeriu, - adică, a tratării problemelor despre om / problematicii specific umane cu mijloacele proprii ştiinţelor naturii. Nu trebuie să ne întrebăm de ce se schimbă limbile, *de ce acestea nu sunt imuabile* (nu căutăm „cauze" ale schimbării lingvistice care de altfel nici nu există ca şi determinări externe şi eficiente), ci se pune problema *stabilirii modurilor generale ale schimbărilor şi circumstanţelor, condiţiilor care le determină*: ne întrebăm de ce schimbările se produc aşa cum se produc.

Dat fiind că limba „se face" iar ceea ce se numeşte „schimbare" este „facerea" însăşi a limbii, problema generală a schimbărilor constă în a stabili *modurile* şi *condiţiile* acestei faceri – pe de o parte a stabili condiţiile în care libertatea lingvistică face ca limba să se reînnoiască şi pe de altă parte, a stabili în ce fel se integrează această creaţie în tradiţia lingvistică (devine tradiţie / acceptare la rândul său). Nu este

[138] E. Coşeriu, 1997, nota 47 p. 82-83.
[139] E. Coşeriu, 1997, p.96.
[140] E. Coşeriu, 1997, p.99-100.

Scanned with OKEN Scanner

greşit să vorbim despre factori „externi" şi „interni" – cu condiţia ca prin ei să se înţeleagă factori pasivi, *circumstanţe ale vorbirii şi determinări istorice ale libertăţii lingvistice* (şi nu factori activi, „cauze" determinante ale schimbării) – dar este mai corect să vorbim de factori *sistematici* şi *extrasistematici*[141], distincţie care coincide cu cea realizată între aspectul *intensiv* şi cel *extensiv* - cele două direcţii/axe ale schimbării.

Un sistem lingvistic se află întotdeauna într-un echilibru precar - este prin definiţie „imperfect"- iar între ceea ce *este* un element şi ceea ce *poate să fie*, respectând funcţionalitatea sistemului, există întotdeauna o „zonă liberă" reprezentată de spaţiul lui de realizare posibilă. În orice moment ne găsim în prezenţa unor schimbări în desfăşurare iar „condiţiile" schimbării sunt exclusiv culturale şi funcţionale.[142] Factorii sistematici şi culturali funcţionează ca selectori ai inovaţiilor; numai unele se adoptă şi se răspândesc pentru că numai unele corespund posibilităţilor şi necesităţilor sistemului funcţional sau găsesc condiţii favorabile în starea „ştiinţei" interindividuale. Astfel, *ritmul* „evoluţiei"[143] lingvistice este dat de jocul dialectic dintre factorii sistematici şi extrasistematici, dintre ceea ce este necesar pe plan funcţional şi ceea ce este consimţit pe plan cultural.

În ceea ce priveşte caracterul sistematic al schimbării văzut în sens larg, se poate spune că, deja cu mult înainte ca un element să dispară din sistem, există în norma limbii elementele care îl vor înlocui în funcţionalitatea sa;[144] aceasta este posibil pentru că în limbă conviețuiesc mult timp vechiul şi noul atât extensiv cât şi intensiv. Parafrazându-l din nou pe Saussure, Coşeriu conchide că nimic nu apare în sistem care sa nu fi existat mai înainte în normă - dar şi invers, nimic nu dispare din sistemul funcţional decât după o amplă selecţie realizată de normă; totodată, orice deplasare în cadrul normei (al limbii realizate) nu este altceva decât o materializare istorică a unei posibilităţi deja existente în sistem.

---

[141] Este „sistematic" tot ce aparţine opoziţiilor funcţionale şi realizărilor conforme cu normele unei limbi, adică sistemului ei funcţional şi normal – şi este „extrasistematic" (dar nu „extern") tot ce se referă la varietatea „ştiinţei" lingvistice într-o comunitate de vorbitori, precum şi la gradul acestei „ştiinţe", respectiv la vigoarea tradiţiei lingvistice; în E. Coşeriu, 1997, p. 102.

[142] Pentru dezvoltarea acestei teme v. E. Coşeriu, 1997, p. 99-124.

[143] Coşeriu insistă mereu asupra faptului că termenul de „evoluţie" este impropriu atunci când ne referim la elemente proprii omului în special şi nu naturii în general – preferând în acest sens termenul „devenire".

[144] „În limbă nu există 'deteriorări' care, într-un fel sau altul, să nu fi fost reparate încă dinainte sau pentru care să nu fie gata din timp posibilitatea remedierii"; aceste afirmaţii au la bază studii de fonologie extrem de complexe, v. E. Coşeriu, 1997, p. 110-113.

Scanned with OKEN Scanner

Problema unei *anumite* schimbări (sau serii de schimbări) este întotdeauna o *problemă istorică*, a cărei rezolvare depinde de cunoaşterea condiţiilor istorice (sistematice şi extrasistematice) ale limbii respective precum şi de momentul în concret în care limba în cauză este luată în considerare; aşa cum s-a spus deja, soluţiile istorice sunt materialul necesar pentru generalizare – pentru a soluţiona problema *generală* a schimbărilor.

Problemele istorice pot fi puse numai ţinând seama de realitatea dinamică a limbii şi cunoscând condiţiile generale ale schimbării. Modul în care se pun problemele istorice este şi el afectat de ideea fizicistă a cauzalităţii la care se adaugă, ca de obicei, faptul de a pune aceste probleme la nivelul limbii abstracte. Cele mai nefericite astfel de situaţii sunt desigur „explicaţiile" fiziologice ale schimbărilor lingvistice[145], care reduc totodată schimbarea la inovaţie; dar schimbarea nu începe o dată cu inovaţia ci, o dată cu adoptarea şi *abia acceptarea interindividuală a unui mod lingvistic nou* este un fenomen istoric. Ceea ce trebuie să explicăm e o serie de adoptări, iar adoptările lingvistice nu sunt şi nu pot fi fiziologice. Pe aceleaşi confuzii se bazează ideea „gradualităţii" fiziologice a schimbărilor fonice; iluzia schimbărilor „imperceptibile" se bazează pe faptul că, punând problema în planul limbii abstracte şi nu al realităţii limbajului, se confundă gradualitatea extensivă cu cea intensivă.[146]

Problema istorică a schimbării constă nu în a stabili *cum a început* (cum putea să înceapă) un anumit mod lingvistic (adesea s-au postulat creaţii „impersonale" sau „colective" – dar toate creaţiile sunt în mod necesar *individuale*, spune Coşeriu, iar în cazul lingvisticii cel mai adesea *anonime*) ci *cum s-a constituit* şi *cum a putut să se constituie* ca tradiţie, adică în ce fel şi în ce condiţii culturale şi funcţionale s-a inserat şi s-a putut insera într-un sistem de moduri deja tradiţionale.

Confundarea celor trei planuri numite ale cercetării – al mutabilităţii limbilor, al schimbărilor considerate generic şi al faptelor istorice particulare, împreună cu punerea problemelor cercetării în termeni de cauzalitate exterioară – face ca cercetarea însăşi să devină contradictorie şi iraţională. Schimbarea lingvistică nu este

---

[145] Explicaţiile fonetico-fiziologice ale modificărilor fonice sunt nu numai discutabile sau eronate, ci pur şi simplu absurde, afirmă Coşeriu; ce altceva se rezolvă decât *o problemă de fiziologie a articulării* atunci cînd se afirmă, de exemplu, că deplasarea spre înainte a contactului dintre limbă şi vălul palatului a fost „cauza eficientă" a evoluţiei lat. *ke, ki*? se întreabă retoric autorul, arătând ca diferenţierea între *cauze* şi *condiţii* exista deja explicit la Platon (Socrate nu stă jos în carceră *pentru că* poate îndoi picioarele).

[146] E. Coşeriu, 1997, p. 128.

Scanned with OKEN Scanner

un fenomen unic la nivel general: unic este faptul în sine al schimbării - dar acesta este universal şi nu general şi, în consecinţă, nu poate avea o explicaţie de ordin general; nu se poate căuta cauza generală a unui fenomen universal – la fel cum nu se poate da o explicaţie generală unei schimbări istoric determinate (ca şi cum am spune că o anumită casă a ars pentru că focul mistuie lemnul).

Adevărata deficienţă, responsabilă de toate aceste confuzii, spune Coşeriu, constă în insuficienta delimitare între ştiinţele fizice şi ştiinţele umaniste, între metoda naturalistă şi metoda culturală; există o mentalitate fizicistă foarte răspândită care ne-a obişnuit să căutăm justificarea tuturor lucrurilor prin acumularea unui număr mare de fapte particulare sau prin mijloacele instrumentale ale ştiinţelor fizice. Dar „în lingvistică, la fel ca în toate ştiinţele umaniste, fundamentul trebuie să fie, şi este, 'ştiinţa originară' pe care omul o are despre sine însuşi".[147] Pentru „obiectele culturale" nu poate exista un studiu al faptelor fără o *teorie* prealabilă (explicită sau implicită); în ştiinţele umaniste nu putem porni la drum cu „ipoteze" cu privire la universal – locul ipotezelor din ştiinţele fizice este ocupat în ştiinţele umaniste de cunoaşterea eidetică, primară, anterioară studiului empiric - de ştiinţa naturală pe care omul o are despre propriile activităţi şi obiectele pe care însuşi le creează.

Este foarte frecventă spre exemplu supoziţia că schimbarea lingvistică ar trebui sa aibă o singură cauză generică – pornind de la ideea că aceleaşi cauze produc aceleaşi efecte; numai că acest principiu nu e reversibil, acelaşi efect putând fi produs de cauze diferite. Dacă însă e adevarat că la nivel general condiţiile schimbării sunt multiple, la nivel universal cauza lor este efectiv unică şi nu poate fi redusă la condiţiile generice ale schimbărilor iar cei care susţin ideea unicităţii cauzei schimbărilor lingvistice interpretează de fapt nivelul general al schimbării ca universal. Alţii[148] încearcă să reducă universalul la general, menţinând într-un sens diferit confuzia pentru că în realitate nu se cîştigă nimic prin sporirea numărului pretinselor „cauze" dacă se confundă în continuare cele două niveluri, cauzalitatea raţională cu condiţiile empirice, cauzalitatea internă cu cea externă. Atunci când, mai mult, se explică legi lingvistice prin cauze naturale se exclude definitiv posibilitatea de a pune problema în mod corect.

Cauzalismul se confundă uşor cu fizicismul, cu acea atitudine care consideră că numai fizicitatea este „obiectivă" şi că numai explicaţiile materiale sunt propriu-zis

[147] E. Coşeriu, 1997, p 161.
[148] Grammont spre exemplu, v. E. Coşeriu, 1997, p 165.

Scanned with OKEN Scanner

„ştiinţifice". Dar *explicaţiile ştiinţifice adevărate sunt cele care corespund naturii şi realităţii obiectului studiat*, astfel că explicaţiile materiale ale faptelor culturale nu sunt ştiinţifice ci „mistice", spune Coşeriu. „Ştiinţele culturii au tipul lor particular de exactitate, şi a le asimila cu ştiinţele fizice (care au un alt tip de exactitate) nu înseamnă a le face 'exacte', ci înseamnă, dimpotrivă, a le transforma în ştiinţe inexacte, adică în false ştiinţe"[149]

Este important să distingem în acest punct împreună cu Kant între „lumea necesităţii" şi „lumea libertăţii". În cazul fenomenelor din natură este adecvat să se caute o necesitate exterioară, o cauzalitate – în schimb în cazul fenomenelor culturale trebuie să distingem o finalitate, limbajul aparţinând domeniului libertăţii. Este vorba nu de a opune două concepţii cu privire la fapte ci de a opune două ordini diferite de fapte radical deosebite. „Schimbările lingvistice au, desigur, o *motivare* dar această motivare se plasează nu în planul necesităţii, al cauzalităţii 'obiective' sau 'naturale', ci în planul finalităţii, al cauzalităţii 'subiective' sau 'libere'."[150]Nici un agent extern nu poate acţiona asupra asupra limbii fără a trece prin libertatea şi înţelegerea vorbitorilor.

Coşeriu nu se opune termenului de „cauză" în sine ci sensului care i se atribuie, care face ca simple împrejurări să fie considerate drept cauze determinante. El distinge în schimbarea lingvistică conform lui Aristotel patru „cauze"[151] (motivări): faptul lingvistic nou e făcut de cineva (cauza eficientă), cu ceva (cauza materială), cu ideea de a face ceva (cauza formală) şi pentru ceva (cauza finală). Astfel, unica explicaţie propriu-zis cauzală a unui fapt lingvistic nou este că libertatea l-a creat cu o anumită finalitate, celelalte aspecte fiind explicarea originii materiale şi a condiţiilor în care a acţionat libertatea lingvistică a indivizilor. Problema care trebuie să se pună în fiecare caz particular nu este „*de ce* (în ce împrejurări empiric obiective) s-a produs o anumită schimbare?", ci „*pentru ce* (cu ce scop) un anumit

[149] Ştiinţele fizice au ajuns la maturitate tocmai eliberându-se de orice superstiţie animistă; în schimb, precizează Coşeriu, superstiţia contrară, care se manifestă în pretenţia de a explica pe o bază fizică faptele culturale, nu numai că nu a fost eliminată din ştiinţele culturii, dar e şi foarte frecvent considerată ca un indiciu şi un model de atitudine ştiinţifică. Există şi se proclamă aspiraţia de a transforma ştiinţele culturii în „ştiinţe exacte" – prin aceasta înţelegându-se ştiinţe fizice – dar adevărul este că o ştiinţă este exactă nu atunci când este fizică *ci atunci cînd corespunde realităţii obiectului său.*

[150] E. Coşeriu, 1997, p.173.

[151] Înţelegând prin 'cauză' „orice, prin care ceva se produce (ajunge să fie), se modifică sau se anulează (încetează a mai fi)"; cauzele aristotelice descrise de Coşeriu sunt: cea care face sau produce ceva (agentul ca atare: *motorul proxim* sau *cauza eficientă*), cea cu care se face ceva (*materia* sau *cauza materială*), ideea a ceea ce se face (*esenţa* sau *cauza formală*) şi cea în vederea căreia se face ceva (*cauza finală*); în E. Coşeriu, 1997, p. 176.

Scanned with OKEN Scanner

individ, dispunând de un anumit sistem determinat şi aflat în anumite circumstanţe istorice, înlocuieşte elementul A cu B, abandonează elementul C sau creează elementul D?".

Finalitatea în sensul ei real de cauzalitate subiectivă sau liberă trebuie deosebită de ceea ce se înţelege adesea prin „teleologie"(aceşti termeni împreună cu cei de intenţie, tendinţă, fiind confundaţi adeseori). Sensul principal al concepţiei teleologice ar fi acela de *finalitate obiectivă*, exterioară şi predeterminată, către care limba ar tinde în orice moment, impulsionată de un fel de necesitate internă. Autorul demonstrează că, dincolo de faptul că nu avem de ce să presupunem o misterioasă şi nedemonstrabilă „finalitate obiectivă" şi de faptul că limba în sine nu poate să „tindă" spre nimic (nu conţine în ea cauzele propriilor schimbări) – afirmaţiile teleologice referitoare la istoria particulară a unei limbi sunt simple constatări, iar dacă pretind să fie explicaţii acestea sunt fie tautologice fie lipsite de sens[152].

Privind capacitatea de previzionare a unor evoluţii viitoare, avem de a face aşa cum s-a mai spus cu o periculoasă iluzie pentru că, în realitate, nici o ştiinţă nu „prevede"; ştiinţele fizice stabilesc de fapt legi generale de necesitate empirică iar ştiinţele umaniste, cu atât mai mult, pot spune doar ce se poate întâmpla în anumite condiţii însă schimbarea va depinde întotdeauna de libertate, nu de o necesitate exterioară. Imposibilitatea de a prevedea este nu empirică şi ocazională ci este raţională şi se datorează aşadar, nu unei imperfecţiuni a lingvisticii, ci naturii înseşi a obiectului studiat.

Din punct de vedere *teoretic*, antinomia sincronie-diacronie poate fi depaşită radical numai concepând limbajul ca *energeia*, adică înţelegând schimbarea nu ca o simplă modificare a unui sistem deja dat, ci ca o permanentă construire a sistemului. *Empiric*, se pleacă de la sistem pentru a explica schimbarea: se consideră sistemul ca dat iar schimbarea ca problemă.[153] Dar dacă procedăm riguros şi raţional, trebuie să inversăm termenii, căci „constituirea" unui mod lingvistic este anterioară „stării" constituite iar „realitatea sistemului nu este cu siguranţă mai puţin problematică decât realitatea schimbării"[154]. Mai bine zis trebuie să plecăm de la „facerea" limbii în general – care include şi „re-facerea" sa. Dacă limba este în orice moment sistem şi

[152] E. Coşeriu, 1997, p.195 – 203.
[153] În legătură cu aceasta, Coşeriu arată că pentru a susţine teza exteriorităţii schimbării, Saussure a trebuit să forţeze propria concepţie despre limbă şi să recurgă la o argumentaţie vicioasă şi contradictorie – astfel că, în cazul său, convenţia sfîrşeşte prin a prevala în faţa realităţii faptelor; în E. Coşeriu, 1997, p 209-218.
[154] E. Coşeriu, 1997, p.237.

Scanned with OKEN Scanner

dacă în orice moment o găsim schimbată, înseamnă că ea se schimbă ca sistem, „se face" în mod sistematic.

Dacă schimbarea e înţeleasă ca o „facere" sistematică a limbii, este evident că nu poate exista nici o contradicţie între „sistem" şi „schimbare" şi că, mai mult, nu trebuie să vorbim despre „sistem" şi „mişcare" – ca despre două lucruri opuse – ci numai despre „sistem în mişcare": dezvoltarea limbii nu este o permanentă „schimbare", arbitrară şi produsă la întâmplare, ci este o permanentă *sistematizare*. Fiecare „stare de limbă" prezintă o structură sistematică tocmai pentru că este un moment al sistematizării. Astfel, „prin conceptul de 'sistematizare' antinomia dintre sincronie şi diacronie se depăşeşte în mod radical, dat fiind că se elimină atât caracterul asistematic al diacronicului cât şi pretinsul statism al sistematicului."[155]

Antinomia saussuriană se depăşeşte în acest mod în sensul propriu al depăşirii, ea se înlătură în calitate de contradicţie dar se menţine ca distincţie, precizează Coşeriu. Distincţia trebuie menţinută de asemenea la nivelul studiilor care corespund termenilor păstrând necesara lor interdependenţă, întrucât pentru fiecare sistem lingvistic există un proces istoric, o dezvoltare – deci este necesară evidenţierea trăsăturilor caracteristice ale sistemului astfel încât dezvoltarea sa să apară ca un proces inteligibil, nu contradictoriu.

Pentru Saussure, sistemul este o stare iar starea este stabilă – diacronia fiind oarecum străină sistemului. Dar paradoxal, staticitatea nu este un fapt sincronic ci unul diacronic, pentru că un sistem lingvistic în uz este sincronic întotdeauna în două sensuri: în orice moment elementele sale se află în relaţie unele cu altele şi sistemul însuşi este sincronizat cu utilizatorii săi – astfel pentru a sesiza staticitatea trebuie să ne deplasăm pe linia timpului. Diacronia lui Saussure nu este istorie ci un simplu registru de schimbări care s-au produs, antinomia sa reducându-se la opoziţia dintre fonetica istorică şi gramatica descriptivă.[156]

Pe de altă parte, limba nu este un sistem de lucruri ci un sistem tehnic, de moduri de a face; antinomia dintre sincronie şi diacronie pare să fie expresia insurmontabilei dificultăţi pe care Saussure o întâmpină în concilierea laturii

[155] Devine de asemenea clar că nu este nevoie să eliminăm sau să ignorăm schimbarea pentru a înţelege limba ca sistem, fiindcă schimbarea nu e ceva opus calităţii de sistem. Negarea sistematicităţii proprii sistemelor lingvistice (care e o sistematicitate dinamică) este statismul, care face cu timpul imposibilă funcţionarea limbilor ca atare, transformîndu-le în „limbi moarte"; E. Coşeriu, 1997, p.238.
[156] E.Coşeriu, 1997, p. 228.

Scanned with OKEN Scanner

semnificative („spirituale") cu latura materială a limbajului[157]: pe de o parte Saussure concepe limba ca pe un *obiect natural, exterior omului* şi pe de altă parte intuieşte *istoricitatea esenţială a limbii*, o interpretează ca tehnică concretă (şi istorică) a vorbirii – adică în fond ca *obiect cultural*. „Structuralismul diacronic trebuie să mai facă un pas înainte şi să-şi dea seama că limba nu este dinamică pentru că se schimbă – adică, pentru că schimbarea este un 'fapt' -, ci că se schimbă pentru că natura ei este dinamică: pentru că limbajul este o activitate liberă, adică creatoare. Apoi, eliberat de orice cauzalism, el trebuie să renunţe cu desăvârşire la concepţia despre limbă ca sistem realizat, în care au loc schimbări, şi să ajungă să conceapă schimbarea ca un proces prin care sistemul 'se face'. În sfârşit, în acord cu tot ceea ce implică propriile-i descoperiri, el trebuie să înceteze de a mai fi simplă 'diacronie' şi să se transforme în *istorie structurală*."[158]

Depăşirea practică a antinomiei nu poate fi decât precară în descriere deoarece aceasta, situându-se într-o „stare", nu se poate referi la stări anterioare fără a deveni incongruentă; nu mai puţin, funcţionalitatea actuală a limbii implică o posibilă depăşire a „stării de limbă" către viitor, situaţii (posibilităţi) care pot să nu se realizeze - aşadar, descrierea ca atare nu captează dinamismul concret al limbii. Antinomia dintre sincronie şi diacronie, eronat transpusă în planul obiectului, este deosebirea dintre descriere şi istorie; „ (...) depăşirea efectivă a antinomiei saussuriene în planul cercetării limbilor se prezintă numai în *istorie*, căci numai istoria 'vede faptele în facerea lor' (...) şi cuprinde într-o viziune unică atât 'facerea' cât şi funcţionarea, sau, în termeni saussurieni, atât 'succesiunile' cît şi 'stările'."[159]

Altfel spus, cu toate ca limba funcţionează sincronic şi se constituie diacronic (drept pentru care Saussure reduce istoria limbilor la o simplă diacronie atomistă,

---

[157] În legătură cu aceasta, Coşeriu face o critică a glosematicii a cărei temelie o constituie teza saussuriană că „limba este o formă şi nu o substanţă" , reducând limba la o structură pur formală (relaţională); dar „substanţa 'conţinutului' (substanţa semantică) nu poate ocupa o poziţie simetrică faţă de substanţa 'expresiei'" şi forma lingvistică este întotdeauna „formă a unei substanţe". Între „formă" şi „substanţă" există în general un raport de interdependenţă, pe care Coşeriu îl stabileşte pe linia Aristotel-Humboldt-Vico în modul următor: a) în cazul *obiectelor naturale*, forma este determinată de substanţă (obiectele sunt substanţe care îmbracă o formă); b) în cazul *obiectelor matematice*, eventuala substanţă este cu totul indiferentă (aceste obiecte sunt forme pure care nu depind în nici un fel de eventuala lor realizare într-o substanţă); şi c)în cazul *obiectelor culturale*, substanţa este determinată (aleasă) de către formă (obiectele sunt forme care capătă o substanţă). Limbajul se află între aceste din urmă obiecte - în situaţie din nou analogă cu arta şi aici Coşeriu îl aminteşte pe Heidegger, - pentru care substanţa nu este indiferentă şi nu poate fi ignorată; în E. Coşeriu, 1997, p. 228-235. Tema se reia de asemenea în „Formă şi substanţă", unde se insistă mai ales asupra faptului că „morficul" limbii nu se poate recunoaşte şi descrie fără referire la „hiletic".

[158] E. Coşeriu, 1997, p.236-237.

[159] *Idem*, p.240.

Scanned with OKEN Scanner

considerînd schimbările înafara continuităţii limbii[160]) – cele două fiind în realitate un singur moment - numai istoria poate să dea seama în întregime de realitatea dinamică a unei limbi, spune în continuare Coşeriu, considerând limba ca „sistem care se face" şi, în fiecare moment al dezvoltării sale, ca actualitate a unei tradiţii. Evident că istoria limbii trebuie înţeleasă nu ca „istorie externă" ci ca „istorie internă", ca studiu al limbii înseşi în calitate de obiect istoric.[161]

Aşa cum s-a mai sugerat până acum, nu trebuie confundată definiţia unui concept (*teoria*) cu descrierea obiectelor care îi corespund şi cu atât mai puţin cu descrierea unui singur moment al unui obiect, - neistoricitatea aparţinând naturii descrierii şi nu naturii limbii; a afirma ca limba este obiect istoric nu inseamna de asemenea a exclude descrierea si teoria – acestea toate fiind complementare.

În acord cu această re-conceptualizare, termenii *lingvistică descriptivă* şi *lingvistică istorică* ar putea să înlocuiască termenii „lingvistică sincronică" şi „lingvistică diacronică". Sincronia saussuriană este (înafara pretenţiei de a depăşi descriptivul) deplin legitimă şi necesară constituind adevăratul aport al lui Saussure in domeniul lingvisticii, - diacronia sa însă este în întregime nelegitimă; diacronia pură nu are sens, ea trebuie să se transforme într-o istorie a limbii. Istoria limbii depăşeşte antinomia dintre sincronie şi diacronie, pentru că este negarea diacroniei atomiste şi, totodată, nu se găseşte în contradicţie cu sincronia.[162]

Descrierea şi istoria limbii se situează la nivelul istoric al limbajului formând împreună *lingvistica istorică* (studiu al limbilor); aceasta trebuie coordonată cu *lingvistica vorbirii* şi cu *lingvistica textului*, corespunzătoare altor două niveluri ale aceluiaşi fenomen.

Schimbarea în limbă nu este, ca şi în lumea naturală, deteriorare; dimpotrivă, este înnoire, reconstrucţie - astfel asigurându-se sistemului continuitatea şi funcţionarea sa. Sistemul nu se modifică direct şi nici prin „fluctuaţii neîncetate" ci, ceea ce se modifică continuu este *realizarea* sa şi deci echilibrul său - dar sistemul, ca sistem de posibilităţi se menţine şi dincolo de sincronie (până în momentul în care

---

[160] Iar acesta este un neajuns grav, spune Coşeriu, deoarece în noile aranjamente rezultate din schimbări, ceea ce se continuă nu rămâne la fel, chiar dacă se menţine sub aspect material; în E. Coşeriu, 1997, p. 241.

[161] Ea trebuie să includă şi să dizolve complet în sine spre exemplu aşa numita „gramatică istorică" deoarece aceasta, „în sensul ei clasic (neogramatic), nu este nici un fel de disciplină lingvistică specială. Ca simplă listă schematică de 'echivalenţe diacronice', ea nu este altceva decât o însumare şi ordonare sistematică de date puse la dispoziţia istoriei."; în E. Coşeriu, 1997, p. 241.

[162] E. Coşeriu, 1997, p. 245.

Scanned with OKEN Scanner

intervine o „mutaţie", o răsturnare totală a normei). „Dar această persistenţă a sistemului în timp nu înseamnă că limba ar fi, prin natura ei, 'sincronică' sau 'imuabilă', ci este însuşi semnul istoricităţii ei. (...) Un obiect istoric există ca atare numai dacă este, în acelaşi timp, permanenţă şi succesiune."[163]

7. Aspectele fundamentale ale lingvisticii integrale şi deontologia culturii

Limbajul este o activitate umană *universală* care se realizează *în mod individual*, dar întotdeauna conform unor tehnici *istoric* determinate (limbile). Toate fiinţele umane adulte normale vorbesc şi într-un anumit sens, vorbesc *întotdeauna* (tăcerea există în raport cu vorbirea), fiecare subiect vorbitor vorbeşte în mod *individual* (limbajul nu e activitate corală) şi întotdeauna limbajul este determinat istoric, neexistând vorbire care să nu fie vorbire într-o *limbă*.[164] În limbaj aşadar pot fi distinse trei niveluri: unul universal, altul istoric şi altul individual, care se disting mai mult sau mai puţin din punct de vedere practic.

Pe de altă parte, limbajul se realizează în conformitate cu o cunoaştere dobândită, se manifestă ca fapt obiectiv dar în esenţa sa este depăşirea tehnicii învăţate. În consecinţă, poate fi examinat ca fapt de creaţie (energeia, activitate creatoare sau cel puţin, ca *activitate*), ca fapt de tehnică (dynamis, potenţă, *competenţă*) şi ca produs, la fiecare din cele trei niveluri ale limbajului. Rezultatul combinării acestor trei criterii (niveluri şi puncte de vedere) reprezintă o distincţie cu nouă 'compartimente' în structura generală a limbajului – care pot fi rezumate în următorul tablou sinoptic[165]:

puncte de vedere / niveluri	*energeia* activitate	*dynamis* competenţă	*ergon* produs
universal	vorbire în general	competenţă elocuţională	totalitatea „vorbitului"
istoric	limba concretă	competenţă idiomatică	(limba abstractă)
individual	discurs	competenţa expresivă	„text"

[163] Ceea ce este numai permanenţă (spre exemplu, speciile ideale) sau numai succesiune (de exemplu, fazele lunii, fluxul şi refluxul), nu poate avea nici un fel de istorie; în E. Coşeriu, 1997, p. 247.
[164] Eugen Coşeriu, 2000, p. 233.
[165] *Idem*, p. 236 - 237.

Scanned with OKEN Scanner

La nivel universal, limbajul considerat ca activitate este *vorbirea (în general)*, considerată ca tehnică, „a şti să vorbeşti în general" (competenţa elocuţională) iar ca produs, putem considera totalitatea a ceea ce s-a spus sau se spune (în calitate de „lucru făcut"). La nivel individual, limbajul ca activitate este discursul, adică seria de acte lingvistice individuale într-o situaţie dată şi pentru care individul are o cunoaştere cu privire la elaborarea discursurilor (competenţă expresivă), iar produsul individual este „textul" – vorbit sau scris. La nivel istoric, limbajul ca activitate este limba concretă, aşa cum se manifestă ea în vorbire, ca determinare istorică a acesteia – pentru care este necesară cunoaşterea ei tradiţională în cadrul unei comunităţi („potenţa" - competenţa idiomatică); în schimb, ca şi produs, limba nu se prezintă niciodată în formă concretă, deoarece la acest nivel totul se „produce" (se creează) sau rămâne în stadiu de *hapax* (expresie spusă o singură dată) – sau, dacă se adoptă şi se conservă istoric, devine componentă a competenţei tradiţionale.[166]

Este evident că diversele definiţii care se dau limbajului se datorează diversităţii punctelor de vedere din care este abordat limbajul la nivel universal, diversităţii punctelor de vedere cu privire la limbile particulare şi confuziilor între aceste planuri. Atenţia lingviştilor s-a concentrat în mod special asupra nivelului istoric al tehnicii lingvistice – limbilor (datorită unor necesităţi indubitabile de cercetare şi predare) şi în general investigaţia lingvistică se interesează mai ales de aspectul tehnic al limbajului - competenţa lingvistică (ceea ce e perfect comprehensibil dat fiind că aspectul tehnic prezintă o mai mare uniformitate şi se poate constitui astfel mai uşor ca obiect al ştiinţei).

Cu toate acestea, spune Coşeriu, „întreaga filozofie a limbajului demnă de acest nume, precum şi orice lingvistică conştientă de sarcina ei ar trebui să insiste în mod special asupra creativităţii lingvistice (...)"[167]- care impregnează tehnicile de vorbire, acestea fiind în esenţă deschise. Distincţia realizată între cele trei niveluri ale limbajului are implicaţii multiple raportat la toate aceste niveluri: lingvistica vorbirii trebuie să studieze tocmai tehnica universală a vorbirii ca atare (atunci când vorbim, nu utilizăm doar limba ci şi anumite principii ale gândirii valabile pentru umanitate în general şi referinţa constantă la faptele extralingvistice - contexte, cunoaşterea generală a lumii); aceste aspecte se suprapun de multe ori din punct de vedere practic cu nivelul tehnic individual al limbajului care însă trebuie să constituie obiectul

[166] E. Coşeriu, 2000, p. 236.
[167] *Idem*, p. 238.

Scanned with OKEN Scanner

„lingvisticii discursului" sau a „textului"(există o „critică stilistică" sau „stilistica vorbirii" dar mai sunt şi aspectele legate de traducere care ar aparţine acestei lingvistici; în anul 1980 apare la Tubingen *Textlinguistik. Eine Einfuhrung* scrisă de E. Coşeriu).

Distincţia între nivelurile limbajului trebuie realizată şi pentru disciplinele lingvistice particulare – spre exemplu, privind gramatica[168]; „dar, întâi de toate, distincţia celor trei niveluri ale limbajului este importantă şi necesară din punct de vedere raţional fiindcă acestora le corespund şi trei niveluri de funcţionalitate, trei tipuri de 'conţinut' lingvistic: *desemnarea*, *semnificatul* şi *sensul* (straturi care, firește, în texte se prezintă simultan)."[169]

Desemnarea este referinţa la „realitate", relaţia determinată între o expresie lingvistică şi „starea de lucruri" „reală", între semn şi „lucrul" denotat; *semnificatul* este conţinutul unui semn sau al unei expresii, dat exclusiv prin intermediul limbii înseşi, iar *sensul* este conţinutul propriu al unui text, adică ceea ce se exprimă dincolo de sau prin desemnare şi semnificat.

Deontologia culturii

E. Coşeriu înţelege prin *cultură* „obiectivarea istorică a spiritului în forme care durează, în forme care devin tradiţii, devin forme istorice care descriu lumea proprie a omului, universul propriu al omului."[170] Iar „spiritul" - adică *ceea ce se obiectivează în istorie sub formă de cultură*, „este activitatea creatoare, este creativitatea însăşi, nu ceva care creează, ci activitatea creatoare ca atare, *energeia*, acea activitate care este anterioară conceptual oricărui dinamism, oricărei tehnici învăţate sau experimentate."[171] Omul creează cultura, este creator, este dotat cu *energeia*, în măsura în care trece dincolo de ceea ce a învăţat, de ceea ce a câştigat prin experienţă, prin cele două izvoare ale învăţării, anume prin studiu şi experienţă, prin *mathesis* şi *empeiria*, explică în continuare autorul.

---

[168] Este necesar sa existe în acest sens o *gramatica generală* (în nici un caz „universală", ceea ce este imposibil şi absurd) a cărei sarcină este de a defini categoriile verbale, categoriile, funcţiile şi procedeele gramaticale, o *gramatică descriptivă* (a unei anumite limbi) şi *analiza gramaticală* (a unui text anumit); în E. Coşeriu, 2000, p. 244.
[169] E. Coşeriu, 2000, p. 245-246.
[170] E. Coşeriu, 1994, p. 173.
[171] *Idem*.

Scanned with OKEN Scanner

Formele culturii - aceste forme de activitate creatoare, realizate în istorie, sunt *limbajul*, *arta*, *religia*, *mitul*, *ştiinţa* şi *filozofia*. Activitatea creatoare este pentru toate aceste forme o activitate *liberă*, al cărei obiect este infinit – ceea ce înseamnă că „formele culturii sunt nesfârşite, nu avem dinainte o anumită misiune, un obiect de realizat pe care să îl putem termina, după care să putem spune că am încheiat cultura; dimpotrivă, obiectul este infinit şi se dezvoltă el însuşi prin această activitate (...)."[172]

Autorul lingvisticii integrale formulează şi expune cu ocazia mai multor conferinţe, principiile care l-au condus în cercetare – evidenţiind în ce sens el considera că aceste principii corespund obiectului - deontologiei obiectului. În ştiinţa culturii sunt cinci principii fundamentale - patru din ele fiind deontice (privesc modul de a fi al ştiinţei) dar în acelaşi timp sunt şi etice, iar unul din principii este etic în primul rând şi priveşte conduita cercetătorului ca cetăţean şi membru al unei comunităţi umane, şi numai ca urmare a acestui principiu etic este şi deontic.[173]

1. *Principiul realismului sau al obiectivităţii, al absolutei obiectivităţi* este principiul ştiinţei în general, valabil pentru orice ştiinţă. Ceea ce doreşte să facă ştiinţa este tocmai să arate obiectul în lumina sa proprie şi să-l prezinte ca obiect desprins de orice subiectivitate. Pentru Coşeriu, formula lui Platon „a spune lucrurile cum sunt" reprezintă această situaţie, fiind principiul logosului adevărat (dialogul despre Sofist); în realitate, a spune lucrurile cum sunt este lucrul cel mai greu iar „logosul neadevărat este afirmarea nefiinţei".[174]

2. *Principiul omului sau al cunoaşterii originare*[175] se referă la faptul că, în ştiinţele culturii, deci în activităţi guvernate nu prin cauze ci prin finalitate – omul ştie ce face, ştie intuitiv care este această finalitate. Obiectul activităţilor culturale este infinit – nu este dat în prealabil, ci trebuie construit, se reînnoieşte mereu prin activităţi creatoare. „Prin urmare, ştiinţa, în acest caz, se bazează în mod necesar – şi aceasta ţine de deontologia ştiinţei – pe această siguranţă semnalată de Vico, pe această identitate între *verum* şi *incertum*, sau, mai bine, pe această *Urwissen*, pe această *cunoaştere originară* pe care o are omul cu privire la activităţile sale libere şi creatoare."[176] Coşeriu explică faptul că, dacă cei care cercetează au opinii diferite în contextul primelor două principii, aceasta ne duce înapoi la problema cunoaşterii

---

[172] *Idem*.
[173] E. Coseriu, 1999.
[174] *Idem*.
[175] E. Coşeriu foloseşte termenul "cunoaştere originară" în sensul stabilit de E. Husserl.
[176] E. Coseriu, 1999.

Scanned with OKEN Scanner

critice a ştiinţei – şi în general, a culturii, de aceea este necesară o anumită *etică* a celor care iau parte la aceste conflicte, prin care cercetătorul trebuie să asume că şi alţi cercetători au, numai prin faptul că sunt oameni, aceeaşi cunoaştere originară, pe care trebuie să o respectăm în critică.[177]

3. *Principiul tradiţiei* spune că dacă toţi oamenii au, numai prin faptul că sunt oameni, aceeaşi cunoaştere originară cu privire la aceste activităţi libere - creatoare şi infinite – înseamnă că şi în trecut vom găsi intuiţii şi soluţii cu privire la problemele cu totul asemănătoare pe care le avem, astfel, trebuie să urmărim aceste trasee de gandire pentru a ne da seama de realitatea problemelor. Ştiinţele culturii sunt tradiţie şi noutate în acelaşi timp sau noutatea în tradiţie.

4. *Principiul antidogmatismului* subliniază că „nici o greşeală nu este numai greşeală" (Croce) încât, dat fiind aceeaşi intuiţie originară, mulţi cercetători pot spune cel puţin parţial acelaşi lucru dar în perspective diferite – sau cu anumite devieri care pot duce la greşeli extrem de grave, care însă la început conţin un nucleu de adevăr dacă e un cercetător de bună credinţă; datoria noastră este să căutăm acest nucleu de adevăr şi să vedem de ce s-au produs în mod necesar anumite devieri, în interioritatea unui anumit sistem.

5. *Principiul etic* se referă la purtarea cetăţeanului şi a savantului ca cetăţean şi ca membru al unei comunităţi umane. Ştiinţa pe care o abordăm nu trebuie să fie ezoterică, nu putem întrebuinţa terminologii rebarbative, nici formalisme excesive, spune E. Coşeriu, ea trebuie să fie aplicabilă, interesul fiind în cele din urmă al comunităţii. Nu este vorba de concesii făcute de cercetător ştiinţei înseşi ci, trebuie ţinut seama de accesibilitatea reală în sensul că „ştiinţă cu cât e mai teoretică, cu atât e mai practică" (Leibniz), prin urmare, trebuie să se ţină seama de relaţia constructivă dintre aspectul teoretic şi cel practic al devenirii umane.

Înţelegem aşadar prin deontologie, prin *a trebui să fie*, ceea ce în realitate ţine de şi este esenţa fiecărui obiect. Este o datorie pentru agentul activităţii să facă ceea ce obiectul cere, ceea ce corespunde exigenţelor, modului de a fi ideal, normei obiectului respectiv. „Libertatea omului istoric şi a omului creator nu este niciodată capriciu şi arbitru, fiindcă în toate aceste cazuri este vorba de obligaţii care nu ţin de necesitatea

[177] " De aceea, eu n-am respins niciodată de la început nici o concepţie şi nici o teorie. Am combătut numai impostura evidentă şi am căutat să găsesc nucleul de adevăr din intuiţia originară pe care se bazează tezele şi concepţiile altor autori (...).", în E. Coseriu, 1999.

Scanned with OKEN Scanner

cauzală, ci de o obligaţie pe care noi o asumăm permanent în momentul în care participăm la o activitate culturală."[178]

Orice activitate umană îşi are norma ei internă iar norma internă a activităţii libere este obligaţia în sensul vechi al cuvîntului latinesc *obligatio*, spune Coşeriu – acela de normă acceptată în mod liber – adică, de *legământ*. Deci nu este vorba de constrîngere exterioară ci de faptul că omul se obligă pe sine să corespundă acestei deontologii („obligatorietate" ar fi traducerea adecvată), activităţii respective. „(...) aici obligaţiile sunt mult mai severe decât în ştiinţele naturii sau decât în cauzalitate. Noi putem încerca să ne opunem cauzalităţii, însă ar fi absurd să ne opunem tocmai obligaţiilor pe care le-am asumat noi înşine (...)."[179] Tot ceea ce facem în cultură şi în orice altă formă de activitate conţine implicit un legământ.

Ştiinţa este obiectivitatea absolută, obiectivitate cerută iar arta este subiectivitatea care se obiectivează pe sine însăşi. În cazul ştiinţei, norma etică este aceea de a respecta obiectul şi de a apela la subiect în lumina obiectului, de a lăsa obiectul să apară în lumina lui proprie aşa cum este (a spune lucrurile cum sunt) – în timp ce în artă, legământul este acela de a nu face nici o concesie subiectului empiric, de a ne asuma responsabilitatea ca subiect universal (nu se pictează după cerere sau după gustul publicului, ci „aşa cum se pictează"). Limbajul este o activitate culturală a unui subiect între subiecte, care are în acelaşi timp obiect, se referă la obiect; în limbaj norma etică este aceea de a vorbi aşa cum este norma subiectelor de aceeaşi limbă. „Este nu numai incorect, ci este imoral, din acest punct de vedere, cultural, de a vorbi oricum, de a vorbi incorect, de a vorbi fără normă."[180]

Imperativul categoric al culturii este acela de a nu face concesii unui subiect particular, acela de a respecta ori subiectul universal, ori obiectul universal, ori comunitatea (în cazul limbajului) şi această normă, acest imperativ categoric se prezintă anterior conştiinţei; normele culturii implică universalitatea pentru că „toate aceste norme sunt norme pentru toţi oamenii şi toţi oamenii sunt părtaşi la cultură, iar cultura se face pentru toţi oamenii."[181] De asemenea „fiecare limbă se prezintă ca limbă universală, ca limbă pentru toată omenirea, nu numai pentru o anumită comunitate. (...) diferenţa dintre limbi şi necesitatea respectului reciproc dintre limbi este aspectul istoric, aspectul dat de faptul că omul este, în acelaşi timp, o fiinţă

[178] E. Coseriu, 1999.
[179] E. Coseriu, 1999.
[180] E. Coşeriu, 1994, p. 174.
[181] *Idem*, p. 175.

Scanned with OKEN Scanner

istorică, şi că în istorie ne găsim în comunităţi, în tradiţiile lor proprii, în care toate aspiră la universalitate."[182]

Cultura este pe de altă parte creativitate obiectivată, însă, în acelaşi timp, este obiectivarea creativităţii omului istoric – adică se face într-o anumită comunitate, într-o epocă determinată de o situaţie determinată. Antidogmatismul implicat de universalitate implică la rândul lui generozitatea acceptării şi altor perspective, pluralismul culturii – şi în acest sens, cultura trebuie să fie critică. Ea nu este naţională prin obiect – căci orice obiect aparţine universalităţii; specificul naţional este cu totul inevitabil prin subiect – şi, o cultură tocmai că nu trebuie să rămână numai naţională căci atunci s-ar opune universalităţii. „Toate lucrurile omenirii, şi toţi gânditorii omenirii, şi toţi poeţii omenirii, şi toţi oamenii de ştiinţă ai omenirii sunt şi ai nostri şi, într-un fel, chiar mai ai noştri decât cei ai noştri în particular, tocmai fiindcă sunt şi ai altora; cu ei ne lărgim orizontul istoric, ieşind dintr-o mărginire, dintr-un orizont cultural închis; nu ne confundăm, ci ne unim cu toată omenirea."[183]

În acelaşi sens, cultura este şi tradiţie căci omenirea este totodată şi toată omenirea din trecut; „ (...) numai în tradiţie şi în cadrul tradiţiei se poate impune noutatea, faptul care suprimă o tradiţie, însă de acord cu tradiţia însăşi." Nu vorbim despre noutatea absolută, originalitatea căutată („cine spune numai lucruri noi, nu spune nimic nou", atrage mereu atenţia Coşeriu)- ci despre originalitatea care acceptă în acelaşi timp tradiţia, pentru a o duce mai departe: aceasta este ideea culturii.[184]

Din toate aceste motive, cultura nu epatează, ea nu trebuie să surprindă ci tocmai să corespundă aşteptărilor şi exigenţelor fiecărui om. „ (...) în cultură, în toate formele, se universalizează ceea ce este cu totul individual. Trebuie să împăcăm toate aceste conflicte: deontologia subiectului, deontologia particulară istorică, etica istorică a subiectului. Deontologia e un fapt obiectiv în cultură şi aceasta implică şi o etică...Tocmai aceasta ne va face să fim toleranţi."[185]

Aşa cum am anunţat încă de la început, expunerea noastră se îndreaptă cu fiecare prezentare a operelor coşeriene sau sintetizare a ideilor care configurează specific lingvistica integrală, - de fapt, spre exprimarea şi apoi conturarea *integralismului lingvistic*. Aceasta, în vederea conturării într-o etapă ulterioară – după

[182] *Idem*, p. 175.
[183] E. Coşeriu, 1994, p. 176.
[184] E.Coşeriu, 1994, p. 177.
[185] E. Coseriu, 1999.

Scanned with OKEN Scanner

prezentarea şi a metodologiei care... transdisciplinare – a integralismului „în sine", aşa cum se desprinde el din integralismul constituit al lingvisticii integrale. Astfel evidenţiat, el poate fi („aplicat") implicat, considerăm, în investigaţiile din cadrul unor „câmpuri disciplinare" care pot evidenţia un obiect integralist /care pot reconfigura integralist un obiect de studiu.

Este foarte greu să excluzi un singur cuvânt din aserţiunile pe care le face Coşeriu şi oricare din aserţiunile sale întrucît – mai mult decît oricare alt constructor de stiinţe/de cultură – el construieşte realmente un fapt cultural cu totul nou, cu totul diferit de tot ceea ce există până în prezent în cultură – ceea ce implică automat şi metodologia acestui fapt, şi ea cu totul nouă – şi în acest proces al constituirii fiecare undă de ţesere şi reţesere are o importanţă vitală. Integralismul lingvistic se constituie „in vivo", este o elaborare minuţioasă pe care autorul o „întrupează" sistematic prin diferenţieri treptate faţă de tot ceea ce s-a spus până acum – atât în domeniu (lingvistica integrală) cât şi în cultură în general (integralismul lingvistic) – şi tot ceea ce spune este minim necesar şi suficient pentru această constituire.

8. Superlativul lingvisticii integrale: universaliile şi problema temporalităţii

8.1. Universaliile limbajului (şi altele)

Anul 1961 marchează, prin colocviul de la Dobbs Ferry (New York), o cotitură decisivă în lingvistica modernă mai ales în raport cu tradiţia bloomfieldiană iar în Europa faţă de saussurianism, privind necesitatea recuperării problematicii universaliilor şi a analogiilor de structură ce caracterizează serii de sisteme lingvistice („tipologia"). Orice lingvistică admite în mod explicit sau implicit universalii – atunci cînd se întreabă care sunt fonemele (sunetele) unei anumite limbi, care sunt categoriile ei gramaticale, etc..., şi nu daca aceasta are sunete, categorii gramaticale, etc... .

Asistăm de atunci la o adevărată proliferare a interesului pentru universalii – de la abordări directe sau indirecte în cadrul structuralismului însuşi şi al gramaticii generative – până la manualele de introducere în lingvistică: acolo unde structuri ale unor limbi diferite se prezentau ca fiind radical eterogene, aceleaşi structuri devin

Scanned with OKEN Scanner

fapte asemănătoare sau chiar identice. În aceasta situaţie, E. Coşeriu pune problema sensului cercetării universaliilor, a posibilităţii şi limitelor acestei cercetări.

Coşeriu distinge cinci tipuri de universalitate: trei tipuri primare şi două secundare. Tipurile primare sunt: 1) *universalitatea conceptuală sau universalitatea ca posibilitate* (toate categoriile lingvistice, dat fiind că ele constituie posibilităţi universale ale limbajului); 2) *universalitatea esenţială sau universalitatea ca necesitate raţională* (orice proprietate specifică conceptelor „limbă" şi „limbaj" sau care poate fi dedusă din aceste concepte ca atare); şi 3) *universalitatea ca generalitate istorică sau empirică* (universalitatea proprietăţilor constatabile în toate limbile cunoscute. Generalitatea poate fi absolută sau relativă dar esenţialitatea este întotdeauna absolută.

Universaliile secundare sunt derivaţii prin combinare ale acestora şi anume: prima îmbină *posibilitatea* cu *generalitatea*, limitând numărul elementelor constituive posibile ale limbilor (universalii selective), iar a doua derivaţie uneşte *posibilitatea* şi *necesitatea*, admiţînd o conexiune necesară între anumite posibilităţi (universalii implicative).

Ideea iniţială a conceptului coşerian asupra universaliilor lingvistice, prezentată deja în *Logicism şi antilogicism în gramatică* (1956), a fost aceea că o „gramatică universală" nu poate exista decât ca teorie şi model al gramaticii, nu ca descriere concretă, căci aceasta nu poate fi decât gramatica unei limbi anumite şi deci nu universală. Astfel Coşeriu deosebeşte pentru început între o „gramatică universală", care este teoria gramaticii, teoria categoriilor gramaticale – şi „gramatica generală", care pretinde să descrie toate limbile ceea ce este imposibil. Astfel, apare distincţia între două tipuri de universalii – *universaliile esenţiale*, ale limbajului în general şi *universalitatea ca generalitate istorică, empirică*, aceasta fiind constatabilă în toate limbile.[186]

Apoi, într-un alt articol, apărut în 1973[187], autorul distinge explicit între universalii *posibile*, universalii *necesare* şi universalii *empirice*. Sugestiv, cunoaşterea unor limbi noi se face pornind de la o listă a universaliilor posibile constatate şi pe acestea le căutăm, descoperind eventual şi altele noi sau dimpotrivă lipsa unora pe

[186] N. Saramandu, 1996, p. 40-41.
[187] Este vorba de *Semantik und Grammatik*, în vol. „Neue Gramatiktheorien und ihre Anwendung auf das heutige Deutsch", Dusseldorf, 1973, p.77-89.

Scanned with OKEN Scanner

care le cunoaştem; acesta este astfel raportul dintre lingvistica teoretică sau teoria lingvistică, lingvistica universală – şi lingvistica generală, care e lingvistica faptelor constatate în limbi.

E. Coşeriu acordă o importanţă specială acestor distincţii pe care le realizează în acest mod pentru prima oară în istoria lingvisticii, dat fiind că până în acel moment existau confuzii între universaliile necesare şi cele posibile[188], între universaliile lingvisticii şi universaliile limbajului[189] şi de asemenea între universalităţile funcţionale (semantice) şi cele care ţin de desemnare[190].

7.2. Timp şi limbaj

Pornind de la „nefericita" frază a lui Saussure în care acesta afirmă că nu trebuie să disperăm dacă nu găsim cauzele schimbării lingvistice fiindcă timpul schimbă fiecare lucru şi deci, şi limbajul[191] – autorul lingvisticii integrale introduce tema relaţiei dintre timp şi limbaj. Nu este vorba însă de un raport unic reciproc ci despre o serie întreagă de raporturi „multiple şi foarte complexe", pe care le sistematizează în trei tipuri diferite: 1. limbajul ca fapt real în timp, 2. timpul structurat de limbaj şi 3. situarea (ordonarea) în timp a lucrurilor prin limbaj – la care adaugă un „tip negativ",(4) faptul că omul încearcă să domine timpul prin limbaj, să îl refuze, chiar să iasă din el.

1. Privind modul în care limbajul apare, se dezvoltă în timp – Coşeriu porneşte de la conflictul „psiho-fiziologic" dintre actul prin care se gândeşte semnificatul -

[188] Spre exemplu, cunoaştem în limbile pe care le vorbim numai pluralul fără diferenţă între pluralul exclusiv şi inclusiv („noi fără voi" sau „noi cu voi şi cu ceilalţi"); o limbă nouă pe care o studiem poate să realizeze diferenţe între „noi" adică „eu şi cei din categoria mea" şi „noi" care înglobează pe „voi" – şi aceasta este o nouă posibilitate în lista universaliilor posibile; în N. Saramandu, 1996, p. 41-42.

[189] Coşeriu ilustrează această importantă diferenţă prezentând analog diferenţa dintre universaliile realităţii geografice şi universaliile din hărţile geografice: faptul că toate câmpiile pot sunt pictate cu verde pe hărţile geografice nu înseamnă că toate câmpiile sunt verzi – fiind vorba doar de un universal al geografiei şi nu al realităţii geografice; în N. Saramandu, 1996, p. 44.

[190] Universalităţile de desemnare, dacă există, trebuie să le constatăm. Singurul universal pe care îl putem afirma teoretic şi general, fără a-l constata empiric, este că fiecare limbă are ceva pentru realităţile cunoscute în mediul comunităţii respective. Spre exemplu, în limba japoneză există nu unul ci şase verbe „a da", diferite în funcţie de situaţia desemnată: a „da" de la un superior către un inferior, de la un egal către un egal, ş.a.m.d.; în N. Saramandu, 1996, p. 45.

[191] Referindu-se la ideea ca timpul schimbă lucrurile, Coşeriu spune că „aceasta este una dintre acele fraze care este repetată adeseori şi care, însă, ar trebui evitată pentru că, să recunoaştem, lasă timpul aşa cum îl găseşte. Într-adevăr, nici limbajul nu este un 'lucru' care să poată fi schimbat de către un agent extern, nici timpul un agent care să poată schimba lucrurile." E. Coşeriu, 2009, p 333.

Scanned with OKEN Scanner

unitar la orice nivel (cuvânt, chiar frază) – şi linearitatea materială a expresiei. „S-ar putea spune că, ceea ce reprezintă conţinutul mental (semnificat şi semnificant) este ca un cerc care trebuie să fie 'desfăcut' într-o expresie materială. Subiectul vorbitor formează, sau cel puţin schiţează mental semnul ca un cerc înainte de a-l organiza în forma lui exterioară ca o linie." Astfel apar anumite anticipări cu schimb („distribuţie incrucişată") de foneme şi morfeme sau erori, jocuri de cuvinte şi chiar evoluţii istorice în limbaj – tocmai pentru că vorbitorul tine cont de la început de tot *dicendum*-ul şi încearcă să facă semnul exterior, liniar, să corespundă semnului interior, circular. „Receptorul" trebuie să deducă semnificatul din expresie – trebuie să aştepte (chiar anticipând continuarea cea mai probabilă după fiecare fragment) ca expresia să se încheie, pentru a-i atribui cu o anumită siguranţă un semnificat determinat/semnificaţia corespunzătoare.

Privind nu doar realizarea ci esenţa însăşi a limbii - *actualizarea* - Coşeriu spune că temporalitatea limbii este esenţială tocmai ca şi *cunoaştere lingvistică*, întotdeauna îndreptată spre un moment viitor. Atunci când se adoptă o inovaţie (schimbarea lingvistică elementară), aceasta se petrece în vederea unor acte lingvistice viitoare, care o vor folosi: potenţialitate a actelor lingvistice de realizat. Limba însăşi este o tehnică, o „ştiinţă" de a face – adică nu o grupare de „lucruri", ci de moduri de a acţiona – fiind astfel un sistem deschis, îndreptat spre viitor.

O limbă „vie" istoric nu este un sistem static, ci dinamic; istoria trebuie deci interpretată în raport cu această dinamică, intrinsecă – cu această temporalitate care aparţine oricărei limbi. Distincţia saussuriană identifică sincronia cu „starea" şi diacronia cu „mişcarea" ori în realitate, aşa cum s-a observat şi înainte de Coşeriu, cele două dimensiuni sunt inseparabile în sensul că numai mişcarea este reală şi numai nonmişcarea, staticitatea este perceptibilă şi controlabilă. Problema concilierii staticii şi dinamicii lingvistice este fără îndoială una foarte complexă, spune Coşeriu, şi ea rămâne deschisă în teoria lingvistică mai ales pentru că, în general, nu se înţelege că în realitate este vorba de un singur lucru, - *funcţionarea (sincronică) şi realizarea (diacronică) a limbii reprezentând în limba însăşi un singur moment real*.[192]

Prin urmare nu există un conflict efectiv între descriere şi istorie, *descrierea bine înţeleasă descriind posibilităţi deschise* – adică în parte realizate şi în parte realizabile (în viitor) – şi istoria este disciplina care verifică şi confirmă (sau nu

[192] E. Coşeriu, 2009, p. 336.

Scanned with OKEN Scanner

confirmă) descrierea.[193] În cele din urmă „istoria nu explică, cum cred (sau spun) mulţi lingvişti, prezentul cu ajutorul trecutului, ci, pastrînd termenii, prezentul cu ajutorul viitorului."[194] În acest sens, mai spune Coşeriu, limbajul ca tehnică lingvistică ce s-a constituit istoric confirmă faptul că timpul propriu al existenţei istorice a omului este viitorul (omul acţionează în vederea viitorului, creează şi transformă creaţia în cunoaştere, în tehnica unei activităţi viitoare).

2. Pe de altă parte, timpul este reprezentat de şi în limbaj, în sensul că - aşa cum obiectivează şi alte lucruri din realitate - limbajul desemnează şi structurează timpul cu ajutorul semnificatelor şi, desemnându-l, îl reprezintă şi îl face obiectiv. Privind însă intuiţia şi structurarea timpului şi a formelor sale cu ajutorul semnificatelor, Coşeriu semnalează o serie de probleme insuficient delimitate de filozofia limbajului şi mai puţin de lingvistică.

Dincolo de problema experienţei „succesivităţii" (sunt citaţi Hamann şi Herder) şi a „obiectului" acestui concept la Kant, - autorul discută *raportul* dintre timpul „interior", trăit efectiv - adică motivat de conţinuturi ale conştiinţei şi timpul „exterior", al „lucrurilor". Sensul comun pe care subdiviziunile prin care ne reprezentăm timpul „obiectiv" („prezent", „trecut" şi „viitor") îl au în raport cu activităţile conştiinţei este acela de „vectori" / dimensiuni ale conştiinţei.

Concepţii ale timpului ca tridimensionalitate a conştiinţei apar încă la Aristotel, apoi la Sf. Augustin, Heidegger şi Pantaleo Carabellese, asupra căruia Coşeriu se opreşte – şi anume, asupra lucrării sale Critica Concretului[195], pe care o consideră identică în substanţă cu ale celor menţionaţi dar îl preferă, spune, tocmai pentru că este mai puţin cunoscut. Pentru acesta, concret este ceea ce a *fost*, simţit - ceea ce *este* şi vrut – ceea ce va fi, cele trei nefiind in ordine liniar temporală ci „în durata indivizibilă a fiinţei"..

Există un mod de a concepe timpul obiectiv ca abstracţie şi timp generic al întrebării corespunzătoare. Aşa cum spaţiul este *unde*-le, modalitatea *cum*-ul, calitatea

[193] Este distincţia realizată de Coşeriu în E. Coşeriu, 1997, şi reluată în „Timp şi limbaj".
[194] „ (…) istoria stabileşte un raport între două evenimente trecute A şi B, unde B, ca dezvoltare sau stare ulterioară a lui A, constituie viitorul acestuia şi îl interpretează şi explică pe A cu ajutorul lui B, adică, descriindu-l pe B, arată motivarea sa istorică în dezvoltarea lui A şi în acest sens confirmă acele descrieri ale lui A care semnalau potenţialităţi virtuale, sau, eventual, descoperă în A potenţialităţi neîntâlnite în descrierea ca atare, tocmai pentru că s-au dezvoltat apoi în mod coerent şi au fost confirmate de B."; E. Coşeriu, 2009, p. 336.
[195] Lucrare citată de Coşeriu care a apărut la Florenţa în anul 1948.

Scanned with OKEN Scanner

şi cantitatea *care*-ul şi *cât*-ul, şi *când*-ul poate ajunge la „cânditate". În diferite limbi există diferite grade de „spaţializare" defapt, a timpului (română – „nu am când" iar în româna populară „când" se poate prezenta cu articolul enclitic normal, „cândul" adică, timpul de care se dispune; în spaniolă se poate folosi *cuando* ca pronume relativ, sub forma „timpul în care" iar în franceză există o spaţializare avansată prin *le temps ou*, de asemenea în germană *die Zeit wo*, chiar în italiană avem *l'epoca in cui* – „epoca în care", etc). Cu totul spaţializat este în anumite limbi timpul exterior autonom sau pozitiv, subdivizat în trecut, prezent şi viitor. „Timpul este conceput, de fapt, ca un mod de a fi al spaţiului – ca un fel de spaţiu transparent şi gol în care au loc evenimente – sau ca o dimensiune a spaţiului pe un plan infinit la baza lui."[196] Din acest punct de vedere nu este neglijabilă, spune Coşeriu, intuiţia dintre „timpul care trece" şi „timpul care este afară" (timp meteorologic, *frumos* sau *urât*) – „(...) timpul atmosferic conţine, ca 'spaţiu transparent', acele fenomene externe care, fiind mişcare şi schimbare, adică succesiune (ca ploaia, ninsoarea,vântul, furtuna), semnalează şi marchează timpul care trece: timpul atmosferic este 'timp' pentru că se manifestă – face vizibil şi confirmă – timpul care trece."[197]

„Timpul care trece" este conceput ca linearitate infinită, cu sau fără mişcare iar în lingvistică au fost propuse diverse modele unde timpul este reprezetat ca fond sau „grilă" pentru studiul timpului „spus", în special al timpurilor verbale; spre exemplu, timpul obiectiv e prezentat ca o linie statică unică de-a lungul căreia se mişcă vorbitorul (momentul vorbirii), de la stânga la dreapta, adică din trecut spre viitor – acesta fiind şi modelul cel mai acceptabil dat fiind că este cel mai aproape de concepţia naivă care se manifestă în limbi: timpul imobil, simplă dimensiune a spaţiului. „Într-adevăr, este modelul cel mai comod pentru a stabili poziţia relativă a lucrurilor şi evenimentelor în timp; şi, în acest sens, el corespunde chiar destul de bine concepţiei naive, deoarece, efectiv, raporturile între diferite poziţii în timp se 'văd' de obicei ca relaţii pur spaţiale."[198]Într-un alt model, timpul este mai degrabă o linie care se mişcă dinspre viitor spre trecut: viitorul este timpul „care vine spre noi" (it. *avvenire*, fr. *avenir*, sp. *porvenir*, rom. *viitor*; it. *l'anno che viene*, sp. *anos venideros*, rom. *anul care vine*, etc); în acest model avem prezentul „în faţa noastră", preteritul în

[196] E. Coşeriu, 2009, p. 342-343.
[197] *Idem*, p.343.
[198] *Idem*, p.344.

Scanned with OKEN Scanner

spate, iar dacă ne mişcăm, o facem în direcţie contrară timpului: istoria noastră (trecutul) este „în urma" noastră iar viitorul „înainte".

Referitor la sensul şi la măsura în care timpul interior şi opoziţia dintre timpul interior şi timpul exterior pot fi operative în dezvoltarea istorică concretă a limbilor, Coşeriu trimite la interpretarea pe care o realizează asupra apariţiei viitorului în limbile romanice în *Sincronie, diacronie şi istorie*. Viitorul, ca trăire concretă, este un timp „modal" – nu doar se interferează în el semnificaţii modale. Existenţa umană este o permanentă *anticipare* a viitorului, spune Coşeriu, e o aducere a viitorului în prezent ca *intenţie*, *obligaţie* sau *posibilitate* – încât viitorul este timpul specific al existenţei. Totodată coprezenţa momentelor timpului nu este ceva „făcut", ci este ceva care „se face", căci însăşi fiinţa umană se manifestă ca *facere*, ca activitate. „Or, pentru ca viitorul să poată fi mereu 'anticipat', să poată fi 'co-prezent' ca celelalte două momente ale timpului, este necesar ca el să se şi îndepărteze, să se proiecteze ca moment 'exterior', către care tinde existenţa; şi această îndepărtare, această 'exterioritate', a viitorului se exprimă cu ajutorul formelor numite impropriu ,'pur temporale'."[199] De aceea, spune în continuare Coşeriu, nu e de mirare că în multe limbi viitorul e „debil" (instabil) şi se exprimă prin intermediul prezentului sau se reface periodic cu ajutorul unor forme cu valoare morală – sau că formele modale „se temporalizează", „căci dispersarea momentelor este corolarul co-prezenţei lor". [200]

3. Privind situarea lucrurilor în timp prin limbaj, trebuie precizat că sunt identificate, deja de la Platon, două funcţii fundamentale ale limbajului – a „numi" şi a „zice", corespunzătoare în linii mari lexicului şi gramaticii. Verbul este partea de discurs (prezent în majoritatea limbilor), care are funcţia nu doar de numire ci de a transforma „numirea" în „zicere", ceea ce implică întotdeauna o încadrare temporală. Dar timpurile verbale nu desemnează timpul cronologic, calendaristic, ci timpul *relativ*, considerat din perspectiva vorbitorului.

Pentru a înţelege în ce mod timpul „gramatical" (relativ) se recorelează cu timpul „lexical" (reprezentat) trebuie să avem în vedere două aspecte: timpurile

[199] E. Coşeriu, 2009, nota p. 342.
[200] E. Coşeriu, 2009,nota p. 342. ; în acelaşi sens, este citată aici nota 55 p. 151 din E.Coşeriu, 1997: M. Heidegger, *Sein und Zeit*, consideră ca „improprie" concepţia timpului „divizat" în prezent, trecut şi viitor. Într-adevăr, o asemenea concepţie este improprie dacă e înţeleasă ca exclusivă şi dacă se consideră „diviziunea" desprinsă de „coprezenţă"; dar ea nu e improprie dacă diviziunea timpului e înţeleasă ca negarea necesară a coprezenţei înseşi. Căci adevărata „coprezenţă", faptul că momentele timpului *devin coprezente*, nu poate exista fără corelativa ei „dispersare".

Scanned with OKEN Scanner

verbale desemnează contexte temporale (într-un anume sens, nelimitate), iar pe de altă parte, structurarea timpului gramatical se face pe criterii diferite de cele care se aplică timpului lexical. E. Coşeriu arată că opoziţia gramaticală *prezent/trecut – viitor* este „neutralizabilă" în timp ce opoziţia lexicală *prezent/trecut/viitor*, nu.[201] De asemenea timpul gramatical poate avea subdiviziuni ulterioare pe când timpul reprezentat sau lexical nu cunoaşte subdiviziuni[202];structura timpului gramatical „spus" (a raportului dintre poziţii în timp) poate fi mult mai complexă, chiar radical diferită de cea a timpului „numit" sau lexical. Timpul „numit" este întotdeauna liniar, unidimensional – în timp ce timpul „spus" poate fi un timp în mai multe planuri. Astfel, în limbile romanice se disting net în sistemul verbal două planuri temporale: un plan actual al faptelor efective (constituit din prezent, trecut şi viitor, cu subdiviziunile lor) şi un plan inactual, pe care se aşează evenimente oarecum diminuate – ipotetice, incerte, dependente de anumite condiţii ş.a. (centrul şi timpul general, neutru al planului inactual fiind în toate limbile romanice imperfectul, care este mai degrabă decât un timp al trecutului, un fel de prezent al inactualului). Contextele temporale sunt „ne-limitate" (prelungibile în mod indefinit – spre exemplu, „omul este un animal raţional" se referă la un prezent nelimitat sau „etern") iar „ (...) structura timpului intuit, implicit sau 'gramatical', diferă de aceea a timpului reprezentat explicit sau 'lexical' (...). Prezentul gramatical nu se găseşte între trecut şi viitor, ci, ca să zicem aşa, deasupra lor, dacă nu este delimitat contextual, le conţine, chiar până la a le anula".[203]

Modul de structurare în discursuri a timpului reprezentat dă seama de tentativele de dominare a timpului obiectiv, de remodelare a sa sau chiar de ieşire din timp. Timpul faptelor reale (care constituie materia brută a unui discurs) este continuu, constant, nesegmentat, unidirecţional şi ireversibil – în timp ce timpul subiectului (elaborarea faptelor reale în discursul însuşi) este întotdeauna discontinuu, prezintă ritmuri diferite şi este segmentat, putînd fi într-un anumit sens reversibil. Faptele pot să aibă durate diferite în discurs faţă de realitate şi fragmentele temporale ale subiectului pot fi aranjate într-o ordine diferită de cea care se prezintă în timpul nesegmentat.

[201] E. Coşeriu, 2009, p. 345-347.
[202] Idem, p. 347.
[203] E. Coşeriu, 2009, p. 346.

Scanned with OKEN Scanner

Ce *nu putem face* însă, în discursurile noastre – în primul rând, datorită liniarităţii temporale a vorbirii, riguros ireversibilă, nu putem să narăm „invers", să inversăm direcţia însăşi, orientarea temporală a faptelor narate. „Timpul obiectiv al lucrurilor şi al evenimentelor, în măsura în care este vorba de fapte reprezentabile în mod concret, ni-l putem imagina chiar 'răsturnat', cu condiţia să nu vorbim despre el. În schimb, nu putem inversa linia cu sens unic a vorbirii, ordinea temporală a discursului, care nu este un eveniment care *se imaginează*, ci un eveniment care *se produce*. Deci nu putem face să coincidă (din punct de vedere semiotic) acest eveniment care se desfăşoară, în mod necesar, în direcţia care îi este proprie cu un fapt care să se desfăşoare în direcţia opusă."[204] Putem aranja fragmentele subiectului în ordine exact inversă (spre exemplu, de la moarte spre naştere), dar fiecare fragment trebuie povestit în direcţia sa (în direcţia liniei discursului)[205] aşadar, nu putem evita linearitatea orientată a timpului „lucrurilor" pentru că nu putem evita linearitatea orientată a vorbirii.

Pe de altă parte, dat fiind că linia vorbirii este o linie unică, nu este posibil să prezentăm simultan într-un discurs două sau mai multe acţiuni paralele. Paralelismul a două sau mai multe acţiuni poate fi declarat explicit, dar nu putem reproduce concret această situaţie într-un singur text liniar.

De asemenea, linearitatea vorbirii este desfăşurare şi succesiune - este linearitate dinamică – aşadar, este imposibil să se redea concret într-un context narativ simultaneitatea statică, coprezenţa instantanee a lucrurilor şi acţiunilor, „timpul oprit" pe care îl poate capta o fotografie. Dificultăţile care apar (faptul că *momentul* nu poate fi „povestit" - doar descris, comentat[206]) în acest caz privesc mai degrabă limbajul decât timpul.

În ficţiune, timpul se lasă, docil, reordonat, oprit, chiar imaginat reversibil; singura problemă care se pune este aceea de a concilia temporalitatea limbajului cu timpul narat. Mult mai puţin docil este însă timpul universal, „în care suntem cufundaţi şi noi înşine şi care nu se lasă dominat, nici nu ne permite să evadăm din

---

[204] E.Coşeriu, 2009, p. 350.

[205] S-a încercat în diferite opere desfăşurarea în sens contrar a faptelor (spre exemplu, Ilse Aichinger – *Spiegelgeschichte*), dar aceste experimente arată tocmai că ceea ce putem face derulând în sens contrar fotogramele unui film, nu este posibil din punct de vedere lingvistic. „Imaginea – care *reproduce* faptele – rămâne imagine chiar dacă este inversată; dar cuvântul nu este imagine: este un semn care *desemnează* faptele.", în E.Coşeriu, 2009, p. 351.

[206] E. Coşeriu citează *Farabeuf o La cronica de un instante*, în care Salvador Elizondo încearcă să sugereze simultaneitatea folosind diverse mijloace literare însă fără să reuşească, pentru că limbajul nu permite concretizarea acestei situaţii; în E. Coşeriu, 2009, p. 352.

Scanned with OKEN Scanner

cadrul său; mai mult, nu se lasă nici reprezentat *ca timp*, aşa cum am vrea să-l concepem: finit şi totodată infinit, unul şi totuşi multiplu."[207] Există mai multe modele imaginate care încearcă să sugereze dominarea timpului şi atemporalitatea celui care să îl domine: modelul „timpului circular"(acesta, ca şi cerc, ar putea fi perceput într-un singur moment în toată durata sa infinită de către un observator exterior), modelul timpurilor paralele (corespunzătoare unor lumi diferite – în care, eventual, chiar aceeaşi persoană ar putea trăi simultan în diverse ipostaze) sau cel al timpului ramificat (aceeaşi persoană ar putea trăi, în loc de o viaţă unică, mai multe vieţi posibile). Coşeriu precizează însă că de fiecare data este vorba de fapt de figuri imaginate *în spaţiu*, de „modele care spaţiază", nefiind nici măcar imaginabile, reprezentabile concret – în sensul de a fi aplicate timpului ca timp; observatorul nu se găseşte astfel în afara timpului ci numai în afara unei secţiuni din spaţiu.

Situaţia pe care reuşim să o reprezentăm în formă mai puţin spaţializată şi oarecum mai aderentă la ideea de timp, ca opus al „timpului care trece", este permanenţa, durata – care se prezintă ca „atemporalitate" şi este tema implicită sau explicită a multor opere literare. Ne-mişcarea, ne-schimbarea, timpul oprit sau absolut – prin diverse reprezentări în aceste opere (curgerea calmă a unui râu sub podurile unui oraş medieval, coloana de fum din cele două Castilii), prin tot ceea ce, pentru experienţa umană, se menţine egal cu sine însuşi, sugerează eternitatea.

Concluzii

În această scurtă prezentare a sistemului coşerian pe care ne-am propus să o realizăm, am considerat potrivită ca metodă de expunere o redare a sistemului în care să păstrăm atât cât a fost posibil ordinea istorică a constituirii sale – şi nu o extragere „didactică" a constituenţilor săi. În opinia noastră sunt trei factori care se conjugă făcând ca expunerea lingvisticii integrale să fie deocamdată o încercare dificilă: complexitatea extraordinară a domeniului lingvistic (stăpânit unic în istoria lingvisticii de autor), imposibilitatea „liniarizării" sistemului coşerian (există un „factor" care face ca simpla extragere „didactică" să ducă pe de o parte la binecunoscuta „simplificare" exagerată dar, pe de altă parte, la o "augumentare" paradoxală a sistemului său) – şi necesitatea explicitarii unei „grile de lectură" şi de

[207] E. Coşeriu, 2009, p.353.

Scanned with OKEN Scanner

redare în acelaşi timp. Este necesară obţinerea unei „chei" – formularea unei *metodologii* de citire - *care trebuie să fie aceeaşi cu metodologia însăşi care i-a servit lui Coşeriu în constituirea / construirea sistemului său.*

Sunt motivele pentru care credem că, de altfel, nu se realizează asemenea sistematizări şi nu este prezentat sistemul coşerian în esenţa şi/ sau ansamblul său.

Din aceste motive am abordat în prezentarea noastră, în vederea redării lingvisticii integrale, operele principale din „prima etapă" a activităţii ştiinţifice a lui Eugen Coşeriu (1952-1962) - cea în care a avut loc propriu-zis dezvoltarea concepţiei sale lingvistice.[208] Această schiţă este încadrată de prezentarea, la început, a „firului roşu" care a servit constituirii sistemului coşerian (creativitatea) - iar în încheiere, a amplitudinii înseşi necesare în vederea constituirii acestui sistem (universaliile); de asemenea, tot în încheiere am ţinut să redăm succint esenţialul relaţiei dintre timp şi limbaj văzută de Coşeriu – pagină de asemenea unică în istoria culturii.

În opinia noastră, realizarea lingvisticii integrale aparţine şi filozofiei - în sensul că E. Coşeriu se apropie de lingvistică cu o intuiţie filosofică extrem de puternică, pe care o prezintă coerent conceptual cu toate că nu o formulează ca atare – ca viziune sau perspectivă integralistă - şi *pe care o aplică domeniului lingvistic, restructurându-l.* Poate fi „postulat" aşadar în această etapă un „integralism autonom" – datorită căruia, de fapt, o dată cu structurarea lingvisticii integrale, viziunea integralistă este conferită explicit şi altor domenii ale culturii; însuşi autorul afirmă adeseori faptul că anumite principii sau cercetarea întreagă pe care o realizează se aplică disciplinelor culturii în general.

[208] Este vorba aşa cum am arătat de perioada de la Montevideo (1952-1962). Dezvoltarea concepţiei s-a făcut în această decadă, în lucrări originale de mare amploare: *Sistem, norma y habla* (1952), *Forma y sustancia en los sonidos del lenguage* (1954), *Logicismo y antilogicismo en la gramatica* (1957), *Determinacion y entorno* (1957), *Sincronia, diacronia e historia* (1958).

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul II

TRANSDISCIPLINARITATEA

Cercetarea de faţă se înscrie în câmpul cercetărilor transdisciplinare, într-o manieră oarecum inedită, pe care urmează să o dezvăluim treptat pe parcursul capitolelor următoare. În vederea realizării acestui demers, este necesară mai întâi prezentarea abordării transdisciplinare în aspectele sale esenţiale.

Ca şi în cazul prezentării integralismului, avem în vedere ca expunerea să respecte proporţiile şi echilibrul intern al doctrinei şi totodată să fie orientată în sensul investigaţiei proprii. Astfel, definirea şi istoricul formulării transdisciplinarităţii (1) sunt asimilabile *semnificaţiei* din cadrul integralismului lingvistic, contextul apariţiei şi deducerea elementară a noţiunilor sale fundamentale (2) sunt desfăşurarea unei *desemnări*, în timp ce aspectele fundamentale ale transdisciplinarităţii şi deschiderile pe care această abordare le poate avea (3 şi 4) sunt asimilabile *creaţiei de sens*. Capitolul de faţă este astfel un prim pas atât în apropierea celor două doctrine cât şi în formularea modelului pe care dorim să îl prezentăm.

1. Transdisciplinaritatea: scurt istoric şi definiţie

Transdisciplinaritatea este o abordare relativ recentă - apărută după şapte secole de disciplinaritate –, lansată în anul 1970 cu ocazia colocviului internaţional "Interdisciplinaritatea – probleme de învăţământ şi cercetare în universităţi", susţinut de Organizaţia pentru Cooperare Economică şi Dezvoltare (OECD) în colaborare cu Ministerul Francez al Educaţiei Naţionale, la Nisa. Termenul "transdisciplinaritate" a fost propus de Jean Piaget – în urma unor discuţii şi schiţe pe marginea noului concept care vizau depăşirea interdisciplinarităţii (Jean Piaget, Erich Jantsch, Andre Lichnerowicz); accepţiunea luată în considerare de autori la acea vreme privea ceea ce se află *înăuntrul* disciplinelor şi *între* discipline.[209]

[209] Jean Piaget subliniază necesitatea trecerii la un stadiu superior interdisciplinarităţii prin care să fie străbătute graniţele dintre discipline, Erich Jantsch numeşte importanţa unei abordări axiomatice în scopul coordonării tuturor disciplinelor iar Andre Lichnerowicz vorbeşte despre o „omogenitate" în activitatea teoretică dintre ştiinţe şi tehnici; în Basarab Nicolescu, 2006, p.142.

Scanned with OKEN Scanner

După ani de dezbateri implicând mai mulţi cercetători şi grupuri de studiu, în anul 1985 apare volumul "Noi, particula şi lumea" de Basarab Nicolescu – lucrare premiată de Academia Franceză, – în care autorul propune o unificare a accepţiunilor *între*, *înăuntrul* şi *dincolo* ale prefixului "trans" - în cadrul şi din perspectiva unei noi viziuni provenite din fizica cuantică. După doi ani (1987), Basarab Nicolescu înfiinţează la Paris Centrul Internaţional de Cercetări şi Studii Transdisciplinare (CIRET).

Începând cu această dată şi pornind din acest centru generativ, activităţile instituţionalizate şi cercetările transdisciplinare se multiplică şi se extind treptat în lume: se înfiinţează Grupul de Reflecţie asupra Transdisciplinarităţii de pe lângă UNESCO (având-i membrii fondatori Basarab Nicolescu şi Rene Berger; grupul este conceput ca un centru de reflecţie asupra marilor orientări ale activităţii transdisciplinare pe plan internaţional şi ca legătură între diferitele grupuri şi asociaţii transdisciplinare şi organisme internaţionale); are loc Primul Congres Mondial de Transdisciplinaritate (Convento de Arrabida, Portugalia, 2-7 noiembrie 1994; participanţii la Congres adoptă Carta Transdisciplinarităţii, proiectul fiind redactat de Basarab Nicolescu, Edgar Morin şi Lima de Freitas); în anul 1996 apare cartea *La Transdisciplinarite. Manifeste*, de Basarab Nicolescu (Ed. Du Rocher, Monaco) ; au loc de asemenea mai multe Congrese Internaţionale (*Universitatea de mâine ? Spre o evoluţie transdisciplinară a Universităţii*, Locarno, Elveţia, 1997; *Transdiscipliarity: Joint Problem Solving among Science, Technology and Society – an Effective Way for Managing Complexity*, Zurrich, 2000), acţiuni importante în Brazilia, Elveţia, Spania, Venezuela, Argentina, Canada, România, Franţa precum şi crearea de diferite organisme transdisciplinare (1997-2002) ; activitatea se extinde şi mai mult după 2004, având loc un Congres internaţional în Turcia (*Perspective ale învăţământului superior în secolul XXI*, 2004), un workshop transdisciplinar la Universitatea din Stellenbosch (Africa de Sud, 2005), al doilea Congres Mondial de Transdisciplinaritate (Vitoria / Vela Velha, Brazilia, 6-12 septembrie 2005), Congresul internaţional *Transdisciplinaritatea şi unitatea cunoaşterii : dialog dincolo de ştiinţă şi religie* (Philadelphia, SUA, iunie 2007), colocviul *Priviri transdisciplinare asupra conştientului şi inconştientului* (Palais du Luxembourg, Paris, 2007). Au avut loc şi evenimente orientate asupra personalităţii unor mari oameni de ştiinţă sau artişti în relaţie cu transdisciplinaritatea – „*Celebrarea centenarului Ştefan Lupaşcu (1900-1988)*" (Paris, 2000), *Centenar Rene Daumal*

Scanned with OKEN Scanner

(1908-2008), (Paris, 2008), Colocviul internaţional *„La confluenţa a două culturi – Lupaşcu astăzi"* (Paris, 2010), o Întâlnire între astrofizică şi umanism cu participarea lui Stephen Hawking (Ajaccio, Corsica, 2007), de asemenea sunt în curs colecţii de carte („Transdisciplinaritatea", Editions du Rocher, Monaco, coordonată de Basarab Nicolescu) şi numeroase publicaţii/activităţi publicistice şi lucrări colective cuprinzând recontextualizări transdisciplinare actuale pornind de la tematici disciplinare ale cercetătorilor din întreaga lume.[210]

În România – după apariţia cărţii *Transdisciplinaritatea. Manifest* în anul 1999 (Ed. Polirom) şi crearea unor centre de studii şi cercetare transdisciplinare în diverse oraşe (Cluj, Bucureşti, Iaşi) are loc Congresul Internaţional *"Ştiinţă şi ortodoxie – un dialog necesar"* (Bucureşti şi Constanţa, octombrie 2005), o a doua întâlnire cu participare internaţională *"Dialogul între ştiinţă şi religie în lumea ortodoxă"* (Bucureşti, Academia Română, septembrie 2008) şi Congresul internaţional "Romania, as laboratory of the dialogue between science and spirituality in the contemporary world" (Bucureşti, octombrie 2009)[211]; apar succesiv şi alte volume transdisciplinare ale autorului (*Noi, particula şi lumea* – 2007, *Ce este realitatea? Reflecţii în jurul operei lui Stephane Lupasco* – 2009[212]), reviste şi colecţii de carte transdisciplinare coordonate de autor (*"Transdisciplinarity în Science and Religion"*, Ed. Curtea Veche; *"Transdisciplinary Studies"*, Ed. Curtea Veche, ş.a.[213]).

---

[210] Aceste prezentări sunt selecţii; întreaga activitate transdisciplinară este prezentată pe site-ul CIRET, http://basarab.nicolescu.perso.sfr.fr/ciret/

[211] Pentru a ilustra amplitudinea implicaţiilor instituţionale în aceste evenimente, exemplificăm în această situaţie faptul că Congresul a fost organizat de Asociaţia pentru Dialogul dintre Ştiinţă şi Teologie din România (ADSTR) şi Institutul pentru Studii Avansate în Ştiinţă şi Ortodoxie (IASSO) şi a fost patronat de Academia Română, de Fundaţia John Templeton din SUA şi de Comisia Naţională UNESCO pentru România; de asemenea, congresul s-a bucurat de prezenţa unor participanţi de seamă din Australia, Brazilia, Emiratele Arabe, Franţa, Mexic, România, Rusia, Serbia, SUA, UK – printre vorbitorii români aflîndu-se Emil Constantinescu, Solomon Marcus, Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, Mihail Sora, Ioan Chirilă, Doru Costache. Cuvintele de deschidere au fost adresate de / din partea: vicepreşedintele Academiei Române - acad. Marius Iosifescu, ministrul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional – Theodor Paleologu, IPS Bartolomeu Anania, mitropolit al Mitropoliei Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului, Andrei Pleşu, rectorul Colegiului Noua Europă şi director al Institutului de istoria Religiilor al Academiei Române, preşedintele comitetului ştiinţific de organizare al congresului, acad. Basarab Nicolescu; de asemenea, Preşedintele Academiei Române, acad. Ionel Haiduc, a adresat un cuvânt de încheiere înaintea concluziilor trase de acad. Basarab Nicolescu. În premieră, s-a asistat în direct la prezentarea a două conferinţe în acelaşi cadru tematic, de la Sidney şi de la Belgrad. Cu această ocazie a fost lansată cartea „Ce este Realitatea? Reflecţii în jurul operei lui Stephane Lupasco, Ed. Junimea, în prezenţa autorului ei, Basarab Nicolescu, membru de onoare al Academiei Române; cartea a fost prezentată de acad. Nicolae Breban, Casian Maria Spiridon şi Magda Stavinski. Informaţii suplimentare în acest sens se găsesc pe siteul oficial al ADSTR, la www.adstr.ro/congress2009/ .

[212] Pentru consultarea listei complete de publicaţii, http://basarab.nicolescu.perso.sfr.fr/Basarab/index.html

[213] Pentru colecţiile complete, *ibid.* şi http://www.it4s.ro/index.htm .

Scanned with OKEN Scanner

Pe lîngă reperele publicistice selective şi activităţile instituţionalizate dintre cele mai reprezentative expuse succint aici, trebuie menţionat că există în lume la ora actuală *două centre doctorale de cercetare transdisciplinară* - la Cluj-Napoca în cadrul Facultăţii de Studii Europene a Universităţii Babeş-Bolyai, sub coordonarea profesorului Basarab Nicolescu, programul doctoral fiind adresat *studiilor transdisciplinare* (17 doctoranzi dintre care 5 au încheiat la această dată cercetarea)[214] - şi la Universitatea din Stellenbosch, Africa de Sud, unde programul doctoral este adresat studiilor de *sustenabilitate* şi *dezvoltare durabilă* prin prisma transdisciplinarităţii (aproximativ 20 doctoranzi).[215]

Transdisciplinaritatea se referă – aşa cum indică prefixul "trans" – la ceea ce se află în acelaşi timp şi *între* discipline, şi *înăuntrul* diverselor discipline, şi *dincolo* de orice disciplină. Finalitatea sa este *înţelegerea lumii prezente*, unul din imperativele sale fiind unitatea cunoaşterii.[216]

2. Contextul apariţiei transdisciplinarităţii şi deducerea elementară a noţiunilor sale fundamentale

Apariţia transdisciplinarităţii este determinată de necesitatea găsirii unei soluţii pentru depăşirea crizei actuale a culturii şi civilizaţiei, provocată de abordarea ştiinţifică *disciplinară*, fragmentaristă, a lumii - şi stă sub semnul apariţiei şi dezvoltării *fizicii cuantice,* care aduce cu sine posibilitatea unei noi înţelegeri a Realităţii.

Faptul că disciplinaritatea este fragmentaristă se poate remarca din însăşi evoluţia sa: de la numărul de şapte discipline care se predau în primele universităţi ale lumii în secolul al XIII-lea - se ajunge la 54 discipline în anul 1950 şi la un adevărat „*big bang* disciplinar" puţin mai târziu, în jur de 8000 discipline ştiinţifice în anul 2007[217]. Acesta înseamnă 8000 de limbaje diferite, specializate, asupra *aceloraşi*

[214] http://basarab.nicolescu.perso.sfr.fr/ciret/DOCTORAT/doctorat.html .
[215] http://basarab.nicolescu.perso.sfr.fr/ciret/DOCTORAT/doctorat.html şi http://www.tsama.org.za/about/whois.html , de asemenea http://www.tsama.org.za/doctoral-programme/participating.html .
[216] Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea*, Ed Polirom, Iaşi, 1999, p.53.
[217] Statistică realizată de Fundaţia Naţională de Ştiinţe din SUA; în Basarab Nicolescu, curs doctoral 2009.

Scanned with OKEN Scanner

realităţi şi o comunicare în fond asupra *aceloraşi intenţii şi activităţi*, tot mai dificilă – în fond, imposibilă – expertiza într-o specializare fiind însoţită practic de ignoranţă în celelalte 7999 specializări apărute tocmai pentru a soluţiona problemele care se pun pentru om în comunitate.

Din dorinţa de a soluţiona această situaţie mai mult sau mai puţin evidentă – dincolo de tentaţiile unor soluţii de nedorit precum revoluţiile, sau imposibile dar şi neadecvate în acelaşi timp precum întoarcerea la o presupusă vârstă de aur [218]- apar, începând cu jumătatea secolului XX, încercări de reconciliere a disciplinelor sub forma în esenţă a pluridisciplinarităţii şi a interdisciplinarităţii.

„Pluridisciplinaritatea se referă la studierea unui obiect dintr-una şi aceeaşi disciplină prin intermediul mai multor discipline deodată"[219] – spre exemplu, studierea unui tablou din perspectiva istoriei artei, intersectată cu cea a istoriei religiilor, chimiei, geometriei.

Interdisciplinaritatea „se referă la transferul metodelor dintr-o disciplină într-alta"[220] şi există un grad aplicativ al acesteia (de pildă metodele fizicii nucleare transferate în medicină duc la apariţia unoi noi metode de tratament), un grad epistemologic (transferul metodelor logicii formale în domeniul dreptului generează analize specifice de epistemologie a dreptului) şi un grad generator de noi discipline (transferul matematicii în fizică a generat, spre exemplu, fizica matematică).

Cu toate că aceste două tipuri de demersuri debordează limitele disciplinelor, finalitatea lor rămâne înscrisă tot în cadrul propriuzis al cercetării disciplinare.

Pentru evidenţierea importanţei actuale a depăşirii graniţelor disciplinare în vederea cunoaşterii optime a unui *obiect studiat* – trebuie să urmărim istoric modul în care a evoluat înţelegerea *subiectului cercetator*.

„Revoluţia ştiinţifică" începe propriuzis în secolul al XVII-lea, o dată cu Galileo Galilei, prin introducerea celor trei postulate fundamentale ale ştiinţei moderne:

1. Existenţa legilor universale, cu caracter matematic.
2. Descoperirea acestor legi prin experienţa ştiinţifică.

[218] Basarab Nicolescu, 2009, p. 49.
[219] *Idem*, p.51.
[220] *Idem*, p. 52.

Scanned with OKEN Scanner

3. Reproductibilitatea perfectă a datelor experimentale.[221]

Consecinţa asimilării acestor postulate a fost o ruptură brutală de modalitatea *tradiţională* de cunoaştere, de vechea viziune asupra lumii în care spiritualitatea umană era guvernată de universalitate, într-o realitate multidimensională populată de entităţi variate în care totul se lega cu totul şi fiecare situaţie avea un sens; cunoaşterea se întemeia pe revelaţie, contemplaţie sau percepţie directă a realităţii iar în transmiterea ei, un rol important îl avea ştiinţa simbolurilor prin scrieri sau artă, mit şi ritual.

Începând cu secolul XVII, limbajul religios este substituit cu limbajul artificial ştiinţific - care continuă să fie considerat universal (ridicat la rangul de limbaj comun între Dumnezeu şi oameni[222]): se consideră de la sine înţeles faptul că limbajul ştiinţific ar răspunde problematicilor omului în integralitatea lor. Galileo Galilei formulează postulatele metodologiei ştiinţei moderne care stau la baza disciplinarităţii până astăzi – şi, de asemenea, la baza interdisciplinarităţii sau pluridisciplinarităţii: această definiţie a metodologiei nu s-a schimbat de câteva secole, ea este definiţia acceptată şi actual în ciuda faptului că teoriile ştiinţifice se schimbă şi se diversifică mereu. Oricât ar părea de ciudat, ea răspunde întregului „ax cultural" dat de fizica clasică – cea care calibrează întreaga cultură modernă în paradigmele ei, căci „succesele extraordinare ale fizicii clasice, de la Galilei, Kepler şi Newton până la Einstein, au confirmat justeţea celor trei postulate."[223] Aşadar, chiar prin apariţia teoriilor relativităţii şi a revoluţiei cuantice situaţia nu s-a schimbat – acestea evoluând în interiorul aceluiaşi cadru metodologic.

Există o confuzie constantă între termenii „metodă" şi „metodologie". Semnificaţia etimologică a cuvântului *metodă* este aceea de „cale de urmat" (meta + *hodos*-cale) – sensul său popular fiind acela de „procedeu" iar cel specializat, de „manieră de utilizare", „reţetă"; *metodologie* înseamnă din punct de vedere etimologic „ştiinţa (logosul) metodelor" – *o metodologie fiind aşadar compatibilă cu mai multe, un număr practic infinit de metode*.[224]

Faptul ca metodologia inaugurată de Galilei a fost şi este compatibilă în continuare cu o infinitate de metode precum şi faptul că ea nu s-a modificat până acum - nu înseamnă că în sine este imuabilă; înseamnă doar că este necesară o viziune

[221] Basarab Nicolescu, 1999, p. 15.
[222] *Idem*, p.15.
[223] Basarab Nicolescu, 1999, p. 15.
[224] Basarab Nicolescu, curs doctoral, 2009.

Scanned with OKEN Scanner

diferită pentru a înţelege (surprinde) limitele ei şi mai ales modul în care a fost posibil ca ea să dizolve treptat corectitudinea prin erori sistematice.

Cele trei postulate au contribuit treptat la instalarea unei paradigme a *simplicităţii* – care devină dominantă la începutul secolului al XIX-lea. "Fizica clasică a ajuns să clădească, în decursul a două secole, o viziune liniştitoare şi optimistă asupra lumii, premergătoare pe plan individual ivirii ideii de *progres*."[225]

Bazată pe acorduri încheiate exclusiv cu organele noastre de simţ, - fizica clasică este tributară ideii de *continuitate* - nu se poate trece dintr-un punct al spaţiului şi timpului într-altul fără a se trece prin toate punctele intermediare, *cauzalitate locală* – orice fenomen fizic poate fi înţeles printr-o înlănţuire continuă de cauze şi efecte, precum şi, în consecinţă, ideii de *determinism* – dacă sunt precizate condiţiile iniţiale, se poate prezice complet starea fizică în oricare alt moment dat al timpului.

În faţa unor concepte atât de frumoase şi simple – atît de eficiente în Natură şi care au fascinat cele mai luminate minţi ale ultimelor patru secole, spune Basarab Nicolescu – mai ramânea de făcut un singur pas: a reduce totul la fizică – ceea ce s-a şi întâmplat: supunerea biologicului şi psihicului la acelaşi fundament nu a fost decât o problemă de timp. Acest pas - facilitat de progresele indiscutabile ale fizicii, nu mai era însă de natură ştiinţifică - ci filozofică (mai exact ţinând de lipsa unei baze filozofice) şi ideologică.

Privind spre exemplu semnificaţia sumară a conceptului de *cauzalitate* în epoca modernă – întotdeauna în imediată relaţie cu cel de *continuitate,* dat fiind că pe orice distanţă vorbim de o înlănţuire continuă de cauze şi efecte – Basarab Nicolescu aminteşte cauzalitatea mult mai bogată a anticilor şi în mod special pe cea a lui Aristotel[226], redusă de ştiinţa modernă la un singur aspect. „O cauzalitate formală sau o cauzalitate finală nu-şi mai aveau rostul în fizica clasică. Consecinţele culturale şi sociale ale unei asemenea amputări, justificată de succesele fizicii clasice, sunt incalculabile. Astăzi încă, sunt numeroşi cei care, lipsiţi de cunoştinţe avansate de ordin filosofic, consideră echivalenţa dintre 'cauzalitate' şi 'cauzalitatea locală' ca fiind de o indiscutabilă evidenţă, într-o asemenea măsură încât adjectivul 'local' este în majoritatea cazurilor omis."[227]

---

[225] Basarab Nicloescu, 1999, p.15.
[226] Reţinem această congruenţă cu integralismul lingvistic – raportarea în discuţia asupra cauzalităţii la Aristotel.
[227] Basarab Nicolescu, 1999, p.16.

Scanned with OKEN Scanner

Îşi face astfel treptat apariţia *reducţionismul ştiinţific*, adică explicarea proceselor spirituale în termeni de procese psihice, care la rândul lor sunt explicate prin procese biologice iar acestea din urmă, la rândul lor, prin procese fizice. „Obiectivitatea" - însemnând reducerea spriritualului la materialitate şi erijată în criteriu suprem al adevărului, a avut drept consecinţă inevitabilă *transformarea subiectului în obiect.*[228]

Ideologia scientistă apare ca o ideologie de avangardă – având un extraordinar avânt în secolul al XIX-lea, dat fiind perspectivele pe care le deschidea: Universul nefiind decât o maşină perfect predictibilă - pentru a cărui funcţionare nu mai era nevoie de „Dumnezeu" – a fost postulat neîntârziat izomorfismul dintre legile naturii, economice şi sociale. „Pe plan spiritual, consecinţele scientismului au fost de asemenea considerabile. O cunoaştere demnă de-al său nume nu poate fi decât ştiinţifică, obiectivă. Singura Realitate demnă de-al său nume este, desigur, Realitatea obiectivă, guvernată de legi obiective. Orice altă cunoaştere în afara celei ştiinţifice este izgonită în infernul subiectivităţii, tolerată cel mult ca ornament ori respinsă cu dispreţ ca o fantasmă, iluzie, regresiune, produs al imaginaţiei. Însuşi cuvântul 'spiritualitate' devine suspect, iar folosirea sa este practic abandonată"[229].

Relaţia dintre subiectul cercetător şi obiectul de studiu este descrisă de Basarab Nicolescu prin raportare la întreaga istorie astfel[230]:

1. În Pre-Modernitate, Subiectul era „imersat" în Obiect, identificându-se practic cu acesta pentru a-l înţelege, - lumea omului premodern fiind o lume magică, unde totul avea semnificaţie şi sensul unei voinţe mai înalte, divine (Figura 1).

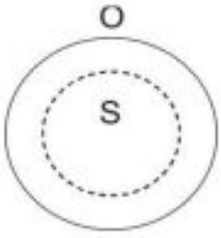

Fig.1. Relaţia Subiect – Obiect în Pre-Modernitate

[228] *Idem*, p.19.
[229] idem, p.19.
[230] Basarab Nicolescu, "Disciplinary Boundaries – What Are They and How They Can Be Transgressed?" – article to be published in the special issue „ Research Across Boundaries – Advances in Integrative Meta-studies and Research Practice", Integral Review – A Transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research and Praxis, USA, 2010.

Scanned with OKEN Scanner

2. În Modernitate, Subiectul şi Obiectul s-au separat complet printr-o tăietură epistemologică radicală, care permitea astfel dezvoltarea ştiinţei de tip modern. Obiectul era detaşat studiat pentru a fi cunoscut, descifrat, dominat şi transformat (Figura 2).

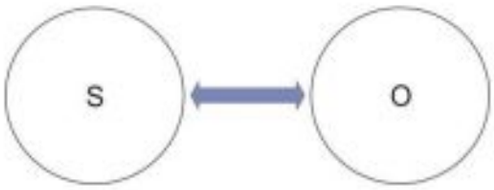

Fig.2. Relaţia Subiect – Obiect în Modernitate

3. În Post – Modernitate, Obiectul continuă să fie înafara Subiectului dar se inversează oarecum situaţia din Pre-Modernitate, Obiectul fiind de această dată dizolvat şi reconstruit de Subiect (Figura 1.3).

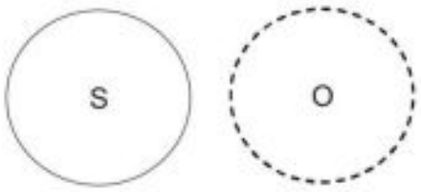

Fig.3. Relaţia Subiect – Obiect în Post-Modernitate

Desigur, într-o încadrare completă istorică sunt de amintit şi reacţiile, poziţiile opuse reducţionismului; cele mai importante curente ale *antireducţionismului* sunt *holismul* – pentru care „întregul este mai mare decât suma părţilor", în sensul şi al determinării de către întreg a proprietăţilor părţilor sale, şi *emergentismul* – care înseamnă că noi structuri, comportamente şi proprietăţi sunt generate de interacţiuni relativ simple, care dau naştere, la rândul lor, unor niveluri de complexitate crescîndă.[231] Dar acestea nu pot explica noutatea şi complexitatea, fără artificiul unor argumente adhoc.

[231] Basarab Nicolescu, *Ce este Realitatea?*, Ed Junimea, Iaşi, 2009

Scanned with OKEN Scanner

Într-un asemenea context, care părea definitiv aşezat şi de neinterferat, secolul XX aduce cu sine o seamă de schimbări în istoria lumii - nu doar politice şi sociale ci şi ştiinţifice, încât *formularea unei noi idei de realitate* a devenit sarcina cea mai importantă şi mai grea a acestui timp.[232]

În anul 1900, Max Planck descoperă structura discretă – discontinuă - a energiei şi este obligat să postuleze existenţa *cuantei elementare de acţiune*; aceasta dă numele în continuare şi deschide universul *lumii cuantice*, generînd totodată ruptura conceptuală cu fizica clasică prin apariţia ideii – de neînchipuit pentru ştiinţa de tip clasic, reducţionist - de *discontinuitate*.[233] Vechiul concept de continuitate este zdruncinat şi o dată cu el, înseşi bazele a ceea ce se considera ca fiind realitate.

Evident că, dat fiind consecinţele, o asemenea idee a suscitat nenumărate discuţii şi controverse – inclusiv din partea fizicienilor. Planck însuşi a încercat foarte mulţi ani să explice rezultatele sale prin fizica clasică – dar a trebuit să se încline în faţa evidenţei. „Ceea ce caracterizează evoluţia fizicii – spunea Plank - este o tendinţă spre unitate, iar unificarea se realizează îndeosebi sub semnul unei anumite eliberări a fizicii de elementele sale antropomorfice şi mai ales de legăturile care o readuc la ceea ce este specific în percepţiile organelor noastre de simţ."[234]

A pune în discuţie continuitatea însemna a pune în discuţie cauzalitatea locală şi a deschide astfel o redutabilă cutie a Pandorei. Marii fizicieni ai lumii care au fondat fizica cuantică – Planck, Einstein, Bohr, Heisenberg, Pauli, Schrodinger, Fermi, Dirac, Born, de Broglie - având de asemenea o cultura filozofică solidă, ştiau că fizica cuantică conţine germenii unei revoluţii conceptuale fără precedent. Dezbaterile lor au rămas în mare măsură în circuit închis dat fiind faptul că la rândul ei, filozofia contemporană îşi crease bariere faţă de ştiinţă (un reducţionism invers, care încerca să reducă materialitatea la spiritualitate).

Fizica clasică admite două feluri de obiecte - corpuscule şi unde, distincte în spaţiu; mecanica cuantică produce o răsturnare totală a acestei reprezentări, întrucât particulele cuantice sunt *particule şi unde în acelaşi timp* – ceea ce sfidează orice

---

[232] Pauli, citat de B. Nicolescu în op.cit., p.8; după 60 de ani, notează autorul, această sarcină rămâne încă nerealizată.

[233] Pentru a sugera ideea de discontinuitate, autorul dă exemplul unei păsări care sare din ramură în ramură, dar fără a trece prin nici un punct intermediar. Cu toate că imaginaţia noastră – tributară ideii de continuitate – se blochează în faţa unei asemenea posibilităţi, matematica poate trata foarte precis acest gen de situaţie; de asemenea, gîndirea tradiţională, atât orientală cît şi occidentală, a subliniat întotdeauna importanţa discontinuităţii.; în Basarab Nicolescu, 2007, p. 13-14.

[234] Max Planck, citat de Basarab Nicolescu, în op.cit., p.16.

Scanned with OKEN Scanner

reprezentare prin forme aflate în spaţiu şi timp. „Trebuie înţeles cum se cuvine faptul că particula cuantică este o entitate absolut nouă, ireductibilă la reprezentări clasice", atrage atenţia Basarab Nicolescu (2007). Nu este vorba de simpla alăturare a unui corpuscul şi a unei unde, cele două aspecte nu apar pe rând ci *coexistă* în cadrul aceleiaşi experienţe. În acest sens putem înţelege particula cuantică drept o *unitate a contradictoriilor*.

S-au făcut numeroase încercări de a reduce fenomenele cuantice fie la aspectul lor ondulatoriu, fie la aspectul corpuscular, dar toate au eşuat. Schrodinger susţinea spre exemplu că particula cuantică nu este un corpuscul, ci o undă de materie – iar Born a arătat că funcţia de undă a lui Scrodinger trebuie înţeleasă ca fiind corelată cu probabilitatea de a găsi o particulă cuantică într-un anumit punct al spaţiului; cu alte cuvinte, nu este vorba de o undă de materie ci de o *undă de probabilitate*.[235] Caracterul probabilist al evenimentelor cuantice este astăzi unanim acceptat – interpretarea sa lasă loc în continuare însă unor dezbateri polemice.

Formalismele existente – inclusiv al mecanicii cuantice şi apoi al fizicii cuantice, care a cunoscut o mare dezvoltare o dată cu construirea marilor acceleratoare de particule – au încercat să apere cauzalitatea locală, aşa cum o cunoaştem la scară macrofizică. Cu toate că era evidentă existenţa unui nou tip de cauzalitate la nivel cuantic, aceasta a fost lămurită abia după şapte decenii de la apariţia mecanicii cuantice, cu ocazia experimentelor lui Bell - care introduce conceptul *inseparabilităţii* cuantice. În lumea care ne este cunoscută, macrofizică, două obiecte care interacţionează, prin îndepărtare treptată interacţionează din ce în ce mai puţin; în lumea cuantică entităţile continuă să interacţioneze indiferent de distanţa dintre ele.

Inseparabilitatea cuantică nu pune la îndoială cauzalitatea însăşi – ci numai cauzalitatea locală. Nu pune la îndoială obiectivitatea ştiinţifică – ci doar obiectivitatea clasică, fondată pe credinţa absenţei oricărei conexiuni nelocale. Este necesar sa postulăm existenţa unui nou tip de cauzalitate – o *cauzalitate globală*, care se referă la sistemul tuturor entităţilor fizice. Existenţa corelaţiilor ne-locale lărgeşte câmpul adevărului, al Realităţii.[236]

---

[235] Se lucrează cu *amplitudini* ale undelor de probabilitate pentru că acestea au caracter aditiv – în schimb, probabilitatea, care este pătratul amplitudinii, nu este aditivă; op.cit., p. 20.
[236] Basarab Nicolescu, 1999, p. 23-25.

Scanned with OKEN Scanner

De asemenea, o particulă cuantică – cuanton - nefiind de fapt nici corpuscul, nici undă, se caracterizează printr-o anumită extensie a însuşirilor ei fizice: energie, durată, poziţie şi cantitate de mişcare. Faimoasele *relaţii de incertitudine ale lui Heisenberg* arată că nu este posibilă localizarea unei entităţi cuantice într-un punct precis al spaţiului şi într-un punct precis al timpului, - este imposibil deci să se atribuie acesteia o traiectorie bine determinată. O dată cu descoperirea *indeterminismului* ce guvernează lumea cuantică – şi care este un indeterminism constitutiv, fundamental - ce nu semnifică hazard sau imprecizie[237], se năruie şi ultimul stâlp al gîndirii clasice, determinismul.[238]

„Impactul cultural major al revoluţiei cuantice este fără îndoială readucerea în discuţie a dogmei filosofice contemporane a existenţei unui singur nivel de Realitate."[239] Basarab Nicolescu denumeşte Realitate ceea ce *rezistă* experienţelor, reprezentărilor, descrierilor, imaginilor ori formalizărilor noastre matematice. Aşa cum, spre exemplu, de fiecare dată când s-a încercat anularea constatărilor din lumea cuantică prin interpretări sau formalizări forţate, ele au „rezistat" – s-au manifestat în continuare drept ceea ce sunt.

Fizica cuantică demonstrează existenţa mai multor *niveluri de Realitate* – eludând deocamdată formal credinţa scientistă în existenţa unui singur nivel - având în vedere că lumea microscopică este lăcaşul unor legi cu totul noi, diferite de cele ale lumii macroscopice. „Prin *nivel de Realitate* trebuie înţeles un ansamblu de sisteme invariant la acţiunea unui numar de legi generale: de exemplu, entităţile cuantice supuse legilor cuantice, care la rândul lor se află într-o radicală opoziţie cu legile lumii macrofizice. Vom spune că două niveluri de Realitate sunt *diferite* dacă, trecând de la unul la celălalt, există opoziţie a legilor şi opoziţie a conceptelor fundamentale (cum este, de pildă, cauzalitatea)."[240] Nu există formalizări matematice care să

[237] Relaţiile lui Heisenberg ar trebui numite mai degrabă relaţii de *certitudine*, spune autorul, căci predicţiile mecanicii cuantice au fost întotdeauna verificate cu mare precizie prin nenumărate experienţe. Nu trebuie să legăm noţiunea de precizie de noţiunile de traiectorie localizabilă, continuitate şi cauzalitate locală; precizia cuantică se referă la atributele entităţilor clasice şi nu la cele ale obiectelor clasice. Spre exemplu, relaţiile lui Heisenberg determină dimensiunea acceleratoarelor de particule şi stabilitatea atomilor, ajută la determinarea vieţii particulelor, arată creşterea densităţii de energie spre infinitul mic, etc.
[238] Op. cit., p. 25-26.
[239] *Idem*, p.27.
[240] *Idem*, p. 28.

Scanned with OKEN Scanner

însoţească trecerea între niveluri – dimpotrivă, se pare că există indicii care arată imposibilitatea acestei treceri / formalizări.

Nivelurile de Realitate sunt radical diferite de nivelurile de organizare definite în teoriile sistemice: acestea din urmă nu presupun o opoziţie a conceptelor fundamentale, astfel, mai multe niveluri de organizare aparţin unuia şi aceluiaşi nivel de Realitate.

Emergenţa a cel puţin două niveluri de Realitate diferite în studiul sistemelor naturale este un eveniment capital în istoria cunoaşterii; existenţa mai multor niveluri de Realitate a fost afirmată de diverse tradiţii şi civilizaţii, însă susţinerea lor era realizată dogmatic sau prin explorarea universului interior. O susţinere din perspectiva sistemelor naturale însă, legitimează regândirea vieţii individuale şi sociale, reinterpretarea cunoştinţelor străvechi, un alt tip de explorare a cunoaşterii de sine.[241]

Dezvoltarea fizicii cuantice, ca şi coexistenţa dintre lumea cuantică şi lumea macrofizică, a dus la apariţia *cuplurilor de contradictorii reciproc exclusive* (A şi non-A): undă şi particulă, continuitate şi discontinuitate, separabilitate şi inseparabilitate, cauzalitate locală şi cauzalitate globală, simetrie şi ruptură de simetrie[242], reversibilitate şi ireversibilitate[243], etc.

Dar aceste perechi sunt mutual contradictorii doar atunci cînd sunt analizate prin grila de lectură a logicii clasice – fondată pe trei axiome:

1. *Axioma identităţii*: A este A.
2. *Axioma non-contradicţiei*: A nu este non-A.
3. *Axioma terţului exclus*: nu există un al treilea termen T (T de la „terţ inclus") care să fie deopotrivă A şi non-A.

O dată cu constituirea definitivă a mecanicii cuantice - către deceniul al treilea – s-a pus tot mai mult problema unei noi logici, care să rezolve paradoxurile mecanicii cuantice – şi să ajungă evident la o putere predictivă mai mare decât a

---

[241] *Idem*, p. 29.

[242] Ecuaţiile fizicii cuantice se supun unei simetrii, însă soluţiile lor rup aceste simetrii. De asemenea, dacă un grup de simetrie descrie teoria câmpurilor unificate, această simetrie trebuie să fie ruptă pentru a putea descrie diferenţele dintre interacţiunea slabă, interacţiunea tare, electromagnetică şi gravitaţională; în B. Nicolescu, op. cit., p. 31.

[243] Suntem nevoiţi să ne obişnuim cu faptul ca, la nivel cuantic, există reversibilitate; este ca şi cum un film derulat invers ar reda imaginile exact ca şi în ordinea directă. În lumea microfizică există câteva procese care dezic invarianţa temporală. Pornind de la această reversibilitate cuantică a timpului, B. Nicolescu remarcă faptul că timpul fizicii clasice este un simplu parametru – ca şi o poziţie în spaţiu – reprezentarea sa matematică simplă (cunoscuta „săgeată a timpului" ce indică trecerea de la trecut către viitor) fiind în fapt şi în egală măsură o reprezentare antropomorfică; în op.cit., p. 31-33.

Scanned with OKEN Scanner

logicii clasice. Printr-o fericită coincidenţă, aceste demersuri au fost contemporane cu apariţia unei mulţimi de *logici formale, riguroase în plan matematic, ce încercau să extindă câmpul de validitate al logicii clasice*.[244] Era o situaţie cu totul nouă, îmbucurătoare întrucât timp de două milenii fiinţa umană a crezut că logica era unică, imuabilă şi inerentă propriului său creier. De asemenea apar, în astfel de contexte, noţiunile de *istorie a logicii* sau *istorie a Universului*.

Cea mai mare parte a logicilor cuantice au modificat *a doua axiomă a logicii clasice* – axioma non-contradicţiei – introducând *non-contradicţia mai multor valori de adevăr* în locul perechii binare (A, non-A). Este meritul lui Ştefan Lupaşcu[245]de a fi modificat cea de a treia axiomă – axioma terţului exclus – arătând că *logica terţului inclus* este o veritabilă logică, formalizabilă, multivalentă (cu trei valori: A, non-A şi T) şi non-contradictorie.

Îndoilelile faţă de o asemenea logică au fost mari şi atunci – în mare parte au rămas şi acum, datorită lipsei de răspândire la un nivel prag a cunoştinţelor elementare specifice; s-a crezut ca ea violează principiul non-contradicţiei, că ar comporta nesfîrşite alunecări semantice şi în plus, exista „teama viscerală de a introduce noţiunea de 'terţ inclus', cu rezonanţele sale magice"[246]. *Înţelegerea axiomei terţului inclus – existenţa unui al treilea termen care este în acelaşi timp şi A şi non-A – se limpezeşte însă complet o dată cu introducerea noţiunii de „niveluri de Realitate".*[247]

Terţul inclus nu înseamnă nicidecum faptul de a putea afirma un lucru şi contrariul său - ceea ce, prin anihilare reciprocă, ar distruge orice posibilitate de abordare ştiinţifică a lumii – ci, este vorba mai degrabă de a recunoaşte că într-o lume de interconexiuni ireductibile precum lumea cuantică, a face o experienţă „in vitro" – extrasă din contextul său real, precum în laboratorul de tip clasic – (re)duce inevitabil lucrurile la *o decupare a realului care afectează realul însuşi*, la o interpretare a rezultatelor, care nu va rezista în faţa evidenţei; entitatea reală continuă să dezvăluie aspecte contradictorii care sunt de neînţeles pentru o logică fondată pe postulatul „sau asta sau cealaltă". Aceste aspecte contradictorii încetează să mai fie absurde însă într-

[244] Op.cit., p. 36.
[245] Basarab Nicolescu consacră operei lui Ştefan Lupaşcu (1900 – 1988) nenumărate studii şi dezbateri, organizate în jurul ideii că formalismul general axiomatic dezvoltat de acesta constituie în fond *osatura logicii cuantice*. Expunerea acestui subiect se află în volumul *Ce este Realitatea? Reflecţii în jurul operei lui Stephane Lupasco*, Ed. Junimea, Iaşi, 2009.
[246] Op.cit., p.37.
[247] Op. cit., p.37.

Scanned with OKEN Scanner

o logică fondată pe postulatul „şi asta şi cealaltă" sau mai degrabă „nici asta nici cealaltă".[248]

Reprezenînd triada A, non-A şi T printr-un triunghi la vârfurile căruia se află cei trei termeni al noii logici, cu dinamismele lor asociate, - considerăm A şi non-A pe un nivel iar vârful T, pe alt nivel de Realitate. Al treilea dinamism, cel al stării T, se exercită la un alt nivel de Realitate, la care ceea ce apare dezunit pe primul nivel de Realitate considerat (undă sau corpuscul) – aici este unit (cuanton), iar ceea ce apare la primul nivel contradictoriu, aici este perceput drept necontradictoriu.

Aparenţa de cupluri antagoniste, mutual exclusive, este produsă tocmai de proiecţia lui T pe unul şi acelaşi nivel de Realitate. Unul şi acelaşi nivel de Realitate nu poate genera decât opoziţii antagoniste; el este, prin natura sa, autodistructiv, dacă este separat complet de celelalte niveluri de Realitate. Un al treilea termen T, dacă este situat pe acelaşi nivel de Realitate ca opuşii A şi non-A, nu poate realiza concilierea lor.[249]

Meritul special al lui Lupaşcu este de a fi dezvăluit că „stranietăţile" dezvoltate de lumea cuantică, în care conceptul clasic de *identitate* a unei particule nu mai este valabil, nu pot fi încadrate de un simplu principiu al complementarităţii în care aspectele mutual exclusive alunecă prin limbajul obişnuit spre un fel de juxtapunere; amestecul hibrid fizică cuantică – limbaj natural – fizică clasică generează în continuare în fapt, prin coexistenţa (juxtapunerea) opoziţiilor - paradoxuri fără sfârşit.[250]Lupaşcu are curajul să postuleze şi să sistematizeze conceptul unui *al treilea tip de dinamică – starea T* (T fiind iniţiala de la „terţ inclus") – care coexistă cu acela al eterogenizării, ce guvernează materia vie[251] şi cu acela al omogenizării, ce guvernează materia fizică macroscopică; acest nou mecanism dinamic pretinde existenţa unei stări de echilibru riguros între polii unei contradicţii, într-o semiactualizare şi semipotenţializare strict egale.[252]

Starea T caracterizează lumea microfizică, lumea microparticulelor – însă prin logica pe care o aceasta o antrenează, Lupaşcu este conştient şi conştientizează asupra

---

[248] Basarab Nicolescu, 2009, p. 20-21.
[249] Basarab Nicolescu, 2007, p. 263.
[250] Op.cit., p. 265-268.
[251] Aceste aspecte sunt pe larg prezentate de medicul Adrian Restian în volumul *Unitatea lumii şi integrarea ştiinţelor sau Integronica*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989; lumii vii îi este inerent un principiu negentropic, de creştere a ordinii şi organizării – în timp ce lumea fizică *macroscopică*, are tendinţa de omogenizare, de creştere a dezordinii şi dezorganizării.
[252] Cf. Basarab Nicolescu, 2007, p. 264.

Scanned with OKEN Scanner

faptului că procesul cunoaşterii trebuie refondat din punct de vedere logic şi epistemologic: este necesară valorizarea naturii reale a contradicţiei[253] în întreg domeniul cunoaşterii ştiinţifice. Structura binară omogen – eterogen este înlocuită de o *structură ternară*, ale cărei consecinţe pe plan conceptual sunt imense[254], mergînd până la o analiză de profunzime a dialogului dintre ştiinţă şi religie.[255]

Logica terţului inclus este o logică a complexităţii înseşi; ea nu suprimă logica terţului exclus: îi restrânge doar domeniul de valabilitate la situaţii relativ simple. „Logica terţului exclus este cu siguranţă valabilă pentru situaţii relativ simple, ca de exemplu circulaţia maşinilor pe o autostradă: nimeni nu caută să introducă, pe o autostradă, un al treilea sens faţă de sensul permis şi cel interzis. În schimb, logica terţului exclus este nocivă în cazurile complexe, ca de exemplu în domeniul social ori politic". [256]

Complexitatea este al treilea factor care se adaugă - concomitent cu emergenţa diferitelor niveluri de realitate şi a noilor logici printre care se află logica terţului inclus -, pentru a da lovitura de graţie viziunii clasice asupra lumii. „În decursul secolului XX, complexitatea se instalează pretutindeni, înfricoşătoare, terifiantă, obscenă, fascinantă, cotropitoare, ca o provocare a propriei noastre existenţe şi a sensului existenţei noastre. Sensul pare fagocitat de complexitate în toate domeniile cunoaşterii."[257]

Complexitatea se nutreşte din explozia cercetării disciplinare, spune în continuare Basarab Nicolescu; iar aceasta, la rîndul ei, determină accelerarea multiplicării disciplinelor. Piramida disciplinară a gândirii clasice, având fizica la bază – este anihilată de „big-bangul disciplinar", iar „universul parcelar disciplinar" se află în plină expansiune; câmpul fiecărei discipline devine din ce în ce mai restrâns iar ca atare, dialogul între discipline este tot mai puţin posibil. „O realitate

[253] Basarab Nicolescu este de părere că numele de „logică a contradicţiei" este destul de nefericit ales, întrucât ea respectă de fapt principiul al doilea al logicii clasice, – axioma non-contradicţiei - cu condiţia de a se relaxa noţiunile de „adevărat" şi „fals": regulile de implicare logică nu se mai referă la doi termeni (A şi non-A), ci la trei (A, non-A şi T) ce coexistă în acelaşi moment. Avem de a face şi în acest caz cu o logică formală ca toate celelalte logici formale; regulile se traduc printr-un formalism matematic relativ simplu.; în B. Nicolescu 1999, p. 39.

[254] Consecinţele generale ale ternarităţii structurale a lumii au fost analizate de Lupaşcu însuşi, în *Les Trois matieres*, Juillard, Paris, 1960; v şi Basarab Nicolescu, 2009, p. 37 – 39.

[255] O activitate foarte bogată în acest sens este realizată de Asociaţia pentru Dialogul dintre Ştiinţă şi Teologie din Romania, www.adstr.ro ; de asemenea, în cadrul The Institute for Transdisciplinary Studies in Science, Spirituality, Society, http://www.it4s.ro/index.htm .

[256] B. Nicolescu, 1999, p. 39-40.

[257] Basarab Nicolescu, op.cit., p. 41.

Scanned with OKEN Scanner

multischizofrenică complexă pare să se substituie realităţii unidimensionale simple a gîndirii clasice."[258] Într-un asemenea cadru, subiectul însuşi este pulverizat şi înlocuit de un număr tot mai mare de piese detaşate, studiate de diferitele discipline; este preţul plătit de subiect pentru tipul de cunoaştere pe care o instaurează, răspunzând unei tehnoştiinţe lipsită de constrângeri ori valori – neavând altă finalitate decât eficacitatea în slujba eficacităţii.[259]

Acest big-bang disciplinar are şi consecinţe pozitive, contribuind la aprofundarea cunoştinţelor despre universul exterior şi la instaurarea unei noi viziuni asupra lumii. Complexitatea apare şi se dezvoltă în cadrul tuturor ştiinţelor exacte şi umaniste - biologia, neuroştiinţele cunosc spre exemplu actualmente o dezvoltare foarte rapidă; dezvoltarea complexităţii în artă este în mod particular frapantă[260] iar complexitatea socială subliniază, până la paroxism, această invazie în toate domeniile cunoaşterii. „Idealul simplităţii unei societăţi juste, fondată pe o ideologie ştiinţifică şi crearea 'omului nou', s-a năruit sub povara unei complexităţi multidimensionale. Ceea ce rămâne, bazat pe logica eficacităţii în slujba eficacităţii, nu ne mai poate propune altceva decât 'sfârşitul Istoriei'." [261]

Dacă complexitatea poate fi uneori şi pentru un anumit timp măsluită sau minimalizată în cadrul juxtapunerii unor activităţi interdisciplinare – în cadrul unei viziuni răspunzând prin urmare aceluiaşi nivel de realitate, - ea nu se lasă în schimb redusă artificial la trecerea între niveluri diferite de realitate. Spre exemplu, în cadrul teoriei supercorzilor din fizica particulelor, interacţiunile apar ca fiind foarte simple - într-un spaţiu timp multidimensional şi la o energie fabuloasă; la trecerea în lumea macrofizică, guvernată de trei dimensiuni spaţiale şi una temporală şi de energii accesibile mult mai mici, survine o complexitate ireductibilă la formalizări false – fie matematice fie logice – care trebuie să răspundă în continuare realităţii investigate.

În cadrul fizicii cuantice se caută viziuni simplificatoare adecvate integrării rezultatelor experimentale ale lumii cuantice cu lumea macrofizică; astfel apar modelul bootstrap[262], teoria corzilor şi supercorzilor, ideea unificării şi superunificării

---

[258] *Idem*, p. 42.
[259] *Idem*.
[260] B. Nicolescu notează interesanta coincidenţă a apariţiei artei abstracte în acelaşi timp cu fizica cuantică.
[261] B. Nicolescu, 1999, p. 46.
[262] Ipoteza *boostrap* (însemnând propriuzis „şireturi de ghete" şi având semnificaţia „a se ridica în aer tragând de propriile şireturi") este formulată în anul 1959 de Goffrey Chew, pornind de la necesitatea de a explica anumite date experimentale din fizica particulelor - în principiu, faptul că nu se poate da un sens precis poziţiei unei particule. Prin *autoconsistenţa* pe care o promovează, această teorie

Scanned with OKEN Scanner

celor patru forţe fundamentale - niciuna dintre teorii sau modele nu formalizează însă în suficientă măsură situaţia pentru ambele niveluri de Realitate.

Fizica şi cosmologia cuantică pun în evidenţă o complexitate a Universului de o coerenţă uimitoare, care guvernează relaţia dintre infinitul mic şi infinitul mare. Dar „subiectul rămâne ciudat de tăcut în înţelegerea complexităţii. Şi aceasta în mod justificat, fiindcă a fost declarat mort. Între (...) simplitate şi complexitate -, lipseşte terţul inclus: subiectul însuşi, noi înşine."[263]

3. Aspectele fundamentale ale abordării transdisciplinare

Procesul de „babelizare" disciplinară la care asistăm astăzi împiedică un dialog autentic între specialişti. Şi totuşi, un adevărat *factor de decizie* ar trebui sa poată dialoga cu toţi deodată.[264] Transdisciplinaritatea propune înţelegerea unitară a lumii prezente, - prin abordarea în acelaşi timp, pe lângă ceea ce se află *în* interiorul disciplinelor, a ceea ce se află *între* şi *dincolo* de discipline.

Pentru gândirea clasică – pentru care spaţiul dintre discipline este vid -, transdisciplinaritatea este o absurditate, căci nu are obiect; în schimb, pentru transdisciplinaritate, gândirea clasică nu este absurdă, doar câmpul său de aplicaţii este considerat restrâns.

Aşa cum am văzut până acum, transdisciplinaritatea se preocupă de dinamica provocată de acţiunea simultană a mai multor niveluri de Realitate. Iar „în prezenţa mai multor niveluri de Realitate, spaţiul dintre discipline şi de dincolo de discipline este plin, aşa cum vidul cuantic este plin de toate potenţialităţile: de la particula cuantică la galaxii, de la quarc la elementele grele ce condiţionează apariţia vieţii în Univers."[265]

Basarab Nicolescu defineşte *graniţa disciplinară* drept limita totalităţii rezultatelor – trecute, prezente şi viitoare – obţinute printr-un set dat de legi, norme, reguli şi practici. [266] Într-o încercare de formalizare geografică, am putea spune că

---

propune renunţarea la orice ecuaţie a mişcării şi deci absenţa oricărei cărămizi fundamentale a realităţii fizice. Ipoteza bootstrap substituie identitatea precisă a unei particule cu noţiunea de relaţie între evenimente, ajungând la concluzia că *o particulă este ceea ce este pentru că toate celelalte particule există în acelaşi timp*.

[263] B. Nicolescu, 1999, p. 47.

[264] *Idem*, p. 50.

[265] Basarab Nicolescu, 1999, p.53.

[266] Basarab Nicolescu, „Disciplinary Boundaries – What Are They and How They Can Be Transgressed?", article to be published in the special issue "Research Across Boundaries - Advances in

Scanned with OKEN Scanner

abordarea disciplinară vede graniţele între discipline asemănător graniţelor geografice pe o hartă (disciplinele – precum ţările – se ating prin urmare, şi sunt delimitate convenţional) – în timp ce *abordarea transdisciplinară* vede disciplinele ca pe nişte planete în univers (cu foarte mult spaţiu liber între ele şi dincolo de ele). Transgresarea graniţelor disciplinare necesită prezenţa Subiectului – a fiinţei umane, spune el. Graniţele disciplinare au fost create de către mintea umană, în timp; ele sunt doar epistemologice – şi nu ontologice. Fiinţa umană nu poate fi redusă la mintea sa şi de asemenea, ea nu este obiect - iar viaţa nu are graniţe. Doar artificial, fragmentele *in vitro* au graniţe. Autorul citează în continuare pe John van Breda: „(…) disciplinele nu 'reprezintă' în nici un caz structura complexă, pe multiple nivele, a Realităţii. Ele sunt mai degrabă 'ferestre' prin care doar privim anumite aspecte ale Realităţii. Desigur, privind prin diferite 'ferestre', am învăţat o mulţime de lucruri *despre* Realitate. Dar pericolul este atunci când pierdem aspecte ale situaţiilor *la care* doar ne uităm prin ferestrele noastre construite epistemologic, când confundăm existenţa actuală a mulţimii de discipline cu structura complexă a Realităţii înseşi. Disciplinele sunt şi trebuie să rămână tot atâtea ferestre *prin* care privim doar la aspecte foarte specifice ale Realităţii."[267]

Subiectul nu poate fi capturat în teorii disciplinare, precizează Basarab Nicolescu. „Pentru mine, 'dincolo de discipline' semnifică cu precizie Subiectul, mai precis, interacţiunea dintre Subiect şi Obiect."[268] (...) Sensul acestui 'dincolo de discipline' ne conduce într-un imens spaţiu de noi cunoştinţe. Cel mai important rezultat teoretic al acestei noi viziuni a fost formularea *metodologiei transdisciplinare*.

Este momentul să diferenţiem în cadrul *abordării transdisciplinare*, între o *transdisciplinaritate teoretică*, o *transdisciplinaritate fenomenologică* şi o *transdisciplinaritate experimentală*.[269] Sunt multe confuziile care pot să apară în absenţa acestei diferenţieri. Abordarea simultană a acestor aspecte bine înţelese fiecare va permite o tratare unificată nedogmatică a transdisciplinarităţii *teoretice* şi *practice*, în cadrul căreia coexistă o multitudine de *modele transdisciplinare*.

Integrative Meta-studies and Research Practice", Integral Review - A Transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research and Praxis, USA, 2010.

[267] John van Breda, cit. de B. Nicolescu, în op.cit.

[268] Basarab Nicolescu, op.cit.

[269] Aceasta diferenţiere este prezentată pentru prima dată în cuvântul de deschidere Transdisciplinarity – Past, Present and Future", rostit de Acad. Basarab Nicolescu în cadrul Celui de al II-lea Congres Mondial al Transdisciplinarităţii, Vitoria/Vela Velha, Brazilia, 6 septembrie 2005.

Scanned with OKEN Scanner

I. *Transdisciplinaritatea teoretică* are la bază metodologia transdisciplinară. Această metodologie are un *caracter axiomatic* şi în cadrul sistemelor axiomatice se operează cu un număr *minim* de principii, piloni – axiome –, în sensul că orice principiu care poate fi derivat din altul deja existent, este necesar să fie înlăturat. Basarab Nicolescu ajunge, după mai mulţi ani de cercetări, la postularea celor trei axiome ale metodologiei transdisciplinare:

1. Axioma ontologică: existenţa *mai multor niveluri de Realitate* ale Subiectului şi ale Obiectului;

2. Axioma logică: trecerea de la un nivel de Realitate la altul este asigurată de *logica terţului inclus*;

3. Axioma epistemologică: *complexitatea* nivelurilor de Realitate.

Primele două axiome derivă aşa cum am văzut din evidenţe experimentale ale fizicii cuantice iar a treia axiomă îşi are izvorul nu doar în fizica cuantică ci şi în ştiinţele exacte şi umane.

1. *Axioma ontologică: niveluri de Realitate ale Obiectului şi Subiectului*

Dat fiind dependenţa complexităţii faţă de natura spaţiu-timpului (4 dimensiuni pentru scara macroscopică, 11 pentru cea cuantică şi chiar un spaţiu-timp discontinuu), încercarea de clarificare a relaţiilor dintre diferitele tipuri de complexitate precum şi a complexităţii trecerii de la o scară la alta, a dus la introducerea noţiunii de *niveluri de Realitate*. Înţelegem prin Realitate, aşa cum am spus deja, tot ceea ce *rezistă* la experienţele, reprezentările, descrierile, imaginile ori formalizările noastre matematice; pe lîngă înţelesul acesta *pragmatic*, este necesar să oferim şi dimensiune *ontologică* noţiunii de Realitate, întrucât Natura participă la fiinţarea lumii iar Realitatea nu e doar o construcţie socială, având şi dimensiune trans-subiectivă.

Este necesar mai întâi să facem deosebire între *Real* şi *Realitate*. „*Realul* înseamnă *ceea ce este*, în timp ce *Realitatea* este legată de *rezistenţa* în experienţa noastră umană. Realul este, prin definiţie, ascuns pentru totdeauna, în timp ce Realitatea este accesibilă cunoaşterii noastre."[270]

[270] B.Nicolescu, 2007, p.141.

Scanned with OKEN Scanner

Nivelurile de Realitate sunt un ansamblu de sisteme aflate sub actiunea unui numar de legi generale – între ele existând o ruptură a legilor şi conceptelor fundamentale[271]; în acelaşi timp însă, există o coerenţă a transmiterii unui flux de informaţie de la un nivel de Realitate la altul. [272]Această coerenţă este orientată - ne imaginăm o săgeată orientată vertical care strabate liniile schematic suprapuse ale nivelelor multiple de Realitate - şi dat fiind că ea nu se opreşte şi nu se blochează la „ultimul" şi la „primul" nivel, trebuie să presupunem că există o „unitate deschisă" a coerenţei, o continuitate printr-o *zonă de non-rezistenţă* (unde nu există nici un nivel de Realitate) la experienţele, reprezentările, descrierile, imaginile sau formalizările noastre.[273]

Această zonă de „transparenţă" absolută - „nonrezistenţa" ei mai binezis -, se datorează limitelor organelor noastre de simţ de a surprinde Realitatea – indiferent de instrumentele de măsură care ar prelungi capacitatăţile lor. Zona de nonrezistenţă corespunde „sacrului" înţeles ca *real ireductibil*, care nu se supune nici unei raţionalizări. „Se poate nega sau afirma prezenţa sacrului în lume şi în noi înşine, dar suntem întotdeauna obligaţi să ne referim la sacru pentru a elabora un discurs coerent asupra Realităţii".[274]

Ansamblul nivelurilor de Realitate şi zona sa complementară de nonrezistenţă constituie Obiectul transdisciplinar.[275]

Diferitele niveluri de Realitate sunt accesibile cunoaşterii umane graţie existenţei unor diferite *niveluri de percepţie*, ce se găsesc în corespondenţă biunivocă cu nivelurile de Realitate; aceste niveluri de percepţie permit o viziune din ce în ce mai cuprinzătoare a Realităţii. Coerenţa nivelurilor de percepţie presupune, ca şi în cazul nivelurilor de Realitate, o zonă de *non-rezistenţă* la percepţie. *Ansamblul nivelurilor de percepţie şi zona sa complementară de non-rezistenţă constituie Subiectul transdisciplinar.*[276]

---

[271] Apariţia a cel puţin trei niveluri de Realitate în studiul sistemelor naturale – macrofizic, microfizic şi ciber-spaţiu-timpul, la care se adaugă un nivel pentru moment pur teoretic – acela al supercorzilor, considerat de fizicieni ca fiind scheletul ultim al universului – este un eveniment capital în istoria cunoaşterii, spune Basarab Nicolescu, care ar trebui să ne determine să ne regândim viaţa individuală şi socială, printr-o lectură diferită a vechilor cunoştinţe; în op. cit., p. 142.

[272] Spre exemplu, semnificaţia profundă a relaţiilor de incertitudine ale lui Heisenberg este posibil să fie legată de un schimb de informaţie între lumea particulelor şi celelalte sisteme, de scară diferită; în op.cit. p. 142.

[273] *Idem*, p. 143.

[274] B. Nicolescu, 2007, p. 143-144.

[275] *Idem*.,p. 144.

[276] Basarab Nicolescu, 1999, p. 65-66.

Scanned with OKEN Scanner

Fluxului de informaţie ce traversează într-o manieră coerentă diferitele niveluri de Realitate îi corespunde un flux de conştienţă ce traversează într-o manieră coerentă diferitele niveluri de percepţie. Cele două fluxuri se află într-o relaţie de *izomorfism* graţie existenţei uneia şi aceleiaşi zone de nonrezistenţă. Astfel, cunoaşterea nu este de fapt exterioară sau interioară ci este, *în acelaşi timp*, exterioară şi interioară.[277]

Zona de non-rezistenţă joacă rolul *terţului ascuns*, care permite unificarea, în diferenţa lor, a subiectului transdisciplinar şi a obiectului transdisciplinar; ea permite şi solicită interacţiunea dintre subiect şi obiect. Există o mare diferenţă între terţul inclus şi terţul ascuns: *terţul ascuns este alogic* - situat în întregime în zona de non-rezistenţă (care se opune aşa cum spuneam oricărei raţionalizări), în timp ce terţul inclus este logic – referindu-se la concilierea contradictoriilor din zona de rezistenţă.[278]

Un nou principiu al relativităţii se poate ivi din coexistenţa pluralităţii complexe şi a unităţii deschise care leagă toate nivelurile de Realitate: nici un nivel de realitate nu constituie un loc privilegiat de unde pot fi înţelese celelalte niveluri de Realitate. Fiecare nivel este ceea ce este pentru că şi celelale există concomitent.[279] Nu există aşadar o ierarhie a nivelurilor de Realitate, - nu există nivel privilegiat – dar absenţa acestei ierarhii nu presupune o dinamică anarhică ci dimpotrivă, ceea ce se constată este o coerenţă desăvârşită.

Fiecare nivel este caracterizat de *incompletitudine*: legile care îl guvernează sunt parte a totalităţii legilor care guvernează toate nivelurile. Dar chiar şi totalitatea legilor nu epuizează întreaga Realitate, *pentru că trebuie de asemenea să luăm în considerare Subiectul în interacţiunea sa cu Obiectul*.[280]

Nivelele de Realitate sunt radical diferite de nivelele de organizare din abordarea sistemică clasică. Nivelele de organizare sistemice nu presupun discontinuitatea legilor lor fundamentale – ele corespunzând unor diferite structuri care aparţin unuia şi aceluiaşi nivel de Realitate. Nivelele de Realitate şi nivelele de organizare oferă împreună posibilitatea unei noi taxonomii a celor peste 8000 de

---

[277] *Idem*, p. 66.
[278] Basarab nicolescu, 2009, p. 90.
[279] Basarab Nicolescu, 1999, p.65.
[280] Basarab Nicolescu, „Disciplinary Boundaries – What Are They and How They Can Be Transgressed?", article to be published in the special issue "Research Across Boundaries - Advances in Integrative Meta-studies and Research Practice", Integral Review - A Transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research and Praxis, USA, 2010.

Scanned with OKEN Scanner

discipline existente actual, întrucât multe discipline coexistă la unul şi acelaşi nivel de realitate; spre exemplu, fizica clasică, economia marxistă, aparţin aceluiaşi nivel de Realitate în timp ce fizica cuantică, psihanaliza aparţin altui nivel de Realitate.[281]

Este necesar astfel ca structura ternară a Realităţii să fie *contextualizată*, spune Basarab Nicolescu, identificând *ternari* care pot fi utilizaţi în procesul de analiză şi rezolvare a unor probleme concrete cum ar fi, spre exemplu, încălzirea globală: nivele de organizare – nivele de structurare – nivele de integrare; nivele de confuzie – nivele de limbaj – nivele de interpretare; nivel fizic – nivel biologic – nivel psihic, ş.a.[282]

2. *Axioma logică: logica terţului inclus*

Rolul terţului (inclus sau ascuns) nu este chiar atât de surprinzător: *trei* şi *trans* au aceeaşi rădăcină etimologică: „trei" semnifică „transgresiunea lui doi, ceea ce se află dincolo de doi". „Transdisciplinaritatea este transgresiunea dualităţii ce opune cuplurile binare: subiect - obiect, subiectivitate - obiectivitate, materie - conştiinţă, natură - divin, simplitate - complexitate, reducţionism - holism, diversitate - unitate."[283] Această dualitate este *transgresată* de unitatea deschisă care cuprinde în acelaşi timp Universul şi fiinţa umană.

Dat fiind caracterul incomplet al fiecărui nivel de Realitate, descoperim mereu perechi contradictorii în teoriile care descriu nivelul respectiv; trebuie să afirmăm A şi non-A în acelaşi timp. Cu alte cuvinte, de fiecare dată trebuie să găsim noi teorii care să rezolve aceste contradicţii.

Mintea noastră este încă guvernată de logica clasică, care nu tolerează contradicţia. O dată cu paradoxurile cuantice suntem însă obligaţi să abandonăm a treia axiomă a gândirii clasice - logica terţului exclus - şi să facem loc unei alte axiome – logica terţului inclus – şi de fapt, o dată cu acest pas, unei noi raţiuni. Dinamismul celei de a treia stări permite înţelegerea a ceea ce este contradictoriu pe un anumit nivel de Realitate drept necontradictoriu pe un alt nivel de Realitate, în ansamblul unităţii deschise a multiplelor niveluri de Realitate.

Terţul inclus este un *instrument al procesului integrativ*: ne permite traversarea diferitelor niveluri de Realitate şi integrarea efectivă, nu doar în gândire

[281] *Idem.*
[282] *Idem.*
[283] B. Nicolescu, 1999, p. 65.

Scanned with OKEN Scanner

dar şi în viaţa noastră, a coerenţei Universului. Folosirea sa efectivă este un proces transformativ, situaţie în care terţul inclus încetează să fie un instrument abstract, logic – el devine realitate trăită atingând toate dimensiunile fiinţei noastre. Acest fapt are o importanţă particulară pentru procesul educaţional şi învăţare.[284]

3. *Axioma epistemologică: complexitatea* nivelurilor de Realitate

Dat fiind că structura totalităţii nivelelor de Realitate este una de tip complex - fiecare nivel este ceea ce este pentru că toate celelalte niveluri există în acelaşi timp – este necesară înţelegerea noţiunii de „complexitate". Există multe teorii ale complexităţii, formalizate matematic sau nu, în orice caz ele nu includ noţiunea de niveluri multiple de Realitate şi nici noţiunea de zone de non-rezistenţă.

Din punct de vedere transdisciplinar, complexitatea este o formă modernă a străvechiului *principiu al interdependenţei universale*. Complexitatea produce *modele* de interdependenţă universală şi acesta este sensul în care ea trebuie încadrată ca axiomă epistemologică în transdisciplinaritate.

Este util să distingem între o *complexitate orizontală*, care aparţine unui singur nivel de Realitate şi o *complexitate verticală*, care se referă la mai multe niveluri de Realitate. O complexitate *transversală* (care traversează diferitele niveluri de organizare ale aceluiaşi nivel de Realitate) este evident diferită de cea verticală.

Ca şi instrument aplicativ, poate fi formalizată (logic şi/sau matematic) o *complexitate restricţionată* – putem vorbi de asemenea de o *complexitate generalizată*, concepută drept cadru general pentru gândire şi acţiune. Cu toate că acestea două sunt propuse înafara cadrului transdisciplinar – este evident că relaţia între ele nu poate fi dată decât de noţiunea de niveluri de Realitate. [285]

Un nivel de Realitate este, în fapt, *simplexus*-ul *complexus*-ului prezent în Trans-Realitate; complexitatea Trans-Realităţii este de fapt o *transcomplexitate* care unifică diferitele tipuri de complexitate.[286]

Abordarea transdisciplinară a Realităţii are astfel, în mod cu totul particular, consecinţe importante în studiul complexităţii. Dar „în absenţa simplităţii, polul său opus, complexitatea ar apărea ca o distanţare din ce în ce mai mare între fiinţa umană şi Realitate, introducând o alienare autodistructivă a fiinţei umane, cufundată în

[284] B. Nicolescu, 2010.
[285] B.Nicolescu, 2010.
[286] *Idem.*

Scanned with OKEN Scanner

absurditatea destinului său. Complexităţii infinite a Obiectului transdisciplinar îi corespunde simplitatea infinită a Subiectului transdisciplinar, tot aşa cum complexitatea terifiantă a unui unic nivel de realitate poate însemna simplitatea armonioasă a altui nivel de Realitate."[287] Principiul interdependenţei universale atrage după sine simplitatea maximă posibilă pe care mintea omenească o poate imagina - simplitatea interacţiunii tuturor nivelelor de Realitate; această simplitatea nu poate fi capturată de limbajul matematic, ci numai de limbajul simbolic, susţine Basarab Nicolescu.[288]

II. *Transdisciplinaritatea fenomenologică* are în vedere relaţia dintre Subiect şi Obiect, propunând - faţă de moştenirea premodernităţii, modernităţii şi postmodernităţii, care considerau în relaţia Subiect – Obiect doar coexistenţa binară oarecum conflictuală a acestora, - în calitate de terţ al acestei opoziţii, Terţul Ascuns. Ajungem astfel la o nouă înţelegere a relaţiei dintre Subiect şi Obiect, ilustrată în Figura 4:

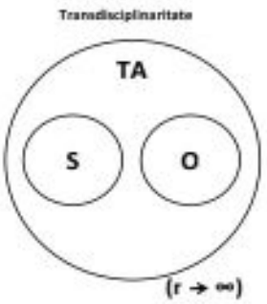

Fig.4. Relaţia Subiect – Obiect în Transdisciplinaritate

Subiectul şi Obiectul sunt, ca şi în Modernitate, separate – dar în acelaşi timp, sunt unificate prin imersia lor în Terţul Ascuns, a cărui rază de acţiune este infinită.

Obiectul transdisciplinar cu nivelurile sale de Realitate, Subiectul transdisciplinar cu nivelurile sale de percepţie şi Terţul Ascuns definesc Realitatea Transdisciplinară sau Trans-Realitatea (Fig.5):

[287] B. Nicolescu, 1999, p.67.
[288] B. Nicolescu, http://basarab.nicolescu.perso.sfr.fr/Basarab/Docs_articles/ClujHiddenThird052009Proceedings.pdf

Scanned with OKEN Scanner

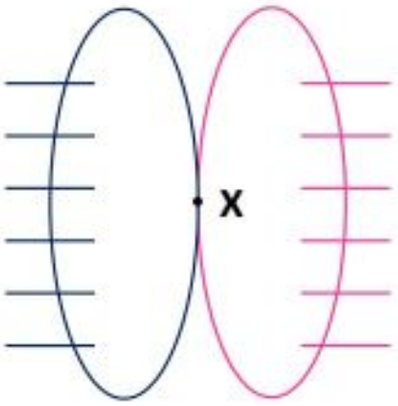

Fig. 5: Realitatea transdisciplinară

În sens riguros, „nivelele de percepţie" sunt în fapt *nivelele de Realitate ale Subiectului*; inspirat de fenomenologia lui Husserl, Basarab Nicolescu postulează existenţa acestor diferite niveluri de percepţie, potenţial prezente în fiinţa umană şi care, fiind în relaţie biunivocă cu nivelurile de Realitate ale Obiectului, permit cunoaşterea/ percepţia directă a acestuia de către Subiect. Zona de nonrezistenţă joacă rolul unui terţ între Subiect şi Obiect, fiind un termen de interacţiune care unifică prezervând diferenţele; *coexistenţa însăşi a nivelelor de Realitate nu poate fi concepută în afara Terţului Ascuns*.

Unitatea deschisă între Obiectul şi Subiectul transdisciplinar se exprimă prin orientarea coerentă a fluxului de informaţie care traversează nivelurile de Realitate pentru Obiectul transdisciplinar şi a fluxului de conştiinţă corespunzător care traversează nivelurile de percepţie, în cazul Subiectului transdisciplinar; cele două fluxuri sunt într-o relaţie de *izomorfism* datorită uneia şi aceleiaşi zone de nonrezistenţă. Astfel, *cunoaşterea nu este nici exterioară, nici interioară: ea este în acelaşi timp exterioară şi interioară*. Studiul Universului şi studiul fiinţei umane se susţin unul pe celălat.[289]

Coerenţa între nivelurile de Realitate poate fi descrisă de logica terţului inclus, în cadrul unui proces iterativ. Un cuplu de contradictorii (Ao, non-Ao), aflat formal la

[289] B. Nicolescu, 2007, p. 331.

Scanned with OKEN Scanner

nivelul de Realitate NRo, este unificat prin starea T1 situată pe nivelul de Realitate proxim NR1; T1 la rândul ei este legată de un cuplu binar situat pe propriul său nivel. Acesta (A1 – nonA1) este unificat prin starea T2 la nivelul NR2 proxim nivelului NR1 ş.a. iar acest proces continuă până la epuizarea tuturor nivelurilor de Realitate (cunoscute sau care pot fi concepute).

„Axioma noncontradicţiei iese tot mai consolidată din acest proces", afirmă Basarab Nicolescu, pentru care cunoaşterea este pentru totdeauna *deschisă*: acţiunea logicii terţului inclus asupra diferitelor niveluri de Realitate induce o structură deschisă a ansamblului nivelurilor de Realitate.

Există o *diferenţă* fundamentală între terţul inclus şi Terţul Ascuns şi anume, aşa cum am enunţat deja, terţul inclus este logic (având în vedere perechi contradictorii situate în zona de rezistenţă) în timp ce Terţul Ascuns este alogic (fiind în întregime situat în zona de non-rezistenţă); există în acelaşi timp o *similitudine* fundamentală între cei doi terţi şi anume, ambii unesc contradictorii: perechea A şi non-A, în cazul terţului inclus – Subiectul şi Obiectul, în cazul Terţului Ascuns.

Subiectul şi Obiectul sunt contradictoriile supreme: ele se află nu doar în zona de rezistenţă (ca şi perechea A, non-A), ci şi în zona de non-rezistenţă; astfel, Terţul Ascuns dă sens şi terţului inclus căci acesta din urmă, pentru a uni contradictoriile A şi nonA, trebuie să traverseze zona de nonrezistenţă.

Pentru asigurarea transmiterii *coerente* a informaţiei şi a conştiinţei în toate regiunile universului, buclele informaţiei şi cele ale conştiinţei trebuie să se întâlnească cel puţin într-un punct X; „punctul X şi buclele asociate ale informaţiei şi ale conştiinţei descriu al treilea termen al cunoaşterii transdisciplinare: *termenul de Interacţiune între Subiect şi Obiect, care nu poate fi redus nici la Obiect, nici la Subiect.*"[290] Această situaţie ternară este radical diferită de toate tipurile de relaţionare - binare - de până acum, încât transdisciplinaritatea marchează o ruptură profundă de metafizica modernă. *Tocmai datorită acestei rupturi transdisciplinaritatea poate oferi o temelie metodologică noii educaţii şi noii culturi.*

Problema relaţiei dintre Subiect şi Obiect a fost în centrul atenţiei părinţilor fondatori ai mecanicii cuantice; punctul de vedere exprimat în transdisciplinaritate este în acord total cu acela al fondatorilor mecanicii cuantice – Heisenberg, Pauli,

[290] B. Nicolescu, 2007, p. 331-332.

Scanned with OKEN Scanner

Bohr – şi de asemenea al importanţilor filozofi actuali Husserl, Heidegger, Cassirer. Toţi aceştia au contestat separarea totală între Subiect şi Obiect, care fundamentează ştiinţele actuale.[291]

Ideea de niveluri de Realitate nu este complet nouă, pentru că dintotdeauna fiinţa umană a simţit că există cel puţin două niveluri – unul vizibil şi altul invizibil. Nici ideea de model al Realităţii nu apare acum prima oară; spre exemplu, N. Hartmann a elaborat o ontologie bazată pe teoria categoriilor în care distinge patru niveluri de Realitate – anorganic, organic, emoţional şi intelectual, pentru care postulează legi distincte iar Heisenberg, opunându-se „diviziunii grosolane a lumii într-o realitate subiectivă şi o realitate obiectivă", regrupează numeroasele „regiuni de realitate" în *trei niveluri* distincte.[292]

Modelul transdisciplinar al Realităţii aduce o nouă viziune asupra Persoanei, dat fiind că unificarea dintre Subiect şi Obiect prin intermediul Terţului Ascuns transformă cunoaşterea în *înţelegere* – care este fuziune dintre cunoaştere şi fiinţă; Terţul Ascuns apare ca şi sursă a cunoaşterii dar, la rândul său, are nevoie de Subiect pentru a cunoaşte lumea. Astfel, noţiunea transdisciplinară de niveluri de Realitate este incompatibilă cu reducerea nivelului spiritual la cel psihic, a nivelului psihic la cel biologic şi a celui biologic la nivel fizic: aceste niveluri sunt unite prin Terţul Ascuns iar această unificare nu se lasă captată în teorii ştiinţifice. Ştiinţa, aşa cum este ea definită azi, exclude non-rezistenţa - fiind limitată de propria ei metodologie.

III *Transdisciplinaritatea experimentală şi atitudinea transdisciplinară*

Există o legătură extrem de importantă între transdisciplinaritatea experimentală şi atitudinea transdisciplinară în sensul că, pentru a aborda activităţile umane în reperele autentice ale transdisciplinarităţii - este necesară o *atitudine transdisciplinară*, trăsăturile sale fundamentale fiind rigoarea, deschiderea şi toleranţa.

Rigoarea este în primul rând rigoarea limbajului, în argumentaţia bazată pe cunoaşterea de tip transdisciplinar – interioară şi exterioară în acelaşi timp.

[291] Idem, 332.

[292] Primul nivel de realitate al modelului lui Heisenberg corespunde stărilor de lucruri obiectivabile independent de procesul de cunoaştere (fizica clasică), al doilea nivel corespunde stărilor de lucruri inseparabile de procesul cunoaşterii (mecanica cuantică, biologia şi ştiinţele conştiinţei) şi al treilea nivel corespunde stărilor de lucruri create în conexiune cu procesul cunoaşterii (filosofia, arta,politica, metaforele lui „Dumnezeu", experienţa religioasă şi experienţa inspiraţiei); în B. Nicolescu, 2009, p. 97.

Scanned with OKEN Scanner

Cunoaşterea transdisciplinară presupune *o nouă obiectivitate*, în care Obiectul cunoaşterii nu mai este strict delimitat de Subiectul cunoscător ci, prin includerea terţului, Subiectul este implicat în cunoaşterea Obiectului. Gândirea şi experienţa trăită sunt indisociabile şi aceasta trebuie să se reflecte în limbaj. „Prin orice alunecare excesivă de partea gândirii discursive ori de cea a experienţei depăşim domeniul transdisciplinarităţii."[293]

Centrarea pe un limbaj coerent argumentativ transdisciplinar asigură calitatea de *prezenţă* care respectă pe Celalalt, ceea ce înseamnă deschidere către o relaţie autentică în general şi în momentul comunicării în special. Rigoarea transdisciplinarităţii are aceeaşi natură ca şi rigoarea ştiinţifică, reprezentând însă o aprofundare a acesteia deoarece ţine seama de toate datele unei situaţii, nu doar de cele ştiinţific obiective (disciplinare).[294]

Deschiderea comportă acceptarea necunoscutului, neaşteptatului, imprevizibiului[295]şi este însăşi deschiderea nivelelor de Realitate şi percepţie în acord cu termenul de interacţiune ţinând de zona de rezistenţă absolută. Deschiderea transdisciplinarităţii implică, prin propria ei natură, refuzul oricărei dogme, ideologii sau sistem închis de gîndire; refuzul interogării, certitudinea absoluta sunt semnele unei atitudini ce nu se inscrie în exerciţiul transdisciplinar.

Privind toleranţa, - aici, asupra ideilor contrare principiilor fundamentale ale transdisciplinarităţii – *rolul transdisciplinarităţii este nu de a lupta împotriva acestora ci de a acţiona în sensul propriei opţiuni*, arătând că depăşirea opoziţiilor binare şi a antagonismelor este efectiv realizabilă.[296]

Câmpul cercetării şi practicii transdisciplinare este imens, mergând de la implicarea atitudinii transdisciplinare în câmpul activităţilor obişnuite până la elaborarea unui nou proiect de civilizaţie. Faţă de „confruntarea" care există la „interfaţa" cu modul înstăpânit de cunoaştere - obiectiv, univoc şi dispersiv, putem vorbi de „grade de transdisciplinaritate" – spre exemplu, spiritul unui cercetător dintr-o anumită disciplină poate fi, suplimentar, şi transdisciplinar. Pot apare noi clarificări sau descoperiri, cu atât mai mult în cadrul cercetarilor pluri sau multidisciplinare; în fond, „la baza tuturor disciplinelor se află o perspectivă transdisciplinară care le dă

[293] Basarab Nicolescu, 1999, p. 141.
[294] Idem, p. 141-142.
[295] Idem, p. 142.
[296] Idem, p.144.

Scanned with OKEN Scanner

sens".[297]Cu atât mai mult arta, estetica, filozofia, religia sau ştiinţele sociale pot beneficia de traversarea şi structurarea lor de către transdisciplinaritate.

Comunităţile de ingineri au fost primele care au reacţionat la ideea unei evoluţii a universităţilor actuale către universitatea de tip transdisciplinar şi la necesitatea dezvoltării tehnologiilor prin îmbinarea diferitelor discipline.[298] Un foarte bun exemplu este acela al unui program de masterat transdisciplinar în inginerie al Institutului pentru Design şi Tehnologie Avansată al Universităţii de Tehnologie din Texas, care a introdus un „nucleu" de cursuri între care şi metodologia transdisciplinară. Evident, punctul crucial este introducerea noţiunii de niveluri de Realitate. Există o excepţională teză de doctorat recentă în mecatronică în care este performat un asemenea moment şi care încurajează astfel de dezvoltări ulterioare.[299]

Nu există o reţetă în abordarea experimentală a transdisciplinarităţii. Activitatea este creativă în termenii contextului instituţiei respective de învăţământ superior iar privind dezvoltarea tehnologiilor, sunt vehiculate deja noţiuni concepute de inginerii implicaţi: „metrică transdisciplinară", „matrice transdisciplinară", „design transdisciplinar", „dezvoltare transdisciplinară a producţiei", etc. Aceste noţiuni maximizează folosirea lor în practică şi stimulează în continuare înţelegerea unui curriculum transdisciplinar – deschizând calea pentru apariţia unor reale concepte transdisciplinare, care nu doar extind graniţele disciplinelor ci aparţin efectiv transdisciplinarităţii.

Un curriculum transdisciplinar duce inevitabil la factorul uman, pe care îl modelează. Pasul urmator este *transnational* (spre exemplu, în cadrul unei instituţii având un număr mare de studenţi de naţii diferite) şi apoi cel *transreligios* (care acceptă diferenţele de religie percepând structurile comune pe care se poate realmente construi) pentru care mentalităţile nu sunt încă pregătite[300] - însă transdisciplinaritatea trăită duce în timp atât la modificarea mentalităţilor cât şi a comportamentului social.

În orice caz, „pătrunderea gândirii complexe şi transdisciplinare în structurile, programele şi zonele de influenţă ale Universităţii îi vor permite evoluţia către misiunea sa uitată astăzi: *studierea universalului*."[301]Universitatea este unul din

---

[297] Idem, p. 146,
[298] Acest moment a fost anticipat de Congresul Internaţional de la Locarno „Universitatea de mâine? Spre o evoluţie transdiciplinară a educaţiei", aprilie 2007.
[299] Sergiu Berian, *Cercetari privind potentialul transdisciplinar al mecatronicii*, Universitatea Tehnica din Cluj-Napoca, Cluj-Napoca, 2010.
[300] B. Nicolescu, 2010.
[301] B. Nicolescu, 1999, p. 164.

Scanned with OKEN Scanner

locurile privilegiate unde poate fi învăţată atitudinea transculturală, transreligioasă, transnaţională şi chiar transpolitică, astfel creându-se focarele unui nou umanism.

4. Deschideri transdisciplinare. Educaţia şi umanismul transdisciplinar

Există câteva pericole care pândesc dezvoltarea firească a abordării transdisciplinarităţii în lume. Nivelul zero al confuziilor care pot să apară este desigur înţelegerea aparentă a pluralităţii complexe şi coerente a nivelurilor de realitate şi de percepţie, încât aceasta este redusă la o complexitate lipsită de orice altă ordine înafara celei orizontale - a nivelurilor de organizare; unitatea deschisă a lumii ar deveni în acest caz o lume plurală închisă în ea însăşi, propice tuturor recuperărilor şi violenţelor ideologice şi dogmatice.[302] Acceptarea mai multor niveluri de Realitate dar nu şi de percepţie (reducerea acestora la nivelul clasic al percepţiei) poate sa ducă la o nouă formă redutabilă de scientism sau chiar transdisciplinaritatea poate fi absorbită de ideologii extremiste. În situaţia inversă – pentru a prezenta pe scurt doar formulele extreme, între care se pot dezvolta varietăţi infinit nuanţate – ar fi recunoaşterea existenţei mai multor niveluri de percepţie dar nu şi de Realitate – ceea ce ar duce la un iraţionalism ermetic, în care transdisciplinaritatea ar fi golită de sens, transformându-se într-un limbaj al „iniţiaţilor" (un jargon transdisciplinar, cu reducerea Realităţii la limbaje, fenomen de altfel foarte răspândit în instituţii de orice tip). Un ultim nivel de confuzie ar fi acela în care, acceptând existenţa mai multor niveluri de realitate şi de percepţie, nu se ia în considerare corelaţia lor riguroasă.

Apare astfel ideea formulării unei *deontologii transdisciplinare*, ale cărei principale repere ar fi: recunoaşterea drepturilor omului interior (complement al drepturilor omului exterior), a noutăţii ireductibile a epocii noastre (nu este posibilă întoarcerea ca atare la vechi ideologii, credinţe, filozofii) şi a caracterului *a-topic* al transdisciplinarităţii („locul transdisciplinarităţii este un loc fără loc"[303]). Un început în acest sens a fost elaborarea la Primul Congres Mondial al Transdisciplinarităţii a Cartei Transdisciplinarităţii.

În definitiv, ceea ce uneşte toate derivele este sărăcirea *dimensiunii trans-subiective a fiinţei*, susţine Basarab Nicolescu. „Construcţia unei persoane trece în

[302] *Idem*, p. 132.
[303] Basarab Nicolescu sugerează prin această formulare faptul că cercetarea transdisciplinară se nutreşte „cu timp şi istorie" – nu aparţine nici strict omului interior (nu naşte o nouă religie sau filozofie) şi nici strict omului exterior (nu duce spre o nouă ştiinţă – cu atât mai puţin spre o ştiinţă a ştiinţelor).

Scanned with OKEN Scanner

mod inevitabil printr-o dimensiune trans-personală"[304] încât ceea ce se impune cu desăvârşire în faţa acestei situaţii este reconsiderarea sistemelor de educaţie. Problemele şi tensiunile acumulate la nivel planetar nu pot fi eludate de un sistem de învăţământ fondat pe valorile şi înţelegerile altui secol şi aflat în decalaj accelerat faţă de schimbările contemporane; întreaga noastră viaţă individuală şi socială fiind structurată prin educaţie, aceasta se află în centrul devenirii noastre şi importanţa infuzării ei cu principii acordate cu provocările actuale este mai mult decât evidentă.

În pofida enormei diversităţi a sistemelor educative de la o ţară la alta, mondializarea problemelor epocii noastre a dus şi duce în continuare la mondializarea problemelor de educaţie. „Crizele ce traversează domeniul educaţiei, într-o ţară sau alta, nu sunt decât simptomele aceleiaşi fracturi între valorile şi realităţile unei vieţi planetare în plină mutaţie." [305] Conştientizarea unui sistem de educaţie în decalaj faţă de mutaţiile lumii moderne se manifestă prin numeroase colocvii, rapoarte şi studii.

Un interesant raport în acord cu supoziţiile transdisciplinarităţii şi pe care Basarab Nicolescu îl citează în lucrările sale este cel elaborat de Comisia internaţională pentru educaţie în secolul XXI, de pe lângă UNESCO, în care se pune un puternic accent pe patru piloni ai unui nou tip de educaţie: a învăţa să cunoaştem, a învăţa să facem, a învăţa să trăim împreună şi a învăţa să fim.

A învăţa să cunoaştem se referă în primul rând la a deprinde metodele care asigură deosebirea realului de iluzoriu şi accesul spre *interogaţia permanentă* care este centrul vital al oricărui demers ştiinţific autentic. Interogaţia asupra rezistenţei faptelor şi reprezentărilor noastre este promotorul creării de punţi între cunoştinţe şi semnificaţia lor pentru viaţa noastră, ceea ce contribuie la crearea flexibilităţii indispensabile în raport cu provocările care survin.

A învăţa să facem înseamnă, în context transdisciplinar, *o ucenicie a creativităţii* în sensul că nu mai putem vorbi, la acest început de mileniu, de simpla dobândire a unei meserii - ci de a construi în interiorul nostru „un nucleu flexibil" care permite accesul rapid la altă meserie. Un sistem educativ coerent ar asigura în acest sens condiţiile de realizare a posibilităţii creatoare.

A învăţa să trăim împreună înseamnă mai întâi respectarea normelor care guvernează raporturile într-o colectivitate; atitudinea transdisciplinară însă, care poate

[304] Basarab Nicolescu, 1999, p.159.
[305] *Idem*, p. 153-154.

Scanned with OKEN Scanner

fi învăţată, dă acestei convieţuiri nota sa profundă de ucenicie permanentă în relaţia cu Celălalt.

A învăţa să fim înseamnă pentru transdisciplinaritate a regăsi relaţia dintre Subiect şi Obiect, care începe cu descoperirea propriilor condiţionări, a armoniei şi dizarmoniei dintre viaţa noastră individuală şi cea socială, cu cercetarea bazelor convingerilor proprii pentru a descoperi ce se află dedesubt; în lipsa acestor cercetări cu spirit de asemenea riguros, ştiinţific, Celălalt este un obiect. *„Construcţia unei persoane trece inevitabil printr-o dimensiune transpersonală"*.[306]

O educaţie viabilă a omului nu poate fi decât *o educaţie integrală*, spune transdisciplinaritatea. Educaţia actuală privilegiază inteligenţa în detrimentul sensibilităţii şi logica eficacităţii pentru eficacitate, care duce în mod inevitabil la autodistrugere.

Autorul citează în acest sens o interesantă experienţă realizată de fizicianul Leon Lederman, laureat al premiului Nobel – care aduce în situaţia descoperirii prin joc a unor legi abstracte ale fizicii, un grup de copii din zone defavorizate aflate în periferia oraşului Chicago; rezultatul a fost descoperirea prin abordarea unor metode creative a respectivelor legi, de către copii declaraţi în urmă cu un an incapabili să înţeleagă vreo abstractizare. În schimb, cele mai mari dificultăţi ale operaţiei s-au datorat rezistenţei profesorilor, incapabili să se desprindă de vechile lor metode pedagogice formale. Experienţe asemănătoare au fost realizate şi în Franţa de către Georges Charpak, de asemenea laureat al premiului Nobel pentru fizică.[307]

Emergenţa unui nou tip de educaţie, care să concilieze inteligenţa cu sensibilitatea (sentimente şi corp), va putea probabil concilia efectivitatea cu afectivitatea – în contextul în care se resimte tot mai acut necesitatea unei educaţii permanente, pe parcursul întregii vieţi. Este evident că diferitele locuri şi vârste reclamă metode transdisciplinare extrem de diversificate. Nu este necesar spre exemplu să se creeze noi departamente în instituţii – ceea ce ar contraveni spiritului transdisciplinarităţii – ci, soluţia poate fi spre exemplu înfiinţarea în cadrul instituţiilor a unor *ateliere de cercetare transdisciplinară* cu alcătuire variabilă în timp.

Într-o societate echilibrată se vor şterge treptat limitele dintre timpul de învăţare şi timpul liber; revoluţia informatică, spre exemplu, transformă învăţarea în

[306] B. Nicolescu, 2007, p. 339.
[307] B.Nicolescu, 2007, p. 340 - 341.

Scanned with OKEN Scanner

recreaţie şi recreaţia în învăţare. Problemele şomajului îşi vor găsi în acest context soluţii treptate neclasice iar activităţile şi metodele transdisciplinare asociate pot fi extrem de variate.[308]

Există o relaţie directă în cele din urmă între educaţia transdisciplinară şi pace; gîndirea fragmentaristă nu poate să asigure condiţiile unor viziuni conciliatoare şi un dialog coerent în acest sens. Un sistem de gândire închis faţă de potenţialităţile reale ale fiinţei umane, a dialogului între ştiinţă şi religie în cele din urmă - pune inevitabil accentul pe noţiunea de *masă*, în sens de colectivitate compactă, considerată ca o unitate în sine - incompatibilă cu ideea de dezvoltare interioară a fiinţei umane. Se cunosc foarte bine ideologiile care, având în centrul lor ideea de masă, au dus în cele din urmă la atrocităţi realizate în numele unui închipuit umanism, a unor false idealuri – dar chiar şi societatea liberală pune accentul pe noţiunea de masă prin faptul că se adresează cu deschiderile sale unor „categorii" sociale sau altora, unei profesii sau alteia. Încă nu este suficient, o cultură reală şi o societate cu adevărat civilizată trebuie să aibă în centrul ei în mod direct şi ireductibil *persoana*, creând condiţiile sau cel puţin deschiderile care să permită concilierea omului exterior - aparţinând încă unor mase indistincte, cu omul interior - care dă sens vieţii sociale.[309]

Individul-consumator – rangul cel mai înalt la care este ridicat omul astăzi de politicile în curs, nu este echivalentul unei „persoane"; acest fals concept care are în vedere inevitabil consumul mai mult decât consumatorul, asigură doar logica eficacităţii în slujba eficacităţii şi, prin strategii individualiste colective, nu poate fi decât în avantajul unora şi detrimentul altora. Nu se pune problema, desigur, ca un stat să interfereze cu viaţa interioară a fiinţei umane – însă *structurile sociale trebuie să creeze condiţiile* pentru ca responsabilitatea personală a unei deveniri autentice să poată germina.[310]

Creşterea economică cu orice preţ nu se mai poate afla în centrul structurilor sociale; „cercetarea creatoare a unei economii politice transdisciplinare se bazează pe postulatul că aceasta se află în serviciul fiinţei umane şi nu invers."[311] Coexistenţa conflictuală a indivizilor angajaţi într-o competiţie nemiloasă „în numele unei eficacităţi a cărei logică scapă chiar şi celor ce i se supun necondiţionat"[312], este

[308] B. Nicolescu, 1999, p. 163,
[309] Basarab Nicolescu, 1999, p. 166-167.
[310] *Idem*, p. 168.
[311] *Idem*, p. 168.
[312] *Idem*, p. 169.

Scanned with OKEN Scanner

treptat disipată în viziunea transdisciplinară de recuperea coerentă, raţională, a *demnităţii* fiinţei umane, care eludează omogenizarea actualizând *unitatea în diversitate şi diversitatea în unitate*. Scopul nu este o organizare ideală a umanităţii – de aceea nici nu există reţete ideologice, care sfârşesc întotdeauna prin contrariul lor – ci *accentul este pus pe structurarea flexibilă, orientată către întâmpinarea complexităţii*.[313]

Demnitatea persoanei umane este astfel, în viziunea transdisciplinarităţii, nu doar naţională - ci şi transnaţională, planetară şi cosmică. Iar „transdisciplinaritatea nu este o cale unică, ci o cale de recuperare a prezenţei noastre în lume prin prisma fabuloaselor cunoştinţe ale epocii în care trăim."[314]

Concluzie

Mondializarea crizelor pe care le traversează în acest moment omenirea vorbeşte despre faptul că există în mod cert un numitor comun al acestora şi prin urmare, *este necesară punerea în discuţie înseşi a fundamentelor metodologice care induc eşecul civilizaţiei de tip modern - în toate variantele şi varietăţile sale*. Transdisciplinaritatea apare în contextul necesităţii redefinirii relaţiei dintre om şi Realitate, a Realităţii însăşi şi a recuperării omului, - a demnităţii *personale* care îl defineşte în cel mai profund grad şi în relaţie cu universalul.

Deschiderea interogărilor de acest tip este dată de fizica cuantică, domeniu în care s-au realizat descoperiri în măsură să restructureze din temelii natura însăşi a ştiinţei. *Metodologia* propusă este de tip ternar şi înlocuieşte metodologia ştiinţifică binară care ghidează cercetarea ştiinţifică de peste 350 de ani; *modelul transdisciplinar al Realităţii* reconsideră relaţia dintre Subiect şi Obiect prin intermediul unui termen de Interacţiune care se revelă treptat interogării - iar *atitudinea transdisciplinară* asigură coerenţa experimentului cu Realitatea. Deosebirea radicală dintre vechi şi nou este dată de înţelegerea faptului că nu există doar un singur nivel de Realitate - abordabil binar dar inoperant şi distructiv de la un anumit prag – ci mai multe niveluri, abordabile printr-o metodologie ternară care să ţină seama de complexitatea lumii, a situaţiilor în care ne aflăm.

[313] *Idem*, p. 168.
[314] Basarab Nicolescu, 1999.

Scanned with OKEN Scanner

Revalorizarea Subiectului (care s-a pierdut treptat din vedere tocmai pe sine, în consecinţa modului în care s-a distanţat de Obiect pentru a se concentra asupra acestuia şi a-l lua în stăpânire) în acord cu structurile complexe umane în care este integrat, – asigură „unitatea în diversitate", care trebuie fundamentată esenţial la nivel personal, ceea ce include concomitent nivelul statal şi planetar – cosmic. „Cosmodernitatea" corect înţeleasă şi practicată, fără a lăsa loc exagerărilor de orice fel şi extremismelor, asigură la rândul său „diversitatea în unitate" şi suport relaţiilor dinamice din cadrul unui umanism coerent cu ansamblul nivelurilor de Realitate.

În acest mod, abordarea transdisciplinară poate servi pe de o parte ca aparat de lucru în demersuri concomitent teoretic-pragmatice sau, pe de altă parte, ca grilă de lectură şi mai bună înţelegere a unor situaţii cum sunt viaţa - opera unor autori concepute intuitiv în spirit transdisciplinar.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL III

REALITATEA LIMBAJULUI ŞI LIMBAJUL REALITĂŢII. ÎNTRE LINGVISTICA INTEGRALĂ ŞI TRANSDISCIPLINARITATE

În capitolul de faţă este vizată congruenţa celor două doctrine - lingvistica integrală şi transdisciplinaritatea - cu demonstrarea metodologiei pe care Coşeriu o utilizează în constituirea sistemului său. Este motivul pentru care am prezentat aceste sisteme neutru, echilibrat în ce priveşte textura aspectelor lor fundamentale – dar totuşi orientat înspre scopul pe care îl urmărim.

Lingvistica integrală a fost orientată în sensul exprimării recontextualizărilor sale interne şi a posibilităţilor de a resistematiza traseul unei întregi culturi - iar parcursul "vectorizat" al transdisciplinarităţii subliniază faptul că fizica elementară, "tradusă" prin intermediul unei noi logici, "desemnează" către om, către cultură, posibilitatea recuperării unor sensuri profunde ale umanităţii.

Nenumăratele congruenţe care pot fi observate între cele două sisteme, a căror complementaritate urmează să o demonstrăm, sunt anunţate de o "congruenţă" – o "întâlnire" inedită, în fapt, a autorilor lor: ambii scriu şi publică în primii ani ai tinereţii, surprinşi de aceeaşi deschidere "matriceală" a operei, câte o lucrare critică aspra unicului volum de poezii al lui Ion Barbu, "Joc secund".

Între sugestia acestei congruenţe şi precizarea celor care alcătuiesc împreună fundamentul unui model integralist – transdisciplinar, vom resistematiza cele mai importante aspecte ale viziunilor celor doi autori privind Realitatea. Complementaritatea esenţială a celor două sisteme este pusă în evidenţă şi prin titlurile interne ale capitolului, - de la *realitatea limbajului* ajungem să (re)constituim (transdisciplinar) un întreg *realism cultural* în timp ce observarea *limbajului realităţii*, o dată înţeles sau luat în seamă mai bine zis, ne poate duce (integral) la constituirea, realizarea *realismului lingvistic*.

Scanned with OKEN Scanner

1. Ion Barbu. Congruenţe - inedit

Ion Barbu (1985-1961) este un important poet şi matematician român a cărui operă literară, - o inedită conjuncţie între matematică şi poezie – stârneşte nu doar uimirea exegeţilor literari ci şi intuiţii fundamentale asupra unui nou univers de cercetare. Volumul său unic de poezii „Joc secund", publicat în anul 1930, îl plasează alături de cei mai mari poeţi români şi ai lumii - iar „fenomenul" barbian, străbătut de critica marilor exegeţi contemporani şi totuşi inepuizabil, atrage atenţia în mod egal, la început de carieră[315], celor doi autori deschizători de drum în cultură pe care îi studiem.

Studiul pe care Eugen Coşeriu îl dedică lui Ion Barbu – *Limba lui Ion Barbu (cu câteva consideraţii asupra semanticităţii limbilor „învăţate")* - este relativ restrîns, – dar în timp, autorul revine cu precizări privind importanţa deschiderilor intuite, care îi vor contura întreg sistemul. Autorul remarcă interesul lingvistic deosebit pe care opera lui Ion Barbu îl prezintă atât sub aspect „stilistic" (limbaj afectiv) cât şi logic, „deoarece numeroasele inovaţii ale poetului sunt într-adevăr, în primul rând, de natură 'logică', adică se referă mai ales la inteligibilitate."[316]

Limba lui Ion Barbu este în măsură să ducă la clarificarea unor probleme de lingvistică generală - susţine în publicaţia care îi marchează începutul carierei, Coşeriu – dincolo de descoperirea unor caracteristici funcţionale ale sistemului lingvistic românesc; inovaţiile prezente în poezie – în special cele sintactice şi lexicale, „sunt de fapt extensiuni ale unor uzuri normale în sistemul lingvistic românesc şi nu sunt, în general, aberante, adică nu constituie 'erori' în raport cu convenţia logică comună considerată ca 'regulă'." Şi sunt prezentate pe rând, sistematic, aceste inovaţii din *sintaxă* (deplasarea articolului hotărât, folosirea extinsă a dativului în locul sintagmelor prepoziţionale şi al genitivului, ş.a.)[317] - cu observaţia

[315] Basarab Nicolescu publică „Ion Barbu. Cosmologia 'Jocului secund'" în anul 1968; E.Coşeriu publică „La lingua di Ion Barbu" la Milano în anul1849, lucrarea fiind socotită chiar de autor prima sa publicaţie.

[316] Aspect "logic" al limbii este numit aici nu limbajul abstract – care nici nu există în stare pură, precizează autorul – ci aspectul constituit de complexul de raporturi dintre semnificanţi şi semnificaţi determinate doar de faptul numit înţelegere sau inteligibilitate - exceptînd faptul numit persuasiune şi orice înţelegere estetică sau afectivă; în E. Coşeriu, 1949.

[317] Coşeriu mai notează ca inovaţii - şi le menţionăm, datorită faptului că este vorba de un caz foarte posibil unic în lume, atât privind jocul/mobilitatea în interiorul posibilităţilor infinite ale unei limbi -

Scanned with OKEN Scanner

că *„felul în care procedează Barbu e mereu acelaşi: extensie a unor uzuri particulare la alte situaţii, în mod logic asemănătoare, dar în care convenţia este alta*" (s.n.)- şi apoi din *lexic*, sub aspectul aparteneţei cuvintelor la diferite limbaje (folosirea extinsă a cuvintelor docte, luate din limbajul matematic şi ştiinţific, „din ceea ce românii numesc neologisme", ş.a. [318]) şi al inovaţiilor (numeroase schimbări de semnificaţie – cu extensia unui semnificat particular al unui cuvânt la întreaga sferă de semnificaţi ai aceluiaşi cuvânt[319]).

Coşeriu subliniază în mod special faptul că frecventele *schimbări de semnificaţie* care apar în opera barbiană *pot fi înţelese din punct de vedere logic dincolo de convenţia stilistică (poetică)* – deşi au, desigur, şi o funcţie estetică – ele neconfundându-se cu adevăratele imagini, care nu pot fi înţelese în cadrul convenţiei logice drept care sunt considerate aberaţii sau „erori". El face încă de acum o distincţie „absolută" între *figurile logice*, inteligibile (schimbări de semnificaţie care pot fi înţelese logic, dincolo de motivaţia estetică) – şi *figurile de stil* (justificate doar de raţiuni estetice), care pot fi considerate doar între limitele impuse de convenţia logică şi sunt deci erori (ininteligibile). „În concluzie se constată că inovaţiile lui Barbu, sintactice sau lexicale, sunt întotdeauna semantice, adică se referă la raportul dintre semnificant şi semnificat, şi au mereu caracteristica unor *calcuri interne*. Ele sunt logic inteligibile când rămân în interiorul sferei de semnificaţi, chiar dacă foarte largă, ai unui semnificant, şi devin de neînţeles, din punct de vedere exclusiv logic, când trec dincolo de limitele unor astfel de sfere: *limita inovaţiei personale este impusă sub aspect logic, de ininteligibilitate sau de eroare*. Prin urmare Barbu nu foloseşte niciodată semnificaţii aberante (*salturi semantice*) decât în cadrul convenţiei stilistice."[320]

Mai departe, autorul notează că o astfel de constatare poate fi utilă pentru studiul general al semanticii şi al evoluţiei limbilor „învăţate" (însuşite într-o perioadă relativ scurtă de un întreg popor, prin colonizare intensivă). Mai târziu el arată că, deja în această lucrare de început, exista ideea *sistemului deschis de virtualităţi*

---

cât şi sub raportul surprinderii sistematice a acestora: folosirea genitivelor şi a sintagmelor prepoziţionale cu funcţie adjectivală, un uz răspândit al expresiilor eliptice, deplasarea epitetului de la atribut la subiect, folosirea neobişnuită a unor prepoziţii, folosirea adverbelor cu funcţie adjectivală, folosirea adverbială a tuturor adjectivelor, noi forme de superlativ absolut, extensia utilizării în fraze finale a conjunctivului fără conjuncţia *ca*; acestea precum şi exemplificările aferente, în E. Coşeriu, 1949.

[318] E.Coşeriu, op.cit.

[319] *Idem*.

[320] E. Coşeriu, 1949.

Scanned with OKEN Scanner

(creativităţii) şi de asemenea, atunci când examina tipurile de creaţie verbală la Barbu arătând că sunt *virtualităţi ale limbii române* - a fost de fapt prezentă implicit distincţia între *normă* şi *sistem*.

Coşeriu menţionează adesea faptul că *ideea sa fundamentală* - aceea de a împăca concepţiile altor autori, stabilindu-le limitele - cu *realitatea însăşi a limbii şi limbajului care cuprinde aceste posibilităţi, virtualităţi de dezvoltare* descoperite generic la Ion Barbu, - exista *in nuce* de la început, „desfăşurându-se" în timp, coerent, în lucrările sale; firul roşu al cercetărilor ulterioare a fost stabilirea *dinamicităţii limbajului*, înţelegerea modului în care limbajul este dinamic, creator.

Observând generic că deşi anumite construcţii pot fi „îndrăzneţe sau surprinzătoare", ele nu sunt aberante din punctul de vedere al sistemului - Coşeriu realizează necesitatea distincţiei între *sistem funcţional* şi *convenţie (realizare) normală*, punându-şi problema că majoritatea inovaţiilor poetice trebuie să fie de acelaşi tip: amplificări ale *normei*, permise de *sistem*. Conceptul de *normă* va fi construit astfel pornind de la diferenţierea treptată între *sistem normal* şi *sistem funcţional*, prin conjugarea acestei constatări generice fundamentale cu rezultate provenind din cercetarea empirică a faptului lingvistic. Coşeriu demonstrează ulterior că, la toate nivelele, - în cadrul tuturor funcţiilor care pot fi luate în considerare în limbaj, este posibil şi necesar să distingem, pentru o mai profundă înţelegere a faptelor lingvistice, între *normă* şi *sistem* – adică, pe lângă *sistemul funcţional*, să distingem *realizarea normală*, un grad inferior de abstractizare care de asemenea caracterizează limbile.[321]

În anul 1968, tânărul fizician asistent universitar Basarab Nicolescu publica prima sa scriere, *Ion Barbu. Cosmologia „Jocului secund"*. Aşa cum observă majoritatea criticilor săi, „în-semnele transdisciplinare" existau *in nuce* încă de atunci, „deşi căpătau formă şi validitate începînd cu Noi, particula şi lumea (1985), Ştiinţa, sensul şi evoluţia. Eseu asupra lui Jakob Bohme (1988) sau Teoremele poetice (1994), pentru a se rotunji în binecunoscutul manifest teoretic intitulat chiar Transdisciplinaritatea (manifest) (1996)."[322]

De la o primă lectură a poemelor barbiene, spune Basarab Nicolescu, atrage atenţia *unitatea structurală indestructibilă* a acestora; *principiul ordonator* care

[321] v. I. 6.2.
[322] Emanuela Ilie, *Basarab Nicolescu*, eseu monografic, Ed. Timpul, Iaşi, 2008.

Scanned with OKEN Scanner

structurează conferă fiecărui poem o *dinamică* unică, „o organicitate singulară şi totodată un element comun, prelungit de la poem la poem, un fel de entitate indivizibilă, generatoare de complexe distincte, dar aparent 'obscure'."[323] Este la fel de evident acum, după timpul în care s-au precizat contururile şi esenţele transdisciplinarităţii, că modul cercetării nicolesciene surprindea şi în poezia matematică – la fel ca şi în fizica poetică (în Realitatea plină de poezie, care trebuie atât unitar *citită*, până la un anumit punct, - cât şi, de la un anumit prag, unitar *scrisă*) esenţele structurante ale Realităţii.

Spre deosebire de cercetătorul unei singure discipline – literare, în acest caz, - Basarab Nicolescu „se leagă" de la începutul demersului său să îşi aproprie „cauza intimă" a reorganizării ritmurilor cosmosului barbian, mizând tocmai pe „elementul raţional implicat ce le determină a fi solubile minţii omeneşti". Cu instrumentele ştiinţei aşadar dar şi ale unei intuiţii precis orientate în ceea ce se află „dincolo de discipline", Basarab Nicolescu surprinde procesul de edificare a acestor „veritabile teoreme" într-o unitate analog cosmică.

Ceea ce se „deconspiră" acestei analize (transdisciplinare) este un veritabil sistem axiomatic care ghidează şi susţine constituirea poemelor şi pe cititor, în procesul dinamic de reconstituire a sensului (participare): 1. „lumea spiritului" se obţine prin dualitate (prin reflectarea în oglindă a „lumii contingentului", procesul de geneză fiind cel al "jocului secund"), 2. „lumea spiritului" este concepută ca un complex de mistere interferente („clăile de fire stângi") şi 3. „lumea spiritului" este cognoscibilă (instrumentul necesar de investigaţie fiind o superioară geometrie, care face posibilă descrierea „completă" a universului sufletesc).[324]

Basarab Nicolescu descrie – dezvoltă mai bine zis, o analogie între constituirea unei teorii ştiinţifice şi structurarea „Jocului secund", dat fiind că, deşi „domeniul afectiv se sustrage, prin însăşi natura sa, unei descrieri riguroase" – în sinteza dintre intelect şi sensibilitate „spiritul dobândeşte o anumită coerenţă, chiar în determinările sale aparent iraţionale", încât o analiză nelipsită de rigurozitate devine posibilă.[325]

Analog simbolurilor matematice într-o teorie, Ion Barbu introduce în poezia sa simbolurile a trei mituri centrale pe care Basarab Nicolescu le identifică (mitul

[323] Basarab Nicolescu, *Ion Barbu. Cosmologia "Jocului secund"*, Ed. Universul Enciclopedic, 2003.
[324] *Idem.*
[325] B. Nicolescu, 2003, p.18.

Scanned with OKEN Scanner

Soarelui, mitul Nunţii şi mitul Oglinzii), şi le caracterizează; ele „constituie fundamentul sensului cosmologiei barbiene (spre deosebire de 'axiomele' enunţate, care constituie fundamentul său formal.)"[326]Rigurozitatea îşi are prin urmare virtuţile ei esenţiale dar aplicabilitatea ei univocă nu însoţeşte demersul fie inductiv al raţiunii până la ultimele consecinţe ale Realităţii.

Viitorul părinte al transdisciplinarităţii observă cum geniul lui Ion Barbu face faţă acestei încercări în dorinţa sa de completitudine, „conciliind cu vigoare contrariile" - „metamorfozându-le". Limbajul operei, aflat la graniţa dintre limbajul ştiinţific şi limbajul poetic, reuşeşte „condensarea aproape stranie a semnificaţiilor poetice în expresii lingvistice corespunzătoare" [327]– în timp ce spiritul transdisciplinar propune imediat ternarizarea: „studierea limbajului poetic barbian prin mijloacele riguroase ale lingvisticii matematice va duce la surprinzătoare descoperiri pentru însăşi lingvistica matematică" - spre exemplu, construirea unui model matematic pentru un limbaj în acelaşi timp ştiinţific şi liric; tot astfel, studierea limbajului operei matematice barbiene ar oferi cu siguranţă repere în sensul construirii metaforelor ştiinţifice. [328]

Evident, „unitatea sonoră se clădeşte pe unitatea spirituală şi rezultă din ea"[329]; aşa se explică faptul că mulţi exegeţi ai poeziei barbiene, deşi „au tins fascinaţi spre miezul incandescent al ,'jocului secund', (...), s-au întors cu mâinile goale, acuzând în esenţă, declarat sau subteran, obiectul cercetării şi nu mijloacele paupere de investigaţie."[330] Ştiinţa deschisă unor noi logici, neconvenţionale, în sensul descifrării structurii universului real - asemenea posibilităţilor infinite ale matematicii -, imersată într-o deschidere spirituală „tainică" - îi pune lui Basarab Nicolescu în mînă instrumentul prin care poate să descifreze în egală măsură mitul oglinzii, nunţii sau al soarelui, „alfabetul prismatic" şi umanismul barbian, autorul însoţind legitim poetul în „jocul" care asigură comuniunea realităţii fizice cu lumea spiritului.[331]

---

[326] *Idem*, p.18.
[327] *Idem*, p. 19.
[328] *Idem*, p. 19.
[329] *Idem*, p. 26.
[330] *Idem*, p. 29.
[331] Aşa se explică, de altfel, multitudinea reacţiilor în presă la apariţia la fel de ineditei exegeze nicolesciene asupra operei lui Ion Barbu, ca şi opera însăşi: "O gândire axiomatică aşa cum era aceea a lui Ion Barbu şi-a găsit în sfârşit o gândire axiomatică capabilă de a-l cuprinde." (Marian Popa, Luceafărul nr. 19, 1968), sau "*Cosmologia ''Jocului secund'* reprezintă încercarea cea mai convingătoare de până azi de a explica pe Barbu prin descoperirea unui 'model matematic' al poeziei..." (Nicolae Manolescu, Contemporanul nr.20, 1968), "Aşa cum numai unui matematician îi era cu putinţă s-o facă, Basarab Nicolescu descoperă în poetica lui Ion Barbu, confluenţa a două modalităţi

Scanned with OKEN Scanner

Constatând coincidenţa prefigurării esenţialului viitoarei lor opere - nu doar în primii ani ai carierei ci, într-o coincidenţă specifică situaţiilor necesare, *chiar în prima lucrare publicată de fiecare din cei doi autori*[332] (şi anume, la aceeaşi vârstă de 26 de ani!), *aşezăm sub acest semn grăitor* şi inedit *întreaga cercetare a congruenţelor dintre lingvistica integrală şi transdisciplinaritate*. În timp ce E. Coşeriu conferă o dată cu *Limba lui Ion Barbu* o amplitudine radical diferită *realităţii limbajului*, faţă de toate teoriile lingvistice existente – luând inedit în calculul realităţii *şi virtualitatea*, - Basarab Nicolescu exprimă clar în exegeza pe care o face operei barbiene faptul că Realitatea este mai amplă decât în calculul obişnuit al ştiinţelor şi interpretărilor actuale – nefiind vorba de o evadare din real în poezie ci, de o descoperire a unui *„nou tărâm"* al realului.

2. Realitatea limbajului şi realismul cultural

Observând disponibilitatea internă a limbajului în poezie şi sprijinindu-se pe fapte concrete şi studii recunoscute, Coşeriu explicitează în opere de mare amploare ştiinţifică faptul că *vorbirea* şi nu limba *este realitatea* concretă în interiorul căreia trebuie să operăm toate distincţiile cu privire la limbaj. Conceptul de *„act lingvistic"* – în pofida faptului că reprezintă *unica realitate concretă a limbajului*, a fost ultimul concept la care s-a ajuns prin cercetarea lingvistică în modernitate,[333] observă autorul.

În mod concret, există numai *acte lingvistice*, vorbirea concretă, - activitate lingvistică în acelaşi timp individuală şi socială care, în sinea ei este asistematică, fiind *creaţie permanentă de expresii inedite corespunzând unor intuiţii inedite*; în interiorul vorbirii, constatarea şi distingerea unui sistem mai mult sau mai puţin stabil – limba, nu reprezintă constatarea unei alte realităţi ci numai „o necesară abstracţiune ştiinţifică, în vederea unui studiu al limbajului care să meargă mai departe de înregistrarea şi analiza actelor de vorbire şi să poată constitui istorie."

Coşeriu precizează în introducerea la studiul său *Sistem, normă şi vorbire* faptul că, deşi un punct de vedere pur structural ne îndepărtează de caracterul „viu" al

---

de reprezentare lirică, având, după părerea sa, la bază două metode matematice, una zisă infinitezimală şi întemeiată pe calculul diferenţial şi integral şi alta globală fundată pe axiomatică" (Al. Piru, Luceafărul nr. 20, 1998), ş.a.

[332] Există două mici studii coşeriene anterioare dar deschiderea publicistică este considerata aceasta însăşi de autor.

[333] E.Coşeriu, 1995, p. 26.

Scanned with OKEN Scanner

limbajului, *nu trebuie să respingem abstractizarea* – „fără de care nu există nici o posibilitate de a verifica adevăruri generale şi principii constante în multiplicitatea, fragmentaritatea şi eterogenitatea fenomenalului". Erorile efective nu sunt determinate de abstractizarea în sine, care este o operaţie ştiinţifică indispensabilă – ci, de *considerarea abstracţiunilor ca realităţi concrete*. În ce priveşte limbajul, „mişcarea" sa specifică nu poate fi înţeleasă în afara etapei de abstractizare a unor principii ideale sincronice (nu atât „simultane" cât „în afara timpului") care guvernează mişcarea însăşi, constituind aspectul său formal.

„În înţelegerea noastră, lingvistica, mai mult decât alte ştiinţe, prin natura însăşi a obiectului său, trebuie să se mişte constant între cei doi poli opuşi ai concretului şi ai abstractului: să urce de la constatarea empirică a fenomenelor concrete la abstracţiunea formelor ideale şi sistematice, şi, îmbogăţită fiind prin cunoştinţe generale dobândite în operaţia de abstractizare, să revină la fenomenele concrete. Important este să nu se mulţumească cu abstractizarea şi să nu rămână în ea, pentru că înţelegerea intimă a realităţii limbajului se va putea atinge numai în acest al treilea moment al revenirii la concret."[334]

Astfel, Coşeriu susţine că este extrem de important să considerăm abstracţiunea nu ca *altă realitate*, ci numai ca un aspect formal şi sistematic, - stabilit din necesităţi ştiinţifice, pe baza aceloraşi fenomene concrete, - ca o modalitate de a scoate în evidenţă acea realitate unică şi indivizibilă care este limbajul uman. El îl citează pe Hermann Paul, care subliniază extrem de bine diferenţa dintre „procesele reale ale vieţii limbajului" şi abstracţiunile care se cheamă „limbi": „Fără îndoială, limba comună este cu adevărat o abstracţiune. Ea nu e un complex de fapte reale, de forţe reale, ea nu este nimic altceva decât o normă ideală, care ne indică felul în care trebuie să vorbim."[335]

Aşadar, limba se manifestă numai în vorbirea indivizilor şi Coşeriu consideră limbajul, aşa cum am arătat deja, drept activitate liberă şi creatoare care răspunde pe de o parte normelor existente în limbaj (aflate şi ele, în continuă schimbare) şi pe de altă parte, virtualităţilor limbii - *existînd prin urmare o realitate a acestor virtualităţi*. Este evident acum - după Croce, Hegel, Heidegger, Vico - faptul că atunci când se învaţă o limbă se învaţă a *crea* într-o limbă dar şi faptul că există o identitate originară între limbaj şi poezie; vorbirea curentă este astfel, la rândul ei, un asemenea act de

[334] E. Coşeriu, 2004, p. 17.
[335] H. Paul, cit. de E. Coşeriu, în E. Coşeriu, 2004, p. 18.

Scanned with OKEN Scanner

creaţie - o mişcare continuă între creaţie şi repetiţie, între libertate şi impunere dar esenţa vorbirii este acelaşi act liber, creator. E. Coşeriu defineşte acest act drept *energeia* care îşi depăşeşte întotdeauna propriul *dynamis* (dynamis-ul se învaţă prin experienţă şi studiu), - singura cauză a naşterii - schimbării şi continuităţii limbii fiind această perpetuă creaţie.

Ineditul situaţiei şi perplexitatea reală în faţa premiselor coşeriene ale re-fundamentării ştiinţei lingvistice vin din faptul că suntem nevoiţi să reconsiderăm, în această neaşteptată bază, *obiectul de studiu* al acesteia. „Limbajul aparţine în acelaşi timp şi naturii şi minţii" iar „omul este obiectul unei cunoaşteri anterioare oricărei ştiinţe, prin chiar conştiinţa pe care o are despre sine însuşi"[336]; obiectul noii lingvistici este definit în acest context ca fiind *funcţia semnificativă* însăşi, - „creaţia de semnificaţii" şi/sau competenţa lingvistică (în sens coşerian)[337].

Eroarea logicistă fundamentală este aceea de a considera limbajul ca un obiect de natură logică, mai bine zis, ca un produs al gândirii logice – şi aceasta este o eroare care se atribuie de obicei lui Aristotel, spune Coşeriu – însă Aristotel „a stabilit cu toată claritatea prioritatea limbajului faţă de gândirea logică, arătând că limbajul ca atare este doar *logos semantic*, expresie semnificativă, în care nu există nici adevăr, nici falsitate"[338], afirmaţia sau negaţia fiind diferenţieri ulterioare, care apar în logosul apofantic.

Limbajul în sine – ca şi poezia - nu afirmă nici adevărul nici neadevărul – fiind anterioare distincţiei între adevăr şi neadevăr; în *actul originar de creaţie* - poetică sau lingvistică[339] – „nu e vorba de a numi ceva exterior şi nici de a afirma ceva cu privire la o realitate deja analizată, ci e vorba de o intuiţie care este anterioară deosebirii între *existenţă* şi *inexistenţă* şi deosebirii între *adevăr* şi *falsitate*".[340] *Tot limbajul este semantic* - spune Aristotel -, adică înseamnă ceva, dar nici adevărat nici fals –însă există o formă a limbajului *cu o determinare ulterioară*, care este afirmarea

[336] E. Coşeriu, 2004, p. 232-233.
[337] M. Borcilă, 2003.
[338] E.Coşeriu, 2004, 242.
[339] Deosebirea pe care Coşeriu o face între poezie şi limbaj se referă la faptul că subiectul poeziei este subiect universal sau absolut (ia responsabilitatea tuturor subiecţilor posibili) iar subiectul limbajului este întotdeauna subiect între subiecte.
[340] Întrebarea cu privire la *existenţă* este cu totul alta decât cea cu privire la *esenţă*. Putem să definim ceva fără să ne întrebăm dacă există sau nu există – atunci când ne întrebăm dacă există, înseamnă că facem un raport între un obiect intern şi un obiect extern, obiect de experienţă; în E.Coşeriu, 1996, p. 47.

Scanned with OKEN Scanner

sau negarea cu privire la realitate; acest limbaj este numit de Aristotel *logos apofantic*, „unde se dă adevărul sau falsitatea"[341].

Intuiţia din limbaj şi poezie este expresia universalului în individ – însă este universalitate *afirmată*, nu constatată sau demonstrată – de aceea este reducţionistă identificarea *semnificativului* cu *logicul*, a ceea ce este primar şi nediferenţiat cu ceea ce reprezintă / poate fi rezultatul unei diferenţieri *în interiorul semnificativului*. *Anterioritatea semnificativului faţă de logic* nu trebuie înţeleasă în sensul unor etape succesive ale unei desfăşurări liniare (în sensul că cineva este mai întâi copil şi apoi adult) – astfel se identifică esenţa limbajului cu instrumentalitatea sa – ci, este vorba de o anterioritate permanentă (în sensul spre exemplu că cineva este mai întâi om şi apoi om de ştiinţă); elementul ulterior, „elementul 'accesoriu' nu este logicul ca atare (...) ci orientarea logică, *determinarea prin logic*" încât, eroarea constă nu în *recunoaşterea* logicului în limbaj ci în *reducerea* limbajului la logicitate.[342]

Limbajul este prima manifestare specifică omului ca atare, adică, în calitate de fiinţă *capabilă să cunoască lumea şi să se autocunoască* – după cum este şi prima formă şi unica absolut generală, de care dispune omul *pentru a fixa şi obiectiva*, dincolo de impresii şi reacţii imediate, *cunoaşterea lumii şi cunoaşterea de sine*, adică *întregul conţinut al conştiinţei*. Aceasta înseamnă că, pe de o parte, limbajul şi categoriile sale interne se află propriuzis în legătură nu cu facultatea de gândire, ci cu facultatea de cunoaştere – şi, pe de altă parte, că limbajul (activitatea inter-subiectivă a omului istoric), departe de a se putea reduce la alte categorii, este o categorie autonomă şi este forma necesară a manifestării „gândirii", atât *logice* cât şi *poetice* şi *practice*; aceste trei moduri ale gîndirii sunt *determinate*, ulterioare logosului pur, nediferenţiat, semantic al limbajului istoric.[343]

Aceasta înseamnă că logosul neutru, nedeterminat – „departe de 'a nu avea concepte', cum s-a spus adesea (...) - apare ca locul însuşi al conceptelor, fiindcă acestea sunt în mod necesar anterioare logosului propoziţional."[344] Conceptele, aşa cum le-a văzut Aristotel, aparţin de fapt logosului semantic - ele nu afirmă şi nu neagă, nu sunt de la sine nici adevărate nici false, neexistând în ele 'compoziţie şi diviziune'; limbajul este mediatorul necesar pentru formarea conceptelor iar prima

[341] E. Coşeriu, 1996, p. 48.
[342] E. Coşeriu, 2004, p. 244.
[343] Aserţiuni preluate din sistemul integralist coşerian; v şi E. Coşeriu 2004, p. 244-245.
[344] în E. Coşeriu, 2004, p. 245.

Scanned with OKEN Scanner

universalitate, spune Coşeriu, ca şi primele distincţii necesare pentru structurarea gândirii logice apar chiar în limbaj şi în categoriile sale.

O altă eroare logicistă ar fi plasarea logicităţii limbajului (a semanticităţii) în „sistem" – în limba abstractă. Aşa cum limba nu este o realitate autonomă, ci se structurează pe baza vorbirii, norma nu este un sistem fix şi imuabil, ci reprezintă o simplă medie a sensurilor tradiţionale, acceptate; nu există o logicitate a sistemului gramatical acesta fiind o „schemă a schemelor" – după cum nu există o logicitate a dicţionarului, acesta fiind un simplu „registru al unei vorbiri care a fost" şi al celor mai frecvente valori constatate în vorbire.

Există de asemenea confuzia între logic (semantic) şi ontologic – între semnificaţii şi lucrurile semnificate - spre exemplu, în ce priveşte categoriile verbale există aşa numitul criteriu „logico-obiectiv", conform căruia părţile de vorbire sunt considerate corespondente ale „categoriilor realităţii": substantivul ar denumi lucruri, adjectivul - calităţi, verbul – procese; este vorba însă doar de modul cel mai frecvent de a desemna anumite fapte constatate curent - ceea ce se consideră generalizând drept model universal de logicitate, însă există spre exemplu limbi în care calitatea se exprimă cu ajutorul verbelor deci ca şi proces - astfel, aceleaşi fapte reale pot fi numite cu cuvinte corespunzând unor categorii distincte. Această eroare capătă forma sa extremă în încercarea de a găsi aceleaşi categorii – aceeaşi „gîndire logică" – în toate limbile şi astfel, de a constitui o limbă logică ideală.

În situaţiile semnalate confuzia între logic şi ontologic se manifestă în diferite grade, însă Coşeriu identifică „fundamental" acest nivel de confuzie, care poate fi preluat astfel analog într-o încercare de resemnificare integralista a culturii – ceea ce ne propunem să realizăm (reperele fundamentale) prin această cercetare.

Pentru a putea „izola" mai uşor obiectul real al lingvisticii integrale şi a preciza prin urmare realitatea limbajului - prezentăm foarte pe scurt şi erorile antilogiciste identificate de Coşeriu - gama situaţiilor întîlnite fiind în fapt bogat nuanţată între aceste extreme.[345] Pe de altă parte Coşeriu exprimă mereu ceea ce face

[345] "Bineînţeles, 'logicismul' şi 'antilogicismul' nu sunt doctrine organizate sau poziţii individuale ale cutărui sau cutărui învăţat, şi nici nu se poate concepe ca vreun învăţat să fie pe deplin 'logicist' sau 'antilogicist' (...). Este vorba de poziţii generice, de erori curente care afectează studiile lingvistice şi de gramatică. Asemenea erori se strecoară chiar şi în opere foarte valoroase, şi tocmai de aceea se cuvine să fie semnalate şi eliminate.", în E.Coşeriu 2004, p. 263.

Scanned with OKEN Scanner

parte din deontologia proprie a cercetării sale – „nici o eroare nu este numai eroare" ci conţine intuiţii care pot fi sau chiar este salutar să fie prelucrate.

Erorii logiciste de a considera limbajul ca produs al gândirii logice, antilogicismul extrem îi opune eroarea de a considera limbajul ca ilogic, străin gândirii raţionale; însă limbajul nu este „ilogic" ci, aşa cum s-a semnalat deja, doar *anterior* gândirii logice; totuşi, trebuie să precizăm în plus faptul că deşi semanticitatea este trăsătura constantă şi definitorie a limbajului – „semanticitatea pură" nu se găseşte nicăieri în mod concret, ci se delimitează numai pentru exigenţele cercetării. Antilogicismul ajunge, în diferitele sale forme, să considere categoriile verbale drept convenţii ori simple scheme formale – sau să le facă dependente de un ambiguu „sentiment al vorbitorului".[346]

Totuşi, categoriile verbale nu sunt convenţionale ci sunt *realităţi ale vorbirii*; dacă ar fi fost convenţionale, nu ar fi fost necesar să demonstrăm acest lucru ci doar să arătăm când şi în ce termeni s-a stabilit convenţia. În realitate, spune Coşeriu – şi acesta este modul său unic de a se delimita de diversele tipuri de confuzii, *relansând nivelul universaliilor şi al conceptelor autentice* şi astfel, recuperând *realitatea* de studiat – „orice încercare de a demonstra că unele definiţii ale categoriilor verbale sunt convenţionale şi că nu-şi găsesc confirmarea în anumite cazuri concrete se bazează tocmai pe cunoaşterea (*anterioară* – s.n.) categoriilor reale."[347]

Antilogicismul răspunde de asemenea erorii logiciste de a lega de fiecare formă o anumită semnificaţie – de a plasa logicitatea în limba abstractă, cu faptul de a nu atribui aceleaşi valori constant aceloraşi forme; dar paralogismul este evident, pentru că în premisa minoră i se atribuie termenului „categorie" tocmai acea semnificaţie (clasă de forme) care îi este negată în cea majoră. În acelaşi registru de erori ţinând de abstractizare – şi care are relevanţa sa în sensul delimitării realităţii limbajului - Coşeriu notează că nu putem reduce definiţia categoriilor la descrierea şi istoria cuvintelor – întrucât descrierea şi istoria se ocupă de obiecte şi nu de concepte;

---

[346] E. Coşeriu, 2004, p.251.

[347] În continuare, Coşeriu ajunge la precizări ţinând de epistemologie: Delimitarea categoriilor verbale nu este analogă distincţiei care se stabileşte, spre exemplu, între morfologie şi sintaxă: distincţiile de acest tip se referă la gramatică şi nu la limbaj. Morfologia şi sintaxa nu există înainte de definiţia formală, pe baza căreia se structurează aceste concepte, şi *nu sunt realităţi ale vorbirii*, ci sunt scheme ale acelei *vorbiri despre vorbire*, care este gramatica, adică scheme ale unui *metalimbaj*. Discuţiile în acest sens ţin nu de teoria lingvistică (teoria *limbajului*) ci de teoria *lingvisticii*: sunt, în realitate, discuţii epistemologice. *Şi sunt adesea inutile, căci un metalimbaj poate asuma structuri diferite, după obiectele de studiu, şi poate chiar să fie aşa cum se stabileşte să fie, cu condiţia de a rămâne coerent şi de a fi exhaustiv în ceea ce priveşte scopurile pe care şi le propune*.(s.n. şi reţinem că E. Coşeriu vorbeşte de exhaustivitate); în E. Coşeriu, op.cit., p. 252.

Scanned with OKEN Scanner

totuşi, acest tip de eroare lasă să se înţeleagă faptul că limba lingvistică este istorică şi nu limbaj convenţional, simplu cod artificial stabilit de logică pentru logică: aceste sisteme sunt fără timp şi fără istorie pe când limbajul „natural" este chiar fundamentul istoricităţii omului.

În sfîrşit, confuziei logiciste dintre semantic şi real, antilogicismul îi opune eroarea de a considera că neconcordanţa constatată între aceste două planuri ar invalida definiţiile semantice ale categoriilor; deci în fond face exact aceeaşi greşeală ca şi logicismul – identificarea semanticului cu realul - numai că respinge ambele criterii. O definiţie semantică nu este însă o definiţie ontologică, sau o definiţie dată din punctul de vedere al „realităţii naturale"; confuzia acestora se identifică cu confuzia dintre semnificare şi simpla denotare şi, pe de altă parte, dintre semnificatul lexical şi cel categorial (categoriile verbale răspund la *cum*, nu la *ce* – fiind vorba de moduri de concepţie).[348]

Relaţia dintre formă şi substanţă în limbaj apare dezvoltată în mai multe locuri în scrierile coşeriene, - aici, în legătură tocmai cu problema categoriilor verbale. Aceste categorii nu pot fi identificate cu schemele formale în care se materializează, spune Coşeriu; schemele formale servesc la „recunoaşterea" semnificaţiilor categoriale, dar nu sunt semnificaţii, - *aparţin fizicităţii semnului şi nu semanticităţii sale*. Schemele formale sunt determinate de semnificaţie şi nu invers[349] iar „limbajul este esenţialmente finalitate semnificativă şi nu poate fi considerat ca limbaj în mod independent de o atare finalitate".[350] Pentru a avea un semn lingvistic este necesar să existe intenţionalitate semnificativă, cineva să prezinte ceva drept semn; partea fizică a semnului contează numai în măsura în care orientează pe auditor spre o semnificaţie intenţională. (Cu atît mai mult nu trebuie să se confunde eventuala finalitate exterioară a limbajului – instrumentalitatea sa, - cu finalitatea semnificativă, care ţine de esenţa limbajului.)

Faptul că semnificaţia nu poate fi observată – nu are acelasi tip de obiectivitate ca lucrurile şi fenomenele fizice – „înseamnă că semnificaţia se situează într-un alt plan al cercetării, în care observaţia externă devine cu totul improprie şi neadecvată.

[348] *In extremis*, această confuzie ar identifica cuvintele 'acţiune' şi 'verb' cu faptul de a fi verbe, sau 'calitate' şi 'adjectiv', cu faptul ca aceste cuvinte să fie adjective.
[349] Autorul îl citează pe Heidegger: "semnificaţiilor li se produc cuvinte [şi forme determinate de expresie]; în nici un caz nu se furnizează semnificaţii acestor lucruri care se cheamă cuvinte [înţelegând prin 'cuvinte' semnele ca fizicitate, adică sub aspectul lor fizic]"; în E.Coşeriu, 2004, p. 253.
[350] E. Coşeriu, 2004, p. 253.

Scanned with OKEN Scanner

Într-adevăr, limbajul aparţine în acelaşi timp naturii şi minţii, lumii şi interiorităţii conştiinţei, iar ceea ce se 'observă' nu este *limbajul*, ci *limbajul simplu*, adică aspectul fizic al limbajului"[351]. Aşa se face că descrierea schemelor formale ale gramaticii nu coincide cu definiţia categoriilor semantice (pe care schemele le reprezintă doar fizic).

Aşa-numitul criteriu „logico-obiectiv" (prin care are loc identificarea categoriilor verbale cu presupusele „categorii ale realităţii", chiar dacă nu duce la utilizarea în lingvistică a conceptului aristotelic de 'substanţă' - şi la identificarea 'substanţei' cu 'materia') - dar chiar şi obiecţiile la adresa sa, „confundă *substanţa ontologică* (identitatea unui obiect cu el însuşi) cu *categoria de substanţă*; *fiinţa* cu ceea ce e *conceput ca fiinţă*; ceea ce este obiect în realitatea naturală cu ceea ce este obiect autonom pentru gândire (...)."[352] Nu este sarcina teoriei lingvistice, precizează în continuare Coşeriu, de a verifica susţinerea criticilor la adresa chiar a ideii de substanţă ontologică – *prin acesta oferind deschidere către semnificaţiile pe care fizica cuantică le aduce în discuţie* - însă este necesar să se precizeze că „eventualele" 'substanţe' ale realităţii şi *categoria de substanţă ca formă a intuiţiei şi a limbajului* sunt două probleme radical diferite.

Limbajul nu este deci, un obiect ca şi celelalte obiecte, aparţinând realităţii naturale – *el continuă să „reziste" tuturor încercărilor de reprezentare, formalizare care încearcă să îl menţină pe un teren cunoscut* - continuând să se manifeste drept ceea ce este, şi prin această observaţie ne intersectăm de la început cu aspectul fundamental iniţial al metodologiei transdisciplinare: sunt respectate nivelurile de realitate ale Obiectului (de studiu) – prin respectarea de către Subiectul cercetător a nivelurilor de percepţie - prin faptul că el înţelege să nu reducă obiectul studiat (aparţinând mai multor niveluri de realitate), la un singur nivel de realitate; această atitudine o vom identifica pe parcursul întregii opere coşeriene.

Coşeriu precizează în studiul său „Formă şi substanţă în sunetele limbii" că de fapt, *o netă separaţie între „formă" şi „substanţă" nici nu se poate face în aspectul fenomenal-obiectiv al limbajului, pentru că „morficul" se constată în „hiletic" şi „hileticul" se cunoaşte numai prin „morfic"*; dacă însă forma este „ceea ce se menţine constant într-o manifestare", „substanţa" care se menţine, ca atare (în planul

[351] E. Coşeriu, 2004, p. 255.
[352] E. Coşeriu, 2004, p. 261.

Scanned with OKEN Scanner

concret) sau ca atribut al formei (în planul abstract), trebuie considerată ca fiind „formalizată".[353]

Cu siguranţă, ar trebui să atragem mereu atenţia asupra caracterului impresionant prin exhaustivitate şi coerenţă al studiilor coşeriene - şi, ca atare, a valorii lor inestimabile. Din concluziile (unice în lingvistică dar, ca şi caracter, unice în cultură) ale studiului mai sus menţionat, reţinem următoarele aspecte cheie pentru subiectul nostru: în realitate, ceea ce se numeşte „substanţă" este doar o „formă" de ordin inferior planului de formalizare luat în consideraţie; *această „formă" lingvistică nu poate fi identificată nici cu distribuţia în sistem, nici cu diferenţele care se stabilesc între formele concrete – cu alte cuvinte, ca şi în situaţia nivelului subcuantic, unde entitatea nu este nici particulă nici undă – astfel, pe lângă faptul că include funcţionalitatea cuprinde în mod necesar şi atribute „substanţiale"*.

Aşa-numita "substanţă" poate fi ignorată *şi este în mod necesar ignorată* numai ca „substanţă incognoscibilă"; ea nu poate, în schimb, să fie ignorată ca „substanţă formată" (ca suport necesar al funcţionalităţii lingvistice) dat fiind ca *ceea ce se cunoaşte este „formă"* şi substanţa însăşi trebuie considerată ca atare, în aspectul său cognoscibil. Aici *din nou se relevă congruenţele dintre „natura limbajului" şi natura subcuantică a lumii, unde de asemenea materia scapă formei*; analogia completă între cele două „naturi" o vom stabili în cadrul construcţiei modelului integralist-transdisciplinar.

Desigur, - *ca şi, sau analog, într-o primă aproximaţie, materiei subcuantice* – limba este un sistem de identităţi şi diferenţe. Unităţile lingvistice se cunosc prin „identitatea" lor şi se „disting" prin „diferenţele" dintre ele, încât *aşa-numita „problemă a substanţei"* coincide cu problema *„identităţii lingvistice"* - concept în care însă „forma" şi „substanţa" se întâlnesc şi se identifică.

Problema identităţilor lingvistice este excelent clarificată de o polemică, spune Coşeriu, între E. Buyssens şi H. Frei care, interpretând diferit în context afirmaţia lui Saussure că mecanismul lingvistic se învîrte în totalitate în jurul identităţilor şi diferenţelor – primul, că afirmaţia este contradictorie în context şi al doilea, că nu există nici o contradicţie - ajung la aceeaşi concluzie, că în limbă există (în acelaşi timp) şi identităţi şi diferenţe.[354] Până în acest moment, avem *similitudinea cu simpla observaţie, constatare inevitabilă din lumea subcuantică: elementele contradicţiei pur*

[353] E. Coşeriu, 2004, p. 233.
[354] Cf. E. Coşeriu, 2004., p. 200.

Scanned with OKEN Scanner

şi simplu coexistă: „După părerea noastră, – spune în continuare Coşeriu - aici, ca şi în alte cazuri, 'contradicţia' sau 'coerenţa' între enunţurile lui Saussure depinde de interpretare: Saussure se contrazice dacă raportează cele două afirmaţii la acelaşi moment, şi nu se contrazice dacă le raportează la momente diferite. Credem, însă, că întotdeauna trebuie să încercăm să interpretăm un text în sensul coerenţei."[355] Este modul în care coexistă şi contradicţia dintre particulă şi undă în fizica subcuantică, pentru a respecta coerenţa universului: în acelaşi moment. Ne amintim desigur în acest moment insistenţa cu care Basarab Nicolescu precizează faptul că termenii contradicţiei trebuie să fie consideraţi *în acelaşi moment* pentru a fi *coerenţi* cu terţul inclus (spre deosebire spre exemplu de dialectică hegeliană în care termenii contradicţiei şi rezolvarea acesteia se înşiruie în timp); este important pentru demersul nostru ulterior să reţinem acest aspect – *care, defapt, este deja o congruenţă între „substanţele" - materialul de lucru al celor două doctrine: limbaj şi fizică subcuantică, natură şi cultură.*

Conceptul de 'identitate lingvistică' pare să implice, spune Coşeriu, faptul că, în fiecare caz, există o *realitate a limbii* pe care omul de ştiinţă trebuie să o descopere şi să o descrie; dar nu există o descriere fonologică unică în cazul unei limbi date – ci, o varietate admisibilă, pentru că, deşi fonemele se stabilesc pornind de la sunete, *nu se identifică cu formele concrete ale acestora ci sunt forme abstracte (abstrase)* ale limbii (care este ea însăşi o abstracţiune). Important este ca diferitele convenţii adoptate în cadrul descrierilor, realizate cu diverse scopuri şi din diferite puncte de vedere, să facă referire *la realitate*.

Dintre concluziile studiului menţionat face parte şi ideea că „ştiinţa limbajului se întemeiază, în mod necesar, pe o 'cunoaştere prelabilă', care se revelează ca 'experienţă antepredicativă' (...). Prin urmare, aşa-numitul 'limbaj în sine şi pentru sine' este o abstracţiune, şi lingvistica nu poate fi pură descriere a unor 'fapte obiective', nici teorie a 'simplului limbaj'." *Ştiinţa limbajului trebuie să pornească de la activitatea lingvistică şi să facă explicită, prin formulări deliberate, experienţa antepredicativă.*

Există desigur diferite orientări descriptive ale lingvisticii care nu sunt antitetice ci doar aparţin unor planuri diferite de formalizare; o lingvistică unitară a acestora este posibilă şi chiar de dorit – important este ca „ştiinţa limbajului să nu uite

[355] E. Coşeriu, 2004., p.200.

Scanned with OKEN Scanner

că 'momentul' său esenţial şi justificarea sa se relevă în chiar momentul în care (...) un *lucru fizic* devine exprimare umană [expresie a omului] şi se constituie în intermediar între lume şi interioritatea conştiinţei, ca şi în condiţie de sociabilitate, tradiţie şi cultură: în condiţie a umanităţii."[356]

În ce priveşte aspectul „dialogal" al limbajului şi totodată premisa acestei *condiţii a umanităţii* pe care o îndeplineşte limbajul, este fundamental faptul des menţionat de autor că limbajului îi este constitutivă alteritatea; „este neîndoielnic faptul că aceleiaşi forme îi pot corespunde mai multe conţinuturi semantice şi că fiecare cuvânt reprezintă, în fiecare act lingvistic nou, o nouă semnificaţie[357]. Dar este adevărat şi faptul că limbajul nu înseamnă numai a putea vorbi, ci înseamnă 'a putea vorbi şi a putea înţelege', căci 'esenţa sa se prezintă în dialog'[358]. Limbajul constituie chiar fundamentul intersubiectivităţii[359], dat fiind că, prin intermediul vorbirii, ceva *se comunică*, adică 'se transformă în ceva comun', astfel încât referinţa cuvântului devine obiectivă."[360]

Spre deosebire de Croce, care propune *subiectul absolut* în egală măsură pentru limbaj şi poezie - Coşeriu spune că, în opoziţie cu arta, unde „un subiect universal sau absolut este un subiect care este singurul subiect şi care, cel puţin, ia responsabilitatea tuturor subiecţilor posibili"[361] – subiectul creator al limbajului este totdeauna *subiect între subiecte*, „este un subiect care se înţelege pe sine însuşi ca subiect cu alte subiecte, ca un 'eu' care recunoaşte un 'tu', adică un alt eu posibil."[362]Acest „subiect relativ" poate asuma responsabilitatea altui „eu" ,- în timp ce „subiectului absolut, presupus de Croce şi pentru limbaj, îi lipseşte o dimensiune, îi lipseşte această dimensiune a *alterităţii*, pe care o are subiectul limbajului."[363]

Universalitatea acestui subiect este dotată cu alteritate, adică recunoaşterea celuilalt ca subiect posibil – aşadar limbajul este întotdeauna comunicare. Coşeriu face mereu deosebirea între comunicarea *cu cineva* şi comunicarea *despre ceva*, care poate lipsi; cuvântul prin care un subiect se adresează altui subiect nu poate fi distrus,

---

[356] E.Coşeriu, 2004, p. 236 – 237.
[357] Autorul exprimă pe Croce – *Logica* şi Gentile – *Teoria generale dello spirito come atto puro*, v E.Coşeriu, 2004, p. 259.
[358] Autorul exprimă pe Heidegger, în E. Coşeriu, 2004, p. 259.
[359] Conform lui Merleau-Poty – *Sur la phenomenologie* şi G. Calogero – *Estetica*, în E. Coşeriu, 2004, p. 259.
[360] E. Coşeriu, 2004, p. 259.
[361] E. Coşeriu, 1996, p. 50.
[362] E. Coşeriu, 1996, p. 51.
[363] E. Coşeriu, 1996, p.51.

Scanned with OKEN Scanner

chiar dacă acela nu îl înţelege; comunicarea cu cineva este aşadar constitutivă pentru limbaj – deci această dimensiune a alterităţii.

Obiectivitatea cuvântului este fundată pe intersubiectivitate – cu alte cuvinte, obiectivitatea pe care o avem în limbaj este asigurată tocmai de faptul că *semnificaţiile sunt intersubiective* (ceea ce s-a înţeles foarte târziu, menţionează Coşeriu; întotdeauna s-a stabilit numai raportul între semnificaţie şi obiectele denumite, desemnate, şi nu semnificaţia ca fapt intersubiectiv); în artă în schimb, se creează pentru obiectivare (chiar dacă ulterior opera este dăruită).

Numind *limbaj* „orice sistem de semne simbolice folosite pentru intercomunicarea socială, adică orice sistem de semne care serveşte pentru a exprima şi comunica idei şi sentimente sau conţinuturi ale conştiinţei"[364] – observăm că limbajul este un fenomen extrem de complex, prezentând de la aspecte pur fizice (sunetele) şi aspecte fiziologice, trecând prin aspecte psihice şi aspecte logice, până la aspecte individuale şi sociale; teoreticienii limbajului reliefează unele sau altele din aspecte, în funcţie de orientarea lor filozofică implicită sau explicită. Există tendinţe logiciste (prevalează aspectul de pură comunicare simbolică a conceptelor), psihologiste (consideră limbajul ca ansamblu de fapte pur psihice), tendinţe sociologiste (iau în considerare aproape în exclusivitate aspectul social al limbajului – limba, drept unică activitate ce poate fi considerată sub aspect ştiinţific) şi individualiste (lingvistica idealistă, care ia în considerare aproape exclusiv aspectul individual al limbajului - actele lingvistice individuale) – şi de asemenea, poziţii intermediare (dualiste – F. Saussure, moniste – O. Jespersen) în diverse combinaţii. Fiecare din aceste orientări pe care în principiu le-am traversat (mai puţin orientarea psihologistă care nu face în nici un fel obiectul atenţiei noastre, fiind în opinia noastră cea mai nesemnificativă pentru subiect) pune în evidenţă idei importante care nu sunt ireconciliabile, subliniază de fiecare dată autorul lingvisticii integrale.

Coşeriu abordează nu doar aceste aspecte în integralitatea lor - inclusiv sub unghiul sociocultural al comunităţilor - ci evidenţiază că este necesar totodată, pentru înţelegerea complexităţii fenomenului limbajului, şi *studiul istoriei generale a umanităţii*, pentru a stabili în ce mod aceasta a determinat sau cel puţin a condiţionat

[364] E Coşeriu, 1995, p.17.

Scanned with OKEN Scanner

schimbările lingvistice[365] - care constituie în fapt *natura intimă a realităţii limbajului*; istoria limbilor nu este perfect paralelă cu istoria socială şi culturală – limbile fiind fenomene mult mai complexe decât diferitele forme ale civilizaţiei.

Desigur însă, „cercetarea culturală cu privire la limbaj nu se poate efectua global pentru un întreg sistem, ci, dimpotrivă, la început trebuie să se facă pentru fiecare cuvânt separat, deoarece fiecare cuvânt are propria lui istorie; ulterior se pot stabili însă izoglose lingvistic-culturale care ne vor revela măsura influenţelor culturale între limbi."[366] Mergînd de la „macrounivers" la „microunivers", limbajul prezintă întâi de toate un *aspect fizico-fiziologic sau fonic* – sunetul fiind „substanţa" realităţii limbajului (materialul cu care acesta lucrează).

„Ca fenomen acustic, limbajul se prezintă sub forma unor secvenţe continue de sunete, sau *continuuri fonice*, separate prin intervale. În aceste continuuri fonice izolăm şi identificăm *sunetele limbajului* şi (...) facem lucrul acesta doar pentru că avem o 'conştiinţă fonologică', adică distingem *fonemele*, dat fiind că din punct de vedere pur fizic, nu există continuitate între sunetele unui grup fonic."[367]

Majoritatea lingviştilor disting două ştiinţe ale aspectului fonic (gr. phone – voce), bazându-se pe distincţia realizată de Saussure între *langue* şi *parole*: deosebim, pe de o parte, o ştiinţă a sunetelor din *vorbire*, care se ocupă de aspectul acustic şi fiziologic al sunetelor (*fonetica* – studiu al *sunetelor reale şi concrete* din actele lingvistice) – pe de altă parte, deosebim o ştiinţă a sunetelor în *limbă* care studiază sunetele ca *unităţi funcţionale sau ca elemente care îndeplinesc o anumită funcţie lingvistică*, de constituire şi de diferenţiere a semnelor (*fonologia* – studiu al *fonemelor*, „elemente" care pot fi considerate identice funcţional în sunete / acte lingvistice echivalente).

Am constatat că la acest nivel al discuţiilor *lucrurile sunt în aceeaşi situaţie ca şi cele prezentate în fizica subcuantică*: dorim din obişnuinţă să fixăm „substanţa", obiectivitatea unui sunet – „particula", concretul – însă el pare să dispară la o analiză mai atentă într-o „undă" „ataşată", care este fonemul; pe măsură ce analiza se aprofundează elementele devin tot mai complexe, se „împrăştie" sub lupa binară care tinde să fixeze concretul într-o complexitate tot mai greu de stăvilit şi înţeles înafara

[365] E. Coşeriu, 1995, p. 59.
[366] *Idem*, p. 61.
[367] *Idem*, p. 103.

Scanned with OKEN Scanner

unei teorii coerente cu realitatea - care „să spună lucrurile cum sunt" (E. Coşeriu) respectiv, să respecte nivelurile de Realitate (B. Nicolescu) ale obiectului studiat.[368]

Sunetele limbajului prezintă calităţi binecunoscute ale oricărui sunet studiat de acustică (intensitate, înălţime, durată) care se pot (re)prezenta grafic prin unda „ataşată", cu ajutorul unor aparate special concepute (chimograf, oscilograf). Pe măsură ce înaintăm în studiu însă, lucrurile devin tot mai complexe (interconectate – *complexus* însemnând nu complicat, ci *întreţesut*) - în loc să se alinieze şi să se simplifice într-o geometrie convenabilă, aprehensibilă, cea „operaţională" cu care suntem obişnuiţi.

Unda („ataşată sunetului") prezintă o serie de caracteristici extrem de variate însă care sunt relative (nu există sunete ale limbajului care să fie de la sine şi în sens absolut intense, înalte sau lungi - ele sunt astfel numai în comparaţie cu alte sunete, atone, grave sau scurte); de asemenea caracterele sunetelor şi clasificarea lor este extrem de bogată şi ţine cont de situaţii şi toate grupurile de varietăţi care apar la întâlnirea cu aparatul fonator.[369] Din aceste clasificări se observă că „(...) valoarea semnificativă a grupurilor fonice se identifică prin *context*, adică prin relaţia cu alte semne ale aceluiaşi discurs şi adesea numai prin *situaţia* în care se produc sau graţie unor fapte extralingvistice."[370]

S-a constatat că nu există două sunete identice, „până şi un sunet atât de simplu ca fonemul *a* nu se pronunţă practic niciodată exact în acelaşi fel de către indivizi diferiţi şi nici măcar de acelaşi individ în circumstanţe diferite; ceea ce numim *a* este, în realitate, un ansamblu de realizări acustice diferite (...)"[371] iar „sarcina fundamentală a foneticii, în calitate de ştiinţă a sunetelor 'în vorbire', este să descrie cât mai exact posibil sunetele corespunzătoare unei limbi (diferitele realizări acustice ale fonemelor sale), în multiplele lor combinaţii."[372] În acest demers ne confruntăm prin urmare cu aceeaşi problemă a *indeterminării* care apare în fizica subcuantică – unde conceptul de identitate a particulei clasice („identitate definită în raport cu particula însăşi, ca parte separată din Tot"[373]) este pulverizat.

---

[368] Aceste două cerinţe exprese ale lingvisticii integrale respectiv transdisciplinarităţii se referă, aşa cum vom vedea - din perspective complementare – la aceeaşi situaţie.
[369] E.Coşeriu, 1995, p. 103 – 124.
[370] E.Coşeriu, 1995, p. 124.
[371] *Idem*, p. 30.
[372] *Idem*, p. 127.
[373] Basarab Nicolescu, 2007, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

Basarab Nicolescu îl citează în acest moment pe David Finkelstein: „Indeterminarea fenomenelor cuantice este un caz particular al imposibilităţii autocunoaşterii în sistemele finite”[374]; trebuie să spunem că indeterminarea „fenomenului elementar” al „substanţei limbajului” (sunetul) - este un alt asemenea caz particular. Şi, tot astfel cum particula cuantică este ceea ce este datorită faptului că şi celelalte particule sunt ceea ce sunt – „particula limbajului” – *sunetul, este ceea ce este datorită faptului că şi celelalte sunete sunt ceea ce sunt*: Coşeriu precizează că valoarea semnificativă a grupurilor fonice se identifică prin relaţia cu alte semne ale aceluiaşi discurs şi, mai mult, anume în *situaţia* în care se produc.

Aşa cum unda clasică („ataşată” corpusculului) este un fenomen ondulatoriu descris de perioadă spaţială, perioadă temporală, o frecvenţă a vibraţiei – undele putând fi vizualizate, - unda limbajului („ataşată” sunetului) este descrisă la rândul ei de perioadă spaţială, temporală şi frecvenţă a vibraţiei, şi poate fi vizualizată. Mecanica cuantică răstoarnă viziunea clasică asupra realităţii lumii spunând că particula cuantică este *şi undă şi corpuscul în acelaşi timp* – dar filozofia aferentă arată că este mai corectă afirmaţia „o particulă cuantică nu este *nici* corpuscul *nici* undă”[375]; realitatea (fizică a) limbajului arată că sunetul şi unda „coexistă” fără a fi o simplă alăturare şi că se sustrag împreună unei analize clasice, obiectuale – dispărînd în forme care, în limitele cunoaşterii clasice, nu se pot formaliza.

„Această reprezentare a unei particule cuantice sfidează orice reprezentare prin forme aflate în spaţiu şi timp, căci este vădit imposibil să ne reprezentăm mental (altfel decât prin ecuaţii matematice) ceva care este deopotrivă corpuscul şi undă.”[376]Pentru rezolvarea acestei situaţii, *modelul transdisciplinar al Realităţii* aduce în discuţie aşa cum am văzut existenţa multiplelor niveluri de Realitate, - care facilitează posibilitatea intrării în scenă a unei alte logici decât cea clasică, pasibilă a concilia aceste contrarii – *logica terţului inclus*; iar, pentru acelaşi motiv, al concilierii identităţii cu continuitatea aparentă (identificarea „particulei” limbajului, sunetul - în cadrul *continuului fonic*), „modelul integralist al limbajului” aduce în acest moment în discuţie - elucidând acest impas epistemologic - *conştiinţa fonologică*, cu ajutorul căreia distingem totuşi *fonemele* (cu toate că, din punct de vedere pur fizic, nu există

[374] *Idem*, p. 23.
[375] Idem, p. 19.
[376] Idem,p.18.

Scanned with OKEN Scanner

continuitate între sunetele unui grup fonic). *Diferenţa este aceea că, în cazul limbajului şi în cadrul ştiinţei limbajului, – ceea ce se propune deja se întâmplă, fiind condiţia (dată) însăşi a funcţionării limbajului, - ştiinţa coşeriană a limbajului nefăcînd decât să evidenţieze corect aceste aspecte, - să spună lucrurile cum sunt.*

Cunoasterea monumentală a fonologiei de către autorul lingvisticii integrale - atat spatială cât şi istorică - împreună cu o deplină conştiinţă semnificativă a situaţiei, îl determină să înţeleagă modul în care s-au perindat şi dezvoltat în timp elementele / situaţiile elementare ale limbajului, - înţelegerea până la ultimele consecinţe ale „problemei" schimbării (mai exact, cum vom vedea, *de la primele consecinţe*), nefiind posibilă în afara aspectelor fonologice – fără *„mecanica subcuantică" a limbajului*.

Privind realitatea limbajului - nu putem spune că ar fi redusă aşadar doar la aspectele sale „funcţionaliste" de către Coşeriu – cu toate că definirea radicală a acestui aspect era atât de importantă într-un moment în care opiniile agresiv dominante în lingvistică erau structuraliste, generativiste şi pragmaticiste; această evidenţiere – recunoscută drept unică prin limpiditate, coerenţă şi exhaustivitate - a *funcţiei* limbajului a generat, spre exemplu, ideea că şcoala coşeriană de ligvistică ar fi un „funcţionalism realist"[377]. În opinia noastră, *şcoala integralistă coşeriană* (nu doar lingvistică, ci şi culturală) trebuie să facă referire în mod echilibrat la aspectele *structurale, funcţionale şi relaţionale* pe care le dezbate, inegalabil, Coşeriu – atât pe fiecare în parte cît şi în întregul sistemului său (care, abia în acest mod, devine integralist). Cu alte cuvinte, faptul că importanţa *cu necesitate* acordată de autor recuperării „funcţionalismului realist" în cadrul lingvisticii (în sensul evidenţierii caracterului real funcţional al limbajului) este vizibilă în ponderea pe care *funcţionalismul* îl are în cadrul lucrărilor sale – nu trebuie să umbrească importanţa pe care autorul o acordă în mod evident şi celorlalte două aspecte fundamentale în cadrul şi pentru constituirea sistemului său, – a unui *integralism disciplinar*[378] autentic.

---

[377] Este o remarcă făcută de Jose Polo în Nota introductivă a ediţiei din 1986 de la Madrid a *Introducerii în lingvistică* (prima ediţie apărând în 1951 la insistenţa tocmai a lui Jose Polo): „ Avem aici, prin urmare, rădăcinile cele mai simple ale gândirii ştiinţifice ale unui mare lingvist, ale unei mari şcoli: *funcţionalismul realist*"; în E.Coşeriu, 1995, p.12.

[378] Vom reveni asupra acestei noţiuni pe care o propunem în cercetare; cu privire la noţiune –acestea nu contravin transdisciplinarităţii ci sunt aspecte ale ideii de *convenţie* despre care Coşeriu spunea că este obligatorie – etapă legitimă a investigaţiei ştiinţifice – singura constrângere fiind ca ea să corespundă realităţii investigate. (Considerăm spre exemplu, prin convenţie, lingvistica o „disciplină"/domeniu – şi astfel, integralismul este disciplinar – cu toate că în interior se diferenţiază multiple

Scanned with OKEN Scanner

Definirea *realităţii limbajului* - pentru care Coşeriu ajunge să creeze, - să *recontextualizeze*[379] practic un întreg sistem – ţine cont aşadar de toate aceste trei aspecte.

Privind aspectul *funcţional* al (realităţii) limbajului – am evidenţiat turnura pe care Coşeriu o dă acestuia (şi semnificaţiei sale reale), arătând că limbajul nu este doar *fapt semantic* ci şi *logos* totodată, adică expresie umană liberă şi intenţională; astfel limbajul este esenţialmente finalitate semnificativă şi în acest sens Coşeriu reconsideră atât *finalitatea* limbajului (care nu este finalism), redându-i cultural legitimitatea pierdută în „baza" unor confuzii cu finalitatea obiectivă (teleologia), - cât şi *semnificativitatea* în limbaj care este esenţial şi pe toate palierele de studiu tripartită.

Realitatea *sine qua non* pe care Coşeriu o evidenţiază pentru a cuprinde limbajul într-o teorie integralistă este *virtualitatea* limbii – care conţine posibilităţi *infinite* pentru a căror exprimare este esenţial raportul cu *conştiinţa*; Coşeriu pune astfel în evidenţă „expresia obiectivă" a conştiinţei care este *cunoaşterea originară* - situaţie posibilă numai în *cadru integralist* (pe scurt, cadrul care articulează coerent ceea ce *este* cu ceea ce *trebuie*[380] *să fie*).

Limbajul se înfăţişează astfel drept esenţialmente *dinamic* – activitate creatoare, act fundamental creator (*energeia*) care îşi depăşeşte propria învăţare (propriul *dynamis*); *realitatea limbajului este însăşi actul fundamental al vorbirii*, care articulează în sens finalist liber ales o cunoaştere intuitivă universală şi deci prezentă în fiecare vorbitor, - cu ceea ce vorbitorul deţine în mod particular prin tradiţie (care cuprinde sau poate să cuprindă toate sferele spaţiale şi temporale ale acesteia).

Actul fundamental al vorbirii însă, dincolo de faptul că a fost atât de importantă şi dificilă evidenţierea sa funcţională, - abstragerea funcţionalităţii sale din contextul epistemologic, oarecum încremenit, în primul rând al structuralismului – este identificabil în egală măsură cu aspectele sale *morfo-structurale* şi respectiv ţinând de domeniul *relaţional* fără de care, subliniază Coşeriu, nici funcţionalitatea

---

discipline/subdomenii, între care este necesară atât pentru constituire cât şi pentru studiu trans-disciplinaritatea).

[379] Asupra semnificaţiei acestui termen vom reveni de asemenea, în contextul precizărilor despre *limbajul Realităţii*.

[380] Coşeriu explică sensul corect al noţiunii de *obligaţie* („trebuie") care, în cadrul libertăţii culturii, este acela de *legământ*.

Scanned with OKEN Scanner

limbajului nu ar fi posibilă. Acestea trei sunt aspecte care dau seama de aceeaşi realitate, sunt moduri diferite fundamentale ale aceleiaşi realităţi.

Cu privire la realitatea ţinând de substanţă / formă a limbajului, am arătat imposibilitatea obiectivării stricte, clasice, a sunetului sau fonemului asociat - şi am prezentat analogia sistemului fonologic în acest sens, cu sistemul cuantic; dar, *la acest nivel fundamental al Realităţii, analogia şi identitatea devin congruente*[381] – observaţie cheie (cu rol de „postulat") în economia modelului integralist - transdisciplinar al comunicării pe care dorim să îl construim.

De asemenea, importanţa aspectului funcţional nu trebuie să ne facă să neglijăm din nou „piatra din capul unghiului" - *aspectul relaţional* din limbaj, cu atât mai mult cu cât Coşeriu îi acordă în scrierile sale – nu prin volum dar prin esenţialitate, o importanţă fundamentală: limbajului îi este *constitutivă* alteritatea. Acest aspect este preluat coerent în întregul operei sale – semnificaţia fiind intersubiectivă şi însăşi controversata „schimbare" lingvistică – *de fapt, funcţionarea însăşi a limbii, facerea ei continuă*, este un aspect care ţine în egală măsură de inovaţie (creativitatea în limbaj) ca şi de intersubiectivitate.

La acest nivel al problematizării realităţii limbajului – structural-funcţional-relaţional - care „zădărniceşte" studiile de identitate elementară substanţială, „exterioare" omului, naturalist-cauzaliste, implicând şi conştiinţele celor care comunică, - începe pentru Coşeriu *relaţia dintre limbaj şi cultură*; de-a lungul studiilor sale este prezentă în permanenţă, explicit sau implicit, referinţa la întreaga cultură.

Vom prezenta aici principalele referinţe *explicite* pe care Coşeriu le face cu privire la cultură – şi care conturează un adevărat *realism cultural* – urmând ca în capitolul IV să precizăm şi cele mai importante referinţe *implicite* ale autorului cu privire la acest subiect, în vederea conturării/propunerii unui „integralism cultural".

Principiul oarecum generic al relaţiei dintre limbaj şi cultură este, la Coşeriu, faptul că *limbajul este atât baza culturii cât şi formă a culturii* – având astfel poziţie unică între toate celelalte domenii. Pe de altă parte, el declară adesea că numai

[381] Ne referim în esenţă la faptul de a se *întâlni* două „obiecte" de studiu radical diferite dar complementare – sau, mai bine zis, *două aspecte radical diferite ale aceluiaşi obiect - aparţinând în acest caz fizicii (naturii) şi respectiv lingvisticii (culturii)*. Vom reveni pe parcursul lucrării asupra implicaţiilor şi justificării (contextuale, cu caracter de postulat) a congruenţei dintre analogie şi identitate.

Scanned with OKEN Scanner

idealismul este realist în ştiinţele culturii – prin aceasta făcând referire la faptul că implicarea conştiinţei în sensul cunoaşterii originare este, ca şi în cazul limbajului, o condiţie *sine qua non*. „Materialismul este absurd în ştiinţele culturii, fiindcă reduce cultura numai la aspecte care sunt condiţii (...), însă nu sunt motivarea reală a acestor forme ale culturii".[382]

În cazul ştiinţelor culturale – şi aici E. Coşeriu se referă la diferenţierea ştiinţelor operată de Vico (ştiinţe ale naturii, matematice şi ale culturii) – *tocmai obiectivitatea ne obligă la subiectivitate*[383], fiindcă trebuie să pornim nu de la *ipoteze* ca şi în ştiinţele naturii ci, de la intuiţiile *ştiinţei originare a omului cu privire la sine însuşi* pe care Coşeriu o situează pe treapta *cunoaşterii sigure dar fără justificare* (între cunoaşterea nesigură şi cunoaşterea ştiinţifică).

De asemenea cu caracter universal, pentru întreaga cultură – sunt cele cinci *principii ale deontologiei culturii* (principiul realismului sau al absolutei obiectivităţi, principiul omului sau al cunoaşterii originare, principiul tradiţiei, principiul antidogmatismului şi principiul etic)[384], este faptul însuşi de a ghida cercetarea în funcţie de universalii (principii universale în lucruri) şi faptul că obiectul cercetării / creaţiei este infinit. Într-o lume a *necesităţii* şi cauzalităţii de tip natural – survine prin om lumea libertăţii (creativităţii), libertatea depăşindu-şi mereu şi din considerente proprii condiţionările, anulând normele „de jos în sus": cea care se hotărăşte să „schimbe" este întotdeauna libertatea - cauzele eficiente ale „schimbării" fiind aici vorbitorii / creatorii de cultură, oamenii care produc ceva, şi acest fapt este tipic pentru ştiinţele culturii; nu este o slăbiciune cum se crede ci dimpotrivă, *este forţa cu totul particulară a ştiinţelor culturii: libertatea îşi schimbă legile*, pe când legile în natură nu se schimbă.[385]

Totuşi, deşi Coşeriu se adresează cu precădere şi explicit ştiinţelor culturii în sensul menţionat al lui Vico, uneori el precizează că toate aceste lucruri sunt valabile în cazul *întregii culturi*, considerată ca fiind reprezentată de limbaj şi artă, religie şi

---

[382] E. Coşeriu, 1996, p.142.
[383] Idem, p.121-122.
[384] Principiile coşeriene ale deontologiei culturii sunt detaliate la I.7.
[385] " Noi, în plus, avem în ştiinţele culturii, o forţă particulară pe care n-o au ştiinţele naturii şi de care ele nici nu au nevoie. Anume, noi putem constata *cum* libertatea, *cum* oamenii schimbă legile propriei lor activităţi. Şi aceasta nu există în ştiinţele naturii. De aceea ştiinţele culturii sunt ştiinţe mult mai profunde şi mult mai grele decât ştiinţele naturii. Fiindcă aici avem două variante, nu una: avem aplicarea legii la cazul particular, ca şi în legile naturale, şi avem aplicarea normelor libertăţii la schimbarea legilor." E.Coşeriu, 1996, p. 69-70.

Scanned with OKEN Scanner

mitologie, ştiinţă şi tehnică, şi filozofie – în măsura în care ele asumă şi trebuie să asume activitatea liberă, creatoare, având obiect infinit.

Imperativul categoric al culturii este, pentru Coşeriu, respectarea obiectului şi subiectului universal. Aceasta se referă cu precădere la faptul că, „în ştiinţele culturii obiectivitatea nu poate fi interpretată ca obiectivitate fizicistă şi ca o limitare la ceea ce obiectele culturale au în comun cu obiectele naturale. Dacă obiectivitatea ştiinţifică este interpretată ca adecvare riguroasă la obiect, aceasta implică tocmai faptul că obiectele culturale nu sunt studiate în mod adecvat, când sunt abordate doar ca fapte de conduită exterioară, deoarece aceste obiecte aparţin, în acelaşi timp, 'naturii' şi 'minţii', fiind obiecte culturale tocmai prin partea lor mentală. În plus, lingvistul nu se poate exclude pe sine însuşi ca agent al procesului de cercetare, deoarece fundamentul ştiinţelor culturii îl constituie 'cunoaşterea originară', fără de care obiectele culturale nu pot nici măcar să fie delimitate ca atare."[386] Cu toate că în acest paragraf face o referire la „lingvist", este evident că în totalitate se referă la *obiectul şi subiectul universal* – şi implicit la circumstanţele respectării acestora – motiv pentru care am citat fragmentul în întregime.

Obiectul şi subiectul universal al lui Coşeriu se definesc aşadar prin faptul că aduc cu sine în scena dezbaterii ştiinţifice şi impun evidenţa unei alte realităţi decât cea fizică imediată, care intră în calculele obişnuite ale ştiinţelor naturii – realitate care reprezintă *obiectul universal* şi poate fi percepută de *subiectul universal*. În sprijinul delimitării metodologice a acestora autorul face toate precizările legate de pozitivism şi antipozitivism menţionate (cap. I) precum şi operaţiile de diferenţiere faţă de cele mai importante perspective de cercetare, ocazie cu care reformulează obiectul real al ştiinţei pilot a culturii – lingvistica.

De asemenea cu caracter universal cultural este faptul că raportul temporal între studiul empiric şi teorie se inversează, în cazul obiectelor culturale: *teoria nu poate fi situată după studiul empiric pentru simplul fapt că, asimilând ceea ce este universal, nu poate fi dedusă prin abstracţie si generalizare; ea este şi trebuie să fie în mod ideal anterioară unui asemenea studiu.*

Şi anume, reluăm ideea dezvoltată în acest sens de Coşeriu datorită importanţei sale excepţionale pentru cultură: teoria trebuie să se situeze *înaintea* studiului empiric ca fundament prealabil şi ca motivare a delimitării faptelor studiate;

[386] E. Coşeriu, 2000, p. 94-95.

Scanned with OKEN Scanner

în timpul studiului drept cadru în interiorul căruia sunt descrise, interpretate şi ordonate faptele şi *după*, ca teorie îmbogăţită faţă de postulatele iniţiale. *Teoria bine înţeleasă este întotdeauna teorie a realului: captarea universalului în faptele înseşi*. Această sistematizare care trebuie să redefinească în opinia noastră fundamentul unei întregi culturi – este realizată pentru prima oară de E. Coşeriu.[387]

Prin toate aceste trăsături fundamentale, se poate spune că E. Coşeriu formulează, o dată cu refundamentarea lingvisticii, bazele intregraliste ale culturii, - *realismul cultural*.

3. Limbajul realităţii şi realismul lingvistic

„O idee traversează ca o axă cartea de faţă: *Realitatea este plastică*. Suntem parte din această Realitate, care se modifică datorită gândurilor, sentimentelor, acţiunilor noastre. Aceasta înseamnă că suntem pe deplin responsabili de ceea ce este Realitatea. Realitatea nu este ceva exterior sau interior nouă: ea este în acelaşi timp exterioară şi interioară." Sunt concluziile cărţii „Ce este Realitatea?", scrisă de Basarab Nicolescu – care sintetizează prin această cu totul nouă deschidere în cultură reflecţiile în jurul operei lui Stephane Lupasco, care îl conduc spre înţelegerea modelului transdisciplinar al Realităţii.

Ne amintim că Realitatea este definită de autorul transdisciplinarităţii drept „ceea ce *rezistă* experienţelor, reprezentărilor, descrierilor, imaginilor ori formalizărilor noastre matematice" şi că ea nu are un singur nivel - aşa cum implicit postulează fizica şi ştiinţele clasice, - ci *mai multe niveluri*, observaţie ce emerge fundamental din evidenţele teoretice şi experimentale ale fizicii cuantice.

Desigur că emergenţa a cel puţin două niveluri de Realitate în studiul sistemelor naturale este, aşa cum enunţă autorul acestei diferenţieri, *un eveniment capital în istoria cunoaşterii*; povestea acestei emergenţe însă nu se opreşte la evidenţa ei ci merge prin dezbaterea implicaţiilor sale până la ultimele consecinţe pentru om dintre care, cea mai importantă este desigur aceasta: Realitatea, aşa cum este ea real constituită şi prin respectarea reală a legilor sale, se lasă interferată (co-interesată) de om.

---

[387] M. Borcilă vorbeşte de refundamentarea ştiinţelor umane; curs master 1996-1997.

Scanned with OKEN Scanner

Corolarul acestei inedite situaţii – posibilităţi - relevate de transdisciplinaritate este faptul că *„Natura ne apare mai curând ca un pre-text: cartea Naturii nu este deci menită a fi citită, ci a fi scrisă."*[388]Fiinţa umană poate studia Natura prin ştiinţă – dar în acelaşi timp, Natura nu mai trebuie să fie concepută înafara relaţiei sale coerente cu fiinţa umană.

Subsumându-se unor concepţii care vizau mai mult epistemologicul decât ontologicul, omul a „decupat" Realitatea în virtutea dorinţei sale fragmentariste de cunoaştere şi a studiat-o *in vitro*, - conform unor legi decupate şi ele, „locale" - afectându-i coerenţa unitară şi invalidând astfel propriile rezultate la nivel de „ansamblu"; aşa se face că, la aplicarea în practică a acestui tip de rezultate, în loc să se obţină tot mai mult se obţine tot mai puţin şi dezordinea unităţii sistemelor considerate, în loc de a se lăsa „stapînită", creşte.

Pe lângă aspectul epistemologic al redefinirii Realităţii este necesară cunoaşterea totodată a ontologiei transdisciplinare – care propune interferarea „in vivo" a structurilor şi legilor universului: aceasta este posibil pentru că este vorba nu doar de mai multe nivele de Realitate ci şi, corespunzător, de mai multe niveluri de percepţie – precum şi de zonele de non-rezistenţă aferente acestora; relaţia care se stabileşte prin intermediul Terţului Ascuns conferă tuturor entităţilor unitate în diversitate (cap. II). Basarab Nicolescu defineşte în acest nou context, - care ţine seama de rezultatele incontestabile ale fizicii cuantice, - *Obiectul transdisciplinar* drept ansamblul nivelurilor de Realitate şi zona sa complementară de nonrezistenţă iar *Subiectul transdisciplinar,* ansamblul nivelurilor de percepţie şi zona sa complementară de non-rezistenţă.

Cunoaşterea Obiectului de către Subiect este posibilă atât unitar în diversitate cât şi sub unghiul diversităţii în unitate, deoarece fluxului de informaţie ce traversează coerent diferitele niveluri de Realitate îi corespunde un flux de conştiinţă ce traversează coerent diferitele niveluri de percepţie; *Realul* însă este, prin definiţie, incognoscibil.

În perspectiva transdisciplinară, spaţiul dintre discipline şi de dincolo de discipline este plin; limitele lor nu sunt date de graniţe asemănător statelor pe hartă, ci, între discipline există dimensiuni pline de potenţialitate. Aceasta presupune pe de o parte necesitatea „contextualizării" datelor pe care disciplinele le aduc în discuţie,

[388] Basarab Nicolescu, 1999, p.78.

Scanned with OKEN Scanner

„traducerea" lor în acest cadru „re-ontologizat" – iar pe de altă parte, însăşi recuperarea Subiectului, pe măsura acestei contextualizări. Subiectul nu poate fi captat în complexitatea sa prin teorii disciplinare - acest „dincolo de discipline" avut în vedere de transdisciplinaritate vizând exact interacţiunea dintre Obiect şi Subiect.

În acest proces este implicată direct valorizarea naturii reale a contradicţiei în întreg domeniul / procesul cunoaşterii, cu atât mai mult cu cât, raportarea la un singur nivel de Realitate presupune incompletitudine; această situaţie generează nu doar contradicţii în continuare (multiplicarea acestora) ci, în timp, creşterea dezordinii acolo unde se presupunea a se induce ordine prin *excluderea* elementului nedorit (conflictual, contradictoriu: *Realitatea răspunde în ansamblul ei şi nu limitat la un singur nivel.* Faptul de a se interfera disproporţionat cu Realitatea – induce în opinia noastră un răspuns „adecvat" în sensul de „coerent deconstructiv", datorită buclelor de coerenţa de care aceasta dispune; nu mai puţin adevărat însă, este faptul că, realizând corect interferenţa, răspunsul poate fi de asemenea adecvat – coerent constructiv.

Transdisciplinaritatea se preocupă de dinamica provocată de acţiunea simultană a/asupra mai multor niveluri de Realitate; discontinuităţii care există între nivelurile de Realitate îi răspunde fluxul de coerenţă care le unifică. De asemenea, *complexităţii infinite a Obiectului transdisciplinar îi răspunde simplitatea infinită a Subiectului transdisciplinar*, spune Basarab Nicolescu - datorită principiului interdependenţei universale, care atrage după sine simplitatea maximă posibilă pe care Subiectul o poate imagina – ceea ce înseamnă că este posibilă *citirea* lucrurilor care sunt. Pe de altă parte însă, Realitatea nu poate fi epuizată astfel, întrucât trebuie să luăm în considerare de asemenea interacţiunea Subiectului cu Obiectul – ceea ce semnifică un act potenţial - de data aceasta, având în vedere o atitudine transdisciplinară.

În condiţiile în care Realitatea - „cartea Naturii" aşteaptă să fie „scrisă", avem nevoie de un *realism lingvistic* fără precedent; poate de aceea primul imperativ al atitudinii transdisciplinare este rigoarea limbajului, - argumentarea. Este necesară stabilirea coerenţei Limbajului uman cu coerenţa Realităţii, întrucât limbajul este „frontiera care permite contactul între om şi Realitate, matricea Realităţii, viaţa gândirii în înaintarea sa către semnificaţie."[389]

[389] Basarab Nicolescu, 2007, p. 310.

Scanned with OKEN Scanner

Ca şi cum existenţa a peste trei mii de limbi nu ar fi de ajuns ca barieră în înţelegerea dintre oameni, acesteia i se adaugă imprecizia legată de percepţia individuală a cuvintelor, remarcă Basarab Nicolescu în această investigaţie; cel ce ascultă poate percepe cu totul alte semnificaţii şi chiar aşa se întâmplă adeseori. Se poate spune că există atatea limbi şi atâtea realităţi câţi oameni există.[390]

Limbajul ştiinţific a încercat să suplinească acest neajuns prin stabilirea unui limbaj exact - matematic - care foloseşte simboluri precise şi definite odată pentru totdeauna. Proprietăţile limbajului ştiinţific au fost studiate pe larg şi dintre ele amintim: sinonimia infinită – care lipseşte limbajului natural; în schimb, omonimia lipseşte din limbajul ştiinţific încât semnificaţiile ştiinţifice au caracter *discret*, în contrast cu semnificaţiile limbajul natural care au caracter continuu. Spre deosebire de limbajul natural, semnificaţiile ştiinţifice sunt invariante în spaţiu şi timp şi deci traductibile, pot fi comunicate independent de context (fiind plasate doar sub semnul opoziţiei adevărat – fals[391]) şi sunt independente de expresia, structura sa muzicală. „Cuvintele matematice formează astfel un adevărat dicţionar, din care sunt excluse definiţiile circulare"[392] – prezente în limbajul natural (situaţie de altfel definitorie pentru semnificativitatea în conştiinţă, aşa cum am vazut în studiul coşerian Timp şi limbaj).

Limbajul matematic este un limbaj artificial, iar un text scris în astfel de limbaj implică o economie considerabilă faţă de limbajul natural; aceasta este însă o situaţie extremă şi limbajul ştiinţelor se situează de fapt între limbajul natural şi cel matematic – ceea ce duce la polemici interminabile asupra semnificaţiilor vehiculate. „Originea acestei mocirle semantice se află, după opinia mea, (..) îndeosebi în tendinţa şi tentaţia modernă de a considera cuvintele ca fiind realităţi exclusive, uitând (sau punând între paranteze) existenţa Realităţii şi uitând că vorbele nu sunt decât mijlocitori între om şi Realitate. Dacă se cedează acestei ispite, se poate ajunge la o ştiinţă care este pură construcţie socială sau la o artă sau la o filosofie goală de sens, dar acţionând, minând din interior viaţa socială sau individuală."[393]

Basarab Nicolescu arată în continuarea analizei sale cum anumite teorii se impun altora printr-un demers tipic social; probabil nu există studii sistematice în

---

[390] *Idem*, p. 297.
[391] A se vedea discuţia privind *anterioritatea limbajului semnificativ* faţă de opoziţia adevărat-fals, în cadrul cap. I.
[392] Basarab Nicolescu, 2007, p. 298 – 299.
[393] Basarab Nicolescu, 2007, p. 300.

Scanned with OKEN Scanner

acest sens în domeniul artei, sociologiei sau filozofiei - dar, spune autorul, această problemă ar pretinde o abordare întemeiată pe rigoare ştiinţifică. „În orice caz, o teorie a limbajului ruptă de o teorie a Realităţii este un nonsens activ (în direcţia unei creşteri neîncetate a iluziei)."[394]

Nu mai puţin, caducitatea unor teorii asupra Realităţii nu înseamnă necesitatea punerii între paranteze a Realitaţii înseşi şi renunţarea la orice interogare asupra ei ci, *este necesară schimbarea viziunii asupra Realităţii*. Este extrem de interesant de observat cum *demersul transdisciplinar cere într-un fel de complementaritate sine qua non întrepătrunderea cu un demers lingvistic la fel de coerent*. Ne referim desigur nu numai la aspectul „ştiinţific" al determinării acestora ci însăşi la determinare, la întreţeserea dintre interogarea asupra Realităţii şi implicarea atentă a unui limbaj corespunzător.

„Orice gîndire întemeiată pe structura ternară a Realităţii este de o actualitate imediată"[395], spune Basarab Nicolescu, examinând spre exemplu gândirea lui Peirce. Acesta clarifică multe aspecte ale relaţiei intime dintre limbaj şi Realitate, clasând toate ideile posibile în ternarul Primeitate, Secunditate şi Terţeitate – astfel încât Primeităţii îi aparţine spontaneitatea, libertatea absolută faţă de orice reprezentare, „ceva viu şi conştient" care „nu are nici unitate nici părţi" şi nu poate fi gîndit în sine într-un mod articulat – *lucrurile indeterminate în ele însele având ca funcţie să se determine unul pe altul*.[396]Nicolescu vede în această situaţie intuiţia principiului *bootstrap*-ului, care postulează faptul că *o particulă este ceea ce este pentru că toate celelate particule există în acelaşi timp*; în ce ne priveşte, anticipând puţin modelul integralist – transdisciplinar al comunicării pe care dorim să îl schiţăm în această lucrare, menţionăm că situaţia răspunde de asemenea *indeterminării actuale din societate, unităţii fără diversitate şi diversităţii fără unitate din comunitatea umană*. Primeitatea este incontestabil, aşa cum afirmă Peirce, sursa dinamică a *evoluţiei* (menţionăm că, în consecinţa studiilor coşeriene, preferăm ca începând cu nivelul limbajului să utilizăm termenul „*devenire*") – însă, până la asumarea la un „nivel prag" a principiilor determinării, omenirea se află în „indeterminare".

Secunditatea în accepţiunea lui Peirce relevă aparenţă sau existenţă prin opoziţie cu altul, din care raţiunea pare să lipsească; actualitatea decurge dintr-un

[394] *Idem*, p. 301.
[395] *Idem*, 2007, p. 305.
[396] B. Nicolescu, 2007, p. 305.

Scanned with OKEN Scanner

impuls orb, fiind experienţa efortului disociat de scop. Ea devine coerentă prin considerarea Terţeităţii ca fiind o semnificaţie încorporată într-un eveniment de gândire. Relaţia triadică presupune astfel participarea gîndirii: *Primul* este gândirea ca pură posibilitate, ca o conştiinţă imediată, *al doilea* este gândirea ca informaţie iar *al treilea* este gîndirea determinată, care „dă corp" ideii. „Primul şi al doilea (...) sunt categorii care ne permit să descriem în mare faptele experienţei, iar spiritul s-a mulţumit cu aceasta îndelung."[397]

Pentru Peirce, gîndirea se cunoaşte pe ea însăşi şi numai experienţa dă direcţie gîndirii, ne învaţă ceva; limbajul, în calitate de gîndire, expune structura ternară a Realităţii. Primeitatea este întotdeauna prezentă în calitate de conştiinţă imediată, Secunditatea este domeniul ştiinţei iar semnificaţia, elementul Terţeităţii, este sursa dinamică a Realităţii. „Structura triadică se află la baza teoriei semiotice a lui Peirce, mai bogată şi mai riguroasă decît teoria semiologică diadică a lui Saussure"[398] – afirmă Basarab Nicolescu.

În relaţie cu ideea de Primeitate – de prezenţă pur şi simplu, spontană şi indeterminată - Basarab Nicolescu poziţionează afirmaţia lui Lupaşcu „o frază este un adevărat sistem de cuante" şi opinează: „*Cuvântul este locul de întâlnire între continuu şi discontinuu, între viu şi gânditor, actualizare şi potenţializare, omogenitate şi eterogenitate*. Limbajul este un adevărat fenomen cuantic" [399], - afirmaţie care ne susţine în investigaţia privitoare la relaţia dintre lumea subuantică şi limbaj pe care am iniţiat-o (III.2.) având ca şi suport lingvistica integrală.

În viziunea lui Peirce, omul joacă un rol privilegiat în dinamica evoluţiei (devenirii) - acela de legătură între natură şi cunoaştere; chiar mai mult, omul este oarecum nevoit să evolueze dacă vrea să se conformeze Realităţii şi această poziţie privilegiată se exprimă prin structura limbajului său. Dinamica ternară are ca scop evoluţia, creşterea raţionalităţii universului iar omul este „cel mai perfect dintre semne"[400], afirmă el. Este important să se prezerve esenţa cuvintelor căci un limbaj inexact poate avea efecte distructive asupra omului.

De asemenea, sănătatea unei colectivităţi cere precizia limbajului. Omul poate să făurească un *limbaj universal*, conchide B. Nicolescu – amintind precauţiile faţă de un asemenea termen – în sensul exactităţii limbajului şi libertăţii legitime a omului de

[397] Ch. Peirce, cit. de B. Nicolescu în op.cit., p. 307.
[398] B. Nicolescu, 2007, p. 309.
[399] B. Nicolescu, 2007, p. 309.
[400] Ch. Peirce, cit. de B. Nicolescu, în op. cit. p. 311-312.

Scanned with OKEN Scanner

a-l avea, şi în acelaşi timp în sensul *unităţii cunoaşterii umane*; problema acestei unităţi aşa cum o pune spre exemplu Bohr, în perspectiva unor relaţii logice riguroase, este în fond un proiect transdisciplinar - care poate trece prin construcţia unei noi epistemologii.

Aceasta regăsire a necesarei coerenţe dintre Limbaj şi Realitate - dintre Realitatea Limbajului şi Limbajul Realităţii aşa cum am arătat, - este motivul pentru care propunem în continuare studiul *congruenţei* / congruenţelor dintre lingvistica integrală şi transdisciplinaritate.

4. Congruenţe – dezvoltare

În mod obişnuit, prin metoda comparativă se studiază asemănări şi deosebiri între două opere, teorii, ş.a. – dar în situaţia noastră, fiind vorba nu de asemănări ci de o esenţială complementaritate, sunt primordiale şi este necesar să le punem în evidenţă, *congruenţele* dintre cele două doctrine pe care le studiem. Definim în acest sens *congruenţele* ca fiind *rezultate coincidente*[401] *ireductibil din perspectiva unor cercetări /sisteme diferite* - ceea ce pledează cu atât mai mult pentru sensul oferit de fiecare în parte.

Sistematizăm pentru o mai uşoară abordare şi înţelegere prezentarea acestor congruenţe în:

1. congruenţe care ţin de constituirea doctrinelor şi
2. congruenţe propriu-zise ale doctrinelor ca atare;

este o împărţire desigur „didactică" pentru că cele două aspecte sunt de fapt continuu întrepătrunse.

La aceste două categorii se adaugă o a treia, inedită, privind congruenţa dintre „substanţele" propriuzise care ar constitui „fundamentul ontologic" al celor două doctrine – particula / entitatea cuantică şi „particula / entitatea sonoră".

1. *Congruenţele de constituire*. În calea pe care o străbat în scopul declarat al unei cunoaşteri unitare, lingvistica integrală şi transdisciplinaritatea se întâlnesc (se intersectează) în următoarele puncte (momente esenţiale) - cu rol constitutiv pentru fiecare din ele:

[401] Prin "coincidenţă" înţelegem co-incidenţă, *faptul de a coincide* (*cum* – cu, împreună, şi *in – cidere* – a surveni, apărea în) - şi nu sensul popular (peiorativ chiar) de potrivire întâmplătoare.

Scanned with OKEN Scanner

1.1. *Încadrarea explicită între pozitivism şi antipozitivism.* Formularea ambelor doctrine este realizată de fiecare din autori prin „extragerea" din contextul istoric imediat, – printr-o reală „de-selectare" faţă de acesta -, traversând astfel o etapă de reliefare şi sistematizare a „ideologiilor" la care s-a ajuns în mediul ştiinţific modern (şi care continuă să domine instituţional şi astăzi).

Pozitivismul, dominant începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, este delimitat de Coşeriu, aşa cum am arătat, prin formularea a patru principii[402] - „mai degrabă implicite", deoarece ca orice *ideologie*, pozitivismul este la rândul său „difuz"- pornind aşadar în egală măsură de la faptele lingvistice ca şi de la contextul general al culturii şi al activităţii ştiinţifice, de la „atitudinea" ştiinţifică generală şi „fundamentul" său teoretic. Coşeriu arată că în virtutea acestei situaţii, universalitatea a fost substituită de generalizarea prin abstractizare a unui număr „cât mai mare" de fapte particulare, s-au operat delimitări structurale nereale (în bază de fapt funcţională, – incorectă metodologic şi ea) încât faptele au ajuns să fie „definite" prin ceea ce „sunt", prin "substanţa" lor - iar ştiinţele, chiar şi cele umaniste, şi-au redus obiectul la aspectele sale naturale, „obiective"; renunţându-se la orice filozofie, *responsabilă prin definiţie de încadrarea corectă contextual a faptelor*, toate „obiectele" sunt văzute ca având „evoluţie" cauzală locală şi în cele din urmă, se instalează confuzia între descriere, istorie şi teorie.

La rîndul său, Basarab Nicolescu observă cum se instalează treptat *reducţionismul* începând cu revoluţia ştiinţifică iniţiată de Galileo Galilei în secolul al XXVII-lea, aceasta marcând o ruptură cu modalitatea Tradiţională de cunoaştere în care spiritualitatea era unitară, guvernată fiind de universalitate; procesele spirituale sunt reduse treptat la cele psihice, acestea la cele biologice şi în cele din urmă, procesele biologice sunt explicitate prin „fundamentul" lor fizic clasic. „Obiectivitatea" înseamnă reducerea oricăror procese la natural şi palpabil, Subiectul este transformat în Obiect iar limbajul unitar, care căuta să contextualizeze simbolic ceea ce nu putea fi pe moment explicitat – este redus la limbajul ştiinţific. Paradigma acestei „simplicităţi" devine dominantă din secolul al XIX-lea *iar fizica clasică este nucleul ei*, aducînd cu sine ideea liniştitoare de progres; conceptele „sacrosancte" sunt cele de continuitate, cauzalitate locală şi determinism iar instalarea acestora ca „viziune" în cadrul tuturor ştiinţelor marchează *ideologia scientistă* în care totul e

[402] Este vorba de: principiul individului sau al faptului individual - al atomismului ştiinţific, principiul substanţei, principiul evoluţionismului şi principiul naturalismului (v. I. 2).

Scanned with OKEN Scanner

redus la fizicism şi naturalism. Universul însuşi este o maşină şi cunoaşterea logico-obiectivă induce izomorfismul legilor naturale, economice şi sociale – cu implicaţii vizibile la nivel politic şi uman.

Momentul schimbării radicale a direcţiei de cercetare este marcat de ambii autori ca fiind centrat de acelaşi an 1900 în care, coincident, apar fenomenologia lui Husserl prin care lingvistica se va re-legitima, considerând drept fundament ştiinţific specific cultural *cunoaşterea originară* – şi, de asemenea, este expusă de Planck descoperirea *cuantei elementare de acţiune*, acel „fulger în întuneric" care avea să ducă la apariţia fizicii cuantice şi să schimbe întreaga viziune asupra lumii. Într-o atmosferă de reconstituire treptată a unităţii pierdute a cunoaşterii, care începe se definească cu puţin înainte de începutul secolului XX, se dezvoltă atât situaţii radicale antipozitiviste, cât şi căi de cercetare raţionale care tind să aibă în vedere aspecte coerente din cadrul acestora.

Coşeriu descrie, în opoziţie cu principiile pozitiviste - principiul universal al faptului individual (fiecare „individ" conţine şi manifestă în sine propria universalitate), principiul sistemului de fapte (contextului sau structurii), principiul funcţiei şi al formei (faptele se pot identifica prin funcţia şi nu prin substanţa lor), principiul stării de lucruri sau al esenţialităţii statice (esenţa faptelor trebuie să se poată manifesta în orice moment al devenirii lor); toate acestea sunt de asemenea „difuze", pot căpăta forme extreme antipozitiviste dar constituie în acelaşi timp baza generică şi implicită a noii lingvistici.

Antireducţionismul este reprezentat pentru Basarab Nicolescu de holism (întregul primează asupra părţii) şi emergentism (generarea de complexităţi ireductibile la structurile, comportamentele sau proprietăţile de pornire) - care însă închid argumentarea satisfăcătoare a noutăţii, îngrădind în felul acesta ideea de libertate. Este însă deja contextul favorabil pentru apariţia unei noi idei de Realitate, prin intrarea în scenă a aspectelor (experimentale, conceptuale, formale) care conţin posibilitatea conceperii unei interogări integratoare permanente pentru om. [403]

[403] Faptul că lingvistica integrală formulează (în premieră) *principiile* pozitiviste şi antipozitiviste din care apoi se extrage, – iar transdisciplinaritatea prezintă *curentele* pozitiviste şi antipozitiviste ca atare, de care apoi se diferenţiază - se datorează „diferenţelor specifice" ale celor două doctrine şi anume, anticipăm, faptului că integralismul este însuşi contextualizare în timp ce transdisciplinaritatea este metodologia contextualizării; sub acest aspect fiecare din ele urmează traseul „specific" (necesar şi suficient) de constituire.

Scanned with OKEN Scanner

1.2. *Încadrarea explicită privind tradiţia*. În contextul istoric general al apariţiei lor, atât lingvistica integrală cât şi transdisciplinaritatea îşi prezintă poziţia faţă de tradiţie şi în ambele cazuri este vorba de o recuperare a valorilor fundamentale ale acesteia – în maniera cerută de şi posibilă în actualitate.

Eugen Coşeriu formulează chiar un principiu al tradiţiei în cadrul deontologiei culturii prin care spune că toţi oamenii, şi numai prin faptul că sunt oameni, au cunoaştere originară, - intuiţii cu privire la aspectele care îi definesc încât, pentru a ne da seama de corectitudinea investigaţiilor noastre, este necesar sa cercetăm ce s-a spus în relaţie cu ele întotdeauna. El extrage aspecte importante pentru lingvistica integrală din gândirea vechilor oameni de cultură, cum este spre exemplu sistemul cauzalităţii la Aristotel, gradele de cunoaştere la Leibniz, principiul creativităţii şi chiar principiul cunoaşterii originare îl regăseşte deja la Aristotel.

Pentru Basarab Nicolescu, ştiinţa şi Tradiţia nu au sens una fără celalaltă, încât „ceea ce descoperă Tradiţia în bogăţia vieţii interioare, ştiinţa descoperă, prin izomorfism, în corporalitatea sistemelor naturale (...) Tradiţia se alimentează din ştiinţă, din timp, din istorie, în vreme ce ştiinţa îşi dobândeşte întregul său sens (şi, în particular, sensul valorilor) prin interacţiunea cu Tradiţia."[404] Calea umanistă deschisă înspre Tradiţie verifică permanent validitatea principiul unificator al diversitatii pe care îl asumăm, în condiţiile în care complexitatea nelegitimă (dis-coerentă) a ştiinţei (disciplinelor) binare se dezice în fond tocmai de om.

1.3. *Raportarea la cauzalitate*. În procesul de constituire a doctrinelor pe care le cercetăm, autorii lor reconsideră în egală măsură apelul ştiinţelor moderne la cauzalitatea de tip modern (locală), recurgând la cauzalitatea aristotelică, integrală / mai bogată; aceasta, aşa cum am menţionat, are în vedere nu unul ci patru tipuri de cauzalitate – eficientă, materială, formală şi finală. În timp ce lingvistica integrală le încorporează în procesul constituirii sale – metodologia transdisciplinară le prezintă ca fiind compatibile cu procesul de contextualizare pe care îl propune.

1.4. *Reconsiderarea realităţii*. Atât lingvistica integrală cât şi transdisciplinaritatea se formulează în baza reconsiderii realităţii – descriind o „extensie" virtuală pentru om, faţă de ceea ce ştiinţa clasică pune în evidenţă şi

[404] B. Nicolescu, cit. de Em. Ilie, 2008, p. 62-63.

Scanned with OKEN Scanner

cercetează, - o virtualitate care pare să îi aştepte acestuia prezenţa, decizia, creativitatea. Pentru E. Coşeriu există o realitate a virtualităţilor limbii pe care o contextualizează treptat într-*un sistem care devine astfel „integralist"* – în timp ce pentru B. Nicolescu există niveluri de Realitate care nu au fost luate în considerare de discipline, propunând *o metodologie* care să contextualizeze faptele care se studiază, în sensul acestor realităţi.

Consecinţele imediate în ambele cazuri sunt, pe de o parte, o atenţie specială acordată considerării obiectului drept ceea ce este – *Obiect transdisciplinar* pentru transdisciplinaritate, respectiv *obiect universal* pentru lingvistica integrală - şi, pe de altă parte, cerinţa privind înţelegerea cerută subiectului pentru a opera corect cu aceste situaţii, întrunită de *Subiectul transdisciplinar* în perspectiva transdisciplinarităţii, respectiv de *subiectul universal* în perspectiva lingvisticii integrale. În ambele situaţii subiectul trebuie să respecte evidenţa a ceea ce se înfăţişează studiului – prin cunoaştere intuitivă / originară, prin ceea ce rezistă reprezentărilor, formalizărilor şi imaginilor noastre matematice fiind accesibil în acelaşi timp nivelurilor de percepţie (fenomenologică, originară).

1.5. *Atitudinea subiectului cercetător*. Cerinţele privind respectarea obiectului real de studiu (în perspectivă integralistă respectiv transdisciplinară) sunt garantate în egală măsură de o *atitudine transdisciplinară* ca şi de o *deontologie a culturii*. Punând faţă în faţă cele două doctrine prin filtrul deontologiei coşeriene putem cu uşurinţă să constatăm din nou remarcabile congruenţe:

Principiile deontologiei culturii	Exigenţe transdisciplinare
1. Principiul realismului sau al obiectivităţii, al absolutei obiectivităţi (referinţă la aspectele virtuale ale realităţii, la *a spune lucrurile cum sunt*)	Prima cerinţă a transdisciplinarităţii este respectarea obiectului real de studiu (referinţă la aspectele virtuale ale realităţii, la a considera ceea ce *rezistă* unor false reprezentări)
2. Principiul omului sau al cunoaşterii originare (referinţa la Husserl)	A doua cerinţă a transdisciplinarităţii priveşte subiectul, care trebuie să ţină cont de percepţiile sale (referinţa la Husserl)
3. Principiul tradiţiei (cercetarea acesteia pentru a înţelege realitatea problemelor)	Principiul tradiţiei are aceeaşi poziţie şi validitate (cercetare pentru a înţelege realitatea problemelor)
4. Principiul antidogmatismului (cercetarea teoriilor, modelelor	Principiul antidogmatismului are aceeaşi poziţie şi validitate; sunt

Scanned with OKEN Scanner

similare pentru a vedea în ce sens acestea sau propria teorie pot să primească îmbunătăţiri)	cercetate modele şi teorii cu aspecte congruente pentru o poziţionare corectă culturală.
5. Principiul etic (cercetătorul privit prin prisma de cetăţean al unei comunităţi) este în acelaşi timp principiul utilităţii publice (ştiinţa trebuie popularizată adecvat)	Principiul etic contextualizează prin cerinţele sale, explicit, întreaga activitate transdisciplinară – care este întotdeauna a unui subiect în comunitate.

Privind *atitudinea transdisciplinară* – rigoarea (limbajului – argumentării), deschiderea şi toleranţa - sunt aspecte şi calităţi în mod egal cerute de către transdisciplinaritate şi integralism subiectului cercetor şi care au fost necesare *sine qua non* în însăşi articularea doctrinelor. La rândul ei lingvistica integrală se regăseşte în această atitudine – având din plin *rigoare* în argumentarea demersurilor sale şi totodată în sensul profundei cunoaşteri cerute, *deschidere* în sensul unei interogări profund nedogmatice şi *toleranţă* în demersul său (nu luptă împotriva altor opinii ci în este angajată în vederea propriei opţiuni).

1.6. *Depăşirea contradicţiei*. Rădăcinile transdisciplinarităţii se află în descoperirile fizicii cuantice, în paradoxurile şi revoluţia conceptuală suscitată de acestea; metodologia transdisciplinară apare în efortul de a înţelege unitar ceea ce apare drept contradictoriu şi de a formaliza logic această posibilitate pentru cultură în general; au fost necesari ani de cercetări în acest sens. Lingvistica integrală operează în egală măsură şi esenţial cu înţelegerea profundă şi transgresarea unor perechi contradictorii în confruntarea cu alte doctrine, în vederea constituirii sale. Doctrinele saussuriene spre exemplu – *diadice*, după expresia folosită de B. Nicolescu – sunt cercetate cu profunzime şi, prin eludarea aspectelor incorecte (neconforme cu realitatea) din blocajul epistemologic disciplinar, treptat ternarizate.

1.7. *Rezervele privind realitatea „substanţei"*. Punerea sub semnul întrebării a prezenţei oricărei „cărămizi fundamentale" a realităţii fizice este rezultatul firesc şi firesc acceptat în urma cercetărilor experimentale şi teoretice din domeniul fizicii cuantice. Dacă în privinţa fizicianului Basarab Nicolescu lucrurile sunt clare în acest sens - privind cauzele care îl determină pe E. Coşeriu să afirme (oarecum indirect) că este îndoielnică „expresia" ultimă a fizicii („eventuala substanţă ontologică" spune el) – nu deţinem amănunte; cu siguranţă că, la vremea respectivă, din fortăreţele fizicii

Scanned with OKEN Scanner

cuantice au străbătut în mediile ştiinţifice variate unele din cele mai importante idei şi, în orice caz, exista o „deschidere" a timpului înspre elucidarea acestui ultim bastion al pozitivismului, - situaţii care nu puteau să ramână necunoscute, fie şi numai intuitiv, marelui autor.

Desigur, ambele doctrine se apropie cu discernământ de această spectaculoasă descoperire care suscită în continuare mult interpretări. [În schimb, prin conjugarea doctrinelor care sunt, în fapt, complementare - expresia care rezultă este, aşa cum vom vedea, inedită.]

2. *Congruenţe constitutive*. Pentru a putea demonstra complementaritatea esenţială dintre lingvistica integrală şi transdisciplinaritate, este necesar să precizăm *co-incidenţele* aspectelor fundamentale care le situează în câmpul aceleiaşi cercetări: raţiunea universală integratoare.

Desigur că, într-o asemenea situaţie, aspectele de constituire şi cele constitutive sunt practic aceleaşi, sunt doar privite din unghiuri diferite; totusi, am preferat să le abordăm separat pentru că există în acealaşi timp o „asimetrie" esenţială a doctrinelor pe care le studiem - are le asigură complementaritatea şi care este mai vizibilă în acest mod.

1. *Problema graniţelor disciplinare*. După cum subliniază Basarab Nicolescu, graniţele disciplinelor sunt epistemologice, nu ontologice – iar într-o comparaţie sugestivă geografică, epistemologia disciplinară le trasează ca fiind comune, precum graniţele unor ţări. Transdisciplinaritatea pune, aşa cum am văzut, problema spaţiului *dintre* şi *dincolo de* discipline (disciplinele asemanându-se mai degrabă cu planetele în univers).

Pentru gândirea clasică acest lucru este absurd, precizează autorul, deoarece între discipline nu se poate afla nimic. Totuşi, aşa cum am văzut, transdisciplinaritatea umple spaţiul acesta cu multiple niveluri de Realitate ale unui Obiect şi cu o prezenţă corespondentă, conştientă/pasibilă de cunoaştere, a unui Subiect – iar transgresarea graniţelor necesită însăşi prezenţa Subiectului, nu este posibilă înafara lui (nu este posibilă transgresarea „obiectivă" – motiv pentru care disciplinele clasice au şi rămas în limitele graniţelor pe care de altfel singure şi le-au impus).

Din acest motiv, transdisciplinaritatea preconizează *o contextualizare treptată* a aspectelor fundamentale ale unei situaţii problematice date, prin care să recupereze

Scanned with OKEN Scanner

aceste realităţi pierdute din vedere de analiza disciplinară (teoretică, practică şi atitudinală).

Desigur că exemplele care confirmă în totalitate lipsesc atunci când este vorba de o nouă viziune - mai degrabă putem vorbi de argumente grăitoare în favoarea ei, dar şi de activitate în cadrul nou propus, efervescentă în mai multe centre ale lumii în acest moment (sunt două tipuri de activităţi transdisciplinare care se desfăşoară - educaţional şi experimental - în fapt complementare; şi, desigur, există activitatea de cercetare).

Cu atât mai interesant este faptul că lingvistica integrală preconizează la rândul ei depăşirea (continuă) a limitelor subiectului (universal), în actul fundamental al creaţiei - de poezie, limbaj sau cultură în general (dat fiind că limbajul este baza culturii) – în sensul unei virtualităţi posibile pentru om, act pe care îl defineşte drept *fundamental* (actul care reprezintă fundamental fiinţa umană). Acesta este sensul în care putem spune că E. Coşeriu *contextualizează* limbajul, re-creând cadrul său epistemologic astfel încât *lingvistica* – ştiinţa care îl studiază, să poată da seama de toate aceste realităţi ale limbajului (atât tradiţionale cît şi ţinând de creaţie), devenind astfel *integrală*.

Putem spune că aceasta contextualizare are la Coşeriu două etape: după ce stabileşte faptul că graniţele existente ale disciplinei sunt neîncăpătoare pentru realitatea limbajului în mişcarea sa creatoare - autorul abordează curentele ştiinţifice majore pe care le *de-contextualizează* într-o primă etapă, diferenţiind ceea ce este coerent cu realitatea nou înţeleasă a limbajului, şi *re-contextualizînd* apoi aceste date într-un cadru potrivit (universal).

Astfel, lingvistica integrală întîlneşte şi parcurge toate aceste exigenţe ale transdisciplinarităţii privind problema restructurării graniţelor disciplinare.

2. *Dinamicitate şi creativitate*. Aducând în discuţie dinamicitatea specifică *stării T*, cea care are drept potenţial concilierea contrariilor, transdisciplinaritatea afirmă de fapt *caracterul* dinamic al transgresiunii de către Subiect al aspectelor duale ţinând de incompletitudinea unui singur nivel de Realitate. Dualitatea este transgresată de „unitatea deschisă care cuprinde în acelaşi timp Universul şi fiinţa umană", spune Basarab Nicolescu,- încât această stare dinamică este esenţial creatoare (aduce prin rezolvare *noutatea* – şi noutatea unui alt nivel de Realitate) şi practic continuă.

Scanned with OKEN Scanner

Observând caracterul dinamic creator al limbajului (în primă relaţie cu poezia lui Ion Barbu), E. Coşeriu este preocupat de o formalizare a acestei situaţii într-un cadru raţional adecvat. Afirmând faptul că unul din universaliile lingvistice este creativitatea – pornind deci la drum în sensul „unităţii deschise care cuprinde în acelaşi timp Universul şi fiinţa umană" – el constată că *în activitate însăşi se află depăşirea a ceea ce este învăţat*, activitatea fiind astfel *energeia*, act creator. Punctul de plecare al lingvisticii sale este astfel tocmai *actul verbal*, pe care îl integrează unor structuri ternare unitare şi coerente.

3. *Ternaritatea.* Metodologia transdisciplinară răspunde decupajelor disciplinare generatoare de contradicţii prin *logica terţului inclus*, care conciliază aspectele mutual exclusive printr-un mecanism tridialectic. Acesta este util în planul lărgirii clasei fenomenelor susceptibile de a fi trăite raţional, dar el trebuie *înţeles şi trăit în egală măsură, pentru a fi operator*. Lumea se oferă cunoaşterii noastre prin intermediul unei structuri ordonate dar în continuă mişcare; ea este raţională, dar o raţionalitate multiplă, structurată (topologic) pe niveluri. Logica terţului inclus permite raţiunii să treacă de la un nivel de Realitate la altul în timp ce „nivelurile de Realitate corespund unor niveluri de înţelegere, într-o fuziune a cunoaşterii şi a fiinţei".[405]

Există cercetări actuale care supun acestui principiu diferite aspecte structurate până în prezent binar de ştiinţă – elemente conflictuale din practica psihologică, educaţională, artă sau drept – cu rezultate cum este şi firesc parţiale până în acest moment, însă remarcabile şi care deschid noi înţelegeri. În ce priveşte situaţia lingvisticii, ea este cu totul particulară întrucât întâlnim în opera coşeriană elementele unor ternarizări sistematice care acoperă şi recontextualizează nu numai aspecte parţiale ci întreg domeniul.

Aşa cum am arătat în studiul consacrat prezentării operei coşeriene de la începutul acestei cercetări, autorul preia marile teme ale lingvisticii – aflate în întregime în impasuri binare pe care de asemenea am încercat să le prezentăm, - şi le recontextualizează ternar. Pornind spre exemplu de la cuplul binar sincronie – diacronie, - el conceptualizează şi sistematizează ternarul *sincronie, diacronie şi istorie*; pornind de la limbă – vorbire, în accepţiune diadică, autorul concepe sisteme

[405] B. Nicolescu, 2009, p. 233.

Scanned with OKEN Scanner

triadice care alcătuiesc osatura profundă a lingvisticii integrale. Distincţia între sistem funcţional şi convenţie (realizare) normală îl duce la stabilirea ternarului *sistem, normă şi vorbire* care rezolvă integral dificultăţile pe care le implică opoziţia dintre limbă şi vorbire.

4. Universalitate şi coerenţă. Un aspect particular al ternarităţii este, în abordarea transdisciplinară, Terţul Ascuns - care uneşte „contradictoriile supreme", Obiectul şi Subiectul, alcătuind împreună cu acestea *modelul transdisciplinar al Realităţii* (este aspectul fenomenologic al abordării transdisciplinare). Spre deosebire de terţul logic inclus, Terţul Ascuns se sustrage oricărei raţionalizări dar menţine realitatea transraţională, asigurând transmiterea coerentă a informaţiei şi a conştiinţei în toate regiunile universului; există astfel un „ternar al coerenţei" care este în acelaşi timp şi *termen de interacţiune* între Subiect şi Obiect şi care nu poate fi redus la acestea, fiind alcătuit din punctul X de întîlnire al fluxului de informaţie (care traversează Obiectul) şi respectiv de conştiinţă (care traversează Subiectul) şi buclele de coerenţă asociate acestor fluxuri. Discontinuitatea între nivelurile de Realitate şi de percepţie este astfel compensată de continuitatea informaţiei purtate de Terţul Ascuns şi, de asemenea, acesta dă sens şi terţului inclus traversându-l prin zonele de discontinuitate.

Aspectul de coerenţă *co-incident* cu cel nicolescian este dat în perspectiva integralistă coşeriană, în opinia noastră, tocmai de universalii. Coşeriu constată forţa particulară a acestora de a asigura practic „continuitatea informaţiei" acolo unde există discontinuităţi fundamentale în structurarea universului pentru om şi deci, un „termen de interacţiune" pentru cunoaştere. Universaliile însăşi sunt integrate de Coşeriu unui sistem de raţiune triadic – universalii posibile, necesare şi empirice, prin care se structurează nivelurile de percepţie virtuale şi empirice coerent cu cele raţionale. Raţionabilizării deschise a universului (disponibilităţii acestuia de a fi raţionalizat) omul îi poate răspunde printr-o atenţie orientată creator, triadic - cu o realizare deschisă, coerentă, dinamică şi integratoare a propriei fiinţe. Aşa cum fiecare din doctrine susţin, mărturia şi forţa unei asemenea coerenţe este dată de limbaj (rigoare argumentativă) în cadrul structurat pe mai multe niveluri al unei intersubiectivităţi evident coerent asumate (cu niveluri concentrice de comunitate).

Scanned with OKEN Scanner

5. *Incompletitudine şi intersubiectivitate*. O dată cu ipoteza *bootstrap*, este lansat principiul autoconsistenţei: *o particulă este ceea ce este pentru că toate celelalte particule există în acelaşi timp*. Particulele sunt mai degrabă relaţii între evenimente, într-o viziune dinamică a unităţii lumii, care este (auto)organizaţională şi (auto)structurantă în acelaşi timp. Ipoteza are implicaţii importante asupra cunoaşterii *Totului*, în spatele acestei situaţii aflîndu-se o coerenţă fundamentală, o ordine raţională fără lacune: o dată obţinută o informaţie *parţială* asupra lumii reale, restul nu este arbitrar – el se obţine prin autoconsistenţă.[406]

În continuitate cu această ipoteză este principiul incompletitudinii care guvernează fiecare nivel de Realitate: fiecare nivel este ceea ce este datorită faptului că şi celelalte există în acelaşi timp. Aceasta situaţie permite unitatea deschisă a Obiectului şi Subiectului, în spatele căreia se află coerenţa fluxurilor de informaţie şi de conştiinţă.

În situaţia ştiinţelor culturii, obiectivitatea ne obligă la subiectivitate, afirmă Coşeriu; subiectul se afirmă drept absolut în artă (în arta autentică, neinfluenţată de cerinţe pragmatice) şi astfel devine subiect universal – luând responsabilitatea tuturor indivizilor în actul său de creaţie. În limbaj, subiectul nu este singur, ca în artă, ci este legat de alte subiecte; lingvistica integrală leagă subiectul prin alteritate nu doar de prezent ci chiar şi de tradiţie, susţinând o unitate cu subiectele din trecut şi cu subiectele actuale, şi chiar o solidaritate cu subiectele viitoare. „Lingvistica trebuie să considere că tocmai ăsta este obiectul ei: ea trebuie să studieze limbajul ca obiectivarea unui subiect între subiecte, dotat cu alteritate. De aici, greutatea alterităţii, pe lângă creativitate, în faptele de limbaj."[407]

Putem spune aşadar că există o „incompletitudine" a fiecărui subiect raportat la celelalte, încât fiecare este ceea ce este pentru că toate celelalte subiecte există în acelaşi timp. Această situaţie este de altfel congruentă în continuare cu faptul că rigoarea cerută de atitudinea transdisciplinară este centrată de limbajul coerent argumentativ, care dă seama corect despre coerenţa lumii. E. Coşeriu vorbeşte de *corectitudine* (conformitatea cu o tradiţie, vorbim de educaţie lingvistică) şi *exemplaritate* (respectarea normei - dar şi crearea unora noi în dinamica limbii - încât vorbim aici de „politică" lingvistică, adecvarea la situaţie) – şi acestea două ar alcătui

[406] B. Nicolescu, 2007, p. 114.
[407] E. Coşeriu, 1996, p. 125.

Scanned with OKEN Scanner

împreună *rigoarea limbajului*. Printr-un limbaj astfel coerent cu Realitatea subiectul se respectă atât pe sine cât şi pe toţi ceilalţi – comunitatea şi întreaga umanitate.

6. *Complexitate şi varietate*. Există un motiv intern al celor două doctrine – care le asigură de altfel continuu complementaritatea – pentru care una vorbeşte despre complexitate şi „apoi" dezbate varietatea (o implică mereu) – cealaltă, dezbate iniţial varietatea şi apoi (sau continuu) vorbeşte despre complexitate. Complexitatea este forma modernă a străvechiului principiu al interdependenţei universale, spune Basarab Nicolescu - şi, foarte clar, un nivel de Realitate este *simplexus*-ul *complexus*-ului prezent în trans-Realitate.

Neremarcând complexitatea trans-Realităţii, toată „povara epistemologică" a elementelor ţinând de mai multe niveluri de Realitate cade pe un singur nivel (nivelul comun studiat, perceptibil cu organele noastre de simţ) şi, cu toate că el ar fi trebuit să fie gestionat simplu, se încarcă cu contradicţii; practic, sunt considerate ca aparţinând acestui nivel proiecţii ale altor niveluri şi apar confuzii de planuri - atît de recepţie (observare) a lor, cât şi de prelucrare logică (spre exemplu, logici binare pentru ceea ce trebuie considerat ternar). Sugestiv, este ca şi cum un cub, având trei dimensiuni, este proiectat pe un plan, unde este considerat ca fiind reprezentat esenţial de acel amestec de linii complicate, care nu au un înţeles propriu simplu precum al obiectului real, nu păstrează sensul esenţial al acestuia în proiecţie: sensul real este cel de cub şi nu de amestec de linii inteligent poziţionate, avand o logică internă dar nicidecum a întregului care este.

Complexitatea reală este cea a Trans-realităţii – cea „secundară" sau „de gradul doi", cum o vom numi, aparţine interpretării şi acţiunilor artificiale pe care aceasta interpretare le declanşează. Spre exemplu, în urma descoperirii logicii din această proiecţie (elemente de logică a întregului şi a părţilor se păstrează în orice proiecţie, însă cu un grad crescut de complexitate faţă de situaţia reală), se angajează un proiect de cercetare a acestei logici, considerate a aduce beneficii din anumite motive; neluând în seamă expresia simplă şi sensul real al întregului (obiectului) real, acest proiect va fi mai complex şi mai laborios decât ar fi necesar. În urma unor constatări parţiale, se pot lua decizii pe de o parte de continuare a unor cercetări tot mai specializate, pe de altă parte, de iniţiere a unor aplicaţii ale studiilor parţiale obţinute – toate acestea fiind cu atât mai costisitoare cu cât îndepărtarea de esenţialul şi simplitatea din Trans-realitate este mai mare (a se vedea spre exemplu costurile

Scanned with OKEN Scanner

enorme ale acceleratoarelor de particule – care urmează o cale fizică clasică în evidenţierea unor aspecte ale fizicii neclasice).

Mai mult decât atât – generalizând, putem spune că apar mereu discipline şi activităţi noi, în concordanţă cu faptul că există în fapt mai multe şi de fapt numai Obiecte transdisciplinare (nu doar unele rătăcite, exemplificate de noi prin „metafora restrictivă" a cubului[408]), care însă sunt receptate, în tiparul actual ştiinţific, doar prin proiecţiile lor. Aspectele obţinute astfel (proiecţii interpretate şi asupra cărora se iau decizii de activităţi) se intrică într-o complexitate ale cărei efecte sunt de asemenea proiectate pe un singur nivel; această proiecţie a trans-complexităţii perturbate, precum şi rezultatele considerării ei în felul acesta, este deja extrem de *complicată*[409], o complicaţie inutilă, continuu generatoare de căi false si tot mai costisitoare.

Transdisciplinaritatea spune că, în coerenţa lor, lucrurile sunt prezente în Realitate cu simplitate pe fiecare nivel, conform legilor acestuia - şi totul se prezintă într-o ordine perfect intricată, în care dacă un singur element ar fi fost aşezat altfel, Universul – culminând cu viaţa umană – nu ar mai fi existat. Întreaga „povară" a complexităţii este preluată de o incredibilă coerenţă, lăsând Realităţii, organizate pe niveluri, aspectele „minimum necesare şi suficiente" pentru devenire. În acelaşi timp însă, tot prin intermediul coerenţei universale, fiecare aspect al complexităţii este prezent, într-un mod sau altul – vizibil sau „înfăşurat" - în fiecare din aspectele Obiectului transdisciplinar. Complexitatea ne este într-un fel în întregime accesibilă prin coerenţă - în forma coerenţei, cu toate că ea este de fapt „depozitată" în aspectele ei ne-accesibile, în zona de non-rezistenţă.

Este de presupus / de luat în considerare în acest sens şi supoziţia conform căreia aceste aspecte necunoscute, aparţinând Realului – Terţului Ascuns, sunt accesibile treptat, respectând ritmuri apofatic – catafatice; întotdeauna rămâne ceva necunoscut, apropierea de Real fiind în principiu infinit asimptotică şi doar anumite forme de credinţă o consideră posibilă ca „împărtăşire" (întâlnire cu Totul) ritualică.

Proiecţia Obiectelor transdisciplinare pe un singur nivel de Realitate este aşadar cu mult mai costisitoare din toate punctele de vedere decât Realitatea acestora şi, pe măsura avansării - insistenţei, perseverării pe această cale greşită, lucrurile se complexifică secundar şi se complică în acelaşi timp, costurile (financiare, umane, de timp) implicate evoluând hiperbolic.

---

[408] Tema Obiectelor (integralist)transdisciplinare urmează să o dezvoltăm începând cu cap. IV.
[409] Complexitate nu înseamnă complicat ci, vine de la „complexus"- care înseamnă în interdependenţă.

Scanned with OKEN Scanner

Contradicţiile nu sunt fireşti, ele apar în urma interpretării, a discursului epistemologic incoerent cu Realitatea (vorbim de coerenţă în sensul pe care B. Nicolescu îl dă termenului, conferindu-i validitate conceptuală); interpretarea duce într-un al doilea timp la decizii şi activităţi incongruente cu ordinea lucrurilor, pe care o perturbă, generând în timp efecte contradictorii.

Există prin urmare false complexităţi, generate de episteme aparţinând logicii binare, care se manifestă prin contradicţii multiple, intricate cu contradicţiile altor interpretări simultane, la nivelul de Realitate considerat (numim interpretare faptul de „a nu spune lucrurile cum sunt" – deci nerespectarea primului principiu deontologic coşerian al culturii).

Remarcând falsele complexităţi generate de aceste epistemele binare – din perspectiva realei complexităţi, care este cea a Trans-realităţii, - Coşeriu contextualizează ternar contradicţiile existente în interpretările despre limbaj, care blocau dezvoltarea în continuare a studiilor sau le duceau pe direcţii false. El eludează astfel treptat aspectele care umbreau sau blocau această dezvoltare şi deci viziunea reală, ajungând să reconfigureze practic obiectul de studiu al lingvisticii, „aşa cum este".

În acest demers de o complexitate evidentă dar şi deseori subliniată, Coşeriu clasifică varietăţile posibile din interiorul „nivelului" limbajului. Există o varietate – expresie a complexităţii – în cadrul unui singur nivel de Realitate, care trebuie abstrasă şi definită aşa cum este – şi aceasta este valabil pentru toate disciplinele: ţinând cont de transcomplexitate şi deci, de obiectul de studiu aşa cum este, în multiplele lui determinări, - putem explicita Obiectul în nivelurile de realitate considerate, fără ca aceasta să fie proiecţie. Aceasta nu mai este evident o reducţie, asa cum inevitabil se produce in cazul binaritatii - dar nu este nici o extragere din contextul mai multor dimensiuni; este mai degrabă vorba de „*abstragere*" şi vom reveni în cercetare asupra acestei noţiuni.

Există o mare diferenţă între „extragere" şi „abstragere" – cu toate că se foloseşte în ambele cazuri expresia „abstractizare"; abstractizarea este operaţia ideală prin care se studiază anumite aspecte ale unui Obiect transdisciplinar, respectându-i acestuia identitatea reală şi păstrând relaţia corectă cu celelalte aspecte ale sale (unitatea corectă în diversitatea aspectelor sale, deci apartenenţa la multiplele niveluri de Realitate şi legile fiecăruia, prin intermediul coerenţei).

Scanned with OKEN Scanner

De fapt, disciplinele ştiinţifice binare nu abstractizează, în sensul real al termenului ci, ele *extrag* elementele din contextul lor, nesocotind relaţiile acestora cu alte elemente în forma întregului; aceste fragmente sunt astfel studiate „in vitro", înafara contextului lor real. Procesul *abstragerii* în schimb, este delicat, există o atenţie specială ca atunci când vorbim de anumite aspecte, să nu le secţionăm pe celelalte: acesta este modul în care operează Coşeriu toate diferenţierile sale, care, în fapt, integrează.

Abstragerea se desfăşoară „in vivo"; ea precizează obiectul (aspectele acestuia) în conexiunile sale. Până la urmă, în procesul abstragerii Subiectul se regăseşte şi se identifică pe sine iar integrarea – la orice nivel - se realizează prin însăşi procesul coerent cu Realitatea al acestor diferenţieri.

Avand în vedere tot timpul complexitatea reală a lucrurilor (transcomplexitatea lor, multiplicitatea întreţesută a aspectelor obiectului de studiu), Coşeriu sistematizează *varietatea* limbajului pe nivelul său „palpabil" (spaţial)– cu alte cuvinte, gradul corect de complexitate al acestui nivel – pe care îl integrează coerent unei viziuni unitare, care ţine seama de faptul că obiectul său de studiu aparţine mai multor niveluri de Realitate.

Transdisciplinaritatea, punând problema complexităţii, a cărei sistematicitate dinamică trebuie observată ca trans-complexitate, propune realizarea unei re-sistematizări corelate pe niveluri. O nouă epistemologie (sau noi epistemologii) ar ţine cont de toate aceste aspecte iar ştiinţele şi faptele care apar ar impune noi taxonomii, spune Basarab Nicolescu. Cert este că acest lucru s-a petrecut deja în cazul lingvisticii integrale, în procesul de resistematizare apărând noi discipline şi taxonomii.

3. *Congruenţa fundamentală* (*congruenţa „substanţei" sau identităţii*). Aşa cum am enunţat deja, există o congruenţă fundamentală specială între doctrinele pe care le studiem, care se referă la însăşi „materialul" cu care lucrează fiecare din ele.

„O frază este un adevărat sistem de cuante", spune Lupaşcu iar Basarab Nicolescu continuă: „*Cuvântul este locul de întâlnire între continuu şi discontinuu, între viu şi gânditor, actualizare şi potenţializare, omogenitate şi eterogenitate*. Limbajul este un adevărat fenomen cuantic."[410]

[410] Basarab Nicolescu, 2007, p. 309.

Scanned with OKEN Scanner

Există în mod cert o congruenţă între natura subcuantică şi natura limbajului, remarcată de cei doi autori. Definim în acest studiu *congruenţa* ca fiind *co-incidenţa ireductibilă între anumite aspecte/momente a două cercetări sau doctrine complementare; în aceasta situaţie, co-incidenţa se referă chiar la co-existenţa contrariilor în mod identic teoretic şi analog faptic,"substanţial"*, în ce priveşte „materiile" cu care lingvistica integrală şi fizica subcuantică operează. (Cu privire la realitatea ţinând de substanţă / formă a limbajului, - am arătat imposibilitatea obiectivării clasice stricte a sunetului sau a fonemei asociate, şi am prezentat analogia sistemului fonologic cu sistemul cuantic).

La acest nivel unic de congruenţă însă, analogia este totuna cu identitatea în sensul că, *la acest nivel de evidenţă a paradoxului, cu coexistenţă concretă a două perechi de contrarii identice teoretic şi analog faptic „substanţial"* (fiecare fiind şi substanţă şi formă dar mai bine zis nici substanţă nici formă), - *putem postula însăşi co-incidenţa ireductibilă dintre analogie şi identitate* (ca şi cum identitatea ar fi particulă şi analogia ar fi undă); astfel, limbajul şi natura subcuantică a lucrurilor sunt identice în sensul de „pereche" - se întâlnesc pentru a lucra împreună, fiind perfect complementare: limbajul ar fi metodologia, subiectul care acţionează - iar natura subcuantică ar fi forma-substanţă, obiectul asupra căruia se acţionează, - în momentul comunicării. Natura ascultă în funcţie de coerenţa discursului (intră în coerenţă / discoerenţă cu discursul uman, îl urmează).

Asupra semnificaţiei şi importanţei acestei situaţii vom reveni în capitolul de formulare a modelului integralist transdisciplinar al comunicării. În orice caz, relatia dintre natura subcuantică a lumii şi limbaj este o relaţie „în aşteptare" – este o relaţie care nu *este* ci *trebuie să fie* - şi aceasta se întâmplă la nivel *cultural*.

5. Metodologia „ascunsă"

În demersul construcţiei lingvisticii sale, E. Coşeriu îşi precizează de fiecare dată cu exactitate metodologia ca şi „traseu", activitate în sine, directă - fără însă să analizeze metodologia însăşi ca atare - uzează de ea pur şi simplu, corect intuitiv. *Această metodologie îi organizează sistemul radical diferit de toate celelalte discipline – sisteme ştiinţifice existente* (în opinia noastră nu sunt propriuzis "sisteme" disciplinare ci "câmpuri" disciplinare care aşteaptă să fie "sistematizate" şi

Scanned with OKEN Scanner

"disciplinate" – acestea două petrecându-se simultan, condiţionându-se, formulându-se reciproc în "integralism").

Abordarea lui Coşeriu este în opinia noastră *o nouă epistemologie*, - radical diferită de cele existente. El înlocuieşte progresiv obiectul de studiu – trece de la *limbă* (obiectul de studiu al lingvisticii binare, saussuriene), la *creaţia de semnificaţii* (obiectul de studiu al lingvisticii integrale)[411], utilizand o metodologie proprie (pe care nu o numeşte); este evident că intuiţia extraordinară a marelui autor se transpunea într-o complexă şi coerentă forţă "constitutivă" în sensul determinării şi formulării lingvisticii sale în format unitar şi deschis în acelaşi timp (integralist).

O nouă epistemologie, dacă este corectă – i.e. dacă este corect diferenţiată de ontologie – asigură consecvent o metodologie corectă, - care este, cum vom arăta în continuare, *inevitabil cea transdisciplinară*. Faptul că el înlocuieşte metodologia şi deci epistemologia, în acelaşi timp (dacă sunt corecte, cele două se implică şi se precizează reciproc integral) – obţinând un obiect de studiu nou, inedit în acest caz, aparţinând mai multor niveluri de realitate - este motivul pentru care noua ştiinţă (integralistă) este dificil de sistematizat în acest moment, şi imposibil de sistematizat în maniera clasică de sistematizare care implică liniarizarea (obiectul de studiu integralist fiind *holomeric* – oarecum „rotund" - fiecare aspect implicând întregul).

Interesant este faptul că exegeţii limbajului nu îsi pun problema unei alte metodologii *definite*, cu totul nouă, în aceasta situaţie – a unei metodologii radical diferite faţă de metodologia disciplinară – şi care să fie *specifică integralismului*; atat de obisnuiţi suntem pe de o parte cu metodologia existentă, fragmentaristă (atat de comună încat eventual nu ar putea fi o piedică să gândim altfel, daca am dori) - iar pe de altă parte, există confuzia numită între *metodă* şi *metodologie* care anulează o dată în plus ideea de regândire a metodologiei ştiinţifice în ansamblul ei.

Este necesar să evidenţiem întreg „sistemul de transgresiuni" coşeriene spre noul său obiect de studiu – pentru a pune în evidenţă şi a identifica metodologia internă a lingvisticii integrale.

Putem enunţa pe scurt într-o primă etapă această metodologie intuitivă la Coşeriu ca fiind compusă, corespondent cu metodologia transdisciplinară, din:

1 - Identificarea *mai multor niveluri de Realitate* în cazul limbajului;

[411] Profesorul Mircea Borcilă este cel care identifică, după cunoştinţa noastră, acest obiect de studiu „prim", *ireductibil*, al lingvisticii integrale.

Scanned with OKEN Scanner

2 – Trecerea întregii problematici binare, aparţinînd altor abordări ale limbajului – care este contradictorie şi îi blochează acestuia sistematizarea coerentă - printr-un *sistem logic neclasic, ternar*;

3 – Respectarea impecabila a *complexităţii* obiectului abordat cu sistematizarea unitară a tuturor aspectelor acestuia şi realizarea taxonomiilor respective – generând o nouă epistemologie.

Să le analizăm în continuare în cadrul concret pe fiecare.

1. Primul pas în realizarea lingvisticii integrale l-a constituit înţelegerea faptului că există o Realitate a virtualităţilor limbii, care face posibilă creativitatea din limbaj şi însăşi limbajul, acesta fiind, în esenţa sa, creativ (chiar şi repetiţia este nouă, în limbaj). Întreaga lingvistica integrală se constituie tocmai în jurul acestei idei fundamentale, prin care reconsideră un obiect de studiu forţat să intre în limitele unei singure realităţi şi astfel, contradictoriu definit atât ca natură cât şi prin procedeele de analizare.

În acest sens, perspectiva filozofică pe care Coşeriu o atribuie lingvisticii sale este idealismul, în sensul că „numai idealismul este realist", întrucât celelalte forme ale filozofiei „nu văd realitatea universului şi, mai ales, realitatea omului decât parţial şi, într-un fel, chiar prin anumite devieri de la esenţa lucrurilor şi a omului."[412] Această concepţie cu privire la limbaj a fost numită „realismul lingvistic", pentru că „e vorba de realitatea însăşi a limbajului, aşa cum se prezintă acestei 'ştiinţe originare' pe care o are omul cu privire la sine însuşi."[413]

2. Sunt multiple exemplele prin care se poate demonstra ternarizarea treptată şi practic continuă a sistemului lingvistic de către Coşeriu, pentru a ajunge la formularea unitară a propriului sistem. În toate reîncadrările pe care le stabileşte, el ajunge de la opoziţii binare la sisteme ternare de factori implicaţi în limbaj. Plecând de la dihotomia elementară a celui mai important curent lingvistic precum şi de la demonstrarea blocajului subtil al conceptelor la nivelul acesteia, - el evidenţiază într-o primă etapă necesara tripartiţie a punctelor de vedere asupra limbajului.

Procedeul lui Coşeriu este, pe scurt, următorul: *reforma unei discipline,* spune el, *nu trebuie să se justifice negativ, prin insuficienţa schemelor care au fost impuse*

[412] N. Saramandu, 2004, p. 69.
[413] Copceag, în op.cit., p.69.

Scanned with OKEN Scanner

obiectului său, ci pozitiv, prin realitatea obiectului însuşi. Arătând că obiectul lingvisticii poate fi numai *limbajul*, sub toate aspectele sale (şi nu *limba*, aparţinînd dihotomiei limbă-vorbire), - iar acesta se înfăţişează concret ca *activitate*, şi anume ca vorbire (în sensul Humboldt-Aristotel discutat), el arată că acest *nou obiect de studiu* trebuie discutat *în perspectiva celor trei moduri în care poate fi considerată realitatea sa* (şi orice realitate): ca atare – *energeia*, ca activitate potenţială - *dynamis* şi ca activitate realizată în produsele sale - *ergon*. Pornind de aici, el dezvoltă în continuare importante tripartiţii, argumentate şi susţinute în lucrări ample.

Pornind aşadar de la un sistem binar dat, static, - autorul desfăşoară prin unul din termenii binarităţii o realitate mai amplă, implicând un nou sistem de factori, prin care revine în final şi asupra celui de al doilea termen de pornire, dar într-o modalitate nouă, dinamică. În această *diferenţiere* a doi termeni binari, statici, aparţinând *epistemic* unui singur nivel de Realitate, - în trei termeni care îi *re-structurează* din punct de vedere *dinamic* pe primii doi (ţinând cont de realitatea obiectului studiat, care se desfăşoară pe mai multe niveluri), intervin: înţelegerea faptului că există mai multe niveluri de Realitate ale obiectului real de studiu, evidenţierea dinamicităţii pentru om a *anumitor aspecte* ale termenilor de pornire, resistematizarea în această bază, dinamică şi ternară, a acestor aspecte, propunerea sistemului dinamic ternar. Astfel, se observă faptul că, din punct de vedere epistemic, traseul de reformulare al triadei (triadelor) obiectului de studiu este *asimetric* faţă de momentul ontologic real, constituit din trei termeni aflaţi în echilibru dinamic. Vom reveni asupra acestui aspect în lucrare, cert este însă că, o dată cu dezvoltarea problematicii tripartite a limbajului în 1955, marcăm începutul istoric al unei noi epistemologii.

Având în vedere aceste aspecte, putem spune că elementele A, non-A şi Ti ale transdisciplinarităţii – aparţinând realităţii triadice dinamice a unui obiect real de studiu (şi care *propune* un nou sistem epistemologic), care substituie sistemul diadic static (aparţinând sistemului epistemic centrat de metodologia ştiinţifică binară, a terţului exclus) - *se constituie prin diferenţieri treptate ale elementelor realităţii blocate în episteme binare*; *antinomia, aşa cum bine precizează Coşeriu, nu aparţine realităţii obiectului ci planului cercetării*. Oricât ar părea de ciudat, confuzia între „planul obiectului" (Realitatea obiectului) şi „planul cercetării" – evidenţiată atât de bine de Coşeriu pentru limbaj în *Sincronia, diacronia şi istoria* –, confuzia între ontologie şi epistemologie (aspecte ale acestora) aşadar, este nu doar extrem de frecventă, ci permanentă în disciplinele binare – este însăşi „condiţia" lor.

Scanned with OKEN Scanner

Concepţiile binare – nu doar cea saussuriană - *prezintă un viciu fundamental care nu le permite să depăşească contradicţiile lor interne*. Coşeriu propune depăşirea, în planul cercetării, a acestei binarităţi prin *istorie* - neexistând o contradicţie între „sistem" şi „istoricitate" ci, dimpotrivă, natura istorică a limbii - a obiectului de studiu în general, cum vom vedea -, implică esenţa ei sistematică.

Pentru depăşirea oricărei antinomii este necesară aşadar *o resistematizare epistemologică, în conformitate cu realitatea ontologică a obiectului de studiu* – drept pentru care el trebuie cunoscut de la început aşa cum este (prin cunoaştere originară); variantele intermediare epistemologice (de tatonare) sunt legate de variante intermediare de înţelegere a Realităţii obiectului de studiu care, din punctul de vedere al principiul economiei pot fi eludate, datorită faptului că posibilitatea de „a spune lucrurile aşa cum sunt" este o universalie umană (şi este dată de la început).

Congruenţa dintre transdisciplinaritate şi lingvistica integrală se manifestă în acest moment (logic – logica neclasică a terţului inclus) în *necesara tripartiţie a elementelor unui obiect de studiu* care, în viziune integralistă, este complet recuperabil de la început. În urma acestei cunoaşteri integraliste – din punct de vedere ontologic - a obiectului, are loc o transgresiune treptată – epistemică – înspre conceptualizarea tripartită, conformă cu Realitatea, a acestuia. Dar această situaţie demonstrează congruenţa doctrinelor (şi nu superpozabilitatea) – ceea ce le asigură complementaritatea, capacitatea de conlucrare – idee la care vom reveni în vederea constituirii modelului epistemologic integralist transdisciplinar.

3. Complexitatea reconsiderată astfel a întregului obiect de studiu, este corect surprinsă terminologic şi conceptual de Coşeriu, care construieşte astfel nu doar prima *disciplină integralistă* – care nu putea să se dezvolte, în opinia noastră, decât ca *disciplină integralistă a limbajului* - alte asemenea discipline urmând să se constituie *axializate* de limbaj şi având drept model, modelul lingvisticii integrale. *Este vorba deci de o nouă epistemologie, axializată de metodologia transdisciplinară, care reconfigurează obiectele de studiu ale câmpurilor disciplinare în manieră integralistă.*[414]

[414] În sprijinul acestei idei aducem şi afirmaţia lui Petrişor Militaru, care, ca o concluzie a expunerii tezei de doctorat *Suprarealismul şi ştiinţa modernă – O abordare transdisciplinară* (2010), a precizat că suprarealismul ar trebui configurat „oarecum integral" pentru o analiză transdisciplinară; aceeaşi observaţie am regasit-o şi în teza lui Sergiu Berian, *Cercetari privind potentialul transdisciplinar al mecatronicii* (2010); http://basarab.nicolescu.perso.sfr.fr/ciret/biblio/theses.htm.

Scanned with OKEN Scanner

Lingvistica integrală integrează, în fapt, un întreg câmp disciplinar, fiind compus din numeroase discipline pe care nu de puţine ori Coşeriu le diferenţiază pe loc, iar apoi le delimitează, constituindu-le în liniile lor fundamentale, printre care autorul se orientează intuitiv transdisciplinar.

Conchidem în urma acestei succinte analize care însă integrează sistematic *metodologic* paşii coşerieni (întreaga lingvistică integrală fiind realizată respectând, aşa cum am văzut, axiomele transdisciplinarităţii: existenţa mai multor niveluri de Realitate, respectarea logicii terţului inclus, abordarea corectă a complexităţii) că *metodologia lingvisticii integrale nu este cea ştiinţifică obişnuită, eventual mai strictă sau abordând metode suplimentare, - ci, este însăşi metodologia transdisciplinară.*

Concluzii

Lingvistica integrală şi transdisciplinaritatea se întâlnesc prin congruenţele lor, aşa cum am arătat, în punctele esenţiale care le fundamentează; este interesant de remarcat că ele fac în aceste intersecţii de fiecare dată un schimb total de substanţă semnificaţională, ceea ce denotă absoluta lor complementaritate (determinându-le să intre în conjuncţie).

Complementaritatea fundamentală se vădeşte în faptul că *realitatea limbajului* prezentată prin integralismul lingvistic, deci perspectiva ştiinţelor umaniste, formulează (recuperează) în fapt Obiectul – în timp ce *limbajul realităţii,* prezentat prin transdisciplinaritate, formulează (recuperează) Subiectul; tocmai de aceea, transdisciplinaritatea ajunge să susţină, congruent cu lingvistica integrală, *realitatea limbajului* (necesar formulării Subiectului), în timp ce, complementar, lingvistica integrală ajunge să susţină, congruent cu transdisciplinaritatea, *limbajul realităţii* (necesar formulării Obiectului).

Suntem îndreptăţiţi aşadar, în consecinţa acete investigaţii, să îl numim pe Eugen Coşeriu *fizician cuantic al Limbajului* şi pe Basarab Nicolescu *lingvist al Realităţii* - sugerând mai bine astfel această intersecţie fundamentală, cu complementaritate, a sistemelor celor doi autori.

Este evident că, prin această complementaritate, cele două doctrine formează o unitate posibilă, girează un anumit întreg / sistem - au de parcurs prin urmare în continuare un anumit drum împreună. Vom încerca să configurăm în capitolele

Scanned with OKEN Scanner

următoare acest drum, a cărui concretizare este în opinia noastră *modelul integralist transdisciplinar al comunicării*.

Contribuţii capitolul III:

- evidenţierea faptului că *metodologia lingvisticii integrale este sistematizabilă*, este necesar să fie sistematizată şi observată ca atare – acesta fiind un *aspect fundamental în definirea noii epistemologii* adusă în scenă de lingvistica integrală;
- evidenţierea efectivă a *metodologiei interne a lingvisticii integrale*: *transdisciplinaritatea*;
- evidenţierea faptului că *noua epistemologie – reprezentată atât de lingvistica integrală cât şi de transdisciplinaritate – este integralist-transdisciplinară*;
-stabilirea *congruenţelor* fundamentale dintre lingvistica integrală şi transdisciplinaritate;
- stabilirea *congruenţei dintre natura subcuantică a lumii şi limbaj*;
- introducerea *postulatului congruenţei dintre analogie şi identitate* la nivelul co-incidenţei dintre coexistenţa contrariilor naturii subcuantice a lumii şi coexistenţa contrariilor naturii limbajului; acest postulat evidenţiază dar şi abilitează coexistenţa celor două perechi de contrarii - ale naturii şi limbajului - în sensul construcţiilor posibile comune care pornesc de aici (epistemologice şi ontologice);
- stabilirea *complementarităţii dintre lingvistica integrală şi transdisciplinaritate* (a deschiderii coerente în baza existenţei congruenţelor fundamentale, în sensul unor construcţii comune);
- punerea în evidenţă a „congruenţei" - *întâlnirii inedite dintre autorii celor două doctrine* – care „validează" o dată în plus complementaritatea doctrinelor lor;
- punerea în evidenţă a *lipsei de simetrie între epistemo-logic şi onto-logic în perspectiva terţului inclus* – în cadrul axiomei logice a transdisciplinarităţii.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IV

REPERE PENTRU UN INTEGRALISM CULTURAL

În urma prezentării lingvisticii integrale şi a delimitării ideii de integralism autonom în primul capitol şi respectiv a perspectivei transdisciplinare în cel de al doilea, - am realizat în capitolul al treilea o primă întâlnire a celor două sisteme, cu precizarea intersecţiilor fundamentale ale acestora. Corect exploatate, aceste întâlniri ne pot duce la construirea unui *model integralist - transdisciplinar* – în opinia noastră atât general cât şi particular, al comunicării; păstrând rigoarea lucrurilor la nivelul doctrinelor de pornire, nu există nici o diferenţă între aceste două modele integralist – transdisciplinare - general şi al comunicării – deoarece, orice model *cultural* corect, nu poate fi decât, în acelaşi timp, şi un model al comunicării.

Acest drum ne duce prin construirea inevitabilă intermediară a unui *integralism cultural*; în capitolul care urmează vom analiza aşadar care sunt determinările sale constitutive.

1. Determinarea integralismului cultural

Cu toate că este dificil de delimitat în interiorul aspectelor constitutive (substanţial/structural – funcţional – relaţionale) ale sistemului coşerian, între *aspecte cadru* şi *aspecte determinante fundamentale*, - vom face acest lucru chiar în virtutea doctrinei sale şi analog cu ea, cu menţiunea că nu este vorba în acest caz de aspecte principale şi secundare, toate aspectele având semnificaţie de prim rang / sine qua non în contextualizarea lingvisticii integrale.

În definirea noii lingvistici – a vorbirii - aspectele cadru şi de determinare au constituit pentru Coşeriu filonul fundamental (I.6.1) – de altfel singurul care a rămas în doctrina sa delimitat de un aspect dublu şi nu ternar – şi aceasta, în opinia noastră, tocmai pentru că la acest nivel este posibilă şi necesară articularea - conjugarea cu superlativul metodologiei transdisciplinare: coerenţa universală.

Scanned with OKEN Scanner

Într-un demers care susţine *analogia culturii cu lingvistica* şi pe care îl vom argumenta, *vom deriva pornind de la lingvistica integrală un sistem integralist cultural complet*, având drept *cadru* aspectele principiale pe care însuşi Coşeriu le consideră valabile pentru întreaga cultură (menţionând aceasta adeseori) şi drept *determinare*, universaliile discursului, demonstrarea lor (analogă) pentru actul cultural în general.

1.1. Determinările cadru.

Dat fiind că limbajul este în acelaşi timp formă a culturii şi fundament al culturii – era firesc ca *primul sistem integralist cultural disciplinar să apară la nivelul studiului cultural al limbajului*. Lingvistica integrală a fost „extrasă" de Coşeriu din atmosfera „generică şi difuză" a ideologiilor pozitivistă şi antipozitivistă – prin stabilirea a patru principii corespondente pentru fiecare din ele.

Considerăm că demersul coşerian poate regiza analog extragerea întregii culturi din aceeaşi atmosferă ambiguă pozitivist – antipozitivistă şi anume, prin aceleaşi patru principii, – situaţie care va defini un cadru pentru determinarea fundamentală în continuare a integralismului cultural.

Autorul însuşi menţionează adeseori în expunerile sau scrierile sale, că ideile sunt reprezentative pentru întreaga cultură. Este necesar aşadar ca aceste principii - pe care le-am prezentat succint la începutul descrierii lingvisticii integrale (I.3) - să fie expuse analog explicit şi afirmate pentru situaţia întregii culturi (limbajul, arta, religia, mitul, ştiinţa, tehnica şi filozofia). Vom studia de data aceasta cu fiecare principiu şi aspectul său opus precum şi sugestia ternarizării şi deschiderile pe care le propunem prin această lucrare.

1. Principiul atomismului sau al faptului individual – a monopolizat în egală măsură ştiinţa limbajului ca şi celelalte ştiinţe despre om. Chiar exemplele date de autor aparţin şi altor domenii – biologie, psihologie – întrucât, aceeaşi atmosferă istorică a dominat cercetarea limbajului ca şi cercetarea în cadrul (limitele) altor discipline.

Cadrul disciplinar este limitat, în perspectiva principiului individualismului, de inexistenţa (rejectarea) aspectului universal - ceea ce duce la accentuarea rolului empirismului, cu obţinerea *teoriei* prin generalizare, a unui număr cât mai mare de fapte empirice; fraza amintită de Coşeriu -„e prea devreme să construim o teorie,

Scanned with OKEN Scanner

deoarece nu cunoaştem încă un număr suficient de fapte" - este valabilă pentru toate domeniile.

Consecinţa acestui principiu este – de asemenea în biologie, ştiinţele medicale, psihologice ş.a., ca şi în lingvistică - delimitarea aşa zis „structurală" în cazul faptelor care ţin de om, sub aspect, în fond, *funcţional*. Este aparent mai dificil de demonstrat şi în alte domenii acest lucru; în lingvistică se spune clar, existenţa unui *continuum* între sunete face imposibilă stabilirea *frontierelor* între acestea pe baze pozitivist – structurale, prin individualizarea faptelor. Aceste aspecte - uşor de înţeles în lingvistică acum după ce au fost explicitate de Coşeriu - fac din aceasta un veritabil „număr prim" disciplinar, *disciplina pilot* a tuturor ştiinţelor culturii şi, aşa cum vom vedea, a culturii în general.

Pe măsură ce vom articula integralismul cultural, va fi tot mai evident şi de neînlăturat faptul că, până şi în anatomie spre exemplu, existenţa *continuumului (non)substanţial* (demonstrat de fizica subcuantică) demonstrează legitim şi suficient că separările „structurale" conform principiului pozitivist al „faptului individual" - sunt, în fond, funcţionale. Convingerea că experienţa trebuie să preceadă oricărei teorii s-a infiltrat în toate domeniile pozitiviste şi prin urmare în toate disciplinele - şi este interesant de remarcat în acest sens că până şi filozofia, a cărei (unică) menire era tocmai faptul de a fi garantul universalităţii în lucruri, se „pozitivează" şi devine structurată de funcţiuni fără universalitate.

Principiul antipozitivist este acela al universalităţii individului – existând însă în fapt diferite tipuri de confuzie între universalitate şi generalitate (înafara unei bune delimitări conceptuale a acestora). Din acest punct de vedere, Coşeriu precizează că *teoria bine înţeleasă este întotdeauna teorie a realului, captare a universalului în faptele înseşi*. Teoria nu mai poate fi situată după studiul empiric, ca rezultat final care constată generalul ci, ea este prezentă înaintea unui asemenea studiu: mai bine zis, spune Coşeriu, teoria se prezintă *înaintea*, *în timpul* şi *după* studiul empiric: „ (...) Înainte, ca fundament prealabil al acestui studiu şi ca motivare explicită sau implicită a identificării şi delimitării faptelor studiate. În timpul studiului, drept cadru în interiorul căruia sunt descrise, interpretate şi ordonate faptele. După, ca teorie îmbogăţită şi/sau modificată graţie aceluiaşi studiu empiric, de exemplu, prin constatarea unor fapte şi aspecte care nu concordă cu postulatele lor iniţiale."[415]

[415] E. Coşeriu, 2000, p. 41.

Scanned with OKEN Scanner

La acest nivel al structurării sistemului integralist, autorul pune de fapt explicit *bazele integraliste ale unei întregi culturi*[416] *– ale relaţiei dintre teoretic şi practic pentru toate disciplinele şi actele umane*, în opinia noastră. Aducem în acest moment, în sprijinul faptului că algoritmul este pertinent pentru toate actele umane, argumentul transdisciplinarităţii - conform căreia nu doar teoria trebuie să fie confirmată de practică (studii empirice) ci şi asumările practice, orice act uman trebuie să fie însoţit de un studiu, de reflexivitate culturală, de cercetarea posibilă care să permită deschiderea unor noi sensuri, universale.

Privind contextele, Coşeriu atrage atenţia că principiul antiatomismului implică inversarea raportului dintre faptul individual şi sistem – încât se poate ajunge la primatul relaţiilor asupra faptelor, cu ignorarea esenţei faptelor; se demonstrează astfel faptul că principiul binar (fie pozitiv, fie antipozitiv) nu este în sine o soluţie *şi acesta este momentul în care intră în scenă contextualizarea definită de metodologia transdisciplinară*. Ea va ţine cont în fiecare moment de sistemul de relaţii, structuri şi funcţii pentru fiecare fapt care este necesar să fie preluat din binaritate şi (re)contextualizat ternar - ajungându-se treptat la o integrare coerentă, cu sensuri atât individuale cât şi universale.

Este important de amintit în acest context diferenţierea fundamentală pe care o face Coşeriu între *generalitate* şi *universalitate*: generalitatea porneşte de la fapte empirice şi extrage elemente care sunt asamblate într-o „teorie" – pe când universalitatea este constatarea intuitivă a trăsăturilor în lucruri, este însăşi condiţia faptului de a ştii ce sunt lucrurile. Tocmai de aceea, conceptele – şi aceasta este valabil pentru toate domeniile - nu se formează pornind de la fapte prin abstractizare şi generalizare ci, de la intuiţia imediată asupra lucrurilor; astfel, elementul de pornire din ştiinţele naturii, *ipoteza* – este înlocuit în ştiinţele culturii cu *cunoaşterea originară* cu privire la activităţile libere ale omului, al căror obiect se presupune a fi infinit. În cercetarea noastră vom arăta, cu ajutorul transdisciplinarităţii, faptul că pentru toate ştiinţele, inclusiv cele fizice, este de dorit să se pornească cercetarea de la aceeaşi cunoaştere intuitivă asupra lucrurilor, – cu atât mai mult cu cât ştiinţele fizice la rândul lor s-au simţit invadate în epoca pozitivistă a ştiinţei de elemente

[416] M. Borcilă, primul - şi, credem, singurul - exeget coşerian care atrage atenţia asupra importanţei culturale extinse a acestui aspect, este de părere că algoritmul menţionat refundamentează *disciplinele umaniste*; curs masterat, 1996-1997. În ce ne priveşte, considerăm, aşa cum vom susţine şi în continuare, că principiile culturale coşeriene refundamentează întreaga cultură (ştiinţele fizice trebuie să se recompună cu cele umaniste, în perspectiva unor obiecte de studiu integralist - transdisciplinare).

Scanned with OKEN Scanner

antropomorfice: „ceea ce caracterizează evoluţia fizicii (...) este o tendinţă spre unitate, iar unificarea se realizează îndeosebi sub semnul unei eliberări a fizicii de elementele sale antropomorfice şi mai ales de legăturile care o readuc la ceea ce este specific în percepţiile organelor noastre de simţ."[417]

Credem că totuşi, cel mai frecvent, aceste două elemente au fost intricate, nexistând în fond ipoteze pure, cu totul înafara cunoaşterii originare; ipoteza din ştiinţele naturii a apărut ghidată cel puţin parţial de intuiţie. Ne referim însă la cazul unor cercetări cel puţin parţial autentice pentru că, tocmai în paralel cu evoluţia unor şanse culturale (cum sunt integralismul şi transdisciplinaritatea), am constatat o şi mai mare tendinţă spre abstractizare pornind de la empiric şi nu de la universal, o concentrare tot mai perseverentă înspre faptul individual extras din context şi urmat de o recontextualizare artificială, binară. Este cazul demersurilor „integrării" aşa cum este ea văzută şi realizată azi în Uniunea Europeană – înafara cunoaşterii tocmai a *principiului integrării*.

2. Principiul substanţei identificat de Coşeriu spune că faptele sunt considerate prin ceea ce „sunt" (pentru experienţa fizică) şi deci, prin „substanţa" lor – şi nu prin ceea ce fac, nici prin scopul pentru care se fac - adică din punctul de vedere al funcţiei sau finalităţii. Este evident că o întreagă cultură – fie naturalistă sau umanistă - consideră lucrurile prin „substanţa" lor, prin ceea ce „sunt" ; dacă materia dispare în vibraţii la o analiză aprofundată în ce priveşte natura fizică a lucrurilor – cu atât mai mult orizontul faptelor umane ar trebui să nu se mai poate susţine prin „substanţa" lor. Asupra acestei idei însă vom reveni - din perspectivă ternară.

Antipozitivismul opune identificării prin substanţă, funcţionalismul – în care faptele se identifică şi se delimitează exclusiv prin funcţia lor şi aceasta nu doar în artă, literatură etc, ci chiar şi în ştiinţele fizice, naturale, printr-o atenţie exclusivă acordată aspectului funcţional al lucrurilor (Heidegger – esenţa ciocanului este a ciocăni), organismelor, sistemelor biologice; în această situaţie, aspectele funcţionale sunt considerate determinante pentru sisteme şi ciclurile funcţional-temporale în care acestea se încadrează (spre exemplu, există în domeniul medical constatarea că „funcţia face organul" – aspect real dar nu exclusiv).

[417] Planck, cit. de B. Nicolescu, 2007, p. 16 – 17.

Scanned with OKEN Scanner

În acelaşi sens, antipozitivist, sunt de evidenţiat relaţiile pur formale între fapte (formalismul), spune Coşeriu; este importantă „forma" şi nu „substanţa" lucrurilor. Însuşi Coşeriu afirmă direcţia aceasta în abordările mai multor discipline – el aminteşte pe lângă teoria şi critica artei faptul că se dezvoltă, spre exemplu, o „psihologie a formei". Dacă însă, la vremea respectivă, putea fi acordat un *atribut substanţial* conţinuturilor „temelor tratate, ideilor, concepţiilor, atitudinilor etice, politice sau culturale" – acum, după 40 de ani, se poate constata că şi acestea din urmă au avut o *evoluţie puternic îndreptată spre formalizare*, - din motive istorice care pot fi înţelese mai degrabă din perspectiva unui model integralist transdisciplinar.

Formalizarea se concentrează nu asupra a ceea ce *este* un lucru / fapt uman, ci asupra modului *cum este făcut* acesta şi a *procedeelor* aplicate în interiorul său; există în acest sens, în activitatea de instituţionalizare din întreaga lume, o accentuare a interesului pentru proceduri în detrimentul „structurilor" corecte şi „relaţiei" în cadrul faptelor organizaţionale. Aceasta nu este o situaţie întâmplătoare ci, se petrece în acord intim cu faptul că „substanţa" dispare în cercetările ştiinţifice clasice în forme tot mai puţin controlabile de către ştiinţă – în paralel existând o renunţare treptată la a pune accentul pe ceea ce lucrurile „sunt" (situaţia este mai mult sau mai puţin conştientă la nivel individual, în orice caz există o corespondenţă intimă cu evoluţia conştiinţei umane în această direcţie); pe de altă parte, aspectul *relaţional* niciodată nu a fost stăpânit la nivel cultural încât să se poată pune problema lui în momentul definirii actelor fundamentale umane (cum ar fi spre exemplu necesar în faţa imperativului instituţionalizării) – aşa încât, într-o situaţie concretă, acest aspect este mai degrabă eludat, existând o fugă din faţa sa, o evitare a punerii problemei în termenii săi reali şi chiar a înţelegerii, interogării asupra acestor termeni.

Aşa se face că, formalismul este reprezentativ şi definitoriu în acest moment pentru om, la joncţiunea actuală dintre cultură şi civilizaţie. La nivelul vital al acestei joncţiuni, pentru care definitoriu este nivelul mondial al culturii dat fiind că acesta susţine paradigmele civilizaţiei în care ne aflăm, - problemele pe care noi le decelăm ca fiind de importanţă universală sunt *instituţionalizarea* şi *vindecarea*; în egală măsură însă, acestea corespund unei dezvoltări legitime a *problemei comunicării, în sensul în care ea implică toate aspectele definitorii pentru fiinţa umană: nu doar comunicarea verbală ci şi întreaga disponibilitate umană pentru relaţionare, cu toate consecinţele şi implicaţiile care decurg de aici*.

Scanned with OKEN Scanner

Aspectul extrem al formalismului în lingvistică apare în glosematică[418], unde funcţia şi forma sunt identificate, aparţinând formei chiar şi aspectele funcţionale, iar funcţia se reduce la relaţie *dar nu în sens activ*, căci între termeni nu se „îndeplineşte", ci „există" o funcţie – termenii putând fi consideraţi inclusiv ca indiferenţi, „chiar incognoscibili în sine"[419]. Acest nivel de *matematizare* a relaţiilor este identificat de noi în procesele actuale de instituţionalizare[420] – în condiţiile în care, aşa cum spuneam, cultura universală a relaţiilor nu are încă suficientă forţă pentru a străbate conştiinţele şi a atinge nivelul prag al transformărilor necesare. Consecinţa imediată este aceea că *în „procesul istoric" al europenizării nu se întâmplă nimic* – din moment ce nu există relaţii, fapte de relaţie constructive, nici funcţii active, ci doar forme inclusive, mutual corespondente pentru a putea comunica – o comunicare însă care nu mai are loc decât formal, şi nu respectă termenii universali ai comunicării.[421]

3. Al treilea principiul al pozitivismului identificat de Coşeriu, - al evoluţionismului, consideră că esenţa lucrurilor se explică prin „evoluţia" lor - chiar „organismică". În diverse domenii, sunt stabilite „fazele evolutive" ale faptelor pornind de la o „fază originară" – dar, remarcă Coşeriu, studiul dezvoltării faptelor nu poate să ne spună *ce* sunt acestea, întrucât are ca obiect propriu ceea ce se modifică („schimbările") şi nu ceea ce rămâne identic în fapte; prin aceasta nu este negată legitimitatea abordărilor genetice şi istorice dar, se precizează că acestea nu pot stabili trăsăturile esenţiale ale unui fapt ci implică tocmai cunoaşterea anterioară a esenţei permanente a lucrurilor.

Principiul antipozitivist al esenţialităţii statice, care se opune evoluţionismului, readuce în scenă *descrierea* ; esenţa lucrurilor trebuie să se manifeste în fiecare moment al devenirii lor iar pentru a stabili *ce*-ul lucrurilor nu este nevoie să recurgem la origini, deoarece este vorba de ceva care trebuie să poată fi constatat în oricare din

---

[418] E. Coşeriu, 2000, p. 46.
[419] *Idem*.
[420] Privind instituţionalizarea, vom vorbi în lucrare în principiu despre europenizare, cu toate că situaţia este valabilă, cu anumite nuanţe, din punctul de vedere al analizei noastre, şi pentru sistemul instituţional nord-american.
[421] Ceea ce se întâmplă, totuşi, este o creştere a dezordinii şi dezorganizării, pentru că natura / Realitatea de fapt nu stagnează, ea se organizează în continuare inclusiv prin om - iar forma în care omul îşi pune amprenta în varianta ştiinţei binare asupra devenirii sale este tocmai o creştere a entropiei (dezordinii şi dezorganizării). Aceasta se întâmplă dat fiind că, aşa cum vom analiza şi mai departe, omul perturbă raporturile coerente date prin intervenţiile sale, iar Realitatea „se conformează" chiar şi acestei situaţii („cerinţe").

Scanned with OKEN Scanner

„stările" lucrurilor. În antipozitivism există primatul descrierii asupra studiului dezvoltărilor şi faptul că, practic, *raportul dintre istorie şi descriere se inversează*; distingerea unor multiple abordări (teorie, ştiinţă generală, descriere, studiu genetic, istorie) nu implică faptul că ele ar trebui separate în cercetarea concretă şi cu atât mai puţin faptul ca ele să se anuleze reciproc.

Confuzia dintre istorie şi descriere remarcată pentru faptele care ţin de limbaj este de fapt mult mai extinsă – însuşi Coşeriu afirmă că „e de mirare că aceste probleme se pun numai în domeniul lingvisticii, ca şi cum limbile ar fi singurele obiecte sistematice sau singurele obiecte istorice."[422]Problema fundamentală a mai multor discipline este, în opinia noastră, *integrarea istoriei cu descrierea* – şi anume, în sensul în care *esenţa şi devenirea sunt îmbinate într-o viziune unică şi unitară a realităţii lor* de către Coşeriu, pentru limbaj, în lucrarea *Sincronia, diacronia şi istoria*. Observând că este posibilă o analogie în perspectiva acestui studiu, am analizat în perspectiva ei *obiectele de studiu pe care le considerăm integraliste* (parţial le-am format chiar astfel, prin conjugarea cu aceste idei), *considerând că demersul realizat de autor în această lucrare desfăşoară unitar contextualizarea corectă a unor obiecte de studiu integraliste în general – nu doar pentru limbaj.*

Aşa cum am enunţat deja, obiectele de studiu pe care noi le considerăm integraliste sunt *vindecarea* şi *instituţionalizarea* – în congruenţă deplină şi continuă cu *comunicarea* - în sensul extins al comunicării pe care l-am precizat. Această „congruenţă deplină" semnifică faptul că ele permit încontinuu conjugări favorabile, coerente universal, pentru om.

Cu siguranţă s-ar putea obiecta că *educaţia* de asemenea ar putea să cuprindă esenţial şi contextual întreaga Realitate pentru om însă noi am considerat că ea este un caz particular al instituţionalizării, vindecării şi comunicării; de altfel, conceptul relativ nou de *educaţie continuă a adulţilor* vine în sprijinul acestei afirmaţii.

Despre *obiectele de studiu integralist – transdisciplinare* şi modul în care acestea se formează – prin analogia cu re-formularea integralistă a obiectului de studiu pilot al culturii care este limbajul – vom discuta mai pe larg în cadrul capitolelor care studiază formarea (V) şi trăsăturile fundamentale (VI) ale unui model integralist-transdisciplinar.

---

[422] E. Coşeriu, 1997, p. 24.

Scanned with OKEN Scanner

4. Principiul *naturalismului* reduce, aşa cum am văzut, toate faptele la fapte naturale - prin urmare, şi cele culturale sunt guvernate în pozitivism de *legi ale necesităţii* şi se datorează unor cauze (locale), după modelul ştiinţelor naturale. Obiectele de studiu ale ştiinţelor sunt obiecte naturale iar metodologia de studiu este cea a ştiinţelor naturii. Scopul suprem este formularea unor legi cât mai „obiective", în sensul desprinderii totale de orice subiectivitate, - legi ale necesităţii, analoge celor formulate de ştiinţele fizico-naturale.

Este luată în considerare o anumită „evoluţie" - de tip organismic, însă inconstant şi neunitar – în egală măsură obiectele de studiu fiind considerate statice, în virtutea altor principii (structuraliste). Compromisul la care se ajunge şi care generează multiple conflicte atât la nivel epistemologic cât şi ontologic (ca şi grad de dezordine obţinută) se datorează unei viziuni neunitare, - neconforme şi necoerente cu Realitatea, unei viziuni care nu ia în considerare obiectul de studiu drept ceea ce este în multiplele sale dimensiuni. Drept urmare se lucrează aşa cum am precizat deja, cu proiecţii ale acestuia, proiecţiile fiind adevărate (dacă sunt corect constatate) însă augumentând totodată de la început *complexitatea faptului studiat*; obiectul ar trebui studiat în conformitate cu *trans-complexitatea* sa, care străbate mai multe niveluri de Realitate şi are o coerenţă simplă din punct de vedere unitar. În lipsa acestei înţelegeri, *o complexitate strivitoare* apare în procesul studiului, asigurată de *proiecţia a ceea ce aparţine mai multor niveluri (teoretic şi unor temporalităţi diferite) pe un singur nivel* şi anume, pe cel considerat „obiectiv" prin intermediul percepţiilor organelor de simţ - studiul fiind astfel exterior conştiinţei (cunoaşterii originare).

Atunci când, pentru a simplifica lucrurile, înţelegând că simplitatea complexităţii ţine oarecum de contextul pierdut, se încearcă punerea împreună a faptului studiat cu alte fapte, dar care sunt *cercetate tot prin proiecţiile lor* - sau, cu acelaşi fapt studiat din alte puncte de vedere, ale altor discipline - gradul complexităţii creşte şi mai mult până la a deveni inoperabil (complexitatea şi operabilitatea fiind invers proporţionale în epistema disciplinarităţii, chiar şi în situaţia ideală a constatării corecte a faptelor proiectate şi a relaţionării corecte, în proiecţie, a acestora).

În virtutea principiului naturalist se pune întrebarea care este „cauza" (locală) unei anumite evoluţii (văzută organismic de obicei) – schimbarea fiind considerată ca realizându-se datorită intervenţiei, în general inopinate, a unor „factori externi", similar intervenţiei celor naturali, – faţă de o situaţie care avea legitimitate statică. În antipozitivism, naturalismului se opune principiul culturii: aceasta înseamnă că

Scanned with OKEN Scanner

ştiinţele culturii trebuie considerate potrivit obiectului lor, - obiectivitatea în cazul ştiinţelor culturii însemnând raportarea la un obiect de studiu liber, creator, infinit, conform cu realitatea sa. Realitatea limbajului este aşa cum am văzut atât dată (ţinând de tradiţie) cât şi virtuală (ţinând de creativitate) iar Coşeriu consideră aşa cum am văzut ca „fapt primar" al limbajului producerea însăşi a limbilor, creativitatea lingvistică propriuzisă iar „schimbarea", drept obiectivare istorică a acesteia.

Vom proceda analog cu reconsiderarea faptelor în domeniile culturii. Realitatea culturii ţine, de asemenea, atât de tradiţie cât şi de creativitate, iar pentru a ajunge la *faptul primar al culturii* şi la *semnificaţia schimbării culturale*, trebuie să pornim de la exemple concrete.

O primă şi necesară sugestie este aceea că organismul uman este văzut (prin toate disciplinele aferente care îl studiază) în combinaţia aceasta contradictorie, evolutiv – statică: pe de o parte se observă că organismul, până la un punct - controversat şi el – evoluează „fiziologic" - „după" care, dar şi în tot acel timp, premisele cercetării disciplinare, care sunt statice, îl consideră ca fiind, în mod ciudat, în neschimbare: schimbarea nu este univoc sau coerent definită şi este considerată ca datorându-se unor factori externi, perturbatori.

Prin „discipline aferente" ale unui obiect înţelegem toate disciplinele care îl studiază pe acesta, din toate punctele de vedere; privind organismul uman este vorba de biologie, anatomie, fiziologie, biochimie, fiziopatologie, morfopatologie, disciplinele medicale interne, etc... Chiar şi acolo unde se pune problema unor „schimbări", acestea sunt văzute sub acelaşi semn al binarităţii: fie „fiziologic", adică de fapt în limitele unei staticităţi în fond, căci este vorba de cicluri interne care lasă obiectul identic cu sine însuşi (el nu evoluează, nu apar alte funcţii prin intermediul funcţiilor a căror dinamică se explicitează) - fie „(fizio)patologic", când este vorba întotdeauna de schimbări cu cauză exterioară (chiar şi atunci când sunt „internalizate" sub formă genetică sau ţinând de aparatul imunitar; omul, organismul uman este „supus" unei schimbări accidentale).

Disciplinele europenizării se „unesc" în aceeaşi viziune contradictorie, a unei „evoluţii" care nu permite în fond schimbarea; reperele care punctează oarecum teoretic devenirea (unificarea, care implică schimbarea) nu o permit însă practic, pentru că nu există în fond o viziune unitară asupra devenirii. Devenirea este pentru prima oară *postulată* metodologic, prin metodologia transdisciplinară – şi pentru

Scanned with OKEN Scanner

prima oară *cercetată* ca atare, drept ceea ce este, în cadrul ştiinţei limbajului, în viziunea unitară a lingvisticii integrale.

Probabil că locul în care se văd cel mai mult deficienţele programului actual de unificare – al cărui *fundament este în întregime binar* – este domeniul dreptului, care se înfiripă în toate aspectele unificării europene şi „guvernează" practic Europa. *Dreptul binar asigură în mod „paradoxal" o discontinuitate puternică, artificială şi în continuă creştere actualmente între activităţi*, - în vreme ce se dorea ca, prin normare, să se asigure „continuitatea", coerenţa unificării; pe măsură ce aspectele unificării sunt prinse în formule legislative, ceea ce rămâne nesupus legislaţiei – încă nenormat - creşte în loc să scadă; *este de mirare, credem că ar spune Coşeriu, faptul că aceste probleme nu se pun la nivelul lor simplu, coerent cu realitatea – al înţelegerii principiului însuşi al unificării care ţine de recuperarea întregului (universalităţii) şi anume în baza, evident, a unei alte metodologii – radical diferite de cea actuală*. Ceea ce se încearcă şi este derizoriu, este realizarea unor consorţii de *activităţi* (şi încă nu umane) tot mai complexe, în speranţa că probabil va „izbucni", simultan în mai multe puncte ale Europei, oarecum de la sine, principiul integrării, şi lucrurile se vor pune astfel de la sine pe un drum firesc.

Pentru surmontarea acestui impas este necesară *asumarea reală a istoricităţii în sens coşerian*. „Disciplinele integrării" („disciplinele aferente integrării", pentru a păstra simetria care există în acest caz cu studiul disciplinar al organismului uman exemplificat mai sus) şi anume: agricultura, mediul, transporturile, economia, sănătatea, cetăţenia, etc, cu toate subdomeniile acestora, continuă să fie studiate fie exclusiv istoric, descrierea având doar caracter practic sau didactic, - fie în primul rând istoric şi secundar prin descriere (atât temporal cât şi raţional), făcând astfel ca descrierea să depindă de istorie. *Istoria este însă disciplina integralistă, spunem analog lui Coşeriu, şi este necesară transpunerea tuturor sistemelor de activităţi care tind spre unificare în această bază*. Pentru aceasta, obiectul de studiu trebuie re-considerat în dimensiunea sa reală, situaţie în care teoria, istoria şi descrierea se vor unifica.[423] Istoria integralistă susţine, în mod special, posibilitatea integrării actului uman la joncţiunea dintre cultură şi civilizaţie, având în interior o dimensiunea orientată înspre viitor.

[423] Ca şi observaţie, - se spune adesea că nu se învaţă sau nu se învaţă destul din „istorie"; în opinia noastră se întâmplă aşa pentru că, de fapt, lucrul acesta nu este posibil, atât timp cât *istoria* însăşi nu este definită corect – ea nu a fost niciodată integralistă şi are o bază contradictorie de studiu.

Scanned with OKEN Scanner

Decisive pentru metodologia ştiinţelor culturii sunt, aşadar, o spune chiar Coşeriu, următoarele:

1. Fundamentul teoretic prealabil al lor nu sunt ipotezele ci *cunoaşterea originară* (intuitivă) a omului creator de cultură;

2. Abordarea în ştiinţele culturii este *finalistă* (răspunde cauzalităţii finale şi nu locale);

3. Ştiinţele culturii nu trebuie să stabilească legi de necesitate empirică; *analogul legilor naturii în domeniul culturii sunt înseşi faptele* care produc, acestea având legităţile lor interne – şi sistemele pe care omul le elaborează în vederea dezvoltării activităţilor sale;

4. Nu mai puţin, pentru că nu există legi empirice ci norme ale libertăţii, ştiinţele culturii *nu pot şi nu trebuie să prevadă* dezvoltări viitoare; maturizarea unei ştiinţe nu înseamnă capacitatea sa de a previziona. Aceasta nu ţine însă de o limită a ştiinţelor culturii ci tocmai, de specificul lor - faptul de a se adresa libertăţii infinite umane.

Aceste condiţii realizează *cadrul fundamental determinant al culturii de tip integralist*. Pe lângă condiţiile cadru – ţinând nu atât de contexte (static) cât de *contextualizarea* (dinamic) corectă a obiectului de studiu - *moment în care se observă din nou congruenţa cu transdisciplinaritatea* – există determinările specifice ale culturii (ale obiectului cultural integralist) care se realizează prin universalii.

1.2. Determinările fundamentale: universaliile

Coşeriu consideră drept fundamentală pentru integralism atenţia continuă acordată pentru înţelegerea corectă a realităţii obiectului de studiu şi prin aceasta, a posibilităţii sale de re-configurare în sens integralist. Vedem aşadar că *re-configurarea* (ţinând de realitatea intrinsecă a obiectului de studiu) şi *re-contextualizarea* (ţinând principial de contexte) sunt oarecum simultane şi la rigoare semnifică *aceeaşi operaţie* demarată, din punct de vedere binar - binaritatea fiind inevitabil punctul nostru de pornire - sub aspecte opuse.

Determinările fundamentale ale *re-configurării* (interioare) a obiectului de studiu sunt, în opinia noastră, universaliile (determinările *re-contextualizării* fiind determinările cadru – IV.1.1.). Coşeriu susţine că sunt cinci universalii esenţiale ale limbajului, şi anume: trei primare (ireductibile) – *creativitatea*, *semanticitatea*,

Scanned with OKEN Scanner

alteritatea şi două secundare (care pot fi concepute plecând de la celelalte) – *istoricitatea* şi *materialitatea*.

În acord cu analogia pe care treptat o construim, între lingvistica integrală şi un integralism cultural – aşadar, între limbaj şi conştiinţă -, vom analiza în continuare derivarea acestor universalii către cultură în aspectele ei esenţiale.

Primul universal [prima universalie], *creativitatea*, este caracteristic pentru toate formele culturii, nu doar pentru limbaj – adică pentru toate activităţile libere ale omului. Creativitatea coincide cu libertatea acestor activităţi, iar o activitate este liberă dacă obiectul ei este infinit: nu este dinainte dat ci, este „mereu dus mai departe, inventat mereu mai departe"[424]; în acest sens, *toate activităţile culturale sunt activităţi de creaţie*, spune Coşeriu. Vom considera aşadar creativitatea în cultură analog cu creativitatea din limbaj – *energeia* fiind „principiul viu" care asigură dinamicitatea specifică a creativităţii în toate actele semnificative umane.

Universaliile fundamentale ale limbajului sunt semanticitatea şi alteritatea, care reprezintă în acelaşi timp şi *dimensiunile fundamentale ale limbajului*: dimensiunea *obiectivă*, adică *limbaj* şi *Sein* (limbaj şi fiinţă), şi dimensiunea *intersubiectivă*, adică relaţia dintre *eu* şi *tu*.

Limbajul este acea activitate care *creează semne cu semnificaţii* (nu doar întrebuinţează semnele cu semnificaţii date). Problema adevărului conţinut în limbaj este tranşată în urma analizei tradiţiei (Platon, Aristotel, Sf. Toma) şi intuitiv, în sensul ideii că *limbajul, cuvintele corespund esenţei sau naturii lucrurilor, adică fiinţei*.[425] Această recunoaştere a *dimensiunii obiective a limbajului* semnifică astfel, în acelaşi timp, şi *recunoaşterea dimensiunii sale (inter)subiective* – dimensiunea alterităţii, deoarece fiecare cuvânt - şi limbajul, în general - este comun, adică, limbajul implică alteritatea. *Menţionăm că la acest nivel congruenţa dintre modelul integralist al limbajului şi modelul transdisciplinar al realităţii este cel mai evidentă, limbajul fiind locul vizibilităţii relaţiei ireductibile dintre obiect şi subiect*.

Desigur această intuiţie nu trebuie desfăşurată în sensul cauzalităţii (de ce au semnificaţii cuvintele şi dacă ele au la bază o înţelegere între oameni asupra naturii lucrurilor, etc) – Coşeriu afirmând că, din punct de vedere filozofic, tocmai aceasta

[424] N. Saramandu, 2004, p. 74.
[425] *Idem*, p. 74 – 82.

Scanned with OKEN Scanner

este soluţia reală, faptul că un asemenea demers nu are soluţie: „trebuie schimbat modul de a pune problema sau, problema este alta".

În opinia autorului lingvisticii integrale, problema este tranşată de Aristotel şi anume, mai întâi prin trecerea de la cauzalitate la finalitate (nu ne întrebăm „de ce au semnificaţie cuvintele?" ci *pentru ce*, nu „din ce motiv?" ci *cu ce scop?*); a doua operaţie este împărţirea relaţiei unice între cuvânt şi lucru (a problemei adevărului acestei relaţii) în trei relaţii diferite:

1. *relaţia între forma materială şi conţinutul cuvântului în conştiinţă*. Ceea ce se află în voce – cuvântul material (*signifiant*, participiul activ) - e simbol al unui conţinut de conştiinţă (*signifie*, participiul pasiv): această relaţie se caracterizează prin faptul că nu este nici adevărată, nici falsă, nu face decât să numească ceva. Consecinţa extrem de importantă nu doar pentru limbaj ci şi pentru cultură în general este aceea că *limbajul este anterior distincţiei dintre adevăr şi neadevăr, între existenţă şi inexistenţă*. Această primă operaţie a conştiinţei, numirea, adică înţelegerea sau captarea lucrurilor nedespărţite, nu conţine analiză şi sinteză.
2. relaţia între cuvânt, ca formă cu semnificaţie şi lucru – este o relaţie „prin instituire", „prin ceea ce a fost stabilit" – adică motivat în sens istoric, prin tradiţie.
3. relaţia între cuvânt reprezentând lucrul denumit ca subiect şi ceea ce se spune despre acest lucru, adică relaţia dintre subiect şi predicat; aici apare adevărul sau falsitatea (caracterul apofantic al limbajului). De aceea se spune că tot limbajul este semantic, dar nu tot limbajul este apofantic.

Prima dimensiune a limbajului, obiectivitatea, este deci acest *apprehensio indivisibilium*, această captare intuitivă a fiinţei, de fiecare dată printr-un act intenţionat, act finalist, adică prin voinţa subiectului de a delimita (lucrurile) şi a (le) numi într-un anumit fel (Platon: fiecare cuvânt este „delimitator al fiinţei" însă, explicitează Coşeriu, fără a spune nimic despre fiinţă – ci, *reprezintă* fiinţa; Heidegger – limbajul este „casa fiinţei"). „Adică, unde găsim 'fiinţa'? O găsim în limbaj, unde este delimitată, fără ca limbajul să spună ceva despre fiinţă, ci numai reprezintă fiinţa."[426]

Coşeriu leagă, în „modelul" său - în construcţia sa - acest aspect, de esenţa filozofiei limbajului la Hegel şi anume, de faptul că *limbajul nu este o formă a culturii ci este forma generală anterioară oricărei forme a culturii şi condiţia culturii în*

[426] E. Coşeriu, op. cit., p. 80.

Scanned with OKEN Scanner

general, - fiind, în acelaşi timp, una din *cele două dimensiuni fundamentale, esenţiale ale omului ca fiinţă singulară în Univers: munca şi limbajul*. Prin aceste dimensiuni omul este fiinţa prin excelenţă „negativă", spune Coşeriu, care nu se mărgineşte la a se adapta lumii aşa cum este (cum i se dă) ci îşi construieşte lumea în continuare. Limbajul nu este o copie, o recunoaştere a unei lumi deja organizate, ci activitatea prin care se creează fiinţa lucrurilor: nu entităţi singulare, obiecte, ci moduri de a fi; prin limbaj operăm cu semnificaţiile lucrurilor, şi nu direct cu lucrurile (lumea dată). Prin limbaj nu „constatăm" doar fiinţa lucrurilor ci, aceasta este activitatea prin care se *conferă* fiinţă lucrurilor.[427]

Prin *conjuncţia* pe care o realizăm cu transdisciplinaritatea, putem afirma că, la acest început de mileniu, cultura este de tip „constatativ": tot ceea ce se petrece este în interiorul acestui registru – şi nu al instituirilor, al creaţiilor. Cultura şi civilizaţia se limitează reciproc, având la bază paradigma epuizată a disciplinarităţii. *Instituirea unei civilizaţii coerente cu fiinţa umană nu poate să nu treacă prin limbaj – şi anume, prin momentele constitutive ale acestuia, care captează conştiinţa,* aşa cum am arătat, *atât în forma reprezentării cât şi în cea a instituirii. Analogia pe care ne-am propus să o realizăm între limbaj şi conştiinţă pentru a constitui un model transdisciplinar al comunicării, preia şi extinde semnificaţia universaliilor limbajului la întreaga cultură – şi, tot astfel ca pentru limbaj, dimensiunea obiectivă nu poate fi separată de dimensiunea intersubiectivă în orice act cultural (şi până la urmă, de civilizaţie).*

Dimensiunea *intersubiectivă* – alteritatea limbajului - a fost mult mai puţin investigată decât cea obiectivă, spune Coşeriu. „Şi încă mai puţin s-a constatat unitatea ideală între aceste două dimensiuni, faptul că aceste două dimensiuni sunt în mod necesar unite"[428], ceea ce certifică o dată în plus analogia pe care dorim să o realizăm pentru că, şi în acest punct, lingvistica integrală şi transdisciplinaritatea sunt în mod evident congruente: modelul transdisciplinar al Realităţii presupune unitatea deschisă dintre Subiect şi Obiect şi nu doar atât, consideră că este cuplul fundamental al Realităţii – aşa cum dimensiunea obiectivă şi cea intersubiectivă sunt considerate dimensiunile fundamentale pentru limbaj.

Ceea ce este spectaculos am putem spune, în modelul lingvisticii integrale, este că, tocmai *intersubiectivitatea este garanţia obiectivităţii lucrurilor*. Coşeriu

[427] E. Coşeriu, op. cit., p. 81-82.
[428] E. Coşeriu, op. cit., p. 82.

Scanned with OKEN Scanner

înţelege alteritatea ca *dimensiune a celuilalt în fiecare subiect - celălalt nefiind străin ci un alt Eu*. Prima constatare a manifestării alterităţii în limbaj este aceea că limbajul se prezintă întotdeauna sub formă de limbă, adică de tradiţie comună a unei comunităţi şi în istoria gândirii se constată mereu acest sens al prezenţei alterităţii în limbaj (Platon, Aristotel, Sf.Toma sau mai recent, Buhler, Heidegger – prin vorbire se manifestă ceva ca fiind comun, se stabileşte comunicarea, Merleau-Ponty, John Dewey) dar justificarea cea mai frumoasă şi mai exactă a acestei unităţi este dată, spune Coşeriu, de Humboldt: limbajul conferă fiinţă lucrurilor însă această dimensiune este, pentru subiectul empiric, o dimensiune obiectivă (aceste lucruri se prezintă ele înseşi exterioare conştiinţei), ceea ce conferă individului empiric un raport solipsist cu lucrurile; *numai prin faptul că numim aceleaşi lucruri în acelaşi fel, avem siguranţa că lucrurile sunt obiective, că nu sunt imagini sau iluzii ale propriei conştiinţe*. Astfel, putem spune că *semnificaţiile sunt intersubiective*.

În modelul cultural integralist pe care îl construim, analogul semnificaţiilor din limbaj, pentru conştiinţă, sunt „situaţiile semnificative". Analog semnificaţiilor din modelul integralist al limbajului, - *situaţiile semnificative*, care desemnează faptele umane semnificative înafară de limbaj dar axializate de acesta, sunt intersubiective - adică, semnificativitatea actului uman este dată de coerenţa situaţiei respective cu comunitatea umană (cu toate gradele de comunitate). Din acest motiv, *modelul integralist cultural autentic nu poate fi decât un model al comunicării* – adică, pentru care *intersubiectivitatea acţiunilor / situaţiilor umane este garanţia obiectivităţii lucrurilor – în acest mod, situaţiile devenind semnificative*. Respectarea alterităţii devine în acest caz un fapt de coerenţă universală.

La acest nivel al construcţiei unui model integralist cultural al comunicării, există astfel o *conjuncţie a congruenţelor* dintre lingvistica integrală şi transdisciplinaritate, o depăşire a congruenţelor în sensul ales al regăsirii coerenţei universale.

Istoricitatea – a patra universalie – este derivată din creativitate şi alteritate adică, istoricitatea nu este decât combinarea acestor două universalii; în cazul limbajului, creativitatea are loc întotdeauna în cadrul alterităţii – în cadrul formei istorice a alterităţii, care este întotdeauna o limbă. Faptele constitutive ale limbajului, creaţiile de semnificaţii, se petrec prin intermediul limbii – în intersubiectivitatea limbajului.

Scanned with OKEN Scanner

Analog, vom spune că *faptele constitutive ale conştiinţei - creaţiile de situaţii semnificative - se petrec prin intermediul culturii istorice – în intersubiectivitatea conştiinţei*. Istoricitatea acestor fapte o vom studia din punct de vedere integralist, înglobând teoria faptelor de cultură (surprinderea corectă a realităţii acestora) şi descrierea lor (în concordanţă cu realitatea şi istoria). Vom ţine seama de faptul că, în integralism, istoria este întodeauna îndreptată spre viitor, are această dimensiune viitoare – şi nu spre trecut, aşa cum se întâmplă în cadrul obişnuit, disciplinar, unde istoria şi descrierea sunt disociate şi temporalitatea se disociază practic la rândul ei, orientând actualul spre trecut: *prin faptul că se studiază prezentul prin intermediul trecutului, se „câştigă" această vectorizare spre trecut a faptelor de cultură – şi, aferent, de civilizaţie - încât, cu cât „înaintăm", realizăm mai puţin, lucrurile intră în disoluţie*.

Faptul semnificativ ar fi, în acest sens, faptul cu orientare corectă temporală – ceea ce presupune captarea corectă în studiu (interogare) a obiectului (situaţiei date) şi atitudinea corectă a subiectului cercetător, care să asigure intersubiectivitatea corespunzătoare şi coerentă pentru ca faptele să poată înainta (constructiv).

Cea de a cincea universalie, *materialitatea*, se deduce din semanticitate şi alteritate. Alteritatea este de două ori prezentă în acest caz, pentru că semnificaţia însăşi nu poate fi decât internă, prezentă în conştiinţă – iar pentru a putea fi transmisă altcuiva, pentru a putea fi „comună", trebuie să se prezinte înafara conştiinţei printr-un semn material. „De aceea, şi celelalte activităţi culturale, care implică, dacă nu semnificaţie, cel puţin sens, trebuie să se prezinte în lume, adică să fie realizate exterior, [pentru] ca acest fapt material exterior să poată stimula această creaţie internă în conştiinţa celuilalt, a unei semnificaţii sau a unui sens."[429]

Avem şi în această situaţie deja o conturare aproape completă din partea lui Coşeriu a problematicii similare pentru cultură. *Construcţia noastră are la bază însă chiar analogia dintre limbaj şi conştiinţă încât, în modelul nostru de comunicare - de punere împreună a ceea ce este comun uman, în sensul* construcţiei de situaţii semnificative *(a unui sens la joncţiunea dintre cultură şi civilizaţie), se porneşte de la situaţii existente deja şi care trebuie modelate, duse mai departe*. Diferitele fapte materiale exterioare obţinute în împlinirea acestor scopuri, sensuri – şi pe care, ideal

[429] N. Saramandu, 2004, p. 74.

Scanned with OKEN Scanner

(real) le considerăm semnificative adică în egală măsură coerente universal şi pentru ceilalţi, stimulează în continuare creaţia internă în conştiinţa celorlalţi, care la rândul lor vor iniţia creaţii de situaţii semnificative (cu parte atât materială cît şi internă, la rândul lor).

Este prezentă şi aici, paradoxal tocmai pentru materialitate (materializarea faptului de cultură), dubla alteritate, - atât în situaţia de la care se porneşte (conţinând deja, construită la rândul ei, în alteritate) - cât şi în actul însuşi de constituire a situaţiei semnificative următoare.

1.3. Între lingvistica integrală şi un integralism cultural. Conjuncţia congruenţelor

În temeritatea demersului constituirii unei *analogii între limbaj şi conştiinţă*, în vederea construirii *integralismului cultural*, ne susţin nenumărate cercetări care toate au ca numitor comun recunoaşterea semnificaţiei ireductibile a limbajului pentru om şi deci, pentru conştiinţă. Asimilat nu de puţine ori unui „eveniment de discurs", s-a semnalat faptul că omul - apariţia sa, „nu-şi are nici măcar in intervalul modern o suficienta evidenţă. Ea a ramas cel mai adesea un loc vacant, o aproximare îndelung amânată. Omul ca atare este înca absent."[430]

Elucidarea *relatiei dintre discursul prin limbaj si "om ca eveniment de discurs", conjuncţia cu alte cuvinte dintre limbaj şi conştiinţă, a reprezentat firul roşu al cercetării noastre de-a lungul timpului*. Studiile preintegraliste (ne referim inclusiv la autorii extrem de consacraţi) analizează în principiu şi au la rîndul lor un fir roşu în cercetarea unor medii semnificaţionale bogate şi pline de congruenţe – şi deci de posibile analogii - în sensul descoperirii a ceea ce ar putea să reprezinte, să susţină apariţia omului ca „eveniment de discurs". Două lucruri ni se par indubitabile aici: disciplinaritatea nu putea să asigure această regăsire – pentru simplul motiv că, în cele mai bune cazuri, este *invocată* necesitatea unui limbaj terţ sau a unei terţe situaţii - care rămâne să fie descoperită; atunci cînd nu se întâmplă aşa, cercetarea ramâne suspendată între epuizările semnificaţiilor a două „medii" diferite de cercetare, condiţionate de două „sisteme de exigenţe" disciplinare diferite – cum ar fi, spre exemplu, metafizica şi teologia. O asemenea cercetare binară „epuizează" (duce la

[430] Şt. Afloroaei, *Metafizica şi experienţa religioasă. Analogii posibile*, Postfaţă la *Fenomenologie şi teologie*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996, p. 173.

Scanned with OKEN Scanner

extrem) complexitatea de sine stătătoare a semnificaţiilor şi relaţiilor posibile pentru fiecare din aceste „medii" de cercetare, asigurată de proiectarea pe un singur nivel a complexităţilor aparţinând de fapt mai multor niveluri de Realitate / planuri de cercetare (cercetare care, evident, cade în descriere şi este exterioară propriei istorii). Aceasta se întâmplă pentru că se studiază sub aspect *netransgresiv* realitatea lucrurilor/faptelor, în perspectiva invarianţei legilor care definesc ansamblul studiat de sisteme – aşadar *nu se pune problema transgresării acestei invarianţe din principiu*, cu toate că, ceea ce se caută, este tocmai o soluţie în acest sens. ***

Aşa cum am spus şi până acum, aceste „cercetări binare a ternarului", pe de o parte, înaintează oarecum în elucidare şi pot construi uneori sisteme oarecum limpezi dar totuşi grevate de staticitate (Heidegger) – dar, în general, cresc nepermis de mult complexitatea rezultatelor obţinute. Cel mai frecvent este însă cazul creşterii artificiale a complexităţilor prin studiu datorită confuziilor de planuri în interiorul sistemelor studiate, aşa cum menţionează Coşeriu (mai cu seamă incredibila confuzie dintre realitatea obiectului şi planul cercetării). În principiu, lucrurile se întâmplă astfel pentru că nu există metode transgresive disciplinare – care să transgreseze problematica disciplinară - fiecare disciplină se preocupă de propriul domeniu, îşi gestionează propriul teritoriul şi atât.

Primul aspect indubitabil de care vorbeam din perspectiva unei culturi preintegraliste este aşadar, *lipsa metodologiei* care să poată asigura aceasta *transgresiune* a unei binarităţi (inevitabil conflictuale) devenită azi inacceptabilă, în toate mediile umane, în toate comunităţile: blocajele de relaţionare şi impasul devenirii sunt tot mai evidente, la orice nivel, şi credem că nu mai necesită demonstrarea. Metodologia care asigură unitatea deschisă a termenilor contradictorii, susţinută fiind de de logica unei terţe posibilităţi, fiind în măsură să asigure ternarizarea – ieşirea din situaţii critice - este metodologia transdisciplinară pe care am discutat-o şi pe care o promovăm.

Al doilea aspect faţă de care nu avem îndoială privind absenţa încă actuală a omului „ca eveniment de discurs" (aceasta fiind în opinia noastră cea mai profundă definiţie a omului) este însăşi *absenţa studiilor integraliste sistematice* până în acest moment; dat fiind importanţa primordială a limbajului pentru om, integralismul autentic nu putea să survină decât în domeniul lingvisticii; ne-am propus astfel ca, preluând analog acest model, să constituim şi să propunem un model integralist cultural, al cărui obiect de studiu este conştiinţa.

Scanned with OKEN Scanner

În vederea constituirii unui *integralism cultural*, din perspectiva lingvisticii integrale coşeriene, vom expune sistematic toate datele obţinute până în acest moment în cercetare, urmând să precizăm exigenţele pe care le-am găsit ca fiind specifice unui model general integralist -transdisciplinar.

Analogia pe care o realizăm în acest sens este prin urmare univocă, de la un sistem existent – către un alt sistem pe care dorim să îl instituim; există o *amplitudine* a analogiei propuse, care se desfăşoară între *termenii* consideraţi necesari ai acestei analogii, în conformitate cu o *metodă* aleasă pentru realizarea demersului analogiei şi pe care am numit-o metoda derivărilor (V.1).

Amplitudinea analogiei este amplitudinea dintre cele două obiecte de studiu care centrează fiecare din cele două sisteme de cercetare:

1. Obiectul de studiu al lingvisticii integrale: vorbirea, actul fundamental al vorbirii / *creaţia de semnificaţii*;
2. Obiectul de studiu al integralismului cultural: conştiinţa, actul fundamental al conştiinţei, pe care noi îl considerăm ca fiind, analog, *creaţia de situaţii semnificative*.

Ideea „*creaţiei de situaţii semnificative*" ca şi act fundamental al conştiinţei şi prin urmare, ca obiect de studiu al unui integralism cultural - a apărut în urma unor interogări repetate privind realitatea acestui obiect de studiu şi posibilitatea legitimării acestei analogii. Am obţinut acest *obiect de studiu cultural* pornind la drum cu certitudinea corectitudinii analogiei *discurs verbal – discurs al conştiinţei*[431] (cel de al doilea termen având aceeaşi semnificaţie cu „omul ca şi eveniment de discurs") - prin *conjugarea* treptată a termenilor fundamentali pe care i-am găsit restructuraţi ternar în lingvistica integrală, cu exigenţele specifice şi deschiderile transdisciplinarităţii.

În perspectiva conjugată a integralismului lingvistic cu transdisciplinaritatea, *creaţia unei situaţii semnificative este actul fundamental uman prin care Subiectul acţionează asupra Obiectului într-o situaţie concretă dată – reintegrându-se atât pe*

[431] Legitimitatea iniţierii unui demers cu certitudinea intuitivă asupra obiectului său de studiu este însăşi cheia integralismul coşerian iar pe de altă parte, suntem într-un act de *argumentare* şi nu de *demonstraţie* – premisele de pornire şi căile de obţinere a rezultatelor fiind diferite („Într-o argumentare sunt de distins de la început *treptele argumentării*. O argumentare debutează cu *ridicarea explicită a unei pretenţii de adevăr sau justeţe*, care este treapta iniţială. Argumentarea continuă cu treapta a doua, ce constă în *indicarea mijloacelor de întemeiere*, şi culminează cu treapta a treia, adică cu *stabilirea legăturii dintre susţinerea respectivă şi mijloacele de întemeiere*.", în Andrei Marga, *Argumentarea*, Editura Fundaţiei Studiilor Europene, Cluj Napoca, 2006, p. 249).

Scanned with OKEN Scanner

sine cât şi Obiectul (fie infinitezimal) în coordonate noi, în acord deplin cu coerenţa universală (v..). Această *creaţie umană integralistă* - în acord cu conştiinţa (care este întotdeauna în acord cu coerenţa universală) - este similară *creaţiei verbale*, considerând participarea similară a celor trei termeni implicaţi în realitatea actului verbal - *energeia*, *dynamis* şi *ergon*; ne amintim că orice activitate poate fi considerată: a) ca atare, *energeia* b) ca activitate potenţială, *dynamis* şi c) ca activitate realizată în produsele sale, *ergon* – nefiind vorba de trei realităţi diferite ci de trei aspecte, trei moduri de a considera aceeaşi realitate.[432]

Această „remaniere" în noi coordonate a unei „situaţii semnificative" este analogă *creaţiei de sens* din discursul lingvistic; respectând coerenţa universală, Subiectul modifică Obiectul atât indirect (fizic) cât şi direct (prin conştiinţă: datorită coerenţei universale, Realitatea, plastică, se modifică); se realizează o nouă situaţie semnificativă, ş.a. *Dimensiunile fundamentale ale limbajului*, obiectivitatea şi intersubiectivitatea, care funcţionează unitar (după cum am arătat în prezentarea lingvisticii integrale) - au analog *dimensiunile fundamentale ale culturii*, Obiectul şi Subiectul, care funcţionează de asemenea unitar (după cum am arătat în prezentarea transdisciplinarităţii).

O situaţie este semnificativă atunci când este antamată corect din punct de vedere al realităţii şi complexităţilor ei – prin urmare, *o situaţie semnificativă este un complex format din Subiect, Obiect şi termenul de Interacţiune* (II.3) *în actul concret fundamental uman*, act în care există, analog limbajului, atât un aspect care ţine de creativitate cît şi un aspect care ţine de ceea ce este deja dat (în sensul tradiţiei extinse – atât ergon cultural *cât şi natural: considerăm întreaga Realitate ca fiind antrenată şi antrenabilă într-un proces de schimbare iniţiat de conştiinţă*).

Termenii analogiei dintre limbaj şi cultură sunt limbajul/actul lingvistic, limba şi vorbirea; în legătură cu acestea, preluăm analog de asemenea toate diferenţierile realizate de Coşeriu pentru construirea lingvisticii integrale.

Limbajul este un fenomen complex, implicând mai multe aspecte simultane care se prezintă în planuri diferite – în primul rând, se disting *faptele constitutive ale limbajului*, adică actele lingvistice şi sistemele pe care acestea le integrează (limbile).

[432] Pe linia de accepţiune Aristotel - Coşeriu, *energeia* este actul creator anterior propriei sale *dynamis*, *dynamis* fiind facultatea, posibilitatea de a realiza o activitate, care se învaţă prin experienţă şi studiu – iar *ergon*-ul este produsul final al oricărei activităţi.

Scanned with OKEN Scanner

Tot astfel vom considera *cultura* (analog cu limbajul), ca fiind un fenomen complex, implicând mai multe aspecte simultane care se prezintă în planuri diferite – în primul rând, se disting *faptele constitutive ale culturii*, adică actele culturale şi sistemele pe care acestea le integrează („tradiţie" - ca şi limbile - dar într-un sens foarte larg al termenului tradiţie: vorbim de toate produsele culturale inclusiv ştiinţifice care se vehiculează ca *dynamis*, nu doar sub aspect de *ergon*).

„Conceptul de act lingvistic – poate cel mai important concept al lingvisticii moderne – este în acelaşi timp cel mai complex şi, în pofida faptului că reprezintă unica realitate concretă a limbajului, a fost ultimul concept la care s-a ajuns prin cercetarea lingvistică."[433] Până în secolul al XIX-lea s-a vorbit exclusiv despre limbi, considerate ca sisteme rigide şi ca „fapte" realmente existente, cu toate că limbile se pot stabili obiectiv numai pe baza actelor concrete ale vorbirii şi pornind de la acestea. Vom deriva conceptul de *act cultural* în analogie completă cu cel de *act lingvistic* coşerian, cu tot ceea ce atrage după sine această analogie: act liber creator – *energeia* - care îşi depăşeşte învăţarea şi realizează un anumit produs cultural, situaţie care deschide un drum mai departe ş.a. Atât actul cultural cât şi actul lingvistic sunt, în acest sens, *acte fundamentale umane*. Cu toate că ele au universalitate, se consideră încă, şi astăzi, că numai unii oameni sunt capabili să realizeze acte culturale. De asemenea, ca şi în cazul limbajului, se vorbeşte despre cultură aproape exclusiv ca ergon – tradiţie şi dynamis în relaţie cu ergon-ul, mai mult decât despre creativitate ca şi (prim!) universal uman.

Discursul uman este alcătuit din acte fundamentale umane (aşa cum actele verbale constituie discursul propriu limbajului) şi este axializat de discursul prin limbaj. Prin discurs uman înţelegem aşadar chiar acel „*om - eveniment de discurs*" - nu doar un discurs al conştiinţei ci, tot ceea ce, în actul semnificativ cultural (de *cultivare* a lumii şi a naturii) în jurul unui Subiect şi împreună cu acesta, este antrenat în schimbare împreună cu conştiinţa – *mai exact, faptul că Subiectul răspunde de aceste aspecte, se află în directă conexiune cu ele prin conştiinţa sa*. În această schimbare, pe care o studiem, analog, exact în termenii în care Coşeriu pune problema schimbării lingvistice - intervin toate tipurile de contexte pe care autorul le-a precizat în teoria cadrelor (I.6.2); putem spune astfel că, într-un act semnificativ de creativitate, facere, schimbare *determinat* de un Subiect, este antrenat, prin

[433] E.Coşeriu, 1995, p. 26.

Scanned with OKEN Scanner

intermediul *coerenţei universale* (termenului de Interacţiune) şi al *contextelor* - întreg universul. Pentru simplificare, putem spune că *„omul ca eveniment de discurs"* este omul care declanşează şi susţine aceste situaţii semnificative (prin conştiinţa sa).

Revenim astfel asupra ideii că, poate cea mai importantă *conjuncţie* (etapă constructivă, nu doar de constatare) între lingvistica integrală şi transdisciplinaritate se realizează prin împlinirea, ca ternar, a *determinărilor* şi *cadrelor* integraliste – în întâlnirea lor cu *coerenţa universală* menţionată de transdiciplinaritate.

Conştiinţa este, în construcţia noastră, analogă *vorbirii* în accepţiunea lui Coşeriu şi o vom defini, aşadar, prin acest raport de analogie; vorbirea este „ştiinţa" de a vorbi [sp. *saber hablar*], spune Coşeriu – şi ne amintim cât de laborios defrişează autorul confuziile din jurul acestui termen, interpretat până la el ca fapt secundar în limbaj şi care de fapt, constituie, corect considerat, însăşi obiectul lingvisticii; „ (...) întreaga lingvistică a fost întotdeauna şi este o lingvistică a vorbirii şi (...), în realitate, nu există altă lingvistică"[434]

Întreaga cultură a fost şi este, tot aşa, o cultură a conştiinţei, a *actului fundamental al conştiinţei* care trebuie definit ca atare – aşa cum Coşeriu a definit actul fundamental al limbajului şi adevărata ştiinţă a limbajului; nu avem un termen pentru această situaţie şi îi vom spune Discurs (singura menţiune poate fi majuscula aşa cum obişnuieşte Basarab Nicolescu; este interesant ca E. Coşeriu foloseşte pentru concepte extrase laborios din contexte confuze cuvinte extrem de simple şi niciodată nu atrage atenţia asupra lor ca atare, încât termenii se pretează la confuzii ulterioare atunci când nu sunt bine înţeleşi; spre exemplu, cuvintele „istoria" în înţelesul lui Coşeriu şi „istoria" în înţelesul obişnuit folosite în acelaşi con-text sunt încă dificil de lecturat direct în înţelesul lor şi prin urmare, textul este supus interpretării ceea ce este regretabil. Din acest motiv vom nota pe parcurs şi *istoria* în sens coşerian, cu majusculă sau cursiv). Dacă subiectul acţionează în acord cu conştiinţa, *discursul* conştiinţei este sinonim (nu identic) cu „omul - eveniment de discurs".

În vorbire se pot distinge o treaptă universală, una particulară şi alta istorică: aceasta din urmă este tocmai „limba" ca *avere lingvistică*, adică *„ştiinţa" de a vorbi în conformitate cu tradiţia unei comunităţi*. Vorbirea este, în plan universal, *vorbirea* pur şi simplu: activitatea lingvistică concretă, privită în general; în plan particular este

[434] E. Coşeriu, op.cit., p. 292.

Scanned with OKEN Scanner

discursul – actul sau seria de acte ale unui anumit individ intr-o anumită împrejurare, iar în plan istoric este *limba concretă*, adică un mod de a vorbi specific unei comunităţi, care se stabileşte, ca element esenţial, în activitatea lingvistică a comunităţii.[435]Tot astfel, în conştiinţă se pot distinge o treaptă universală, una particulară şi alta istorică; *conştiinţa universală* este „conştiinţa în general", conştiinţa pur şi simplu (folosim cuvintele lui Coşeriu): activitatea concretă a conştiinţei, privită în general pentru că, ea este la un moment dat într-o anumită situaţie şi este mai mult o capacitate universală: o „stare", situaţie în care sunt „înglobaţi" toţi oamenii, în grade diferite de conştientizare a faptului că pot *discursiviza conştiinţa* şi consecinţele - universale, particulare şi istorice - ale acestei discursivizări; este mai corect să spunem, în acest sens, „discursivizarea conştiinţei" decât „discursul conştiinţei", tocmai pentru a sublinia că este o problemă de *act* - şi anume, de act fundamental pentru om.

În plan particular avem *discursul* – adică, analog discursului verbal - o serie de acte fundamentale ale unui anumit individ/Subiect, într-o anumită împrejurare – *şi există o* ştiinţă *(intuitivă) a conştiinţei pentru fiecare Subiect*, exact aşa cum există o *ştiinţă* (intuitivă) a vorbirii pentru fiecare vorbitor. Poate că unul din aspectele cele mai importante pe care Coşeriu le re-dă culturii, *în cadrul verosimilităţii şi legitimităţii unui model* perfect conceput, - este explicitarea faptului că această situaţie este „număr prim" pentru cultură – nu mai trebuie divizată cu nimic, nu mai trebuie disecată cauzal, naturalist – ci, corect integrată în ştiinţele culturii care de aici pornesc: de la *ştiinţa* [sp. saber] *vorbitorului privind actul său fundamental de vorbire* – faţă de care noi am poziţionat analog, pentru un construct integralist la fel de legitim, *ştiinţa* Subiectului privind conştiinţa sa.

În plan istoric - al tradiţiei –, în ligvistica integrală este limba; ceea ce corespunde analog limbii este, în integralismul cultural, tot ceea ce se consideră actualmente ca fiind cultură, în spirit analog să spunem saussurian (dar de fapt predominant în epoca constituirii pozitivismului, afectând cultura în ansamblul ei nu doar lingvistica). Ceea ce se consideră a fi cultură este, astăzi, concentrat pe *ergon*, *dynamis* şi *dynamis*-ul în relaţie explicită cu *ergon*-ul; sunt produsele activităţilor şi nu actele fundamentale însele – şi aceasta, pentru că însăşi *actul lingvistic* ca şi *act fundamental uman* a fost definit foarte târziu; este considerată culturală, astfel, o

[435] E. Coşeriu, op. cit., p. 291.

Scanned with OKEN Scanner

„activitate" şi nu *actul fundamental uman*, *facerea* culturii, *energeia*. Activitatea este *învăţată* şi rulată rutinant, permite foarte puţină creativitate şi nu neapărat în sensul ei originar, acela de *facere* – ceea ce se întîmplă de fapt este că dynamis-ul se relaţionează cu ergon-ul, creativitatea estompându-se aproape total: creativitatea rămâne apanajul unor „aleşi" – stimulaţi în anumite situaţii şi prin anumite mijloace să „progreseze" (ceea ce asigură actului calitatea de dynamis – ergon şi nu de act cultural real). *Ceea ce este sigur însă este faptul că, fiind prima şi cea mai importantă universalie umană, recuperarea societăţii umane rezidă în recuperarea creativităţii tuturor membrilor ei.*

Limba este aşadar analogă pentru integralismul cultural cu tot ceea ce este *„depozit" în cultură* (produs, *ergon*), codificat; nu mai puţin, corespunde acestei calităţi şi „activitatea" culturală caracterizată prin *dynamis* – ceea ce este deja învăţat şi care duce inevitabil la repetitivitate, rutină, produs. Desigur că multe astfel de aspecte sunt antrenabile şi antrenate în continuare în noi activităţi (aşa cum limba este antrenată în vorbire) - nu mai puţin adevărat este însă şi faptul că, aşa cum există limbi moarte, există coduri culturale care nu mai pot servi unei construcţii, sunt epuizate intern. (Totuşi, trebuie să remarcăm că, spre deosebire de cazul oarecum mai simplu al limbajului, - sub aspect cultural, există totuşi o perseverenţă în a pune în mişcare ceea ce nu mai funcţionează, cum ar fi spre exemplu cazul extrem al unor paradigme epuizate; în limbaj, cu alte cuvinte, limbile moarte sunt abandonate dar în cultură se lucrează în mare parte cu coduri moarte – „in vitro").

În consecinţă, parafrazăm marea răsturnare lingvistică pe care o realizează Coşeriu şi o aşează la baza lingvisticii sale; căc, pare necesară, spune el, o schimbare radicală a punctului de vedere: nu trebuie explicată vorbirea din punctul de vedere al limbii, ci invers. Şi aceasta pentru că limbajul este în mod concret vorbire, activitate, şi pentru că vorbirea e mai cuprinzătoare decât limba: în timp ce limba e în întregime conţinută în vorbire, vorbirea nu este în întregime conţinută în limbă. Tot aşa, putem spune că, în timp ce cultura dată (tradiţie) este conţinută în conştiinţă - conştiinţa (în act) nu este conţinută în cultură. *Cultura ca atare este şi trebuie să fie în mod concret conştiinţă în act, şi este mai cuprinzătoare decât cultura dată, codificată deja*. „După părerea noastră, spune Coşeriu, trebuie inversat cunoscutul postulat al lui F. de Saussure: în loc de a ne situa pe terenul limbii 'trebuie să ne situăm din primul moment pe terenul vorbirii şi să luăm vorbirea ca normă a tuturor celorlalte

Scanned with OKEN Scanner

manifestări ale limbajului' (inclusiv al 'limbii')."[436] *Trebuie* aşadar *să ne situăm din primul moment pe terenul conştiinţei şi să luăm conştiinţa ca normă a tuturor celorlalte manifestări ale culturii* (inclusiv ale aspectelor culturale date, intrate în tradiţie).

În loc să considerăm *vorbirea*, precum Pagliaro, spune Coşeriu, ca „momentul subiectiv al limbii" – ar fi mai convenabil să considerăm *limba* ca „momentul istoriceşte obiectiv al vorbirii"; asemenea, în loc să considerăm *conştiinţa* ca „moment subiectiv al culturii" (activităţilor culturale – dintre care cele disciplinare nu au în mod evident în metodologia proprie stipulat un asemenea moment) – ar fi mai convenabil să considerăm *cultura* (dată sau ativitate) ca „moment istoriceşte obiectiv al conştiinţei" (act fundamental cultural, creativitate).

Din punctul de vedere al lingvisticii integrale, *studiul limbii este un aspect al vorbirii* (şi nu invers): „un aspect al vorbirii care nu e abstract, nici exterior vorbirii înseşi, şi care, firește, e fundamental, căci vorbirea este întotdeauna istorică: înseamnă totdeauna 'a vorbi o limbă'."[437] Tot astfel, din punctul de vedere al integralismului cultural, *studiul culturii este şi trebuie să fie un aspect al conştiinţei* (şi nu invers): un aspect al conştiinţei – al actului fundamental al conştiinţei -, care nu e abstract, nici exterior conştiinţei înseşi, şi care, firește, e fundamental, căci conştiinţa este întotdeauna istorică: înseamnă întotdeauna a conştientiza ce este – şi, evident, a duce mai departe prin actul său fundamental (creativitate, analog cu actul fundamental din vorbire).

Aşezăm aşadar la baza integralismului cultural tocmai această răsturnare a termenilor specificaţi analog, păstrând amplitudinea pe care am propus-o ca premisă a integralismului cultural de sorginte coşeriană. În continuare, Coşeriu se angajează efectiv în construcţia lingvisticii sale – cuprinsă în ample lucrări; vom preciza în ce ne priveşte foarte pe scurt cîteva analogii esenţiale (directoare), care pot fi dezvoltate în opinia noastră în continuare în diferite lucrări în vederea susţinerii efective a unui integralism cultural.

Se justifică deci, în sensul celor exprimate, o lingvistică a vorbirii: aceasta ar fi o lingvistică *teoretică*, urmând să se considere problemele limbajului din perspectiva *activităţii lingvistice concrete*. Este din nou un moment novator pentru cultură –

[436] E. Coşeriu, 2004, p. 293.
[437] E. Coşeriu, 2004, p. 293.

Scanned with OKEN Scanner

problema aceastei diferenţieri active între teoretic şi practic, în sensul conlucrării lor, se pune pentru prima oară la baza însăşi a integralismului lingvistic, a metodologiei integraliste - şi este de asemenea un moment de conjuncţie a lingvisticii integrale cu transdisciplinaritatea: *contextualizarea, specifică metodologiei transdisciplinare, este posibilă tocmai în virtutea colaborării dintre teoretic şi practic.*

Este necesară în acord analogic cu cele de mai sus, o cultură a conştiinţei, pornind din punct de vedere teoretic de la constituirea integralismului cultural, în acord analogic cu lingvistica integrală (dat fiind că limbajul axializează conştiinţa) – şi având în permanenţă în atenţie practic, *activitatea culturală concretă*, în toate dimensiunile ei. Este momentul să amintim că înţelegem, împreună cu Coşeriu, prin cultură, „obiectivarea istorică a spiritului în forme care durează, în forme care devin tradiţii, devin forme istorice care descriu lumea proprie a omului, universul propriu al omului"[438] iar *spiritul*, în acest context, adică ceea ce se obiectivează în istorie sub formă de cultură, „ este activitatea creatoare, este creativitatea însăşi, nu ceva care creează, ci activitatea creatoare ca atare, *energeia*, acea activitate care este anterioară conceptual oricărui dinamism, oricărei tehnici învăţate sau experimentate."[439]

Coşeriu conceptualizează inedit actul de creaţie atât pentru limbaj cât şi pentru cultură în general. În interiorul acestei situaţii operăm în continuare răsturnarea descrisă, analog cu marea răsturnare lingvistică, prin care propunem *o cultură a actului creator însuşi. La acest nivel al construcţiei integralismului cultural - care are în centru cultura ca act fundamental creator - este necesară conjuncţia cu metodologia transdisciplinară, pentru a asigura contextualizările (ternarizările) corecte ale situaţiilor semnificative axializate de limbaj, dar care depăşesc nivelul limbajului. Această conjuncţie identifică actul (spiritul) creator cu conştiinţa, care numai în acest mod pot construi împreună situaţii semnificative pentru om şi totodată coerente universal – care să respecte universul si semenii.*

O cultură a conştiinţei (actului creator) ar avea prin urmare drept piloni, aşa cum am sugerat deja, determinările cadru / circumstanţele, determinările fundamentale / universaliile şi coerenţa / termenul de Interacţiune. Determinările cadru aparţin exclusiv integralismului, coerenţa aparţine exclusiv transdisciplinarităţii, iar determinările fundamentale aparţin, din perspective complementare, fiecăreia din acestea.

---

[438] E. Coşeriu, 1992, p. 173.
[439] *Idem.*

Scanned with OKEN Scanner

Determinările cadru decisive pentru o metodologie a culturii din perspectivă integralistă sunt: universalitatea faptului de cultură (şi cunoaşterea originară), abordarea sa finalistă, normele (şi sistemele) culturale şi infinitatea libertăţii umane. *Aceste condiţii au fost deduse prin extragerea lingvisticii (culturii) integrale din pozitivism şi antipozitivism* aşa cum am arătat şi *realizează astfel cadrul fundamental determinant al culturii de tip integralist*.

Circumstanţele (cadrele) efective ale actului lingvistic şi de care trebuie ţinut seama de asemenea analog în actul cultural sunt: situaţia, regiunea, contextul, şi universul de discurs (I.6.6.2).

Pe lângă condiţiile cadru – ţinând nu atât de contexte (cadre) cât de *contextualizarea* corectă a obiectului de studiu - moment în care este necesară din nou conjuncţia cu transdisciplinaritatea – există *determinările specifice ale culturii* (ale obiectului cultural integralist), care se realizează prin *universalii*. Aceste universalii sunt, aşa cum am văzut: creativitatea, obiectivitatea, intersubiectivitatea, istoricitatea şi materialitatea. Dat fiind că am descris de la început apartenenţa lor la întreaga cultură, nu revenim acum asupra lor, urmînd de altfel ca în conturarea modelului integralist transdisciplinar să fie din nou precizate elementele lor esenţiale.

O lingvstică a vorbirii în sens strict ar fi o lingvistică descriptivă, o adevărată *gramatică a vorbirii*, precizează Coşeriu; obiectul său propriu ar fi tehnica generală a activităţii lingvistice iar sarcina ei, aceea de a recunoaşte şi descrie funcţiile speciale ale vorbirii şi de a indica instrumentele ei posibile care pot fi atât verbale cît şi extraverbale: vorbirea îşi utilizează propriile circumstanţe, în timp ce limba e înafara circumstanţelor. Tocmai acestei tehnici generale îi corespund determinarea şi cadrele.

În opinia noastră este posibilă şi necesară o „gramatică a conştiinţei", pentru că *determinarea* - ca ansamblu de operaţii, şi *cadrele* - ca instrumente circumstanţiale ale activităţii culturale, pot şi este necesar să regizeze elementele esenţiale ale *coerenţei culturii cu universul*, pot face „trecerea" con-ştiinţei – *a ştiinţei*[440] *comune şi individuale în acelaşi timp a devenirii* – prin şi dincolo de conflictualitate, de stagnare

[440] Utilizăm termenul ştiinţă în sensul lui Coşeriu – semnificat cel mai bine de cuvântul *saber* din limba spaniolă; "m-am gândit mult dacă am putea să spunem *ştiutul*, însă nici *ştiutul* nu ne satisface , nici *conştiinţă*"; în dezvoltările necesare pe care le face, autorul va întrebuinţa termenul "competenţă". E. Coşeriu, 1994 Iaşi, p. 27.

Scanned with OKEN Scanner

şi regres,- de creşterea complexităţii prin cunoaştere în detrimentul echilibrului civilizaţiei în care trăim.[441]

Este adevărat că activitatea creatoare este o activitate liberă, adică o activitate al cărei obiect este infinit, deci formele culturii sunt nesfîrşite, neavând dinainte o anumită misiune; *dar activitate liberă nu înseamnă activitate fără normă*, iar în acest caz este vorba de *normele specifice ale culturii* – pentru că fiecare formă de activitate conţine implicit un *legământ*. Un prim pas al unei astfel de „gramatici" este chiar deontologia coşeriană a culturii – congruente, aşa cum am văzut, cu exigenţele atitudinii de tip transdisciplinar.

2. Este posibil un bootstrap ştiinţific complet? Relaţia cu fizica cuantică - repere

Modul în care se „individualizează" integralismul cultural ne determină să revenim asupra ideii de bootstrap ştiinţific; în perspectiva fizicii cuantice nu este posibil un model ştiinţific complet dar în perspectivă integralist - transdisciplinară, suntem obligaţi să fim deschişi la o asemenea posibilitate.

Ipoteza *bootstrap*-ului, formulată de Geoffrey Chew, a apărut iniţial ca explicaţie posibilă a unor date experimentale din fizica particulelor. Termenul în sine este intraductibil, semnificând în sens propriu „şireturi" iar sensul extins este acela de „a se ridica în aer trăgându-şi propriile cizme". „Expresia cea mai adecvată în traducere ar fi aceea de *autoconsistenţă*."

Mişcarea descrisă în termeni clasici (Newton, Maxwell, Schrodinger şi Dirac) este cea a anumitor entităţi considerate ca fiind „cărămizile fundamentale" ale realităţii fizice, definite în fiecare punct al spaţiu-timpului continuu – ecuaţiile acestor mişcări având un caracter determinist intrinsec; aşa cum am văzut însă, entităţile cuantice (la care s-a ajuns tocmai în căutarea „cărămizii fundamentale" a naturii – a universului), nu se supun determinismului clasic.

Ipoteza bootstrap propune renunţarea la orice ecuaţie a mişcării în sens determinist clasic, pentru că nu se poate da un sens precis poziţiei unei particule; consecinţa imediată a acestei ipoteze este absenţa oricărei cărămizi fundamentale a realităţii fizice.

[441] Spre exemplu, adoptatea punctului de vedere universal la nivel istoric duce la absurdităţi incredibile sau la impasuri fără ieşire - implicând renunţarea din capul locului la rezolvarea problemelor care se pun. v şi E. Coşeriu, 2004, p. 293.

Scanned with OKEN Scanner

Promotorul acestei ipoteze spune: fiecare astfel de particulă (nucleară) are trei roluri diferite: 1) un rol de *constituent* al ansamblurilor compuse,: 2) un rol de *mediator* al forţei răspunzătoare de coerenţa ansamblului compus; şi 3) un rol de sistem *compus*. Suntem obligaţi în acest punct să aducem *faţă în faţă sistemul bootstrap cu sistemul lingvistic coşerian*, - care este la rândul lui, astfel, *autoconsistent*: „componenţii" lingvisticii integrale au la randul lor / în articularea integralismului lingvistic, trei roluri diferite: 1) de *constituent* al ansamblurilor compuse, în sens *morfologic /structural*; 2) de *mediator* al forţei răspunzătoare de coerenţa ansamblului compus, în sens *funcţional*; şi 3) de sistem *compus*, în sens *relaţional*.

Toate entităţile lingvisticii se supun, prin aceste trei roluri, determinării *autoconsistenţei integraliste a lingvistici* (entităţi fonice, lexematice, morfologice şi sintactice) doar că, *în virtutea integralismului, E. Coşeriu demonstrează că nu mai trebuie coborâtă căutarea unei cărămizi fundamentale sub această autoconsistenţă* (realizată doar în virtutea spiritului naturalist, care nu are ce căuta în cultură şi pe care îl incriminează, în mod curios la prima vedere, chiar şi fizica, după cum am văzut, la rândul ei); această „autoconsistenţă" nu mai trebuie disecată căci, aşa cum am mai spus, prin întreaga lingvistică integrală Coşeriu demonstrează că această situaţie este „primă" şi de la ea trebuie pornit, acesta fiind însăşi spiritul culturii (autoconsistenţa se divide doar cu ea însăşi, ca să folosim o metaforă matematică). Cercetarea se referă la ceea ce este mai departe, dincolo de acest fapt şi nu înainte de el: este aspectul primordial al *„autoconsistenţei"* limbajului, pe care Coşeriu îl pune în evidenţă (fără să îi dea acest nume ca atare – care aparţine domeniului / cercetării fizicii cuantice însă aşa cum am arătat, E. Coşeriu poate fi numit „fizician cuantic al limbajului").

Prin faptul că dorim să construim un integralism cultural general (şi universal în acelaşi timp) – *dorim de fapt să preluăm această autoconsistenţă posibilă pentru om, evidenţiabilă în şi prin limbaj – şi să vedem care sunt semnificaţiile ei la nivelul unui integralism cultural.* Momentul de congruenţă devine posibilă conjuncţie (v. şi V.1) între lingvistica integrală - care porneşte de la limbaj, şi transdisciplinaritate - care porneşte de la fizica cuantică – şi anume, de la nivelul ontologiilor de pornire (natura şi natura limbajului) ajungem la nivelul unor *instituiri* comune – în vederea unor *constituiri* ulterioare.

Scanned with OKEN Scanner

O primă consecinţă aşadar (epistemică, deocamdată) a acestei conjuncţii este transferarea ideii de autoconsistenţă lingvisticii integrale; aceasta dă lingvisticii integrale şi integralismului în general, semnificaţia de bootstrap şi anume, *dat fiind caracterul particular al integralismului de a asigura completitudine domeniului său* - vorbim de un *bootstrap ştiinţific complet*.

În definiţia (fizică) a bootstrap-ului, partea apare concomitent ca Totul.[442] Această *completitudine* practic a fiecărei părţi dintr-un întreg – este esenţialmente *anticipată* de fizica subcuantică - pentru că ea doar o postulează; *locul validării completitudinii este însă, aşa cum raţional apare firesc, - cultura şi anume în formatul ei integralist (lingvistic sau conferit unui obiect de studiu integralist), -* şi anume, atât la nivel epistemic cât şi la nivelul actului ei fundamental.

Conceptul *holomeric – organizaţional* asupra lumii spune că Realitatea are tendinţa de a se rândui ca *holomer* prin om[443] - „holomerul" semnificând, de asemenea, faptul că pretutindeni, partea „dă seama" de întreg.[444] Există cert o tendinţă post-modernă de preconizare a unui nou model cosmic antropocentric, conform căruia „întreaga devenire cosmică este orientată spre crearea conştiinţei de sine a universului care e fiinţa umană".[445] *Numai că aceste intuiţii şi acest concept trebuie susţinute de modele epistemice valide şi acest lucru, în opinia noastră, nu poate porni decât de la un integralism cultural constituit în baza integralismului lingvistic.*

O primă consecinţă a autoconsistenţei lumii cuantice este înţelegerea faptului că o particulă nu este ceea ce este pentru că *este* - ci, *„o particulă este ceea ce este pentru că toate celelalte particule există în acelaşi timp"*; atributele unei entităţi determinate fizice sunt rezultatul interacţiunii cu celelalte particule. Dar autoconsistenţa Totului cere includerea în acelaşi mod a tuturor aspectelor naturii – ceea ce însă, opinează însuşi autorul bootstrap-ului, este imposibil de realizat în

---

[442] B. Nicolescu, 2007, p. 112.
[443] E. Băican, *Perspectiva holomeric – organizaţională în gândirea actuală*, lucrare de licenţă, Cluj – Napoca, 1987.
[444] Termenul "holomer" vine de la gr. *holos* – întreg şi gr. *meros* – parte, semnificând faptul că orice parte apare concomitent ca totul; în *Logica lui Hermes*, C. Noica porneşte pentru a justifica holomerul tocmai de la ordinea cuantică. *Holomerul* lui Noica întâlneşte *holonul* lui Koestler, ambii semnificând întreguri dinamice, de factură ternară în opinia noastră şi nu doar opuse atomismului.
[445] I. Em. Petrescu, *Modernism/Postmodernism. O ipoteză*, în „Steaua", nr. 5 / 1988, p. 14 – 15.

Scanned with OKEN Scanner

termeni ştiinţifici. El spune că trebuie să deosebim un bootstrap *complet*, neştiinţific, - de un bootstrap parţial, trunchiat, care poate fi productiv şi eficace pe plan ştiinţific.[446]

Considerăm că autorul bootstrap-ului – ca orice autor la un anumit moment istoric – a fost lipsit firesc de anumite date şi a făcut această afirmaţie „în minus" faţă de realitatea deplină a sistemului său. În opinia noastră, la acel nivel al ştiinţei – al ideii de ştiinţă - lucrurile nu puteau fi delimitate, forţat, decât în felul acela (nu există, ştiinţific, posibilitatea de a susţine un bootstrap ştiinţific complet). Dar fizica subcuantică nu provoacă doar noi logici şi nu este doar sursa unei noi metodologii – ci, *este în acord în acelaşi timp cu ideea unei noi ştiinţe – a unei noi viziuni însăşi despre ştiinţă – a unei noi epistemologii*. Noua epistemologie de care vorbim – integralismul *ştiinţific* - căci este preconizat *deplin raţional* de către autorul ei, chiar dacă este vorba de *o nouă raţiune* – se conturează chiar în anii în care Chew îşi formula şi lansa ipoteza asupra universului (1959) – după cum ştim, între anii 1952 – 1962 : în anul 1958 apare chiar *fundamentul ştiinţific al unui bootstrap ştiinţific complet care este Sincronia, diacronia şi istoria.*

Stă în însăşi virtutea principiului bootstrap să existe o viziune „logică", ştiinţifică unitară, asupra *părţii în Tot*, este posibil şi necesar un bootstrap *epistemic*, în însăşi virtutea principiului său. Dacă *„o particulă este ceea ce este pentru că toate celelalte particule există în acelaşi timp"* (fizica subcuantică), dacă, în continuare, *„un nivel de Realitate este ceea ce este pentru că toate celelalte niveluri de Realitate există în acelaşi timp"* (transdisciplinaritatea) – nu mai puţin adevărat trebuie să fie şi faptul că *„un subiect/individ este ceea ce este pentru că toate celelalte subiecte/ceilalţi indivizi există în acelaşi timp" (definţia analogă a integralismul de data aceasta, în acord cu fizica subcuantică şi cu principiul bootstrap)*. Această situaţie vorbeşte despre congruenţa fundamentală atât epistemologică cât şi ontologică dintre natură şi (natura)limbaj(ului), - de la care, pornind, se poate construi epistemic un bootstrap complet cultural (integralismul cultural cu modelele culturale aferente) şi se poate gira ontologic autoconsistenţa universului prin participarea conştientă a omului la devenire.

De la autoconsistenţa universului (constatată fizic) la completitudinea sa (realizată cultural) – drumul trece prin cultură, o cultură de tip ternar. Completitudinea

[446] Un asemenea bootstrap parţial este bootstrap-ul hadronic; în B. Nicolescu, 2007, p. 114.

Scanned with OKEN Scanner

nu este imposibil de *realizat* epistemic – ci doar imposibil de *constatat* epistemic, pentru că ea nu există încă, - ea trebuie realizată în *actul fundamental uman* – care este de tip integralist (este aceeaşi situaţie cu a unei opere, a unui poem care nu există încă – ci numai dupa ce este scris): ţinea seama, aşa cum am spus, - *în modalitate integrativă* (care este mai mult decât autoconsistenţa – fiind prezent şi actul deliberator uman) de toţi subiecţii (indivizii umani). Proiectul unificării europene are această intuiţie fulminantă la bază numai că îi lipseşte instrumentul real - care este ternaritatea.

Completitudinea semnifică şi autoconsistenţă dar nu doar atât, căci *autoconsistenţa e doar premisa realizării completitudinii*. *Istoria* văzută de Coşeriu - delimitată unic şi avem convingerea că pentru prima oară la nivelul culturii universale, în *Sincronie, diacronie şi istorie* - conţine *principiul integrării* şi prin urmare, *bootstrap-ul cultural* (şi deci, raţional) *complet*. Este important de precizat faptul că, integralismul cultural extras din integralismul lingvistic, permite şi susţine autoconsistenţa prin intermediul „principiului antropic integralist" inclusiv a *naturii* – conţinând elementele necesare pentru ca acest eveniment să aibă loc. Din perspectiva aceasta am putea spune că natura poate fi „cultivată" nu doar în sens natural ci mai ales în sens cultural – căci astfel se împlineşte abia şi principiul autoconsistenţei - o metaforă-construct reală, căci *„Realitatea este plastică*. Suntem parte din această Realitate, care se modifică datorită gândurilor, sentimentelor, acţiunilor noastre. Aceasta înseamnă că suntem pe deplin responsabili de ceea ce este Realitatea."[447]

Concluzii

Constituirea unui *integralism cultural* pornind de la lingvistica integrală a traversat mai multe etape: la început definirea cadrelor şi determinărilor – sugestia unei analogii - iar apoi, construirea analogiei propriuzise între lingvistica integrală şi integralismul cultural propus: stabilirea amplitudinii, termenilor şi metodei analogiei. Firul roşu al acestei situaţii este însăşi *analogia dintre limbaj şi conştiinţă* – dintre limbaj şi „om ca eveniment de discurs"; *elucidarea* aceste relaţii (care se va face deplin la nivelul modelului integralist transdisciplinar al comunicării) trece prin

[447] B. Nicolescu, 2009, p. 233.

Scanned with OKEN Scanner

stabilirea *obiectului* acestui integralism care este, analog *creaţiei de semnificaţii* din limbaj, - *creaţia de situaţii semnificative*.

Instituirea unei civilizaţii umane nu poate să nu treacă prin limbaj; modelul pe care îl vom construi cu ocazia acestei teze, - analog modelului lingvisticii integrale – captează conştiinţa în forma şi în sensul *reprezentării, instituirii şi constituirii* de situaţii semnificative, faţă de care nivelul construirii integralismului cultural este nivelul *conjuncţiilor* dintre integralism şi transdisciplinaritate (nivelul instituirilor).

O *radiografie integralistă* a instituţionalismul european ne arată că acesta nu a captat în operaţiunile sale de integrare însăşi *principiul integrării – care ţine de autoconsistenţa devenirii*; în acest sens a fost determinantă analogia dintre fizica cuantică şi integralismul lingvistic (la nivelul surprinderii *congruenţelor* a fost vorba de analogia dintre cele două *naturi*). Dacă acceptăm că integrarea a fost la început corect intuită, (însăşi deviza „unitate în diversitate" este concludentă) - în virtutea principiului cunoaşterii originare, şi cu siguranţă ea a fost de mai multe ori privită corect pe parcurs, – în orice caz, nu a dispus de instrumente metodologice corecte şi de susţinerea determinărilor necesare la nivelul propus.

Aşa cum am arătat, o formalizare excesivă (în detrimentul structurărilor dinamice şi a funcţionalităţii, dinamicităţii corecte, creative) a captat întreaga mişcare de determinare a unificării europene (care este, în acest sens, ne-ternară, netransgresivă – nu rezolvă problemele care survin, real).

Importanţa Subiectului pentru determinarea coerentă universal a Obiectului este constatată şi postulată de transdisciplinaritate (din perspectiva fizicii cuantice şi a naturii) şi „posibilitată" de lingvistica integrală (din perspectiva culturii şi a limbajului) - în perspectiva constituirii de episteme ternare. *Istoria* de tip integralist trebuie recuperată în aceste sens pentru toate *obiectele integralist-transdisciplinare*, care, în cadrul unor *modele integralist-transdisciplinare* care le asigură acestora coerenţa integralistă (universală), - promovează temporalitatea corectă şi deci autoconsistenţa de tip integralist (completitudinea).

Contribuţii

- ideea şi concepţia unui *integralism cultural*, pornind de la lingvistica integrală coşeriană;

Scanned with OKEN Scanner

- stabilirea *determinărilor integralismului cultural* prin analogie cu determinările pe care le considerăm fundamentale ale integralismului lingvistic;

- stabilirea *mecanismului analogiei* (amplitudine, termeni şi metodă) şi a *principalelor analogii* dintre lingvistica integrală şi integralismul cultural;

- stabilirea în acelaşi timp a analogiei fundamentale a integralismului lingvistic / cultural cu fizica subcuantică: *limita structural-relaţional-funcţională a cercetărilor - care semnifică în acelaşi timp sfârşitul cercetării fizice - clasice şi începutul cercetării culturale – integralist transdisciplinare*;

- *definirea* culturii de tip integralist care este o cultură a conştiinţei, - a actului fundamental uman creator - prin analogie cu marea răsturnare lingvistică;

- *stabilirea pilonilor* culturii de tip integralist-transdisciplinar: *determinările cadru* care aparţin exclusiv integralismului, *coerenţa universală* care aparţine exclusiv transdisciplinarităţii, şi *determinările fundamentale* (universaliile) care aparţin, din perspective complementare, fiecăreia din cele două doctrine;

- o primă formulare a celor două *obiecte integralist-transdisciplinare*: vindecarea şi instituţionalizarea; în opinia noastră sunt doar trei, primul obiect integralist-transdisciplinar aparţinând lingvisticii (crearea de semnificaţii); precizarea faptului că *pentru toate obiectele integralist-transdisciplinare este constitutivă comunicarea*;

- importanţa ternarizării tuturor obiectelor integralist-transdisciplinare – în sensul sincroniei, diacroniei şi istoriei coşeriene;

- conturarea *principiului integrării - inclusiv al integrării europene;*

- propunerea analogiei dintre limbaj şi conştiinţă în sensul „omului ca eveniment de discurs";

- crearea conceptului de *situaţie semnificativă* şi respectiv, *creaţie de situaţii semnificative* (obiectul de studiu al integralismului cultural) – prin analogie cu *semnificaţia* din limbaj şi respectiv, *creaţia de semnificaţii* (obiectul de studiu al lingvisticii integrale);

- problematizarea faptului că, în cultura de tip disciplinar, orientarea actelor umane este spre trecut; cu cât „înaintăm", realizăm mai puţin, dat fiind că lucrurile intră în disoluţie în activitatea generalizată de tip binar – aşadar, în globalizare (care nu susţine nivelul universal); *sublinierea faptului că în cultură / civilizaţie este necesară orientarea temporală corectă – de tip integralist – pentru a institui, pentru a construi.*

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL V

SCHIŢA UNUI MODEL INTEGRALIST TRANSDISCIPLINAR

În viziunea noastră, E. Coşeriu aduce pe scena culturii o nouă epistemologie şi anume, *epistemologia modelului integralist – transdisciplinar*. Lingvistica integrală este un asemenea model, care respectă atât principiile integralismului cât şi ale transdisciplinarităţii. În cadrul acestei cercetări vom încerca să construim un model integralist - transdisciplinar al comunicării, care însă să articuleze intern şi prin urmare în orice condiţii *întreaga disponibilitate umană pentru relaţionare* – nu doar relaţionarea prin limbaj - cu toate consecinţele şi implicaţiile care decurg de aici.

Înainte de constituirea unui model integralist – transdisciplinar al comunicării, trebuie să vedem ce înseamnă *un model integralist-transdisciplinar* – să realizăm schiţa unui asemenea model în general.

1. Metoda de cercetare pentru constituirea unui model. Propunere

În studiul obiectelor reale (şi nu doar a proiecţiilor lor pe un singur nivel de Realitate), *modelele* sunt de preferat, în opinia noastră, pentru că sunt axiomatice şi astfel au şansa de a putea integra coerent dar şi legitim *cunoaşterea sigură* şi *universalitatea* . Considerăm că acesta este marele merit al modelului, dat fiindcă omul are nevoie de coerenţă şi de legitimitate - de o reprezentare concretă aşadar, corectă şi integrală (integralistă) a parametrilor fundamentali ai vieţii sale; el are nevoie legitimă de certitudinea că această coerenţă pe care o realizează şi în care se integrează, este universală.

Există prefigurări ale modelelor de-a lungul timpului, în diferitele forme ale tradiţiei, când exista avantajul universalismului, în schimb cunoaşterea raţională nu era suficient fundamentată (chiar şi ritualul este un model cultural care integrează omul în actul cu coerenţă universală) – dar istoria/dezvoltarea modelelor (universale şi raţionale în acelaşi timp) se află blocată actualmente epistemic în structurări antagonice neconciliate şi care nu pot depăşi acest impas (spre exemplu, nu

Scanned with OKEN Scanner

elucidează relaţia dintre natură şi cultură, dintre ştiinţă şi credinţă, dintre fizic şi spiritual). Suntem îndreptăţiţi aşadar să considerăm că există până în prezent de fapt o *pre-istorie* a modelului, dacă acceptăm definiţia acestuia ca fiind *elucidare/rezolvare a relaţiilor antagonice fundamentale pentru om*.

O primă definiţie sistematică pe care trebuie să o dăm modelului este aceea de sistem ideal cu ajutorul căruia pot fi studiate, prin analogie, proprietăţile şi transformările unui sistem mai complex[448]. *În sens integralist-transdisciplinar, un model trebuie să poată integra, aşa cum am spus, temele fundamentale antagonice pentru om*; el va trebui să dispună în acest sens de un număr minim necesar şi suficient de repere, care să asigure *coerenţa completă şi universalitatea subiectului* (cele două imperative sunt de fapt unul singur, se condiţionează reciproc); acesta este modelul la care ne propunem să ajungem din perspectivele studiate.

Este important să nu facem confuzia cu „modelele culturale" în sens de „tipar" geografic (şi/sau geografic – istoric) în limitele căruia se produce o anumită cultură, cercetarea noastră referindu-se la un tipar vertical, autoconsistent şi prin urmare *istoric* (în sens intern, coşerian – dar care ţine cont de contexte, internalizându-le).

Pentru a construi un model în perspectivă integralist - transdisciplinară, am imaginat o metodă în trei paşi numită *metoda derivării*; aceşti paşi sunt:

1. *stabilirea congruenţelor*,
2. *conjuncţia congruenţelor*,
3. *conjugarea conjuncţiilor*.

Metoda propune, după cum arată şi numele ei, o analiză prin „derivare", – prin dezvoltare treptată, de la *sisteme integrale* spre un model integralist transdisciplinar. Problema este pusă de la început unitar (la nivelul „întregului"), *istoric* în sensul lui Coşeriu, integrând prin urmare *teoria* şi *descrierea*; în caz contrar, ceea ce se obţine este *doar o descriere a unor aspecte* mai mult sau mai puţin dinamizate, ale obiectului integralist – transdisciplinar, cu alte cuvinte vorbim *despre* acest obiect, îl analizăm înafara *istoriei* şi *teoriei* lui în sens coşerian.

Remarcăm faptul că, dezvoltându-se „din aproape în aproape", disciplinele binare (fragmentariste) eludează *aparent* ideea de exhaustivitate, ele rămânând în fapt conectate contradictoriu la aceasta şi fără să o poată depăşi (asuma). Situaţia aceasta este evidenţiabilă în faptul că disciplinele asumă în fond *negativ* exhaustivitatea (e o

[448] Extras din DEX.

Scanned with OKEN Scanner

asumare paradoxală, negativă), prin faptul că nu îşi fixează o limită în cercetare. Metodologia de care dispun reclamă un număr mare de fapte particulare pentru generalizarea unor aspecte care să devină teorii, însă acestea rămân totuşi de fiecare dată deschise şi nici numărul faptelor particulare nu este stabilit undeva. Există în această situaţie întotdeauna un „gol" epistemologic, care de altfel nici nu poate fi rezolvat vreodată în virtutea acestui tip de înaintare (care astfel devine „oarbă") – situaţie demonstrată tot prin lipsă: se justifică de fiecare dată în situaţia unei cercetări faptul că doar aici s-a ajuns prin faptul că aceasta *nu* este exhaustivă. (ceea ce, evident, este imposibil într-o cercetare de tip „liniar". Dar aceasta înseamnă că nonexhaustivitatea nu este asumată în fond ca atare în datul disciplinei, deci nici exhaustivitatea nu este negată ca posibilitate).

De altfel nu există şi nu poate să existe, în opinia noastră, nici „demonstraţie" în înţelesul real al cuvântului – care este acela de continuum între premisele, elementele demonstraţiei şi rezultat – şi aceasta, datorită tocmai caracterului discontinuu al faptelor /lucrurilor (aşa cum nu există practic susţinere epistemologică între nivelurile de Realitate); întotdeauna există, în fond, în disciplinele binare, o aducere în scena discuţiilor a unui număr foarte mare de fapte în cadrul unei aprecieri intuitive a lor. [449]

Integralismul asumă *declarat* şi de la început întregul şi deci exhaustivitatea, – sub forma integralismului. Numim aici „sistem integral disciplinar" (sisteme integrale) un sistem de studii, cercetări disciplinare (inter, multidisciplinare) care încearcă să expliciteze o problematică aparţinând unei arii prin definiţie multidisciplinară. Ceea ce se întâmplă în cadrul acestui sistem ca atare este în final doar o juxtapunere a unor idei şi nu dezvoltarea unui mecanism unic de soluţionare a problematicii semnalate. Aceste sisteme sunt doar alăturate, în sensul că *nu evidenţiază congruenţele existente între propuneri, şi deci, nu creează astfel un sens ulterior comun*, care să pună împreună (să comunice) şi să construiască ceea ce este considerat important pentru fiecare; în absenţa acestei puneri împreună orice con-strucţie (con – structurare) este imposibilă.

Prin definiţie inter, multi, pluridisciplinaritatea nu pot *construi* (în modalitate culturală) din elementele pe care le pun împreună, deoarece, înafara realizării unor

[449] Singura demonstraţie posibilă este cea matematică, şi aceasta pentru că cifrele conţin, în opinia noastră, ele însele un „mister" (este de preferat cuvântul *taină*) sunt dotate cu universalitate ca şi limbajul.

Scanned with OKEN Scanner

constructe specifice şi care sunt *de factură integralist – transdisciplinară*, se rămâne la diferite rapoarte ne-utilizabile între lucruri / aspecte ale acestora (unghiuri parţial comune asupra lucrurilor /faptelor sau puncte de vedere asemănătoare, intersecţii parţiale) şi în nici un caz nu se atinge *etapa de conjuncţie – conjugare* a aspectelor eventual *co-incidente*, pentru a elucida problematica respectivă în totalitate prin crearea unui sistem unic, cu totul nou. (În activitatea guvernamentală niciodată nu am constatat nici măcar semnalarea specifică a congruenţelor date în cîmpurile de activitate multidisciplinară, pentru a se putea construi în continuare).

Pentru a explica mai bine semnificaţia termenilor cu care operăm, vom prezenta modul în care au fost ei concepuţi, cu ocazia studiilor de sociologie realizate în anul I doctoral. Cursul s-a numit "Perspective teoretice în analiza problemelor sociale" (prof. L. Popescu) şi prezintă cele mai importante perspective care au fost formulate de-a lungul timpului pentru a sugera în final soluţii problemelor sociale reprezentative. Principalele abordări - care s-au succedat în istorie dar au şi coexistat de-a lungul timpului, sunt: patologia socială (1905), dezorganizarea socială (1918), conflictul valorilor/intereselor (1935), comportamentul deviant (1954) şi etichetarea (1954); fiecare astfel de abordare conţine explicit sau implicit o definiţie, o anumită viziune despre cauzele problemei sociale, despre condiţiile în care apar problemele sociale, consecinţele acestora precum şi soluţiile de remediere propuse.[450] Este un exemplu de ceea ce numim, în cercetarea integralist-transdisciplinară, *„sistem integral"*, fiind oferită *"integrala" perspectivelor unei anumite arii de interes multidisciplinar*[451] – aici, *aria cât mai completă* de *analiză a problemelor sociale*; nu este vorba însă de un sistem *integralist* - cu totul nou, care să propună o metodă de analiză unitară a problemelor sociale precum şi rezolvarea acestora.

În sensul acestei rezolvări, am propus *derivarea* în parte a fiecărei perspective, spre un asemenea model integralist, care să dovedească în final capacitate de rezolvare integrală a situaţiilor problematice incriminate (fie într-un număr foarte mare de ani – dar, ideea a fost să numim o soluţie certă). În acest demers am luat în considerare esenţa integralismului şi anume, *virtualitatea obiectului de studiu faţă de care avem o cunoaştere sigură*, - căruia am încercat să îi conferim *istoricitate* în sens

[450] L Popescu, "Perspective teoretice în analiza problemelor sociale", curs doctoral, UBB Cluj-Napoca, 2008

[451] Multidisciplinaritatea este evidentă spre exemplu în cazul perspectivei patologice, unde se face o analogie cu patologia medicală, sau în cazul perspectivei comportamentului deviant, unde tematica se intersectează cu psihologia, psihiatria etc, - fără însă ca acestor similitudini să le fie precizate *co-incidenţele* termenilor fundamentali şi, evident, fără a se realiza prin urmare, ulterior, o *con-strucţie*.

Scanned with OKEN Scanner

coşerian: este vorba de dinamicitatea specifică ideală, prin urmare am încercat să găsim ce anume este *energeia* pentru sistemul social, care sunt elementele care îl definesc şi îi asigură schimbarea în sensul *facerii* sale - ce anume asigură *facerea* sistemului însuşi.[452] Menţionăm că toate studiile sociologice disciplinare numite aparţinând *„sistemului integral"* aşa cum l-am definit, se opresc la ceea ce *este*, nu teoretizează, şi în nici un caz sistematic, ceea ce *trebuie să fie*: prin ceea ce *trebuie să fie* înţelegem aici soluţia problemelor sociale prin *repunerea mai întâi corectă în pagină a obiectului de studiu*, ceea ce expune şi *virtualităţile* sale ca realitate concretă. Abia în perspectiva acestor virtualităţi, corect contextualizate transdisciplinar, este posibilă regăsirea coerenţei sistemelor sociale cu universalul individual, - cu Subiectul.

În momentul de faţă nu există o "abordare integratoare" pentru analiza problemelor sociale ci numai încercari parţiale *interdisciplinare*. "In general, perspectivele sociologice au fost elaborate prin raportare critică explicită sau implicită la cea patologică.(...) Abordarea integratoare este dezirabilă dupa unii autori, dar nu putem vorbi de o teorie 'totală'. Există însă încercări de a combina teze aparţinând mai multor teorii sau de elaborare a unor 'teorii de rang mediu' care se afla la intersecţia mai multor perspective. Sunt argumente în favoarea analizelor sociobiologice, de exemplu. În analiza devianţei găsim studii care integrează unele teorii psihologice cu cele sociologice."[453] Nu există aşadar teorii integratoare în domeniul social – şi în nici un domeniu în opinia noastră, sau arie de interes – pentru că aspectul integralist nu poate fi realizat "din aproape în aproape", în perspectiva abordărilor care există (inter sau pluridisciplinare) ci, *presupune o abordare cu totul nouă, integralistă (deci şi transdisciplinară) de la început*.

"Abordarea integratoare" pe care am realizat-o în cadrul studiilor de sociologie – şi pe care o prezentăm în această teză ca exemplu de sine stătător de *abordare integralist – transdisciplinară*, este asigurată *prin metodologia transdisciplinară dar având în atenţie în acelaşi timp încontinuu integralismul obiectului de studiu*. Ea pune în evidenţă treptat (recuperează) aspecte ale *obiectului real de studiu*, pe care îl reconfigurăm din toate aspectele (multi)disciplinare pe care le avem la dispoziţie; menţionăm că pentru a realiza o perspectivă integralist transdisciplinară *este necesar să pornim de la o suprafaţă completă de tematizare a*

[452] Toţi aceşti termeni au fost folosiţi în sensul definit de Coşeriu în Sincronia, diacronia şi istoria.
[453] Prof. L. Popescu, comunicare personală.

Scanned with OKEN Scanner

problematicii în cauză, aşa cum în acest caz există prin abordarea celor mai importante perspective (multi)disciplinare în domeniu; desigur, în conformitate cu ceea ce spun abordările disciplinare, o suprafaţă completă în acest sens, care să tematizeze în totalitate problematica luată în calcul nu este în principiu posibilă, încât ne referim aici la găsirea celei mai convenabile situaţii, a unui cumul de tematizări cât mai convenabil.

Am abordat aşadar într-o primă etapă pe rând toate cele cinci perspective şi am analizat pentru fiecare punctele în care situaţia studiată permite / necesită articularea cu viziunea transdisciplinară - *congruenţele* -, situându-ne în permanenţă în interiorul *imperativului integralist* menţionat. Într-un al doilea timp am coroborat elementele astfel obţinute (în relaţie cu fiecare din perspective) – *conjuncţia* - pe care le-am articulat apoi în vederea obţinerii unui model integralist de sine stătător privind abordarea problemelor sociale – *conjugare*.

Spre exemplu, în cazul primei perspective - *Perspectiva patologică* - am realizat o scurtă comparaţie între *capacitatea* sa *instrumentală* şi, respectiv, a transdisciplinarităţii - privind analiza problemelor sociale, - fapt pentru care am mers pe reperele esenţiale propuse, explicit sau implicit, de perspectiva (multi-disciplinară) analizată şi anume, în cazul dat: 1. analogia dintre organismul biologic şi cel social şi 2. asumarea implicită complementară a supoziţiei că ar exista o stare de sănătate / normalitate a organismului cu toate consecinţele pe care această supoziţie le-ar antrena. Reperul implicit conţine - şi evidenţiază deja, din perspectiva viziunii pe care o abordăm - o discontinuitate, un aspect de incapacitate a sistemului (perspectivei patologice) faţă de ceea ce acesta îşi propune.

Semnalând discontinuitatea care există în sânul tocmai al analogiei care fundamentează perspectiva luată în calcul (şi anume, în timp ce întregul organismic biologic se presupune că funcţionează "normal" atunci când toate organele /părţile componente funcţionează la parametrii normali – despre bunăstarea întregului organismic de tip social atunci când elementele sale, indivizii, ar deţine starea normală, nici măcar nu se poate vorbi, întrucât în toate tipurile de analiză/teorii sociale, societatea există pentru binele individului şi nu invers) am arătat că perspectiva nu se susţine până la capăt prin ea însăşi, *fiind necesară intervenţia recuperatoare a altei perspective faţă de modelul propus*. În acelaşi sens, privind supoziţia implicită a unei „stări de sănătate" în cadrul perspectivei patologice de analiză a problemelor sociale – am arătat imposibilitatea definirii disciplinare a „stării

Scanned with OKEN Scanner

normale" (stării de sănătate) şi deci inexistenţa unui reper real în abordarea sus menţionată - faţă de care ar trebui să înceapă, prin urmare, considerarea efectivă a ceea ce este patologic; astfel, nici soluţii la problemele semnalate, de fapt, nu pot exista, într-o perspectivă necoerentă cu ea însăşi – aşa cum sunt şi se poate demonstra pentru fiecare caz, toate perspectivele parţializatoare (de sorginte disciplinară).

Desigur că sensul cercetării nu a fost acela de a aprofunda elementele de discontinuitate observate, pe rând, în fiecare din abordările menţionate ci, acela de a articula eşafodajul necesar „reţeserii" situaţiei reale a obiectului studiat – aici, problemele sociale în întregul lor - fără nici o concesie în acest sens. Spre exemplu, *normalitatea*, *sănătatea* organismică este în viziunea noastră un aspect *dinamic* de fapt al Subiectului (individ / persoană) - şi nicidecum o „*stare*" - care nu poate fi, astfel, definită în termeni disciplinari pentru că disciplinaritatea pune problema greşit de la început: *prin parţializare, este ruptă însăşi autoconsistenţa, dinamicitatea lucrurilor*; din acest motiv, problema *sănătăţii* sistemelor se poate pune numai în termeni integralist-transdisciplinari (care reclamă integralitatea şi deci păstrează autoconsistenţa lucrurilor).

În această „*conjuncţie*" cu imperativele transdisciplinarităţii în perspectivă integralistă, am obţinut concepte cu totul noi – care, prin „conjugare" ulterioară (punere împreună constructiv) a tuturor datelor astfel obţinute, au condus practic la formularea unui *model* (integralist – transdisciplinar) de abordare a problemelor sociale, precum şi a unei *noi perspective de abordare a problemelor sociale* - şi anume, perspectiva *integralist-transdisciplinară*. Astfel, în etapa de *conjuncţie* am obţinut conceptul de „*nucleu generativ social*" şi de „*instituţionalizarea continuă a întregii societăţi*" (sunt concepte integralist-transdisciplinare cu expresie puternic fenomenologică; este practic o fenomenologie a actului social, încadrată/ contextualizată în perspectiva integralist-transdisciplinară).[454]

În etapa de conjugare am obţinut practic *modelul integralist transdisciplinar de guvernare (instituţionalizare)* pe care îl vom expune succint în Anexa I. O analogie cu ideea de *strategie* ne permite în acest moment o vizibilitate mai bună asupra termenilor implicaţi: *congruenţele* ar fi similare unui obiectiv pe *termen scurt*, *conjuncţiile* sunt asimilabile obiectivelor pe *termen mediu* iar *conjugarea*, unui

[454] Cercetarea privind derivarea celor cinci perspective (multi)disciplinare pentru obţinerea perspectivei integralist-transdisciplinare de analiză a problemelor sociale şi în care conceptele noi obţinute vor fi explicitate pe larg - va fi publicată sub titlul "*Perspectiva integralist-transdisciplinară de abordare a problemelor sociale*".

Scanned with OKEN Scanner

obiectiv pe *termen lung*. (În orice caz, istoricitatea nu este asimilabilă pur şi simplu unei temporalităţi de tip liniar – de care însă nu putem „scăpa", după cum ne arată Coşeriu în problematizarea temporalităţii discursului; asupra acestei probleme urmează să revenim).

Am prezentat acest parcurs în scopul ilustrării modului în care am ajuns să definim paşii necesari ai metodei pe care am conceput-o în vederea obţinerii unui obiect de studiu integralist – transdisciplinar şi a sistemului necesar pentru modelarea sa (modelul integralist-transdisciplinar) - în reperele metodologice ale transdisciplinarităţii (mai multe niveluri de Realitate, logica terţului inclus şi complexitatea) şi respectând exigenţele integraliste (componenta virtuală a realităţii obiectului de studiu, istoricitatea sa, exigenţa specifică a intersubiectivităţii din limbaj). Metoda *derivărilor* pe care am enunţat-o are următorii trei paşi:

1. *Identificarea congruenţelor*: congruenţele, mai mult decât simple asemănări, sunt rezultate co-incidente ireductibil din perspectiva unor cercetări diferite, ceea ce pledează cu atât mai mult pentru sensul oferit în parte.

2. *Conjuncţia congruenţelor*: conjuncţia aspectelor semnalate ca fiind congruente semnifică punerea împreună a acestor aspecte care, dacă toate sunt adevărate, se poate merge mai departe în sensul indicat (dacă una singură este falsă se impune o revizuire a sensului); astfel se înaintează spre o propunere finală:

3. *Conjugarea conjuncţiilor*: prin conjugarea aspectelor care permit apropieri constructive privind o anumită problematică – conjugarea conjuncţiilor – pot fi construite *modele culturale integralist transdisciplinare*; intermediar, poate fi construit *câmpul cultural* necesar creării unui model, care permite modelările necesare în vederea schimbărilor necesare actuale.

Definim astfel *derivarea* ca fiind *metoda de contextualizare transdisciplinară în perspectivă integralistă* a unui obiect de studiu prezentat multidisciplinar (binar), care urmează aceşti trei paşi, în virtutea cărora se obţine *perspectiva integralist-transdisciplinară de cercetare a unui obiect de studiu*: un model integralist-transdisciplinar (reconfigurat prin urmare ternar), sau un câmp cultural care duce întotdeauna la crearea unui model integralist-transdisciplinar.

Scanned with OKEN Scanner

2. Conjugarea conjuncţiilor

Am menţionat deja caracterul discontinuu al premiselor, elementelor şi rezultatelor unei demonstraţii; în realitate, nici o demonstraţie disciplinară – cu excepţia demonstraţiilor matematice, nu prezintă continuitatea pe care o reclamă - ci, după prezentarea unui număr „suficient de mare de date", ceea ce se realizează în fond este un salt (depăşirea fără demonstraţie reală – ceea ce ar însemna un şir infinitezimal de etape intermediare care, de fapt, nici ele nu ar rezolva problema continuităţii) în direcţia unei *intuiţii* asupra realităţii lucrurilor. Cu alte cuvinte, cantitatea argumentelor nu rezolvă saltul (fie calitativ) al demonstraţiei.

Considerăm că *discontinuitatea în definirea obiectelor de studiu trebuie asumată explicit*, - aşa cum propune, pentru prima oară coerent cultural, metodologia transdisciplinară. Metoda propusă de noi în perspectiva metodologiei transdisciplinare – *derivarea* – asumă conştient aceste discontinuităţi inerente Realităţii (care trebuie realmente captate explicit şi nu „măsluite" în epistemele pe care le promovăm); astfel, ea propune, de la început, considerarea „lucrurilor aşa cum sunt" – care este primul principiu al deontologiei culturii de tip integralist, congruent cu transdisciplinaritatea.

Prin *co-incidenţe,* – care reprezintă punctul de pornire al metodei – *este deplasat accentul de la substanţă la structură. Co-incidenţa a doi termeni aparţinând unor sisteme complementare este punctul de pornire, structural şi relaţional în acelaşi timp, al unui construct cultural*; congruenţele sunt deschise de asemenea spre *funcţionalitatea* specifică integralist-transdisciplinară, prin *relaţionarea* şi *con-structurarea* elementelor participante.

Astfel, în urma stabilirii congruenţelor, *acestea pot intra într-un construct cultural*; în procesul de con-structurare *culturală* (care este aşa cum vom vedea şi în continuare, de tip integralist-transdisciplinar) congruenţele sunt (seminţele) „*cultivate*" prin cunoaşterea originară şi raţionarea în direcţie analogă *numirii* (cele trei etape aristoteliene ale rostirii cuvîntului) sau *facerii* unui discurs. *Există un dublu raport semiotic în cadrul discursului* – primul raport este stabilirea *desemnării* (relaţiei dintre semnificaţie şi lucrul denotat, exterior limbajului) şi al doilea, stabilirea *sensului* unui discurs (relaţia dintre lucrul denotat, care devine semnificant la rândul său, pentru conţinutul textului / pentru construcţie); tot astfel, *discursul* conştiinţei trebuie condus coerent, prin stabilirea raţională continuă a raporturilor de coerenţă universale dar şi generale şi empirice, către *conjuncţia* acestor congruenţe - etapă

Scanned with OKEN Scanner

intermediară, echivalentă cu *desemnarea* din discursul verbal; conjuncţia este astfel deja o *instituire,* pentru că obiectul pe care îl formăm nu există ca atare, nu este dat - el este obţinut printr-un un act de creaţie. În continuare, prin *conjugarea* conjuncţiilor, obiectul instituit (intermediar) devine semnificant la randul său pentru construcţia finală – echivalentă cu stabilirea *sensului* în cadrul unui discurs. *Asimilăm deci congruenţa - semnificaţiei, conjuncţia - desemnării şi conjugarea – sensului unui discurs lingvistic – realizând astfel încă o dată analogia dintre discursul prin limbaj şi discursul conştiinţei* (la nivel individual – care este premisa constructivităţii).

Este de subliniat faptul că, *în integralism, se înaintează prin rapoarte* – şi nu prin „continuităţi" (materiale); cu alte cuvinte, *rapoartele sunt continuităţi structural - funcţional – relaţionale*. Rapoartele *integrează* discontinuităţile sub formă de *raport analog dublu semiotic*: în ce ne priveşte, instituirea *discursului* şi construirea *situaţiei semnificative*. Ele nu sunt *date* (natural), ele pot fi doar *realizate* (cultural) - căci vorbim de *integrare, care trece obligatoriu prin epistemic pentru a ontologiza* (din punct de vedere material, strict fizic, natural, nu se poate *integra* - se poate doar *însuma*; în schimb, „punerea împreună" în actul cultural, înseamnă *integrare*). *Integrarea* este metoda raţională (epistemică şi ontologizatoare în acelaşi timp) de „captare" a *discontinuităţilor* inerente Realităţii – care sunt *semnalate* prima oară într-un model raţional, de transdisciplinaritate - şi *captate* pentru prima oară într-un model raţional-cultural, în cadrul lingvisticii integrale. Această „captare" are loc în vederea realizării constructului specific con-ştiinţei.

În demersul integralist-transdisciplinar nu este necesară „demonstraţia" ci *facerea* –atât teoretic cât şi practic - intrarea în *istoria* de tip integralist (coşerian). Teoria de tip naturalist (fizicist binar, disciplinar) are nevoie de demonstraţie (alege calea demonstraţiei) şi *separă astfel definitiv epistemologia de ontologie* (nu doar practica de teorie, din întâmplare, sporadic) - căci epistemologia de tip naturalist, binar, încearcă să intre în stăpânirea exhaustivităţii şi a discontinuităţii – în timp ce epistemologia de tip cultural le asumă ca atare, printr-o logică potrivită, de tip ternar. Este imposibilă, prin simpla apropiere inter- sau multidisciplinară a cercetărilor (înafara asumării întâmplătoare, intuitive, a unor aspecte ale metodologiei de tip transdisciplinar sau a unei viziuni integraliste), repunerea în conlucrare a teoriei şi practicii pentru că acestea două sunt separate prin însăşi fundamentul metodologic al cercetării de tip binar.

Scanned with OKEN Scanner

În perspectiva culturii este important *constructul în sine* şi nu disecarea „materialului" *de pornire*, găsirea „cărămizii" *ultime* (perspectivele au astfel orientare diferită inclusiv temporală, intră de la început în istoricităţi diferite); am arătat deja faptul că accentul este pus în integralism pe unitatea ternară, dinamică, dintre *structură*, *relaţie* şi *funcţie* – şi nu pe substanţă - iar fizica cuantică, cu care am văzut că limbajul este congruent, vine în întâmpinarea acestei situaţii cu aceeaşi soluţie (*unitate dinamică între structură, relaţie şi funcţie* – în loc de „unitatea statică a substanţei" / cărămizii ultime). Este ca şi cum materia, prin modul în care ni se prezintă, paradoxal - contradictoriu -, este de fapt „în aşteptarea" ternarizării instituite de om prin limbaj şi analog cu limbajul, prin conştiinţă – în vederea construcţiei reale, culturale, umane – necesară pentru a asigura completitudinea universului.

Discontinuitatea se integrează aşadar prin *raport*, nu pur şi simplu prin „salt" – un salt care minimalizează în fond implicaţiile discontinuităţilor infinitezimale până la a le nega – „muşamaliza". Un *al doilea „raport semiotic"* ne duce de la „desemnarea"-*instituirea*, realizarea intermediară a unităţii constructului cultural, - la „crearea de sens" - realizarea (raţională, epistemică) a constructului însuşi: este vorba de *conjugarea conjuncţiilor*, punerea împreună a etapelor intermediare obţinute, într-un *discurs* unitar (al conştiinţei în procesul ontologizării) punând în coerenţă universală situaţia de la care pornim, cu situaţia semnificativă care este finalitatea actului analog semnificativ.

Este necesară să facem diferenţierea între termenii „logic" şi „raţional" – vom utiliza termenul „raţional" în sensul demersului ternar, care se supune logicii particulare a *terţului inclus* din punct de vedere transdisciplinar şi demersului *istoric* din punct de vedere integralist (care conţine în sine toate atributele integralismului: obiectivitatea specifică, finalitatea, creativitatea şi evident, dinamicitatea pe care acestea o implică), - în timp ce prin „logic" înţelegem orice tip de demers, care satisface orice tip de „coerenţă" a discursului, fie *locală* (binară, exterioară conştiinţei) şi nu neapărat *universală* (care este un caz logic particular - logică neclasică - şi include conştiinţa).

Desigur fiind vorba în situaţia modelelor integralist transdisciplinare de constructe *culturale*, accentul acestor determinări cade aparent pe fenomenologie şi este adevărat că este necesară o recuperare imensă la acest nivel - dar nu este şi nu poate fi vorba numai de fenomenologie, căci fenomenologia singură nu poate analiza integral şi integralist ipsitatea - ci, demersul real poate fi numai transdisciplinar - cu

Scanned with OKEN Scanner

precizarea că elementele *actului fundamental* trebuie să intre în devenirea de tip *istoric* integralist.

3. Schiţa unui model integralist - transdisciplinar

În vederea schiţării modelului integralist-transdisciplinar, este necesară trecerea în revistă a principalelor definiţii care ne ajută în constituirea sa.

Numim *„sistem integral"* sistemul disciplinar, suma datelor disciplinare (juxtapunere multidisciplinară) care pot fi puse împreună pentru a realiza *derivarea* spre un *câmp cultural*, construct intermediar care permite atingerea nivelului unui *model cultural integralist – transdisciplinar*.

„Sistemul integralist" este sistemul transdisciplinar care răspunde prin toate demersurile sale (acte fundamentale) integralismului. Până în momentul de faţă, singurul sistem integralist (constituit) este lingvistica integrală. *Integralismul cultural este perspectiva integralismului coerentă cu transdisciplinaritatea care permite construirea modelelor integralist-transdisciplinare.*

Modelul este locul de întalnire dintre integralism şi transdisciplinaritate – în care acestea pot conlucra, se pot conjuga; nivelul *integralismului cultural* este nivelul *conjuncţiei* dintre integralismul cultural şi transdisciplinaritate, în timp ce nivelul *modelului* este nivelul în care determinările specifice ale integralismului cultural se *conjugă* cu exigenţele specifice ale transdisciplinarităţii.

Aşa cum am văzut, pentru atingerea nivelului modelului este necesară determinarea a *două rapoarte analog semiotice*, pentru *instituirea* într-o etapă intermediară a unui „câmp cultural" care să permită realizarea/*constituirea*/construcţia (con-structurarea) în continuare a unei „situaţii semnificative".

Câmpul cultural este un atelier multidisciplinar cu orientare integralist-transdisciplinară, în care se analizează şi sunt determinate rapoartele analog semiotice (determinările) necesare în vederea soluţionării unei probleme globale prin nivel local. Spre exemplu, problema încălzirii globale este analizată în cadrul unui grup multidisciplinar - cu pregătire integralist transdisciplinară, a cărui activitate generează consecinţe, determinări în sensul corectării situaţiei încălzirii globale – atât la nivel local cât şi la nivel general. Este evident că trecerea *de la o situaţie dată de lucruri*, auto-distructivă (la care s-a ajuns datorită îndepărtării Subiectului de Obiect, prin intermediul demersurilor teoretice şi practice de tip logic binar) - la o *situaţie*

Scanned with OKEN Scanner

semnificativă[455], con-structivă (care reapropie Subiectul de Obiect şi prin care astfel aspectele problematice se redresează), conţine triada teorie – practică – atitudine integralist transdisciplinare.

Definim *situaţia semnificativă*, în contextul nostru integralist – transdisciplinar, ca fiind *situaţia dinamică dată de discursul conştiinţei în care Realitatea în totalitatea ei se transformă în acord cu coerenţa universală; ea poate fi considerată sincronic, diacronic şi istoric*. Prin actul fundamental al conştiinţei în situaţii date şi derivarea datelor / activităţilor, sunt realizate rapoarte de determinări atât între Subiect şi Obiect cât şi în acelaşi timp intersubiective, care produc „schimbarea" necesară; *considerăm „schimbarea" Realităţii analog cu „schimbarea" lingvistică descrisă în integralismul lingvistic, în acord cu istoria de tip integralist, de Coşeriu.*

Deblocarea situaţiei date într-un atelier de lucru integralist-transdisciplinar parcurge practic analog, aceleaşi etape parcurse de E. Coşeriu pentru „deblocarea" , extragerea „situaţiei semnificative" lingvistice – respectiv a situaţiei reale a limbajului - din perspectiva situaţiei sale binare saussuriane. Concepţia staticistă binară este în fond mult mai răspândită decât se crede sau consideră, cu consecinţe identice: inoperabilitatea în şi prin sistemul respectiv. Într-o situaţie concretă, tot ceea ce se întâmplă prin decizii binare este *o deplasare de accente* în interiorul aceleiaşi stări critice, a cărei evoluţie în ansamblu nu poate fi decât deficitară (critică la rândul ei): nu se realizează o *schimbare reală, semnificativă*. Exemplele pe care le putem da în acest sens aparţin domeniului celor două obiecte integralist – transdisciplinare pe care noi le-am găsit şi anume, *vindecarea* şi *instituţionalizarea*.

Vindecarea în perspectivă disciplinară este grevată de insuficienţa prezumţiilor – atît teoretice cît şi metodologice – de la care se porneşte. În perspectiva acestor prezumţii, *obiectul disciplinar este decupat artificial din realitate – extras din contextul său real*, iar deciziile care se aplică concret asupra lui sunt luate tot din perspectiva unor analize înafara contextelor; repunerea în contexte se face la rîndul ei artificial, după ce obiectul (de studiu sau concret) a fost *de două ori decontextualizat* (o data extern şi o dată intern) şi se obţine o îndepărtare şi mai mare de Realitate (în loc de raport constructiv analog dublu semiotic avem un raport dublu deconstructiv).

[455] Amintim că denumirea de "situaţie semnificativă" am ales-o pentru a specifica analogia dintre *creaţia de semnificaţii* care face obiectul lingvisticii integrale – şi *creaţia de situaţii semnificative* care face obiectul unei culturi integralist-transdisciplinare.

Scanned with OKEN Scanner

În timp, efectele acestei îndepărtări se concretizează în apariţia unor probleme şi mai mari decât cele care, eventual, au fost rezolvate: în acest caz, apar (la nivel general şi local) noi frontiere problematice genetice, epidemiologice, imunologice. Ceea ce nu se poate explica la un anumit moment, este plasat în sfera unor necunoscute pentru rezolvarea cărora este necesar – incredibil – „un număr şi mai mare de fapte", care să ducă la momentul potrivit la o „teorie".

Între timp, fenomenul îmbolnăvirilor în loc să regreseze, devine mai complex şi mai complicat. Pentru cercetarea noastră, „sănătatea" nu este o „stare" ci, este văzută în relaţie cu *dinamicitatea* optimă a conştiinţei, care ontologizează, creând noi *situaţii semnificative* însemnând vindecarea. Nu este posibilă, afirmăm din perspectivă integralist-transdisciplinară, vindecarea autentică în bază binară – ci doar o deplasare a problemelor atât la nivel individual cât şi la nivel general uman (inclusiv ontologic).[456]

Situaţia privind al doilea obiect integralist-transdisciplinar găsit de noi - *instituţionalizarea* – este similară. Instituţionalizarea este „aşezată" în acest moment pe baze binare, învechite, paradigma disciplinară creând în perseverenţa ei complexităţi (culturale şi sub aspectul tiparului de civilizaţie generat) pe care nu le mai poate de fapt susţine, modela. Este necesară *intervenţia transdisciplinarităţii* cu punerea / *contextualizarea* problemelor existente la nivelul amplitudinii reale a temei – cu crearea unui *integralism instituţional / guvernamental* (v. anexa I).

Primul raport analog-semiotic *instituie* o situaţie intermediară, în primă instanţă epistemologică (în virtutea noii epistemologii), de de-contextualizare mai întâi a situaţiei binare de la care s-a pornit şi apoi de re-contextualizare a sa, înspre ternar. *În cadrul atelierului integralist-transdisciplinar („câmp cultural") se creează premisele epistemologice şi ontologice ale unui nou tipar cultural şi de civilizaţie, pornind de la o situaţie concretă dată.* Ceea ce se întâmplă în cadrul primului raport analog-semiotic este „mai mult" abstracţie şi epistemologizare, – în cadrul celui de al doilea raport, de *constituire* a unei situaţii semnificative, fiind vorba „mai mult" de ontologizare (dar şi tratarea teoretică a acesteia). *Prin acest decalaj parţial între*

[456] Problema este amplă şi nu poate fi dezvoltată în acest cadru limitat. În opinia noastră – care poate fi fundamentată în cadrul unui model integralist - transdisciplinar – studiul, practica si atitudinea disciplinara duc la amplificarea fenomenului imbolnavirilor si "ontologizarea" problemelor la nivel genetic, imunologic şi epidemiologic – cu creşterea ratei îmbolnăvirilor; intenţionăm pregătirea unor lucrări în acest sens.

Scanned with OKEN Scanner

epistemologic şi ontologic, (această *lipsă de simetrie* pe care am sesizat-o deja cu ocazia...la cap…), *este asigurată de fapt dinamicitatea specifică a actului fundamental uman – care ţine atât de abstracţie cât şi de revenirea cu înţelegeri noi la/în Realitate*[457] *- astfel producându-se în mod real schimbarea.*

Schimbarea este pusă în evidenţă, teoretizată de *integralismul cultural*, dar este necesară prezenţa *modelului* pentru a realiza efectiv schimbarea; atunci când schimbarea în sens coşerian se realizează, ea are loc în cadrul coerenţei asumate a unui model concret. „Schimbarea" interesează pentru că „natura culturală" a lucrurilor este şi trebuie să fie dinamică – însoţind discursul conştiinţei, creator de situaţii semnificative (care sunt acele mutaţii pe care noi le numim „schimbări").

Să revenim puţin asupra *schimbării lingvistice*, teoretizată de Coşeriu în *Sincronie, diacronie şi istorie*. Autorul surprinde faptul că limba „se face", iar ceea ce se numeşte „schimbare" este însăşi „facerea" limbii – astfel problema generală a schimbării constă în a stabili modurile şi condiţiile aceste faceri. Dat fiind că ea are loc în virtutea libertăţii lingvistice a vorbitorilor, este necesară stabilirea condiţiilor în care libertatea lingvistică face ca limba să se reînnoiască – iar pe de altă parte, este necesar să surprindem cum şi în ce condiţii se acceptă şi se difuzează ceea ce s-a creat prin mijlocirea libertăţii de expresie (cum se integrează această creaţie în tradiţia lingvistică şi devine, la rândul ei, tradiţie).

Exact aceeaşi paşi trebuie să îi urmărim în înţelegerea schimbării culturale şi respectiv, legată de civilizaţie.[458] Considerând creaţia culturală analogă actului creator din limbaj (vorbirii) şi civilizaţia analogă limbii /limbilor (considerând în esenţa ei civilizaţia ca sistem de coduri, acceptate la nivel general uman şi devenite „tradiţie") – putem spune că, la nivel cultural, apar aceste creaţii, inovaţii (fie ştiinţifice, tehnice,

[457] Coşeriu spune, cu privire la limbaj: "Chiar 'mişcarea' specifică limbajului nu ar putea fi înţeleasă fără abstractizarea unor principii ideale sincronice (nu în sensul de 'simultane' ci, mai degrabă, în sensul de 'în afara timpului') care guvernează mişcarea însăşi, constituind aspectul său formal. În înţelegerea noastră, lingvistica, mai mult decât alte ştiinţe, prin natura însăşi a obiectului său, trebuie să se mişte constant între cei doi poli opuşi ai concretului şi ai abstractului: să urce de la constatarea empirică a fenomenelor concrete la abstracţiunea formelor ideale şi sistematice, şi, îmbogăţită fiind prin cunoştinţele generale dobândite în operaţia de abstractizare, să revină la fenomenele concrete. Important este să nu se mulţumească cu abstractizarea şi să nu rămână în ea, pentru că înţelegerea intimă a realităţii limbajului nu se va putea atinge numai în acest al treilea moment al revenirii la concret."; în E. Coşeriu, 2004, p. 17. În ce ne priveşte, Obiectele de studiu pe care le promovăm conţin de asemenea mai multe niveluri de Realitate, încât, analog studiului limbajului, este necesar pentru înţelegerea concretului (şi deci pentru schimbare) mişcarea între concret şi abstract, cu revenirea la concret în al treilea timp.

[458] În cercetarea noastră considerăm raportul – dinamic - între cultură şi civilizaţie conform celui exprimat de Anton Dumitriu în *Culturi eleate şi culturi heracleitice*.

Scanned with OKEN Scanner

legate de filozofie, etc) – care se validează sau nu, ca schimbare, la nivel de civilizaţie. (Cu alte cuvinte, un act cultural de o anumită semnificaţie, amploare – schimbă sau nu „lumea" – provoacă sau nu schimbare, îmbunătăţire la nivel de civilizaţie – la nivel general uman).

Ştim de asemenea că problema mutabilităţii limbilor devine nelegitimă când e pusă ca problemă empirică (în termeni cauzali) şi studiată naturalist – întrucât ea este o problema *raţională* şi nu poate fi rezolvată prin acumularea de explicaţii parţiale: *ea se referă la modul de a fi al limbii şi nu la schimbările particulare care se observă într-o limbă sau alta.* Limba este sistem în fiecare moment, „evoluează" ca sistem (constatarea caracterului sistematic în sincronie este posibilă tocmai pentru că limba se reface şi se înnoieşte în mod sistematic). Există o instabilitate perpetuă a limbilor şi dacă, între două „stări", limba se schimbă fără a înceta să fie sistematică, înseamnă că *schimbarea îşi găseşte în sistem locul necesar* şi este justificată de o posibilitate sau „insuficienţă" a stării anterioare faţă de *noile necesităţi de expresie* ale vorbitorilor.

Schimbarea civilizaţiilor este de asemenea justificată din interiorul acestora, de o insuficienţă şi / sau posibilitate a stării anterioare faţă de noile necesităţi de expresie ale indivizilor ei, - şi determinată din interiorul acestora, prin creativitatea indivizilor. Ea trebuie explicată raţional în întregime (şi nu empiric -cauzal), prin *modul de a fi* al civilizaţiei, care „evoluează" ca sistem. Trebuie să ţinem cont în acest moment de diferenţierea realizată de Coşeriu între sistem şi normă (comasate în ideea de limbă, până la el) – întrucât *sistemul* se oferă vorbitorului (este „depozitar" de opoziţii) iar *norma* se impune (este univocă). Schimbarea se manifestă la început în sincronie – fie la nivelul culturii fie la nivelul civilizaţiei - în *forme sporadice şi întotdeauna percepute ca greşeli sau abateri de la normă.*

Integralismul şi transdisciplinaritatea vin în egală măsură să arate că *schimbarea* nu este şi nu poate fi o greşeală sau simplă abatere, deviere - ci, ţine de însăşi modul de a fi al sistemelor umane, care este *dinamic*. Există în mod cert un nivel natural al Realităţii şi unul cultural, - virtual, cu posibilităţi de construcţie culturală. Schimbarea este răspândirea unei inovaţii şi întotdeauna o problemă *istorică*, intersubiectivă.

Existenţa umană e o permanentă anticipare a viitorului, o aducere a viitorului în prezent ca intenţie, obligaţie sau posibilitate – şi *„co-prezenţa" momentelor timpului nu poate exista fără corelativa lor dispersare* (E. Coşeriu, *Timp şi limbaj*). Istoria nu se face înspre trecut, spune Coşeriu, ci întotdeauna spre viitor; istoria

Scanned with OKEN Scanner

explică nu faptul trecut care explică viitorul ci, dimpotrivă, asimilează (în teorie şi descriere) faptul viitor care explică trecutul. (Spre exemplu, acum se pot căuta, la începutul războiului lui Hitler, anumite semne care, dacă ar fi fost înţelese atunci, ar fi fost evident că Hitler va fi învins; sau, răspândirea creştinismului, fapt ulterior, explică situaţia în care s-a produs creştinismul).[459]

Co-prezenţa momentelor timpului (în conştiinţă) explică, susţine faptul că, în dispersare (corelativă!), se poate lucra într-o unitate coerentă (autoconsistentă!) de fapt a acestor momente. Modelul integralist transdisciplinar *detemporalizează* şi *retemporalizează*, din acest punct de vedere, situaţiile (binare) pe care le ia în considerare, pentru a realiza contextualizarea lor ternară şi *schimbarea* (trecerea efectivă a situaţiilor, ontologic, în ternaritate).

Civilizaţia nu este dinamică pentru că se schimbă (adică, pentru că schimbarea este un „fapt" - explicaţie cauzalistă) – ci, *se schimbă, pentru că natura ei este dinamică (explicaţie ternară – schimbarea este însăşi „natura" sa internă, modul său de a fi, factura sa)*: pentru că însăşi cultura – promotorul schimbării - este şi trebuie să fie, în totalitatea ei, o activitate liberă, adică creatoare.[460]Schimbarea trebuie concepută ca un proces prin care sistemul „se face" şi, în acord cu ceea ce implică propriile-i descoperiri, el nu poate fi o simplă diacronie, ci trebuie să se transforme în *istorie*. Trebuie să plecăm de la această schimbare, „facere" a sistemului pentru a înţelege formarea sa. Nu există defapt o contradicţie între sistem şi schimbarea sa – trebuie să vorbim nu despre sistem şi schimbare / mişcare ci, despre *sistem în mişcare* – continuă *facere*; în general, empiric şi la nivel local, sistemul se consideră efectiv ca *dat* şi schimbarea o problemă, o eroare.

Schimbarea la nivel de civilizaţie (fie local) înspăimântă (şi aceasta tocmai pentru că este percepută corect de om - universal – ceea ce, între limitele unor explicaţii şi respectiv instrumente nepotrivite, care nu răspund universalului, este strivitor); ea nu a fost privită *raţional* niciodată – aceasta nefiind posibil înafara unei metodologii care să poată da seama integral şi local în acelaşi timp, de această dinamică proprie „sistematicului" – *sistematizării*. Coşeriu aduce conceptul *permanentei sistematizări a limbii*: dezvoltarea limbii nu e o permanentă schimbare arbitrară, ci o permanentă sistematizare, în acord intim –intersubiectiv - cu creatorii de

[459] E.Coşeriu, 1996, p. 80.
[460] Limba nu este dinamică pentru că se schimbă ci, se schimbă pentru că natura ei este dinamică - limbajul fiind o activitate liberă, creatoare, în E. Coşeriu, 1997, p. 236.

Scanned with OKEN Scanner

limbaj care sunt toţi vorbitorii. *Prin conceptul de sistematizare, antinomia dintre sincronie şi diacronie se depăşeşte radical, dat fiind că se elimină atât caracterul asistematic al diacronicului cât şi pretinsul statism al sistematicului*, explică Coşeriu. Nu mai puţin, nu trebuie să eliminăm sau să ignorăm schimbarea pentru a înţelege limba / civilizaţia ca sistem, căci schimbarea nu e opusă (binar) sistemului. „Dimpotrivă, negarea sistematicităţii proprii sistemelor lingvistice [analog – sistemelor instituţionale spre exemplu, în ce ne priveşte] – care e o sistematicitate dinamică – este statismul, care, cu timpul, face imposibilă funcţionarea limbilor ca atare, transformându-le în 'limbi moarte'." Cu alte cuvinte, sucombarea civilizaţiilor survine atunci când nu îşi mai găsesc *sistematicitatea proprie*, - modul propriu al schimbării, dinamica specifică – transformându-se în simple coduri fără viaţă, fără dinamicitatea specifică a actului fundamental uman.

Aceasta este situaţia actuală în ce priveşte domeniile, *ariile* de interes fundamentale umane – cele în care este necesară configurarea obiectelor integralist-transdisciplinare de cercetare; cu alte cuvinte, *guvernamentalismul* este încetinit extrem faţă de ritmul propriu (care trebuie să includă instituţionalizarea activă continuă a tuturor cetăţenilor) iar *procesul de însănătoşire*, girat de discipline binare care separă vindecarea de conştiinţă, este anulat aproape complet.[461]

Din perspectivă integralist-transdisciplinară, *descrierea* sistemelor – adică a sistematizării lor continue - nu trebuie să fie exterioară şi consecventă (ulterioară) *istoriei* ci, ea trebuie să dea seama de posibilităţile deschise, de tot ceea ce, la un anumit moment, reprezintă „model productiv"; iar *istoria* confirmă descrierea corectă. Cu alte cuvinte, în sistemele culturale trebuie testate posibilităţile (virtualităţile) de dezvoltare sub forma unor scenarii (teorii, strategii în context instituţional) *coerente intuitiv intersubiectiv*: *semnificaţiile fiind intersubiective, intersubiectivitatea reală - consensul constructiv - este un garant al semnificativităţii situaţiilor care urmează a fi construite*. Istoria care se întâmplă - în acord cu descrierile, scenariile respective - pe care în acelaşi timp le conţine (*descrierea* ternară nefiind separată de *istoria* ternară ci, unul din momentele ei) - confirmă sau infirmă aceste descrieri.

---

[461] Nu este vorba aici de reacţia antipozitivistă la disciplinele pozitiviste ale vindecării - *de nici un aspect al "holismului" şi de nici o disciplină "sincretică" în acest sens* care, în opinia noastră, este doar un compromis (extrem de complicat, încercând să îmbine complexităţi locale) între pozitivism şi antipozitivism. Ne referim, exclusiv, la demersurile raţionale integralist – transdisciplinare realizate în sensul, coerent universal, al vindecării.

Scanned with OKEN Scanner

Modelul integralist – transdisciplinar este axializat de *istorie*, care se realizează de către Subiect – în intersubiectivitate (ţinând cont, în funcţie de situaţie, de toţi membrii unei comunităţi); *el asumă viitorul* (şi nu trecutul) civilizaţiei / faptelor de civilizaţie, ceea ce *asigură ternaritatea fundamentală a modelului: acesta susţine dinamic atât teoria, cît şi descrierea şi istoria - depăşind astfel atât antinomia dintre sincronie şi diacronie, cât şi cea dintre descriere şi istorie*. Aceste antinomii nu sunt depăşite actualmente de nici un sistem binar disciplinar: toate sistemele pozitiviste sau antipozitiviste (şi care rămân, totuşi, binare) *descriu* „istoria" care a mistuit deja evenimentele – orientând astfel sistemele (civilizaţia /faptele de civilizaţie) înspre trecut; ori, nu se poate construi nimic orientat înspre trecut – constructele culturale binare nu pot susţine din acest motiv o civilizaţie, transformările necesare din cadrul acesteia, care o definesc.

Relaţionând acest model cu cercetările lui Peirce şi Lupaşcu, propuse de Basarab Nicolescu în sensul *sistemogenezei*[462] - constatăm o similitudine integrală şi o posibilitate de analogizare a prezentărilor. Peirce sistematizează realitatea în *Primeitate* (modul de a fi a ceea ce este drept ceea ce este, pozitiv şi fără referinţă la orice altceva), *Secunditate* (modul de a fi a ceea ce este drept ceea ce este în relaţie cu ceva, dar fără a lua în considerare un terţ, oricare ar fi acesta) şi *Terţeitate* (modul de a fi a ceea ce este drept ceea ce este, în relaţie mutuală cu ce este primul şi al doilea).

Lupaşcu ajunge la aceleaşi concluzii privind structura ternară a realităţii, termenii pe care el îi defineşte fiind *omogenizare* (procesul de înaintare spre dezordine şi dezorganizare totală, înspre acumularea continuă de sisteme în aceeaşi stare – ceea ce semnifică moarte ca non-mişcare) , *eterogenizare* (este procesul de diferenţiere, o eterogenizare absolută ducând la o ordine absolută, unde din nou nu există mişcare - ci moarte prin extremă diferenţiere) şi *terţ inclus* (pentru ca mişcarea să fie posibilă, omogenul şi eterogenul trebuie să *co-existe*: dinamica terţului inclus asigură echilibrul perfect, riguros dintre omogen şi eterogen).

În perspectiva considerentului că Realitatea are tendinţa de a se rândui / organiza (holomeric) prin om, - o reală „sistemogeneză" trebuie studiată însă în relaţie explicită cu cultura, *singura care poate preconiza actul caracteristic, fundamental, uman*; iar această considerare a culturii trebuie să aibă în centrul ei *cuvântul* – logosul

[462] Paul Cilliers, Basarab Nicolescu, Complexity and transdisciplinarity – Discontinuity, levels of reality and the Hidden Third, în Futures, Nr. 44, 2012.

Scanned with OKEN Scanner

uman - „sistemogeneza" actului fundamental lingvistic. Ideea de „sistemogeneză" la care ajunge Basarab Nicolescu, *din perspectiva naturii* - este co-incidentă cu ideea de „sistematizare" la care ajunge E. Coşeriu *din perspectiva culturii*. „Sistemogeneza" este în mod special susţinută *dinamic* în perspectivă ternară, printr-un *operator al identităţii* Os (care descrie tendinţa constituenţilor de a se regrupa în termenii similarităţii proprietăţilor lor), un *operator al diferenţierii* Oo (care descrie deosebirile dintre proprietăţile constituenţilor săi) şi un *operator al terţeităţii* Ot (care descrie *deschiderea* sistemelor complexe, interacţiunea acestora cu alte sisteme complexe, construind sisteme de sisteme). *Considerăm că prin introducerea operatorilor, Basarab Nicolescu introduce de fapt termenii întâlnirii (co-incident necesare şi posibile) dintre natură şi cultură – dintre considerentele ternare desprinse prin studiul fundamentelor (necesarilor) naturii şi considerentele ternare desprinse prin studiul fundamentelor (posibililor) culturii.*

Co-incidenţa (co-incidenţele) aspectelor fundamentale a două sisteme diferite este mai mult decît simpla lor „co-existenţă": este *întâlnire pentru ceva. „Co-existenţa" este un fapt natural, dat (cel mult „în aşteptare") – „co-incidenţa" este deja un aspect cultural, o premisă a actului fundamental uman.*[463] Considerăm întâlnirea dintre transdisciplinaritate şi integralismul lingvistic / cultural o asemenea întâlnire necesară a complementarilor, în care fiecare conţine virtual pe celălalt iar întâlnirea, pentru a avea rezultate, trebuie exprimată. Nu avem la îndemana pentru a ilustra această întâlnire (dintre necesar şi posibil) decât *metafora nunţii* – care este „modelul conjugal" prin definiţie - care credem că tocmai asta susţine, conjugarea conjuncţiilor co-incidenţelor a două „sisteme" diferite complementare.

Actul fundamental uman (cultural, ţinând de creativitate în sensul său integralist) – organizează civilizaţia umană şi modifică în acelaşi timp ontologic Realitatea (plastică). Este motivul pentru care am ales imaginarea unor modele integralist - transdisciplinare – pe care le definim ca şi sisteme culturale ternare (axializate de sistemul lingvistic integralist şi, în acelaşi timp, transdisciplinar), care antrenează coerent natura în ternaritate (aceasta fiind în aşteptarea „intervenţiei" umane – a actului fundamental uman).

[463] Coincidenţele sunt stârnite pretutindeni de om, în toate mişcările sale - căci totalitatea actelor sale conţine inevitabil şi cuantumuri de "act fundamental" (coerent cu Universul) însă nesistematizate – şi ele se manifestă ca atare, vin în întâmpinarea şi sunt pregătirea unor acte conjugate, care însă rămân nerealizate – de aceea co-incidenţele au (în acest caz) un caracter aparent brownian.

Scanned with OKEN Scanner

Considerăm în acest sens *Sincronia, diacronia şi istoria* coşeriană ca fiind lucrarea fundamentală, care nu aparţine doar lingvisticii ci, ea trebuie aşezată la baza unei întregi *culturi* ternare - aşa precum limbajul este şi formă, şi bază a culturii; *ea este lucrarea despre limbaj care, prin faptul că re-situează limbajul în adevărata sa dimensiune - dinamică, istorică, ternară – este capabilă să re-situeaze, prin demersuri analoge, şi cultura în adevărata sa dimensiune - analog dinamică, istorică şi ternară.*

Congruent cu modelele lui Peirce şi Lupaşcu, putem afirma că *sincronia ţine de Primeitate / omogenizare, descrierea de Secunditate / eterogenizare, iar istoria de Terţeitate / terţ inclus.* În mod special am dori să ne oprim asupra *descrierii,* care creează cele mai mari probleme; ea ţine de „secunditate", eterogenizează şi, dispusă în binaritate creează false diferenţieri – false complexităţi – care nu răspund în nici un fel relaţiei cu dimensiunea a treia, din ternaritate. Descrierea poate fi supusă (epistemic) şi poate supune (ontologic) unei creaţii sterile, „logice", teoretic fără sfârşit – care este însăşi civilizaţia de tip modern; practic însă ea se autolimitează, nu se poate autoorganiza la infinit – pentru simplul fapt că dezordinea pe care ajunge să o creeze este atât de mare încât se autoinvalidează. Înainte însă de a se autoinvalida – ceea ce este sinonim cu (auto)anihilarea civilizaţiei pe care o produce, cu toate consecinţele care decurg de aici - este necesară intervenţia unui alt tip de sistematizare a istoriei umane – a actului care defineşte omul în cultura sa, fundamental.

De aceea, *descrierea* trebuie re-aşezată într-un sistem ternar – pentru a nu fi de fapt înafara *întemeierii* realizabilă doar prin relatia cu terţul. În toate sistemele disciplinare binare, descrierea este de sine stătătoare, exterioară istoriei „care mistuie evenimentele" – iar pentru a deveni „operator de întemeiere", este necesar să *participe* la dezvoltarea sistemelor din interior, ca şi *continuă sistematizare* a acestora.

Sistemul este în fond modul de a defini „starea" dinamică a lucrurilor – faptul că, în Realitate, totul este mişcare. Nu mai spunem „stare" ci spunem „sistem" – iar când spunem „sistem", conform ultimelor date ale fizicii cuantice, suntem obligaţi să ne gîndim la *mişcare*. Aşadar ontologic, *mişcarea* (şi nu materia) - având la bază ternarul autoconsistent structură – funcţie – relaţie, este cea care s-ar organiza autoconsistent în *sisteme*; iar, din punct de vedere epistemologic, elementele ternarului continuei sistematizări sunt sincronia, diacronia şi istoria. Ontologicul şi epistemologicul conlucrează, se întrepătrund şi ca atare nu sunt simetrice – *situaţie pe*

Scanned with OKEN Scanner

care se bazează însăşi posibilitatea de „intervenţie" a omului în continua „facere" a Universului.

Concluzii

În efortul de constituire a modelului integralist-transdisciplinar *general* pe care îl propunem – a unei „matrici" de dezvoltare integralist-transdisciplinară capabilă să genereze constructe culturale coerente cu universul şi cu civilizaţia - am constatat, în primul rând, *deplina complementaritate a integralismului lingvistic / cultural cu transdisciplinaritatea*. Integralismul conţine metodologia transdisciplinară pentru a se structura coerent (integralismul ca atare nu poate postula coerenţa universală, poate doar să o constate şi să se angajeze în maniera ei) - în timp ce transdisciplinaritatea are nevoie de cadrele integraliste pentru a se manifesta (pe care ea nu le poate postula ci, doar constata şi poate, de asemnea să realizeze contextualizări în concordanţă cu ele); determinarea asumată coerentă universal le aparţine, complementar, ambelor doctrine.

Ambele doctrine promovează de asemenea, complementar, ternaritatea - integralismul susţinând în bază transdisciplinară Obiectul – iar transdisciplinaritatea promovează, în mediu integralist, Subiectul (îl promovează cel mai „eficient" în mediul integralist şi în orice caz, se ajunge prin contextualizare de fiecare dată, dacă se urmează calea corectă, la integralism – constatare la care s-a ajuns şi prin alte cercetări realizate până în prezent, chiar o parte din cercetările doctorale). Putem spune astfel că integralismul este „mai mult" Obiect (semnifică recuperarea obiectului ternar, prin demers ternar) în timp ce transdisciplinaritatea este „mai mult" Subiect (semnifică mişcarea ternară a subiectului, în cadrul unei lumi structurată ternar). Considerăm astfel că deplina lor complementaritate este asigurată legitim în cadrul unui Model integralist-transdisciplinar.

Contribuţii

- conceperea *metodei derivărilor*, în cadrul metodologiei transdisciplinare;
- definiţiile corelate ale congruenţei, conjuncţiei şi conjugării pentru obţinerea modelelor integralist-transdisciplinare;
- definirea *raportului analog dublu semiotic* cu captarea discontinuităţilor (şi obţinerea astfel a integrării); raportul de instituire şi raportul de constituire;

Scanned with OKEN Scanner

- precizarea analogiilor fundamentale dintre sistemul integralist lingvistic şi cultural;
- analogia dintre lingvistica integrală şi metoda derivărilor cu operaţionalizarea aferentă a termenilor modelului (congruenţă-semnificaţie, conjuncţie-desemnare, conjugare-sens); aceasta a fost posibil întrucât lingvistica integrală însăşi conţine în interior o „derivare" continuă spre ternar;
- analogiile corelate dintre vorbire şi cultură - limbă şi civilizaţie, cu precizarea semnificaţiilor *sincroniei, diacroniei şi istoriei* coseriene pentru cultură şi civilizaţie; precizarea riscurile *descrierii* binare (pentru cultură, civilizaţie);
- relaţia dintre integralism şi transdisciplinaritate: integralismul conţine transdisciplinaritatea, transdisciplinaritatea implică integralismul;
- legitimitatea modelului integralist transdisciplinar în perspectiva complementarităţii dintre integralism şi transdisciplinaritate;
- descrierea lipsei de simetrie dintre epistemologic şi ontologic şi importanţa ei (separarea epistemologicului de ontologic prin ternarizare);
- o primă aproximare a *principiului integrării*: captarea (integrarea) discontinuităţilor prin *raportul dublu semiotic al mecanismului ternar*; *principiul integrării* (europene) este principiul *autoconsistenţei integraliste* (în sensul actului deliberat uman: de la raportul de posibilitare din limbaj, la raportul de determinare prin conştiinţă); iar *instrumentul integrării* (europene) este ternaritatea;
- identificarea etapelor contextualizarii: de-contextualizare din binaritate şi recontextualizare ternară;
- sublinierea mecanismului „schimbării" pentru conştiinţă (civilizaţie), prin analogie cu „schimbarea" în limbaj;
- evidenţierea problematicii *descrierii* binare pentru cultură şi civilizaţie, din perspectiva relaţiei coşeriene dintre sincronie, diacronie şi istorie;
- precizarea nivelurilor de determinare în construcţia pe care o propunem: *congruenţa* ţine de *nivelul reprezentărilor*, *conjuncţia* de nivelul *instituirilor*, iar *conjugarea* ţine de nivelul *constituirilor*.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VI

MODELUL INTEGRALIST-TRANSDISCIPLINAR AL COMUNICĂRII

Modelul este mediul ideal pentru contextualizările descrise de transdisciplinaritate, întrucât oferă exigenţelor transdisciplinarităţii cadrul optim de desfăşurare (o teorie completă a cadrelor / contextelor), venind în întâmpinarea sa cu propriile exigenţe minime şi suficiente, reducând astfel numărul mişcărilor (raportărilor, căutărilor inutile) la două rapoarte fundamentale: un raport (intermediar) de instituire şi un raport (final) de constituire a unei situaţii semnificative pentru om.

Am definit prin urmare ceea ce trebuie să fie exigenţele generale ale unui asemenea model – ţinând cont de congruenţele existente, conjuncţiile posibile şi conjugarea optimă dintre integralism şi transdisciplinaritate; am precizat de asemenea că, dincolo de faptul că există în opinia noastră puţine obiecte de studiu integralist-transdisciplinare - vindecarea şi instituţionalizarea (pe lângă modelul deja constituit al limbajului, care le axializează) -, *orice astfel de model este un model integralist - transdisciplinar al comunicării* şi dezvoltă în fond exigenţele unei comunicări integralist-transdisciplinare. În acest ultim capitol vom expune motivele pentru care am afirmat acest lucru şi care sunt exigenţele unei astfel de comunicări.

1.Trasaturile fundamentale ale modelului integralist-transdisciplinar al comunicării

Pentru a prezenta optim trăsăturile unui model integralist-transdisciplinar al comunicării (MITDC), să trecem în revistă mai întâi trăsăturile generale obţinute până acum ale unui model integralist-transdisciplinar (MITD).

- modelul este un „sistem" al cărui *mod de a fi* este continua *sistematizare*; în cercetarea şi alcătuirea sistemului modelului nu căutăm „ce este" sistemul ci *cum* este, nu ne interesează „de ce" este într-un anumit fel ci *în ce scop*, care e finalitatea sa;
- construcţia sa începe de la *co-incidenţele* dintre obiectul de cercetare şi subiectul cercetător; aceste congruenţe semnifică „complementaritatea" subiectului şi obiectului într-o situaţie dată, sinonimă cu complementaritatea dintre metodologia

Scanned with OKEN Scanner

transdisciplinară şi integralismul cultural în acel moment (reperele pot fi co-ordonate co-incidente fiind, adecvat);

- obiectul (de studiu) trebuie *contextualizat* integralist – transdisciplinar (decontextualizat din binaritate şi recontextualizat ternar) de către subiectul (cercetător), având în vedere că există *o realitate dată şi o realitate virtuală, posibilă*, a obiectului, accesibilă intuitiv subiectului ca şi cunoaştere originară;

- contextualizarea obiectului de către subiect ţine în întregime de *atitudinea* subiectului faţă de obiect: atitudinea transdisciplinară, în congruenţă deplină cu perspectiva integralistă a deontologiei coşeriene a culturii - astfel că, în perspectiva unui model integralist-transdisciplinar, vom vorbi de atitudine integralist-transdisciplinară;

- modelul este formulat prin *discursul* conştiinţei subiectului, care este axializat de discursul prin limbaj, în sensul că respectă analog exigenţele integralismului lingvistic; formularea modelului trece după stabilirea congruenţelor de pornire, prin etapele de conjuncţie (analog desemnării din limbaj, dar aici avem o instituire a unui obiect virtual/aspect virtual al obiectului de studiu) şi conjugare (analog sensului din limbaj, aici având deja un obiect recontextulizat ternar, în care aspectele date şi cele virtuale comunică, situaţie care provoacă efecte multiple coerente universal – atât pentru Subiect cât şi pentru Obiect şi, prin urmare, pentru toate contextele lor); este ceea ce am numit „raport analog dublu semiotic" (analog raportului dublu semiotic din limbaj);

- raportul dublu semiotic *integrează* discontinuităţile (zonele de nonrezistenţă - care nu se expun geometric euclidian ci mai degrabă topologic) în maniera creţiei de sens / de situaţii semnificative – aceasta asigurând completitudinea actului fundamental de creaţie; acesta, prin exigenţele integraliste, respectă coerenţa universaliilor umane şi temporalitatea optimă corelativă a discursului creator de situaţii semnificative;

- creaţia de situaţii semnificative se referă (respectând analog exigenţele creaţiei de semnificaţii din limbaj), la creaţia situaţiilor în care subiectul şi obiectul sunt recontextualizate, cu efecte locale, generale şi universale: există o „schimbare", o resistematizare la toate aceste nivele o dată cu recontextulizarea ternară coerentă a unui obiect;

- modul de a fi al sistemelor (ceea ce se consideră a fi „schimbare") - Subiect-Obiect-Terţ Ascuns în varianta transdisciplinară sau subiect-obiect-contexte/universalii în varianta integralistă (contextele – de care nu poţi să nu ţii cont / universaliile vin cu

Scanned with OKEN Scanner

forţa Terţului Ascuns) - este continua lor *facere*, prin libertatea-creativitatea infinită a fiinţei umane; Realitatea – şi natura prin urmare, „răspunde", este „plastică": modul de a fi al Universului este, în modelul nostru, autoconsistenţa, centrată de creativitatea umană - care răspunde libertăţii umane creatoare de situaţii semnificative coerent cu universul;

- modelul integralist-transdisciplinar conţine „in situ" un alt tipar de argumentare, ceea ce face ca el să răspundă unei noi epistemologii; temporalitatea în „interiorul" modelului este de asemenea schimbată în raport cu / faţă de lumea „captată" disciplinar, ea *răspunde istoricităţii ancorate în viitor* (şi nu în trecut);
- gradul de cunoaştere căruia îi răspunde modelul (ceea ce se petrece în interiorul modelului dar în conexiune coerentă sistematică cu toate tipurile de contexte) este *cunoaşterea sigură fără justificare*; modelul – ca şi creaţia – nu justifică ci *afirmă*, construieşte (în cazul modelului, construieşte sistematic integralist-transdisciplinar).

Dacă până în acest moment ne-am ocupat oarecum mai mult de *obiect* – este momentul să precizăm noţiunile despre *subiect* care reies dintr-un model integralist transdisciplinar – în sensul şi în perspectiva comunicării; comunicarea – conştiinţa care se comunică constructiv (nu este posibil altfel – situaţia opusă fiind dis-comunicarea) - este apanajul exclusiv al subiectului.

Am precizat de la început faptul că, la nivelul *modelului* pe care îl promovăm, înţelegem prin *comunicare* mai mult decât comunicarea verbală: înţelegem şi promovăm *întreaga disponibilitate umană pentru relaţionare*, - tot ceea ce omul / subiectul poate şi este necesar să „pună împreună" pentru a construi ceea ce îl reprezintă şi este totodată coerent cu universul. Această disponibilitate poate fi articulată dincolo de „condiţii" / cauzalitate locală – numai în şi prin intermediul unui model.

E. Coşeriu precizează adesea în cadrul sistemului său lingvistic faptul că în cadrul comunicării trebuie să facem deosebirea între comunicare *cu* cineva şi comunicare *despre* ceva; *pentru limbaj, este constitutivă comunicarea cu cineva* (*despre* ceva poate să lipsească, celălalt poate să nici nu înţeleagă).

Sistemul /modelul pe care îl promovăm articulează, prin intermediul comunicării *cu* cineva (limbajului ca temei – în înţelesul său integralist) – comunicarea *despre* ceva: este vorba de tot ceea ce, la un anumit moment, poate şi

Scanned with OKEN Scanner

trebuie să fie luat în considerare de către om / subiect în sensul *facerii* sistemelor care îl reprezintă, - atât din punct de vedere epistemologic cât şi ontologic.[464]

Dispoziţia „naturală" a conştiinţei, datul său firesc este acela de a construi, de „punere împreună" în sensul unei construcţii pentru om, coerentă universal; cu alte cuvinte, coşerian vorbind, *esenţa* conştiinţei (care semnifică nu *ce* este ea ci, în egală măsură ca elucidare şi importanţă, *cum* este ea) este *continua facere* - în sensul omului universal.

Dar o asemenea *con-strucţie*, reprezentativă pentru om – în sensul *con-ştiinţei*, nu poate porni decât de la *co-prezenţa unor aspecte fundamentale, la un anumit moment / într-o anumită situaţie concretă, ale subiectului şi obiectului*. Co-incidenţele pe care le-am definit (congruenţele de pornire) sunt, în acest sens, de fapt, *coprezenţa unor aspecte fundamentale între subiect şi obiect*, care asigură complementaritatea subiectului cu obiectul într-o situaţie concretă dată (şi deci, la un anumit moment). Acesta este motivul pentru care, numai pornind de la congruenţe, se poate construi (în sensul conştiinţei, adică, al omului / subiectului universal).

Aşa cum am mai spus, în acelaşi timp, co-incidenţele deplasează accentul în cercetare de la *substanţă* (*ce* este), la *structură* (*cum* este) - început de relaţie şi funcţie în acelaşi timp, motiv pentru care vorbim din acest moment de *noul complex sistemic structură-funcţie-relaţie* (îndelung şi integral definit de altfel de integralism, complex definit de transdisciplinaritate); această deplasare de accent în cercetare (privind cercetarea sistemelor) marchează din punctul nostru de vedere începutul noii epistemologii.

Construcţia efectivă pornind de la acest punct (complementaritatea prin congruenţe dintre subiect şi obiect) şi în sensul con-ştiinţei, adică al *ştiinţei* (*saber*) *comune* a subiecţilor/indivizilor privind ceea ce este universal pentru om - cu alte cuvinte, *con-structurarea ca şi continuă facere proprie conştiinţei* - asigură „comuniunea"[465] într-o *comunitate,* care, altfel, rămâne la ceea ce *sunt* lucrurile (şi oamenii) – la *dat*-ul lor *natural*. Totodată, limbajul rămâne în acest caz la nivel de „mocirlă semantică" şi nu are forţă constitutivă – integralistă (nu i se cere).

---

[464] În acest sens, profesorul A. Codoban spunea că filosofia coşeriană a limbajului este unică tocmai pentru că, afirmând autonomia limbajului, are curajul *transmodern* de a lăsa intactă autonomia cunoaşterii şi realităţii, făcînd din limbaj numai un temei al rearticulării lor, într-o ontologie a umanului; A. Codoban, 1988.

[465] Prin "comuniune" înţelegem modul *holomeric* de a fi al comunităţii – în care *partea dă seama de întreg*; exemplul cel mai cunoscut este creştinismul, pentru care principiul comuniunii este principiul (holomeric) al perihorezei.

Scanned with OKEN Scanner

Construcţia specifică umană în sensul *con-ştiinţei – al ştiinţei intuitive universale despre sine, despre lucruri şi despre ceilalţi a tuturor oamenilor* – trece aşa cum am văzut prin fazele de conjuncţie şi conjugare, care sunt trepte de relaţionare deja *activă* între subiect şi obiect, - de *determinare*; în cadrul acestei construcţii este importantă atitudinea subiectului care creează, pentru că relaţia dintre gândire şi limbaj este doar una de „posibilitare", spune Coşeriu, şi nu de „determinare".

În modelul nostru, limbajul axializează conştiinţa însă nu o determină; conştiinţa – ştiinţa intuitivă universală despre sine, despre lucruri şi despre ceilalţi a tuturor oamenilor – este un sistem analog limbajului, al cărui mod de a fi este defapt *continua sistematizare*. *Discursul* conştiinţei *trebuie să fie* în acest sens continuu - în continuă facere, instituind şi constituind situaţii semnificative pentru om care răspund acestuia universal – adică tuturor indivizilor şi obiectelor naturale sau culturale. Conjuncţia corespunde astfel şi unei anumite trepte de *comunicare* între subiecţi/indivizi – un alt nivel de „punere împreună", *nu doar cu cineva ci şi despre ceva* (implică nu doar limbajul, ci şi con-ştiinţa, gîndirea – nu doar posibilitarea ci şi determinarea). *Instituirea* prin conjuncţie (corespunzînd creaţiei instituţionale, de instituţii) este deja nivelul la care civilizaţia ar trebui să înceapă să se regleze în sensul unor construcţii (constituiri) în continuare semnificative pentru om.

Ştiinţele fizice (naturii) nu pot vorbi despre intersubiectivitate (nu o pot postula, nu o pot conceptualiza; pot numai să o constate); *alteritatea este constitutivă limbajului şi intersubiectivitatea este constitutivă conştiinţei* – ambele obiecte culturale. Aşa cum am văzut, pozitivismul face ca obiectele culturale să fie considerate naturalist iar antipozitivismul încearcă să le determine diferit, numai că în absenţa unei *alte metodologii*, radical diferite de a pozitivismului, ceea ce se obţine este doar un rezultat opus, în limitele aceloraşi termeni; există desigur şi o varietate de situaţii sincretice care, de asemenea, nu devansează metodologia binară.

Obiectul cultural este repus în drepturile sale abia în perspectiva metodologiei transdisciplinare, care permite reconsiderarea sa în acord cu niveluri virtuale de realitate şi nu doar cu cele perceptibile prin organele noastre de simţ; propunerea transdisciplinarităţii este regăsită, aşa cum am văzut, în cercetarea de tip integralist (integralismul lingvistic) şi este condiţia sine qua non a integralismului cultural, de sorginte coşeriană. *Pentru studiul obiectelor culturale (care implică limbajul şi*

Scanned with OKEN Scanner

conştiinţa) a fost şi este necesară ternarizarea – trecerea de la cercetarea de tip binar la cercetarea de tip ternar a obiectului de studiu de către subiectul cercetător.

Prin cercetarea binară – cu toate caracteristicile pe care le-am prezentat atât din perspectiva constituirii transdisciplinarităţii cât şi din perspectiva constituirii integralismului lingvistic – ceea ce se întâmplă şi ne interesează acum, este incredibila situaţie că *obiectul de cercetat este confundat cu planul cercetării*; cu alte cuvinte, se confundă fereastra cu imaginea privită prin ea (Basarab Nicolescu) sau fotografia obiectului cu obiectul fotografiat (E. Coşeriu). Aceasta situaţie se petrece în continuare în toate domeniile teoretice şi practice disciplinare (binare) – însă este inaparentă şi prin urmare dificil de delimitat; lucrarea *Sincronie, diacronie şi istorie* este în întregime dedicată delimitării şi rezolvării acestei situaţii (este prima lucrare de acest gen în cultură) - din şi în perspectiva *delimitării corecte a obiectului de studiu al limbajului* (aşa numitei „schimbări" lingvistice).

În cadrul confuziei dintre epistemologic şi ontologic, ceea ce se întâmplă de fapt, este delimitarea greşită dintre istorie şi descriere în perspectiva teoriei unui obiect. Între istorie şi descriere, elementul „pasiv" epistemologic este istoria; despre *descriere* am spus deja că, binar considerată fiind, ea produce o *ruptură* nepermisă şi ireconciliabilă binar, între epistemologie şi ontologie – între teorie şi practică, între subiect şi obiect. Să vedem de unde vine forţa aceasta atât de mare a *descrierii*, de a deturna practic mersul unei întregi civilizaţii – în perspectiva *modelului* pe care îl constituim.

„Ruptura" despre care vorbim este, de fapt - în cadrul şi prin disciplinele binare, o ruptură paradoxală, epistemologia şi ontologia fiind, aşa cum am văzut, de fapt confundate: este vorba de o ruptură de funcţionare, de conlucrare a lor. Blocajul acesta epistemologic – care blochează şi ontologia (stopează ceea ce probabil ar fi firesc să se întâmple la nivel ontologic dacă sistemul conştiinţei ar „funcţiona" corect) - este eludat treptat în „Sincronie, diacronie şi istorie" pentru limbaj (situaţie pe care o preluăm analog, pentru celelalte obiecte culturale, acestea având la bază limbajul).

Autorul *Sincroniei, diacroniei şi istoriei* demonstrează faptul că antinomia saussuriană a limbajului (*şi se întâmplă analog pentru antinomiile esenţiale ale culturii – cum ar fi spre exemplu cea dintre anatomia şi fiziologia organismului uman, sau antinomia dintre decizional şi executiv la nivel instituţional public*), eronat transpusă în planul obiectului, nu este altceva decât deosebirea dintre descriere şi

Scanned with OKEN Scanner

istorie. [466] "Ternarizarea", prin care autorul resituează *descrierea* într-o poziţie corectă faţă de *teorie* şi *istorie*, asigură în fond treptat *abstragerea obiectului cultural din binaritate*, cu reconsiderarea integralistă a sincroniei, diacroniei şi istoriei sale.

Cu alte cuvinte, disciplinaritatea descrie obiectul înafara istoriei sale, după ce faptele s-au consumat (constată ceea ce *este*) – ceea ce o orientează înspre trecut. Integralismul vede obiectul în virtualitatea sa şi îl teoretizează „funcţional" (prin ceea ce *trebuie să fie*), în relaţie structurantă creativă continuă cu contextele sale (care cuprind, gradat, toate obiectele şi toţi subiecţii – fizica cuantică demonstrează de altfel nonseparabilitatea universală) – această situaţie oferindu-i deschidere spre viitor, spre istoricitatea reală a faptelor de conştiinţă (de cultură).

Prin *„abstractizarea de tip ternar"* – prin abstragerea obiectului din binaritate - cel care se „abstrage" este de fapt subiectul (în şi prin conştiinţa sa), tocmai pentru a putea realiza această operaţie asupra obiectului; prin acest proces de ternarizare se poate astfel observa faptul ca subiectul şi obiectul sunt (trebuie să fie) de fapt, „împreună" (formează un Tot inseparabil – situaţie teoretizată în cadrul modelului transdisciplinar al Realităţii) – ceea ce permite şi valorizarea *momentelor co-prezenţei* lor (congruenţelor structural-funcţional-relaţionale dintre obiect şi subiect) în vederea instituirii.

Abstractizarea de tip ternar „clivează" epistemologicul de ontologic, permiţând astfel ruptura simetriei lor realizată de binaritate – permiţând astfel, în fond, conlucrarea lor; această clivare se realizează aşa cum am arătat, chiar la nivelul / în cadrul terţului inclus (care este logic dar este susţinut de Terţul Ascuns). *În binaritate, nu există nici un „suport" pentru separarea abstracţiunii de concret, - ceea ce duce inevitabil la confuzia incredibilă dintre epistemologic şi ontologic.*

Putem spune aşadar că terţul inclus logic constituie „suportul" pentru abstractizarea de tip ternar, momentul vital al ruperii simetriei dintre epistemic şi ontologic, dintre subiect şi obiect – şi al *regăsirii identităţii subiectului faţă de obiect*. Este, repetăm, o regăsire (şi o situaţie) paradoxală, întrucât confuzia este „disaparentă" (are aparenţă inversă): subiectul şi obiectul, spre exemplu, par separate unul de celalat însă ele sunt, de fapt, confundate: *este corolarul confuziei dintre*

[466] Limba considerată sincronic nu se schimbă – şi nu există posibilitatea de a constata schimbarea ca atare in sincronie, căci primul lucru care se face în acest mod de a considera limba este ignorarea deliberată a succesiunii şi a schimbării, spune autorul. Saussure compară aspectul sincronic cu proiecţia unui corp pe un plan – dar ajunge să nu mai distingă între starea de limbă reală şi starea de limbă proiectată, cu situarea descrierii sistemului şi a descrierii mişcării în două perspective diferite, în E. Coşeriu, 1997, p. 16-17.

Scanned with OKEN Scanner

planul cercetării şi planul obiectului - cercetarea fiind reprezentată însăşi de subiect (fiind însăşi subiectul cercetător); de fapt, separarea dintre subiect şi obiect există şi este remarcabilă - ele sunt separate mai mult şi de fapt, *temporal* (prin aruncarea lor în trecut, nu mai pot conlucra, cu toate că spaţial vorbind, sunt confundate). Putem spune astfel că, prin cercetarea de tip binar - prin ruperea „obiectelor" de contexte şi analizarea lor „in vitro" - apare o disjuncţie „de lucru" cel puţin între spaţiu şi timp, care face în plus ca lucrurile să nu poată conlucra (să nu fie coprezente decât prin foarte puţine aspecte ale lor, care trebuiesc valorificate – fiind de altfel singurele „momente" care pot fi valorificate în sensul unei construcţii coerente universal. Astfel, co-incidenţa este, - aşa cum îi arată şi numele - *aspectul spaţial şi temporal în acelaşi timp* al posibilităţii iniţierii constituirilor coerente cu universul).

Dat fiind că prin „abstragere" subiectul îşi regăseşte identitatea faţă de obiect – şi inevitabil faţă de contexte, putem spune – din perspectiva modelului integralist transdisciplinar pe care îl concepem - că aceasta este *prima* „cărămidă fundamentală" a universului autoconsistent pentru - şi prin om; în sensul celor arătate, al orientării cercetării binare, naturaliste, înspre trecut – o cărămidă fundamentală „ultimă" nici nu era de găsit: autoconsistenţa are, atât timp cât depinde de conştiinţa umană congruentă cu limbajul, orientare discursivă liniară, spre viitor[467] (fără „a lăsa" nimic în urmă, cu alte cuvinte; pre-facerea continuă prin om a universului autoconsistent face cu atât mai mult imposibilă găsirea unei cărămizi înainte ca aceasta să fie realizată de om însuşi).

Comunicarea dintre oameni devine astfel indispensabilă atât la nivelul lui „*cu* cineva" (prin limbaj) cât şi la nivelul lui „*despre* ceva" (prin conştiinţă); *instituirea* şi *constituirea* sunt imposibile doar în limitele limbajului. Ele sunt trepte pentru care intersubiectivitatea coerentă universal este indispensabilă. Ternarizarea – cea care asigură în fond autoconsistenţa universului prin om, este girată de această coerenţă universală a subiecţilor unii cu alţii.

[467] În "Timp şi limbaj", Coşeriu arată cum diferitele ipostaze ale conştiinţei discursive (prin limbaj) faţă de timp nu sunt decât simple încercări de a scăpa de liniaritatea timpului; "corelativa dispersare" a momentelor timpului probabil că este dată, astfel, pentru a fi valorizată ca atare.

Scanned with OKEN Scanner

2. Aplicaţii şi deschideri

Dat fiind că obiectele de studiu integralist-transdisciplinare pe care noi le-am determinat cu ocazia acestui studiu – (care în opinia noastră sunt singurele posibile, am justificat de ce) sunt *instituţionalizarea* şi *vindecarea* – le vom dezbate foarte pe scurt pe fiecare din perspectiva comunicării/relaţionării.

Am afirmat că la nivelul conjuncţiei congruenţelor dintre obiect şi subiect, corespunzând *instituirii*, ar trebui ca deja civilizaţia să se echilibreze: desigur, cu condiţia ca aceasta să se petreacă la un anumit „nivel prag" (o instituire girată spre exemplu de la nivel guvernamental).

Am văzut prin studiul lingvisticii integrale că problema „schimbării" este o falsă problemă, ceea ce se întâmplă efectiv în cazul mutabilităţii limbilor fiind mişcarea lor firească, spontană - continua lor facere prin însăşi creativitatea indivizilor la nivelul vorbirii; o inovaţie poate fi preluată şi răspândită de alţi membrii ai comunităţii, situaţie în care intervin anumiţi factori determinanţi care permit sau nu ca inovaţia să se valideze (consolideze) la nivelul limbii.

Instituţionalizarea se validează analog răspândirii inovaţiilor din limbaj şi în acelaşi mod în care se realizează „schimbarea lingvistică". Constituirea unei noi tradiţii lingvistice, care o înlocuieşte pe cea anterioară, trebuie să-şi găsească „locul", posibilitatea şi justificarea intensivă şi extensivă (funcţională şi culturală) în ansamblul de tradiţii deja constituite (în limba considerată ca tehnică sistematică şi cultură); schimbarea fiind răspândirea unei inovaţii, aceasta trebuie să îşi găsească într-o stare de limbă condiţiile favorabile pentru acceptarea ei interindividuală (E. Coşeriu, 1997).

Pentru a putea realiza schimbări instituţionale în acest moment – este necesară în primul rând diferenţierea între normă şi sistem – în sensul în care Coşeriu realizează această diferenţiere în limbaj (*Sistem, normă şi vorbire*). Sistemul trebuie să fie depozitarul opoziţiilor, posibilităţilor la nivelul intersubiectivităţii comunităţilor implicate (gradual), iar norma trebuie să fie univocă dar deschisă permanent transformărilor propuse de sistem; în acest moment nu este realizată la nivel instituţional /guvernamental niciunde în lume diferenţierea clară între normă şi sistem, cu atât mai mult în relaţie ternară cu libertatea indivizilor /cetăţenilor. Acesta este un imperativ actual pragmatic al modelului integralist-transdisciplinar al comunicării - în varianta modelului guvernamental (v. Anexa I).

Scanned with OKEN Scanner

Schimbarea la nivel instituţional – care trebuie promovată, pentru a asigura coerenţa la nivel general şi empiric (local), *din perspectiva unui program cu valenţe universale, de la nivel guvernamental central* – este realizată prin promovarea „inovaţiilor" membrilor comunităţii, motiv pentru care este necesară instituţionalizarea continuă a întregii societăţi; „schimbarea" însă se validează numai atunci când o inovaţie îşi găseşte cu adevărat locul - posibilitatea şi justificarea intensivă şi extensivă (ţinînd de civilizaţie şi culturală) prin intersubiectivitatea membrilor comunităţilor / societăţii. Cu toate că folosim termenul „schimbare", este de subliniat faptul că în fond este vorba, ca şi în cazul „schimbării" lingvistice, de *obţinerea stării funcţionale normale în instituţiile publice de stat*.

Este extrem de important de asemenea faptul că problema schimbării instituţionale nu trebuie să fie o problemă empirică, nu se rezolvă prin acumularea de explicaţii parţiale pe care apoi să le generalizăm; actualmente ea este considerată în acest mod, devenind astfel nelegitimă – nu legitimează omul, cetăţeanul şi nu susţine problemele lui. Mutabilitatea instituţională este o problemă *raţională*, care trebuie girată strategic ţinând cont de ceea ce este universal uman.

Dincolo de acest imperativ al universalităţii, trebuie spus că de altfel este imposibil de susţinut o societate de la nivelul empiric al dezvoltărilor ei, prin analiza multidisciplinară a acestora şi decizii aferente; ceea ce se obţine sunt doar nişte considerente care acoperă, pe măsură ce trece timpul, „paradoxal", tot mai puţin din fenomenalitatea situaţiilor care se dezvoltă şi care nu mai pot fi controlate (în sensul susţinerii lor) în nici un fel. În lipsa unei coordonări autentice, se ajunge la forme tot mai abuzive de control a membrilor comunităţii şi activităţilor lor.

Privind capacitatea de vindecare a omului – trebuie spus că aceasta este la rândul ei „autoconsistentă" şi, mai presus de toate, un atribut firesc al conştiinţei omului. Este necesară redefinirea în perspectiva conştiinţei a „sănătăţii" – „normalităţii" - care este dinamică (nu este o „stare") şi ţine la rândul ei de creativitatea umană, de libertatea omului de a se autodefini şi forma, cu respectarea exigenţelor universale ale devenirii.

În perspectiva modelului integralist-transdisciplinar al comunicării, pot fi de asemenea create şi susţinute programe individuale şi comunitare de vindecare cu coerenţă universală.

Scanned with OKEN Scanner

Concluzii

În acest ultim capitol ne-am ocupat în special de perspectiva inter-subiectivă a unui model integralist-transdisciplinar – cu alte cuvinte, de perspectiva comunicării; disponibilitatea omului pentru comunicare trebuie privită în sensul ei complex, atât de comunicare verbala - *cu* cineva – cât şi relaţională - *despre* ceva.

Con-ştiinţa se comunică numai constructiv şi priveşte întreaga disponibilitate umană pentru relaţionare, limbajul fiind temeiul articulării sale cu Realitatea; alteritatea fiind constitutivă limbajului iar intersubiectivitatea, conştiinţei – am propus valorizarea întregii opere coşeriene în sensul unei culturi conjuncte cu civilizaţia, care să promoveze prin programe cu valenţe *universale*, de la nivel *general* (al guvernamentalismului central), inovatia / schimbarea la nivelul *particular* al membrilor comunitatii.

Contribuţii

- abordarea integralist-transdisciplinară a comunicării – la nivel verbal şi relaţional (al conştiinţei);
- precizări integraliste asupra „dispoziţiei" fireşti a conştiinţei – prin analogie cu sistemul integralist lingvistic coşerian: în mod esenţial, „facerea" ei continuă, în acord cu tripartiţia ei (trei niveluri ale aceleiaşi realităţi: universal, particular şi istoric) şi toate consecinţele care decurg de aici;
- precizări privind complementaritatea dintre subiect şi obiect – sub aspectul *co-incidenţelor în spaţiu şi timp*, care trebuie valorificate în construcţiile inter-umane; numai de aici se poate porni (de la aceste congruenţe dintre subiect şi obiect), construcţiile numai astfel sunt posibile, dat fiind că în binaritatea extinsă în care ne aflăm, a existat deja o disjuncţie temporală funcţională între subiect şi obiect;
- sesizarea deplasării *co-incidente* a accentului, atât în ştiinţele fizice cât şi în ale culturii, de la „substanţă" la „structură" cu articularea noului complex sistemic structură-relaţie-funcţie, care asigură trecerea la o nouă epistemologie – epistemologia integralist-transdisciplinară;
- precizarea problematicii binare a *descrierii* şi necesitatea ternarizării obiectelor integralist-transdisciplinare analog celei realizate de Coşeriu în *Sincronia, diacronia şi istoria*;

Scanned with OKEN Scanner

- necesitatea definirii sistemelor prin diferenţiere cu normele / activitatea normativă – la orice nivel, inclusiv guvernamental; dependenţa integrării instituţionale de precizarea sistemelor (se confundă sistemul cu norma, ca şi în doctrinele lingvistice binare);

- definirea descrierii de tip ternar cu abstragerea subiectului din binaritate – „*prima* cărămidă fundamentală" a universului antropocentric integralist-transdisciplinar;

- problema „schimbării" instituţionale nu e o problemă empirică – pusă la nivel empiric (cu generalizare ulterioară), aşa cum se întâmplă inclusiv în instituţionalismul european, ea delegitimează omul (subiectul, cetăţeanul); problema trebuie re-fundamentată prin nivelul ei real, universal - şi obiectele de studiu astfel recontextualizate; problema instituţionalizării este o problemă *raţională*, în sensul ei integralist-transdisciplinar.

Scanned with OKEN Scanner

CONCLUZII

Am abordat de la început cercetarea comunicării cu convingerea că modelul este locul privilegiat al acţiunii, scena pe care se întâlnesc „in situ", – într-o situaţie concretă dată / „în facere", toate componentele fundamentale ale relaţionării interumane. Aspectele care conferă această capacitate modelului sunt, aşa cum am încercat să demonstrăm, principial, următoarele:

- schimbarea interfeţei argumentării (argumentarea devine ternară pe multiple fronturi, ceea ce asigură extragerea din mecanismele binare şi recontextualizarea continuă a obiectului de studiu),
- elucidarea (nu există şi modelul nu asumă explicit un continuum argumentativ ci, integrează coerent discontinuităţile inerente ale obiectului de studiu),
- caracterul afirmativ (nu arată ce „este" ci este în „facere" continuă).

Aceste caractere esenţiale sunt date de apartenenţa modelului la metodologia transdisciplinară şi noua epistemologie integralistă, a cărei existenţă este posibilă aşa cum am încercat să arătăm, tocmai prin intermediul transdisciplinarităţii. Modelul asigură o „captură" a conştiinţei în forma corelată a reprezentărilor, instituirilor şi constituirilor, axializată de limbaj în accepţiunea sa coşeriană. Această coerenţă integralist-transdisciplinară este cea care asigură, o dată asumată, echilibrul dinamic al individului în comunitate şi însăşi echilibrul universului antropocentric.

În contextul acestei situaţii, recuperarea „principiului integrării" este extrem de importantă, deoarece girarea la nivel public a condiţiilor devenirii este elementul de echilibru (dinamic) între universal şi individual; aşa cum bine se ştie, unificarea europeană a pornit la drum fără cunoaşterea acestui principiu.

În urma cercetării noastre, suntem tentaţi sa definim „principiul integrării" ca fiind dat de *autoconsistenţa integralist-transdisciplinară* – semnificând prin autoconsistenţă capacitatea sistemelor de a se autoorganiza coerent împreună cu propriile discontinuităţi (zone de non-rezistenţă); universul are această capacitate după cum demonstrează importante studii recente de cosmologie subcuantică - astfel, ea trebuie inteferată exact în maniera ei pentru a determina în continuare devenirea universului / universală prin om, pentru a nu induce perturbări şi discontinuităţi artificiale. Există astfel *o responsabilitate a omului faţă de ceea ce este Realitatea*, aşa cum arată Basarab Nicolescu în lucrările sale.

Scanned with OKEN Scanner

O asumare integralist transdisciplinară a autoconsistenţei lucrurilor şi faptelor umane, vizibilă în orice aspect al realităţii, repune în pagină problema unui principiu integrator, afilierea metodelor integrării la metodologia transdisciplinară şi regândirea capacităţii instrumentale a principalelor demersuri integratoare, în acord cu reconsiderarea demnităţii fiecărui om.

În cercetarea pe care am realizat-o am demonstrat / elucidat lucrurile nu „substanţial" – ci *structural-funcţional-relaţional*, în virtutea ideii de model pe care o reprezentăm; în acelaşi timp, am urmărit cum prin studiul dialogului eu-tu, de *adresare*, îl putem studia pe cel de *atribuire*, Eu-Tu (în sensul lui Buber, „rostit cu întreaga fiinţă, nu cu organul vorbirii"). Am constatat posibilitatea de articulare a „culturii naturii" cu umanismul tocmai la acest nivel, dată fiind co-incidenţa faptelor elementare dintre natură şi limbaj, care îndreaptă similar şi simultan atenţia de la substanţă (*ce* sunt lucrurile) la devenirea sistemelor (*cum* sunt şi *în ce scop*).

Un alt aspect important este diferenţierea dintre epistemic şi ontic în perspectiva cercetării de tip ternar – care are loc, în opinia noastră, la nivelul terţului inclus; în cercetarea disciplinară binară, planul cercetării este confundat cu planul obiectului, ceea ce face ca subiectul şi obiectul să fie confundate, cu implicaţii profunde dis-funcţionale faţă de Realitate şi deci, pentru om. Ternarizarea asigură reconsiderarea obiectului de studiu în perspectiva reala a istoricităţii sale, care ţine cont totodată de virtualitatea unui obiect (de posibilitatea sa de devenire) nu doar de prezenţa sa fizică imediată (statică, respectiv supusă disoluţiei) - în acord cu poziţionarea intersubiectivă faţă de fiecare situaţie (semnificativă).

Cu alte cuvinte, considerăm cercetarea integralist-transdisciplinară ca aparţinând unei *noi epistemologii*, întrucât vorbim de o metodologie radical diferită faţă de cea disciplinară şi de reconfigurarea / recontextualizarea obiectului de studiu, în perspectivă intersubiectivă coerentă la nivel universal, general şi particular (istoric). Temporalitatea în *istoria* de tip integralist este schimbată, ea este orientată sau mai bine zis ancorată în viitor, - oferind astfel o bază conceptualizării şi strategiilor la orice nivel. În mod particular am dori să atragem atenţia că, o strategie construită corect la nivel intersubiectiv asigură devenirea.

Fără a mai trece încă o dată în revistă valenţele particulare ale celor două doctrine care sunt fundamentul cercetării noastre, menţionând doar că ele sunt *complet congruente*, precizăm că integralismul vine mai mult din perspectiva obiectului, asigurînd reconfigurarea contextuală coerentă a acestuia – în timp ce

Scanned with OKEN Scanner

transdisciplinaritatea priveşte mai mult determinarea subiectului, asigurând accesul corect al acestuia la obiect; recontextulizarea este propusă la nivel individual dar realizarea ei efectivă ţine de intersubiectivitate.

O concluzie-corolar a cercetării de faţă este, în perspectiva atitudinii integralist-transdisciplinare pe care o promovăm, faptul că ni se pare necesară în acest moment, accentuarea ultimului principiu al deontologiei culturii (chiar trecerea sa oarecum pe primul loc) – şi anume, *principiul utilităţii publice*.

O dată popularizate aspectele cele mai importante ale cercetărilor, extrem de *anevoioase cultural* – s-ar putea ca acestea să apară brusc ca extrem de simple, accesibile, fiabile cu omul – prin însăşi răspândirea lor. Este posibilă imensa surpriză ca, o dată ieşite din turnurile de fildeş ale „marilor savanţi", să devină instantaneu fireşti, elementare, „dintotdeauna" ştiute (să îşi găsească locul foarte uşor).

Din punctul nostru de vedere, toate aceste transformări pe care noua epistemologie – integralist-transdisciplinară le poate propune, devin realităţi doar în măsura în care sunt promovate de la nivelul decizional (general) al comunităţii. Aşa cum spune E.Coşeriu despre „schimbare" – ea este *factor de continuitate cu viitorul şi factor de discontinuitate faţă de trecut* – şi nu este posibilă decât la un anumit nivel prag al acceptării intersubiective.

Ternaritatea asigură declanşarea autoconsistenţei – aşa încât, în opinia noastră, este extrem de importantă răspândirea accesibilă a noii epistemologii (ceea ce efectiv este posibil) – şi în acest sens, Basarab Nicolescu oferă şi este un exemplu unic de activitate integratoare la nivel general uman, singura în măsură să declanşeze schimbarea; însăşi factura con-ştiinţei asigură unitatea deschisă autoconsistentă a transformărilor – având însă nevoie de expresia corelativă exterioară a activităţilor umane.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE PRINCIPALĂ

Borcilă, Mircea, *Sub semnul integralismului*, în „Echinox", XXVII, Nr. 10-11-12, Cluj-Napoca, 1996

Borcilă, Mircea, *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic*, în „Eonul Blaga. Întâiul veac", Ed. Albatros, Bucureşti, 1997a

Borcilă, Mircea, *Bazele integralismului. I. Doctrina lingvistică. II. Metaforica nucleară,* curs masterat, Facultatea de litere, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 1996/1997

Borcilă, Mircea, *Opera lui Coşeriu a învins deja veacurile* , în „Contrafort", Chişinău, noiembrie 2003

Borcilă, Mircea, *Eugenio Coseriu şi orizonturile lingvisticii,* în „Echinox", XX, Nr.5, Cluj-Napoca, 1988

Borcilă, Mircea, *Început de drum în studiile integraliste*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", seria Philologia, XLVI, Nr.4, Cluj-Napoca, 2001

Borcilă, Mircea, *Între Blaga şi Coşeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii,* în „Revista de Filosofie", XLIV, nr.1-2, Bucureşti, 1997b

Borcilă, Mircea, *Lingvistica integrală şi fundamentele metaforologiei*, în „Dacoromania", serie nouă, VII-VIII, Ed. Academiei Române, 2002-2003

Bojoga, Eugenia, *Teoria semantică a lui E. Coşeriu în Spania*, în Studia Universitatis Babeş-Bolyai, în „Philologia", XLVI, Nr.4, 2001

Bojoga, Eugenia, *Întâlnirea cu Eugeniu Coşeriu a fost decisivă pentru tot restul vieţii mele*, interviu cu Nelson Cartagena, în „Revista Limba Română", Nr. 11-12, anul XXI, 2011

Bojoga, Eugenia, *„Principiul tradiţiei ne obligă să transmitem mai departe învăţătura lui Eugeniu Coşeriu"*, dialog cu Reinhard Meisterfeld, în „Sud Est. Artă, Cultură, Civilizaţie", Nr 3, 2007a

Bojoga, Eugenia, *Despre opera lui Eugeniu Coşeriu – Oscar Loureda Lamas (Spania) în dialog cu Eugenia Bojoga*, în „Contrafort", Nr.9 (155), Chişinău, 2007b

Scanned with OKEN Scanner

Bojoga, Eugenia, „Am înfiinţat editura din dorinţa de a-i publica studiile lui Eugeniu Coşeriu", dialog cu Gunter Narr, în „Observator Cultural", Nr. 622, Bucureşti, 2012

Buber, Martin, *Eu şi Tu*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992

Coşeriu, Eugen, *Universaliile limbajului (şi altele)*, în „Dacoromania", serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p. 19-50

Coşeriu, Eugeniu, *Determinare şi cadru*, în „Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii", Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004

Coşeriu, Eugeniu, *Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997

Coşeriu, Eugeniu, *Sistem, normă şi vorbire*, în "Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii", Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004

Coşeriu, Eugeniu, *Logicism şi antilogicism în gramatică*, în "Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii", Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004

Coşeriu, Eugeniu, *Formă şi substanţă în sunetele limbii*, în "Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii", Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004

Coşeriu, Eugen, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi pâna la Rousseau*, Ed. Humanitas, Col. Academica, Bucureşti, 2011

Coşeriu, Eugeniu, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinox, Cluj, 1995

Coseriu, Eugenio, *Lecţii de lingvistică generală*, Editura ARC, Chişinău, 2000; trad. E. Bojoga

Coşeriu, Eugen, *Prelegeri şi conferinţe*, editor Eugen Munteanu, în « Anuar de lingvistică şi istorie literară », editat de Institutul de Filologie Română « A. Philippide » din Iaşi, (1992-1993) 1994

Coşeriu, Eugeniu, *Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004

Coseriu, Eugeniu, *Deontologia culturii*, Echinox – ciclul „Conferintele Echinox", nr. 7-8-9, 1999, Cluj-Napoca

Coşeriu, Eugen, *Creaţia metaforică în limbaj*, în „Dacoromania", serie nouă, IV, 2000-2001, Cluj-Napoca, p.15-37.

Coşeriu, Eugen, *La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulla semantica delle lingue 'imparate')", în „Atti del Sodalizio Glottologico Milanese"* I, 2, p. 47-53, Milano, 1949.

Coşeriu, Eugen, *Timp şi limbaj*, în „Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală", Ed. Universităţii „Alexandru Ioan

Scanned with OKEN Scanner

Cuza", Iaşi, 2009

Coserio, Eugenio, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în Apostrof, Cluj Napoca, nr. 2, 1992

Ilie, Emanuela, *Basarab Nicolescu*, eseu monografic, Editura Timpul, Iaşi, 2008

Laplace, Colette, *Theorie du langage et theorie de la traduction*, Didier Erudition, Paris, 1994

Lazăr, Lucian, *Lingvistica Integrală. Interviu cu Eugeniu Coşeriu*, în „Echinox", nr. 10-12, Cluj-Napoca, 1996

Lazăr, Lucian, *Dimensiunea istorică a limbajului în lingvistica integrală*, în Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Philologia, XLVI, Nr.4, 2001

Lazăr, Lucian, *Limbaj şi semnificaţie: distincţia „semantic vs. real" în lingvistică* (I), Revista Limba Româna Nr. 4-6, anul XVII, 2007

Lazăr, Lucian, *Limbaj şi semnificaţie: distincţia „semantic vs. real" în lingvistică* (II), Revista Limba Româna Nr. 7-9, anul XVII, 2007

Lazăr, Lucian, *Structuri lexicale din perspectiva lexematicii integrale*, în „Limbaj primar vs. metalimbaj. Structuri, funcţii şi utilizări ale limbii", Presa Universitară Clujeană, 2008

Lazăr, Lucian, *Repere pentru situarea lingvisticii în perspectivă integralistă*, in Echinox, XXVII, 10-11-12, Cluj-Napoca, 1996

Munteanu, Eugen, *Componenta aristotelică a gândirii lingvistice coşeriene*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza", Iaşi, Lingvistică, 1991-92, p. 73-81

Nicolescu, Basarab, *Ion Barbu. Cosmologia „Jocului secund"*, postfaţă de Pompiliu Crăciunescu, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2004

Nicolescu, Basarab, *Noi, particula şi lumea*, Ed. Junimea, Iaşi, 2007

Nicolescu, Basarab, *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

Nicolescu, Basarab, *Ce este realitatea? Eseu în jurul gândirii lui Stéphane Lupasco*, traducere din limba franceză de Simona Modreanu, Editura Junimea, Iaşi, 2009

Nicolescu, Basarab, *Teoreme poetice*, Ed. Cartea Românească, 1996

Nicolescu, Basarab, *Metode generale de cercetare şi metodica elaborării de lucrări ştiinţifice*, curs doctoral 2008-2009, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca

Scanned with OKEN Scanner

Nicolescu, Basarab, *Valea Uimirii - Lumea Cuantică*, dialog între Michel Camus şi Basarab Nicolescu pentru radio France Culture, http://www.caravancafe-des-arts.com/Basarab-Nicolescu-Le-Monde-quantique.htm

Nicolescu, Basarab, *Transdisciplinarity – Past, Present and Future*, Moving Worldviews – Reshaping sciences, policies and practices for endogenous sustainable development, COMPAS Editions, Holland, 2006, p.142-166

Nicolescu, Basarab, *Mecatronică şi transdisciplinaritate*, Convorbiri literare, Nr.12, Iaşi, 2011

Nicolescu, Basarab, *Methodology of Transdisciplinarity – Levels of Reality, Logic of the Included Middle and Complexity*, The Atlas, Transdisciplinary Journal of Engineering & Science Vol. 1, No. 1, 2010, pp. 19-38

Nicolescu, Basarab, *International Congresses on Transdisciplinarity: Their Importance for the Emergence of a Transdisciplinary Methodology*, in Transdisciplinarity and Sustainability, TheAtlas Publishing, Lubbock, Texas, 2012, pp. 1-7.

Nicolescu, Basarab, website oficial CIRET: http://basarab.nicolescu.perso.sfr.fr/ciret/

Paul Cilliers, Basarab Nicolescu, *Complexity and transdisciplinarity – Discontinuity, levels of Reality and the Hidden Third*, în „Futures", 44 (2012), 711-718; journal hompepage: www.elsevier.com/locate/futures

Saramandu, Nicolae, *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coşeriu*, Editura Fundaţiei Culturale Romane, Bucureşti, 1996

Saramandu, Nicolae, *In memoriam Eugeniu Coşeriu*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2004

Spence, N.C.W., *Spre o nouă sinteză în lingvistică: opera lui Eugenio Coşeriu*, în „Echinox", Nr 10-11-12, Cluj-Napoca, 1996, p. 10-13.

Tămâianu-Morita, Emma, Ulrich Mioriţa coordonatori, *Limbaj primar vs.metalimbaj. Structuri, funcţii şi utilizări ale limbii*, Presa Universitară Clujeană, 2008

Tămâianu-Morita, Emma, *Fundamentele tipologiei textuale – o abordare în lumina lingvisticii integrale*, Ed.Clusium, Cluj, 2001

Vîlcu, Dina, *Integralism vs. generativism. O confruntare de ansamblu a celor două abordări lingvistice*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Philologia, XLVI, Nr.4, 2001

Vîlcu, Cornel Dumitru, *Orizontul problematic al integralismului, Vol 1, Integralism şi fenomenologie*, Ed. Argonaut & Scriptor, Cluj-Napoca, 2010

Scanned with OKEN Scanner

Vîlcu, Cornel, *E. Coşeriu şi 'răsturnarea lingvistică'. O (nouă) deschidere spre postmodernitate*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Philologia, XLVI, Nr.4, 2001

Vîlcu, Cornel, *Designatum designati, et omnia...designatio*, în „Limbaj primar vs. metalimbaj. Structuri, funcţii şi utilizări ale limbii", Presa Universitară Clujeană, 2008

Vîlcu, Cornel, *Fenomenologie, limbaj, cultură. Un survol teoretic*, în „Echinox", Nr 5-6, Cluj-Napoca, 2001

Vîlcu, Cornel, *De la semnificat la designat. Excurs despre Logos semantikos*, în „Dacoromania", VII-VIII, 2002-2003

Zagaevschi, Lolita, *Despre statutul metaforei ca funcţie textuală în lingvistica textului*, în Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Philologia, XLVI, Nr.4, 2001

Zagaevschi Cornelius, Lolita, *Funcţiile metaforice in Luntrea lui Caron de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, Ed. Clusium, 2005

BIBLIOGRAFIE SECUNDARĂ

Afloroaei, Ştefan, *Cum este posibilă filozofia în estul Europei*, Ed. Polirom, Iaşi, 1997

Afloroaei, Ştefan, *Blaga şi tradiţia răsăriteană*, în Eonul Blaga. Întâiul veac, Ed. Albatros, Bucureşti, 1997

Afloroaei, Ştefan, *Metafizica şi experienţa religioasă. Analogii posibile*, postfaţă la Chretien, Jean-Louis, Henry, Michel, Marion, Jean-Luc, Ricoeur, Paul, „Fenomenologie şi teologie", Ed. Polirom, Iasi, 1996.

Băican, Eugen, *Perspectiva holomeric-organizaţională în gândirea actuală*, lucrare de licenţă, Cluj-Napoca, 1987

Biriş, Ioan - *Totalitate, sistem, holon*, Ed. Mirton, Timişoara, 1992

Biriş, Ioan – *Sociologia civilizaţiilor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000;

Blaga, Lucian, *Arta si valoare*, Ed. Humanitas, Bucuresti, 1992

Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1985

Blaga, Lucian, *Eonul dogmatic*, Ed. Humanitas, Bucureşti 1993

Boc, Oana, *Textualitatea literară şi lingvistica integrală. O abordare funcţional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi şi Apollinaire*, Ed. Clusium, 2007

Bohm, David, *Plenitudinea lumii şi ordinea ei*, Ed. Humanitas, 1995

Scanned with OKEN Scanner

Calabrese, Marco, *Hierarchical-Granularity Holonic Modelling*, Teză de doctorat, Universitatea din Milano, 2010

Cassirer, Ernst, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994

Cimpoi, M., *Lucian Blaga. Poem critic*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1997

Ciobanu, Anatol, *Profesorul Eugen Coşeriu – prinţul ştiinţei lingvistice*, 2002, http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Co%C8%99eriu

Ciomoş, Virgil, *Intuiţie eidetică versus reducţie arhitectonică*, în *Intenţionalitatea de la Plotin la Lévinas. Metamorfoza unei idei*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2005, pp. 71-95;

Chardin, Theillard, *Dincolo de colectiv: hiperpersonalul*, în „Interval - restaurarea omului", revistă lunară a Uniunii Scriitorilor din România, Nr.3/1990

Chomsky, Noam, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts, the MIT Press, 1965

Chretien, Jean-Louis, Henry, Michel, Marion, Jean-Luc, Ricoeur, Paul, *Fenomenologie şi teologie*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996

Clinard Marshall B. – Robert Merton: *Anomie and Social Structure*, în „Anomie and Deviant Behaviour", The Free Press of Glencoe, 1964

Codoban, Aurel, *Sacru şi ontofanie. Pentru o nouă filozofie a religiilor*, Ed Polirom, Iaşi, 1998

Codoban, Aurel, *Eugenio Coseriu, un filozof al limbii pentru secolul XXI*, în „Echinox", anul XX, Nr.5, Cluj-Napoca, 1998

Constantin, Dumitru, *Inteligenţa materiei*, Ed. Militară, Bucureşti, 1981

Culda, Lucian, *Interogări procesual-organice. Vol. I, Procesualitatea socială*, Ed. Licorna,1994

Culda, Lucian, *Interogări procesual-organice. Vol 2, Critica psihologiilor. Posibilii oamenilor în procesualitatea socială*, Ed. Licorna,1995

Culda, Lucian, *Interogări procesual-organice, vol.III, Emergenţa şi reproducerea naţiunilor*, Ed. Licorna, 1996

Culianu, I.P., *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1995

Culianu, I.P., *Arborele gnozei. Mitologia gnostică de la creştinismul timpuriu la nihilismul modern*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1998

Dictionaire de la sociologie, Larousse, Paris 1996;

Scanned with OKEN Scanner

Dumitriu, Anton, *Culturi eleate şi culturi heracleitice*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1987

Dumitriu, Anton, *Aletheia. Încercare asupra ideii de adevăr în Grecia antică*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1984

Ene, Marius Cristian, *Rene Daumal (1908-1944) de la poezie la metafizica experimentală*, Teză de doctorat, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 2011

Frunză, Sandu, *O antropologie mistică*, Ed.Omniscop, Craiova, 1996

Gavriliu, Leonard, *Inconştientul în viziunea lui Lucian Blaga. Preludii la o noologie abisală*, Ed. IRI, Bucureşti, 1997

Gavriluţă, Nicu, *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensionale*, Ed. Polirom, Iaţi, 2000.

Gyemant, Ladislau, *Preistoria constructiei europene*, Ed. Fundatiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999.

Grigorean, Silvia Mihaela, *Evanghelia dupa Toma – hermeneutică transdisciplinară*, Teză de doctorat, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 2010

Heidegger, Martin, *Repere pe drumul gândirii*, Ed. Politică, Bucureşti, 1988

Heidegger, Martin, *Timpul imaginii lumii*, Ed. Paideia, 1998

Hurduzeu, Ovidiu, Platon, Mircea, *A treia forţă. România profundă*, Ed Logos, Bucureşti, 2008

Husserl, Edmund, *Meditaţii carteziene*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994

Ică, I. Ioan, *Europa, model trinitar şi/sau mecanism victimar. Note preliminarii la o euroutopie "ecumenică"*, în "Transilvania", Nouă serie nouă, Anul XXI (XCVIII), Nr. 3-4, 1992

Lacoste, Jean-Yves, *Timpul – o fenomenologie teologică*, Ed. Deisis, Sibiu, 2005

Levinas, Emmanuel, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, Ed. Bic All, Bucureşti, 2000.

Levinas, Emmanuel, *"Proximitatea semenului e responsabilitatea mea pentru el"*, discuţie realizată la Paris în februarie 1985 de L. Adert şi J-C. Aeschliman pentru săptămânalul "Construire" din Zurich şi reluat în volumul colectiv (P. Ricoeur, S. Moses, C.Chalier, G. Petitdemange, M. Fessard): Repondre d'Autrui. Emmanuel Levinas, Neuchatel, 1989, p. 9-16, în Transilvania, Nouă serie nouă, Anul XXI (XCVIII), Nr 3-4, 1992

Levinas, Emmanuel, *Dieu, la mort et le temps*, Ed. Grasset & fasquelle, Paris, 1993

Scanned with OKEN Scanner

Lossky, Vladimir, *Teologia mistică a bisericii de răsărit*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1993.

Lossky, Vladimir, *Vederea lui Dumnezeu*, Ed. Deisis, Sibiu 1995

Mantzaridis, Georgios, *Globalizare şi universalitate*, Ed. Bizantină, Bucureşti, 2002.

Marga, Andrei, *Religia în era globalizării*, Ed. Fundaţiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2004

Marga, Andrei, *Filosofia lui Habermas*, Ed. Polirom, Iaşi, 2006.

Marga, Andrei, *Filosofia lui Habermas*, curs doctoral 2008-2009, sem. al II-lea, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca.

Marga, Andrei, *Argumentarea*, Ed. Fundaţiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2006

Marga, Andrei, *Filosofia unificării europene*, Ed. Fundaţiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2001.

Marga, Andrei, *Filosofia unificarii europene*, curs universitar 2008-2009, sem. al II-lea, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca.

Marino, Adrian, *Europa: o idee în expansiune*, în "Transilvania", Nouă serie nouă, Anul XXI (XCVIII), Nr 3-4, 1992

Memelis, Gabriel, Iosif, Adrian, Răileanu, Dan, *A Transdisciplinary Perspective on the Concept of Reality*, în „Transdisciplinarity in Science and Religion", Nr. 6, 2009

Militaru, Petrişor, *Suprarealismul şi ştiinţa modernă – O abordare transdisciplinară*, Teză de doctorat, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 2010

Motocu, Marius, *A Transdisciplinary Understanding for Economic Risk Management*, in Transdisciplinarity and Sustainability, The Atlas Publishing, Lubbock, Texas, 2012, p.58-75.

Mustea, Anca Cristina, *O abordare transdisciplinară a nevoii de sacru în societatea contemporană*, Teză de doctorat, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 2010

Oltean, Dana Lăcrămioara, *De la competence esthetique a la competence transculturelle: l'approche transdisciplinaire en didactique de la langue-culture francaise*, Teză de doctorat, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 2011

Patapievici, H.R., *Ioan Petru Culianu: o mathesis universalis*, Postfaţă la Culianu, I.P., Gnozele dualiste ale occidentului, Ed. Nemira, Bucureşti 1995

Păun, Nicolae, *Istoria construcţiei europene*, Ed. Fundaţiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999

Scanned with OKEN Scanner

Păun, Nicolae, *Finalitatea Europei. O analiză a proiectului instituţional al Uniunii Europene*, Ed. Fundaţiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2007

Pfohl, Stephen, *Images of Deviance and Social Control: a sociological history*, Ed. McGraw-Hill, New York, 1994

Popescu, Livia, *Perspective teoretice în analiza problemelor sociale*, curs doctoral 2008-2009 sem I, Facultatea de Sociologie şi Asistenţă Socială, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca.

Pompiliu Crăciunescu, *Terţul ascuns*, Convorbiri literare, Nr.9, Iaşi, 2010, p. 85-88

Restian, Adrian, *Unitatea lumii şi integrarea ştiinţelor sau Integronica*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1989

Richir, Marc, *La crise du sens et la phenomenologie*, Ed. Jerome Millon, Grenoble, 1990

Ricoeur, Paul, *La metaphore vive*, Editions du Seuil, Paris, 1997

Rosenzweig, F, *Cărticica despre mintea omenească sănătoasă şi bolnavă*, Ed. Humanitas, 1995

de Rougement, Denis, *Cetatea europeană*, Discurs rostit la Universitatea din Bonn la 15 aprilie 1970 cu prilejul primirii Premiului Robert Schumann, trad. de Mircea Ivănescu, în „Transilvania", Nouă serie nouă, Anul XXI (XCVIII), Nr 3-4, 1992

Staniloae, Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti 1996.

Velasco, J. Martin, *Introducere în fenomenologia religiei*, Ed. Polirom, Iaşi, 1997

Volckmann, Russ, *Transdisciplinarity: Basarab Nicolescu Talks with Russ Volckmann*, Integral Review, Nr.4, p 73-90, 2007

Wallace, Helen, Wallace, William, Pollack, Mark, *Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană*, Ediţia a cincea, IER, Bucuresti, 2005.

Walter Biemel, *Heidegger*, Ed. Humanitas, 1996

Website-urile oficiale europene

Yannaras, Christos, *Heidegger şi Areopagitul*, Ed. Anastasia, Bucureşti 1996

Scanned with OKEN Scanner

ANEXA I

PROGRAM INTEGRALIST-TRANSDISCIPLINAR DE GUVERNARE
Schiţă

SCOP
1. Crearea "Integralismului guvernamental" cu implicarea reală a diversităţii la toate nivelurile.
2. Implementarea metodologiei transdisciplinare în cadrul instituţiilor publice de stat.

VIZIUNE
Integralistă – cadrul de abordare adecvat instituţionalismului / guvernamentalismului
Transdisciplinară – metodologia adecvată de abordare a realităţii în continuă schimbare

OBIECTIVE
1. Formarea de *analişti transdisciplinari şi analişti - coordonatori transdisciplinari*, cu implicarea acestora în toate instituţiile statului, centrale şi teritoriale, la toate nivelurile
3. Asumarea treptată a diversităţii – la toate nivelurile ei, inclusiv crearea unei platforme de consultare cu publicul (varianta transdisciplinară a "dezbaterii publice")

MIJLOACE
1. *Programe integralist-transdisciplinare de guvernare* – la nivel guvernamental integral şi la nivelul instituţiilor centrale (implicând interinstituţionalismul aferent)
2. *Proiecte Pilot de Proces*: se pune accent pe temporalitate, pe dezvoltarea coordonată a instituţiei în timp datorită intervenţiei proceselor de coordonare şi consultare

METODA
1. *Coordonarea integralist-transdisciplinară intra şi interinstituţională* – la nivelul instituţiei centrale, între aceasta şi subunităţile proprii teritoriale şi între instituţii diferite (cu rafinarea protocoalelor de colaborare în acest ultim caz)
2. *Intervenţia procesului consultativ* – crearea platformelor specifice de comunicare cu cetăţenii
Proiectele Pilot de Proces sunt instituite la nivelul tuturor instituţiilor guvernamentale.

INSTRUMENTE
1. *Platforme de comunicare şi coordonare transdisciplinare intra şi interinstituţionale*
2. *Centre de consultare şi coordonare a consultării cu publicul /cetăţenii* (contact cu publicul similar Tel Verde dar cu atribuţii puţin mai complexe, la nivelul unităţilor teritoriale - varianta transdisciplinară a "dezbaterii publice").

ACTIUNI - linii principale de acţiune:

Scanned with OKEN Scanner

1. *Identificarea viitorilor analişti / analişti coordonatori* (un "call for experts" specific transdisciplinar);
2. *Formarea analiştilor / analiştilor coordonatori transdisciplinari* (similar "formării de formatori");
3. *Instituţionalizarea analiştilor*: crearea platformelor de comunicare şi coordonare şi crearea centrelor de consultare cu cetăţenii;
4. *Raportarea şi integrarea specifică a datelor şi acţiunilor*: crearea *Centrelor de coordonare a programelor transdisciplinare de guvernare* (similar punctelor de contact)

LINII BUGET

1. *Identificarea şi formarea analiştilor / analiştilor coordonatori transdisciplinari* (costuri minimale)
2. *Crearea centrelor de consultare cu cetăţenii* (costuri minimale)

Obs. Activitatea în sine nu implică nici un fel de costuri suplimentare deoarece este vorba de munca/atribuţiile obişnuite ale funcţionarilor publici.

REZULTATE

1. *Rezolvarea crizei actuale* – care este o criză de decompensare paradigmatică universală (viziunea ştiinţifică disciplinară este insuficientă în faţa complexităţii actuale)
- la nivel intern: obţinerea *statusului naţional actual real al României*, care să definească real şi constructiv diferenţele ca diversitate faţă de UE
- la nivel extern: *participarea României* (şi implicit a cetăţenilor) *în procesul de elaborare a politicilor UE*

2. *Responsabilizarea funcţionarilor publici* în primul rand prin intervenţia altei viziuni decât cea disciplinară şi complementar, instituirea unei *noi atitudini* în cadrul proiectelor de proces - cu implicarea reală instituţională în elaborarea normelor societăţii
3. *Creşterea rolului cetăţenilor în elaborarea politicilor* - naţionale şi UE (implicarea coordonată a componentei sociale în procesul de elaborare a politicilor UE).

Scanned with OKEN Scanner

ANEXA II

Preludiu la o nouă umanitate

V-aş ruga să vă caracterizaţi ca om şi ca om de ştiinţă.

E foarte greu să te caracterizezi singur. Te caracterizează, mai curând, alţii, care te văd, poate mai obiectiv. Ceea ce pot spune sigur este că, dacă ai anumite principii, trebuie să declari aceste principii: (...) principiile de conduită, de purtare atât în viaţa – să zicem – publică, personală cât şi în activitatea ştiinţifică.

În viaţa publică şi în viaţa personală, principiile sunt principii de morală universală, adică să ai totdeauna încredere în om – nu numai în tine însuţi, ci şi în fiecare om - şi să încerci să-l înţelegi pe fiecare din punctul lui de vedere, chiar când îţi pare că procedează greşit sau când modul lui de a se purta îţi aduce dezavantaje, neplăcere ş.a.m.d. Deci, tocmai, să nu răspunzi neplăcerilor care ţi se fac, sau nedreptăţilor care ţi se fac, cu alte nedreptăţi şi, în măsura în care îţi este posibil, să-i ajuţi pe ceilalţi, mai ales să se regăsească pe ei înşişi, şi să nu urăşti pe nimeni. Ura nu poate fi un principiu de viaţă.

De altfel, eu am aplicat mereu aceste principii. Eu am răspuns totdeauna, dacă nu cu prietenie, cel puţin cu afabilitate şi cu înţelegere tuturor atacurilor personale – şi celor deschise, făţişe şi celor nefăţişe, ascunse. De foarte multe ori am ştiut că cutare sau cutare vorbea aşa şi aşa despre mine, dar niciodată nu m-am îngrijit de asta. Nu i-am considerat pe cei despre care ştiam aşa ceva ca duşmani, şi nu i-am tratat aşa, ci i-am considerat în valoarea lor personală, oricare ar fi fost ei. Niciodată nu am răspuns la atacuri cu ură. Am colaborat, de exemplu, la volumul omagial al unui lingvist român, deşi mi se insinuase că mă vorbeşte de rău şi spune tot felul de prostii despre mine. Adică, pe toţi i-am considerat din punctul lor de vedere. Dacă cineva este mic şi procedează cu micime, asta se răsfrânge asupra lui, nu asupra mea. Aşa că, nu m-am îngrijit de asta şi nici n-am răspuns răului cu rău. Acesta este principiul meu.

Scanned with OKEN Scanner